

Openbaar rapport

Rapportnummer.: 99/175*

19 april 1999

Onderzoek ingevolge artikel 15 van de Wet Nationale ombudsman naar de gang van zaken rond de ongevallen met de AP-23 mijn in 1983 en 1984

Bestuursorgaan:

de Minister van Defensie.

<u>INHOUDSOPGAVE</u>	<u>Bladzijde</u>
LIJST MET AFKORTINGEN	5
INLEIDING	6
DE ONDERZOCHE GEDRAGING	8
ONDERZOEK	8
BEVINDINGEN	10
A. Inleiding	10
B. De ontwikkeling en productie van de AP-23 mijn	11
1. Algemeen	11
2. Beantwoording door de Minister van de door de Nationale ombudsman gestelde vragen.....	18
C. Het ongeval op 18 juli 1983	33
1. Algemeen	33
2. De na het ongeval getroffen maatregelen.....	58
3. Beantwoording door de Minister van de door de Nationale ombudsman gestelde vragen.....	59
D. Het ongeval op 14 september 1984	61
1. Algemeen	61
2. De na het ongeval getroffen maatregelen.....	106
3. Beantwoording door de Minister van de door de Nationale ombudsman gestelde vragen met betrekking tot het ongeval op 14 september 1984.....	111
E. De door de Minister gegeven informatie over de toedracht van de ongevallen	115
1. De door de Minister gegeven informatie over de toedracht van het ongeval in 1983.....	115
2. De door de Minister gegeven informatie over de toedracht van het ongeval in 1984.....	124
3. Overige informatie	124
4. Beantwoording door de Minister van de door de Nationale ombudsman gestelde vragen.....	154
4.1. Het ongeval op 18 juli 1983	154
4.2. Het ongeval op 14 september 1984.....	158
F. De afwikkeling van de ongevallen	159
1. De afwikkeling van het ongeval in 1983.....	159
2. Beantwoording door de Minister van de door de Nationale ombudsman gestelde vragen.....	166
3. De afwikkeling van het ongeval in 1984.....	170
4. Beantwoording door de Minister van de door de Nationale ombudsman gestelde vragen.....	197

G. De verkoop van de AP-23 mijn	206
1. Beantwoording door de Minister van de door de Nationale ombudsman gestelde vragen	206
2. Nadere informatie van de producent van de AP-23 mijn en een inkoopbureau van de Amerikaanse marine	208
H. Verklaringen van personen die in het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman zijn gehoord	210
1. Verklaring van de ouders van één van de bij het ongeval in 1983 omgekomen militairen	210
2. Verklaring van de heer S.	214
3. Verklaring van de heer G.	216
4. Verklaring van de heer P.	218
5. Verklaring van een persoon die tijdens het ongeval in 1983 als militair in een aangrenzend leslokaal zat	220
6. Verklaring van de instructeur die samen met de bij het ongeval in 1983 omgekomen instructeur was ingedeeld voor de bewuste les	221
7. Verklaring van de weduwe van de beproevingsleider	223
8. Verklaring van de bedrijfsmaatschappelijk werker	227
9. Verklaring van het, ten tijde van het ongeval in 1984, plaatsvervangend hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1	232
10. Verklaring van het hoofd van MBA-1	239
11. Verklaring van het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1	242
12. Verklaring van het hoofd van de Sectie Beproevingen van MBA-1	244
13. Verklaring van de plaatsvervangend Directeur Materieel Koninklijke Landmacht	245
14. Verklaring van de plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken)	249
15. Verklaring van het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk Werk	250
BEOORDELING	253
I. Inleiding	253
II. Het handhaven van de AP-23 mijn	255
1. Inleiding	255
2. De problemen bij de ontwikkeling van de AP-23 mijn en de bijna-ongevallen met de AP-23 mijn	255
3. Het beproevingsverslag van 11 november 1970	256
4. Het uitblijven van maatregelen naar aanleiding van het beproevingsverslag van 11 november 1970	257
5. De maatregelen die naar aanleiding van het beproevingsverslag van 11 november 1970 hadden moeten worden genomen	258
6. De ongevallen in 1983 en 1984	258
7. De maatregelen die zijn getroffen na de ongevallen in 1983 en 1984	260
8. Het te koop aanbieden van de AP-23 mijn aan derden	262
III. De informatieverstrekking	264
1. Inleiding	264
2. Het ongeval op 18 juli 1983	264

2.1. Het onderzoek van de Koninklijke marechaussee.....	264
2.2. Het ongeval in 1983 en de mogelijkheid van het optreden van de S-stand	266
2.3. De door de Minister verstrekte informatie	269
3. Het ongeval op 14 september 1984.....	270
3.1. De door de Minister verstrekte informatie	270
3.2. De toedracht van het ongeval	271
3.3. De informatieverstrekking aan de weduwe van de beproevingsleider	275
3.4. De informatieverstrekking aan de Tweede Kamer.....	277
3.5. De informatieverstrekking aan andere instanties.....	278
IV. De afwikkeling van de ongevallen	280
1. Inleiding	280
2. Het ongeval van 18 juli 1983.....	280
2.1. Eerste berichtgeving	280
2.2. Informatie over de doodsoorzaak	281
2.3. Informatie over de oorzaak van het ongeval.....	282
2.4. Psycho-sociale begeleiding	283
2.5. Erkenning aansprakelijkheid	284
2.6. Informatie over invaliditeitspensioen.....	285
3. Het ongeval van 14 september 1984.....	285
3.1. Eerste berichtgeving	285
3.2. Informatieverstrekking aan de weduwe over de toedracht van het ongeval	286
3.3. De erkenning van een dienstongeval en de aanvaarding van aansprakelijkheid	287
V. Ter afsluiting	289
CONCLUSIE	291
BIJLAGE 1 ACHTERGROND.....	292
BIJLAGE 2 Afbeelding van de AP-23 mijn en tekening van de ontsteker.....	294
BIJLAGE 3 Uitleg werking AP-23 mijn.....	296
BIJLAGE 4 Tekening S-stand en ½ S-stand	298
BIJLAGE 5 Tekening van de vrije slag van het grendelblok	300
BIJLAGE 6 Met de hand geschreven lesprogramma voor het vak Mijnen van de bij het ongeval in 1983 omgekomen instructeur.....	301
BIJLAGE 7 Eerste bladzijde van het hoofdstuk Mijnen uit de Syllabus van de Algemene Kader Opleiding.....	306
BIJLAGE 8 Plaats van de verschillende betrokken afdelingen in de Defensie- organisatie	308
BIJLAGE 9 Eerdere rapporten van de Nationale ombudsman met betrekking tot ongevallen binnen de Defensie-organisatie	309
SAMENVATTING	310
Overzicht van de kernpunten uit de BEOORDELING	322

LIJST MET AFKORTINGEN

AI	Artillerie Inrichtingen
AP	Anti Personeelsmijn
ASK	Artillerie Schietkamp
Clas	Chef Landmachtstaf
COKL	Commando Opleidingen Koninklijke Landmacht
CVP	Commissie van Proefneming
DMKL	Directie Materieel Koninklijke Landmacht
DPKL	Directie Personeel Koninklijke Landmacht
EOC	Explosieven Opruimings Commando
EOD	Explosieven Opruimingsdienst
IKOM	Informeel krijgsmacht overleg munitie
ITD	Inspectie Technische Dienst
KABO	Keuringsafdoeningsbon
KL	Koninklijke Landmacht
Klu	Koninklijke Luchtmacht
KMAR	Koninklijke marechaussee
Las	Landmachtstaf
MBA-1	Materieel Beproevingafdeling-1
MOD	Munitie Onderzoekingsdienst
MSD	Militair Sociale Dienst
Munrencie	566 Munitie Renovatie compagnie
MVA-4	Materieel Voorzieningsafdeling-4
OCTD	Opleidingscentrum Technische Dienst
OMU	Organieke Munitie Uitrusting
PO	Periodiek Onderzoek
TVA	Technisch Voorschrift voor Aanschaf
WOM	Werkopdracht Munitie

INLEIDING

Op 18 juli 1983 explodeerde in een leslokaal van de legerplaats bij Oldebroek, deel uitmakende van het Artillerie Schietkamp te 't Harde, gemeente Elburg, een Anti Personeelsmijn, te weten een AP-23 mijn uit lot (serie) AI 68-2. Door de explosie werden zes militairen direct gedood en raakten tien militairen gewond, van wie twee zeer ernstig. Op 19 juli 1983 is één van de twee ernstig gewonde militairen overleden.

Op 14 september 1984 tijdens een periodiek onderzoek naar de AP-23 mijn in het Artillerie Schietkamp te Oldebroek werd door de beproevingsleider een AP-23 mijn uit lot AI 68-2 van afstand afgezet (het verrichten van die handelingen die tot ontploffing van de mijn dienen te leiden). De mijn ontplofte niet. De mijn explodeerde alsnog nadat deze door de beproevingsleider was benaderd. De beproevingsleider werd daarbij op slag gedood.

Direct na beide ongevallen werd daaraan in de media uitgebreid aandacht besteed. In 1997 kwamen de ongevallen met de AP-23 mijn opnieuw in het nieuws nadat de Minister van Defensie tegenover de weduwe van de beproevingsleider alsnog had erkend dat Defensie aansprakelijk is voor het ongeval dat haar echtgenoot in 1984 was overkomen. Er verschenen onder meer kritische artikelen in een aantal (landelijke) dagbladen en tijdschriften. Op 18 oktober 1997 was een aflevering van het NPS-programma NOVA gewijd aan de ongevallen. In de berichtgeving werd onder meer aandacht besteed aan de toedracht en de afwikkeling van beide ongevallen. Gesteld werd onder meer dat Defensie al vanaf 1970 zou hebben geweten dat de mijnen ondeugdelijk waren en dat de ongevallen in 1983 en 1984 beide te wijten zouden zijn aan gebreken aan de mijn.

De berichtgeving in de media riep bij nabestaanden, andere betrokkenen en leden van de Tweede Kamer vragen op. Dit was voor een aantal leden van de Tweede Kamer, tevens lid van de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer, aanleiding om (op 10 en 15 juli en 21 en 25 augustus 1997) vragen te stellen aan de toenmalige Minister van Defensie. De Minister beantwoordde deze vragen op 22 augustus en 3 september 1997 (Tweede Kamer, vergaderjaar 1996-1997, Aangangs, blz. 3513 - 3516 en blz. 3637 en 3639). De berichtgeving in de media was ook voor de ouders van één van de op 18 juli 1983 omgekomen militairen aanleiding om vraagtekens te plaatsen bij de door de Minister gegeven toedracht van het ongeval in 1983. Zij deden dit bij brieven van 14 oktober 1997 en 29 januari 1998 van hun gemachtigde aan onder meer de Minister en de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer. Op verzoek van de commissie informeerde de Minister de commissie bij brieven van 19 december 1997 en 10 maart 1998 over de reactie die hij op de brieven van 14 oktober 1997 en 29 januari 1998 had gegeven.

Naar aanleiding van de brief van de Minister van 19 december 1997 voerde de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer op 5 februari 1998 overleg met de toenmalige Staatssecretaris van Defensie. Uit het verslag van dit overleg blijkt dat leden van de commissie van mening waren dat de brief van de Minister van 19 december 1997 en de reactie

van de Minister op de aan hem gestelde vragen niet de door de commissie gewenste helderheid verstrekten (Tweede Kamer, vergaderjaar 1997-1998, 25 436 en 25 600 X, nr. 4).

Dit was voor de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer aanleiding om bij brief van 15 april 1998 aan de Nationale ombudsman te verzoeken om een onderzoek in te stellen naar de gang van zaken rond de ongevallen met de AP-23 mijn in 1983 en 1984. De commissie gaf in haar brief onder meer het volgende aan:

"De commissie heeft overwogen dat het tot nu toe ontbreken van definitieve waarheidsvinding in sterke mate belemmerend heeft gewerkt op het sluiten van de dossiers. Een dergelijke afronding zou in het belang van betrokkenen zijn. Naar het oordeel van de commissie kan u aan deze waarheidsvinding een waardevolle bijdrage leveren."

De commissie verzocht de Nationale ombudsman om bij zijn onderzoek de volgende elementen te betrekken:

I.

hoe kan worden verklaard dat de AP-23 mijn en met name de gebrekkige jaargangen daarvan (68-2) gedurende een zo lange periode in de arsenalen van Defensie zijn gehandhaafd, zijn geëxporteerd, etc., zonder dat aan deze mijnen adequate verbeteringen zijn aangebracht;

II.

of de door Defensie aangegeven toedracht van de beide ongevallen als juist kan worden beschouwd, mede in het licht van de vraagstelling onder I;

III.

of de afwikkeling van beide ongevallen voor wat betreft de communicatie met en bejegening van nabestaanden en andere betrokkenen als adequaat kan worden beschouwd, mede in het licht van de vraagstelling onder I en II."

De Nationale ombudsman heeft bij brief van 16 april 1998 aan de voorzitter van de commissie laten weten dat hij bereid was om het door de commissie wenselijk geachte onderzoek uit te voeren en wel met gebruikmaking van de bevoegdheid van artikel 15 van de Wet Nationale ombudsman (onderzoek op eigen initiatief). Een afschrift van deze brief is gestuurd aan onder meer de Minister van Defensie.

Het besluit tot onderzoek betekent een uitzondering op het vaste beleid van de Nationale ombudsman op het punt van de jaartermijn die is neergelegd in artikel 12, eerste lid, van de Wet Nationale ombudsman. De Nationale ombudsman was van oordeel dat die inbreuk in dit bijzondere geval gerechtvaardigd is om de volgende redenen, in samenhang gezien:

- het gaat om een tweetal zeer ernstige incidenten;

- het verzoek tot onderzoek komt van de kant van de Commissie die het aangaat uit de Tweede Kamer;
- dit verzoek is gebaseerd op de overweging dat het tot nog toe heeft ontbroken aan definitieve waarheidsvinding, hetgeen in sterke mate belemmerend heeft gewerkt op het sluiten van de dossiers, terwijl een dergelijke afronding ook in het belang is van betrokkenen.

In de media is ook uitvoerig aandacht besteed aan de rol van de maatschappelijk werker van het Ministerie van Defensie die was aangewezen voor de begeleiding van de weduwe van de beproevingsleider, en aan het arbeidsrechtelijke geschil dat is ontstaan tussen deze maatschappelijk werker en het Ministerie.

De Nationale ombudsman heeft zijn onderzoek beperkt tot de hiervoor genoemde elementen. Dit betekent dat de wijze waarop het Ministerie van Defensie zich heeft opgesteld tegenover de bedoelde maatschappelijk werker als zodanig geen onderwerp is geweest van onderzoek. Reden daarvoor was dat het genoemde arbeidsrechtelijke geschil is voorgelegd aan de rechter, en dat de Centrale Raad van Beroep op 16 oktober 1997 in dat geschil, in hoogste instantie, uitspraak heeft gedaan. Ingevolge artikel 16, onder e., van de Wet Nationale ombudsman is de Nationale ombudsman in zo'n geval niet bevoegd tot onderzoek.

DE ONDERZOChte GEDRAGING

De te onderzoeken gedragingen werden in het kader van dit onderzoek als volgt geformuleerd:

- A. Het handhaven van de AP-23 mijn (met name lot AI 68-2) in de arsenalen van Defensie en het te koop aanbieden van deze mijn aan derden, (mede) gezien in het licht van de problemen bij de ontwikkeling van de mijn en de (bijna-) ongevallen met de mijn.
- B. De door het Ministerie van Defensie gegeven informatie over de toedracht van de ongevallen op 18 juli 1983 en op 14 september 1984.
- C. De afwikkeling van beide hiervoor genoemde ongevallen voor wat betreft de nazorg aan en begeleiding van nabestaanden en andere betrokkenen.

ONDERZOEK

De Nationale ombudsman liet bij brief van 29 mei 1998 aan de Minister van Defensie weten dat hij - zoals al aangekondigd in zijn brief van 16 april 1998 - had besloten om met gebruikmaking van de bevoegdheid van artikel 15 van de Wet Nationale ombudsman een onderzoek in te stellen naar de gang van zaken rond de ongevallen met de AP-23 mijn in 1983 en 1984.

In zijn brief stelde de Nationale ombudsman onder meer het volgende:

"Uitgangspunt voor dit besluit is de overweging dat het tot nog toe heeft ontbroken aan definitieve waarheidsvinding, hetgeen in sterke mate belemmerend heeft gewerkt op het sluiten van de dossiers, terwijl een dergelijke afronding ook in het belang is van betrokkenen."

Als bijlage bij zijn brief stuurde de Nationale ombudsman een lijst met vragen mee. Deze vragen waren geformuleerd op basis van een verkenning (in de maanden april en mei 1998) van materiaal dat de Nationale ombudsman met name van de kant van de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer ter beschikking was gesteld. Hij verzocht de Minister om deze vragen te beantwoorden.

Verder verzocht de Nationale ombudsman de Minister om toezending van afschriften van alle op de zaak betrekking hebbende stukken.

De Minister reageerde bij brief van 15 september 1998. De Minister beantwoordde de door de Nationale ombudsman gestelde vragen en verzorgde hem van uitgebreide documentatie.

Na bestudering van het door de Minister toegezonden materiaal voerden twee medewerkers van de Nationale ombudsman in november 1998 gesprekken met de ouders van één van de op 18 juli 1983 omgekomen militairen, een overlevende van het ongeval in 1983, een militair die tijdens het ongeval in 1983 in een aangrenzend leslokaal zat, de weduwe van de beproevingsleider en de bedrijfsmaatschappelijk werker van het Ministerie van Defensie die haar na het ongeval begeleidde. Besloten werd om juist deze personen te horen omdat de Nationale ombudsman van hen wist dat zij nog steeds actief bezig waren met de nasleep van de ongevallen en dat zij bereid waren om een bijdrage te leveren aan het onderzoek van de Nationale ombudsman.

Deze gesprekken en een nadere bestudering van het door de Minister aan de Nationale ombudsman toegezonden materiaal gaven aanleiding nog twee overlevenden van het ongeval in 1983 en een aantal (ex-) medewerkers van het Ministerie van Defensie te horen. Zij werden in het kader van het onderzoek gehoord omdat de verwachting bestond dat zij inlichtingen konden verstrekken die een aanvulling konden vormen op de informatie waarover de Nationale ombudsman al beschikte. De gesprekken met deze personen vonden plaats eind december 1998/ begin januari 1999 respectievelijk februari/maart 1999.

Tevens werd een aantal vragen gesteld aan de producent van de AP-23 mijn en aan een inkoopbureau van de Amerikaanse marine.

Op 31 maart 1999 werd het resultaat van het onderzoek als verslag van bevindingen gestuurd aan de Minister van Defensie.

De Minister van Defensie berichtte dat het verslag hem geen aanleiding gaf tot het maken van opmerkingen.

BEVINDINGEN

A. Inleiding

Hieronder zal de gang van zaken rond de ontwikkeling en productie van de AP-23 mijn en de ongevallen in 1983 en 1984 worden geschetst. Dit gebeurt aan de hand van het materiaal dat de Nationale ombudsman heeft ontvangen van de Minister van Defensie en de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer, de antwoorden van de Minister op de aan hem gestelde vragen en de informatie verkregen van de door de Nationale ombudsman gehoorde nabestaanden en andere betrokkenen (waaronder (ex)medewerkers van Defensie).

Allereerst wordt, in hoofdstuk B., ingegaan op de ontwikkeling, de productie en de daarbij geconstateerde gebreken van de AP-23 mijn. Daarbij wordt geen aandacht besteed aan de periode van 1958 (het jaar waarin de ontwikkeling van de AP-23 mijn is begonnen) tot 1967, aangezien over deze periode vrijwel geen informatie voorhanden is en tijdens het onderzoek bleek dat dit niet in de weg staat aan het geven van een oordeel over de onderzochte gedragingen. De ontwikkeling en productie van de AP-23 mijn worden geschetst vanaf 1967, het jaar waarin de eerste proefserie van de AP-23 mijn werd opgeleverd, tot circa 1971.

In de hoofdstukken C. en D. komen de ongevallen op 18 juli 1983 en 14 september 1984 aan de orde, alsmede de onderzoeken die naar aanleiding daarvan zijn ingesteld.

Hoofdstuk E. bevat de door de Minister gegeven informatie over de toedracht van de ongevallen. Daarbij wordt zowel aandacht besteed aan de informatie die aan nabestaanden en andere betrokkenen is gegeven als aan de informatie die de Minister aan de Tweede Kamer heeft verstrekt.

De afwikkeling van de ongevallen voor wat betreft de nazorg aan en begeleiding van nabestaanden en andere betrokkenen komt aan de orde in hoofdstuk F.

Ten slotte wordt in hoofdstuk G. ingegaan op de vraag of, en zo ja in hoeverre, er AP-23 mijnen aan derden zijn verkocht. Tevens wordt daarbij aandacht besteed aan de vraag of deze derden daarbij voor de gevaren van de AP-23 mijn zijn gewaarschuwd.

De antwoorden van de Minister op de door de Nationale ombudsman gestelde vragen zijn opgenomen in het hoofdstuk waarop de vragen/antwoorden betrekking hebben.

De verslagen van de gesprekken met nabestaanden en andere betrokkenen bij de ongevallen in 1983 en 1984 zijn opgenomen in hoofdstuk H.

B. De ontwikkeling en productie van de AP-23 mijn

1. Algemeen

1.1. Defensie begon in 1958 met de ontwikkeling van een Anti Personeelsmijn, de AP-23.

1.2. De eerste proefserie van de AP-23 mijn (lot AI 67-1) werd opgeleverd in april 1967. Om te worden goedgekeurd, dienden de mijnen te voldoen aan een aantal eisen. Deze eisen waren opgenomen in het voorlopig keuringsvoorschrift G12-23-21.17. De mijnen uit de eerste proefserie (lot AI 67-1) voldeden niet aan de gestelde eisen. De proefserie werd afgekeurd en teruggestuurd naar de leverancier.

1.3. Op 25 september 1968 werd een tweede proefserie (lot AI 68-1) opgeleverd. Bij de keuring van deze proefserie bleek dat een deel van de pijpjes voor het uitstootelement van de mijnen was gecorrodeerd. Er werd besloten de mijnen te demonteren en de gecorrodeerde pijpjes te vervangen. Bij demontage van de mijnen werd een ernstige constructiefout geconstateerd, waardoor een levensgevaarlijke situatie ontstond (de mijn kon bij demontage ontploffen). Vervanging van de gecorrodeerde pijpjes was daardoor niet mogelijk. Dit was aanleiding om lot AI 68-1 af te keuren. Omdat de reden van afkeuring lag in een constructiefout en niet in een productiefout, werd deze afkeuring later omgezet in een "goedkeuring". Deze omzetting was nodig voor een correcte financiële afwikkeling. Daarbij kregen de mijnen de code R-59, hetgeen inhield dat zij dienden te worden vernietigd. Naar aanleiding van de hiervoor genoemde gebreken werd opnieuw besloten tot constructiewijzigingen (het allodineren van de pijpjes van het uitstootelement en het aanbrengen van een borgschroef).

1.4. Op 17 december 1968 werd de eerste deellevering van lot AI 68-2 opgeleverd. Kort daarop - op 31 december 1968, 8 januari 1969 en 23 januari 1969 - werden de tweede, derde en vierde deellevering van lot AI 68-2 opgeleverd.

De keuring van de vier deelleveringen van lot AI 68-2 door de Munitie Onderzoekingsdienst (MOD) vond plaats aan de hand van voorlopig keuringsvoorschrift nr. G12-23-21.17. In de desbetreffende keuringsverslagen van 5 maart 1969 staat onder meer het volgende:

"Opmerking:	De mijnen van Lot AI 68-2 zijn van hetzelfde samenstelling als Lot AI 68-1 m.u.v.:
	<u>a</u> Het pijpje van het uitstootelement is geallodineerd.
	<u>b</u> Het huis is geborgd met een borgschroef M4X12"

De vier deelleveringen van lot AI 68-2 (totaal 4111 mijnen) werden op 28 april 1969 goedgekeurd.

1.5. Bij brief van 20 maart 1969 stuurde de Inspectie Technische Dienst, afdeling Munitie, aan de Artillerie Inrichtingen (AI), de producent van de AP-23 mijn, een aantal gewijzigde

tekeningen, met het verzoek bij de uitvoering van de werkzaamheden rekening te houden met de desbetreffende wijzigingen. In deze brief stond onder meer "De wijzigingen van bovengenoemde tekeningen zijn u bekend.". Eén van de wijzigingen had betrekking op een verlaging van de opsluitschroef van de ontsteker van de mijn. Een andere wijziging had betrekking op de oppervlaktebehandeling van de bladveer. De desbetreffende tekeningen zijn gewijzigd op 8 januari 1969.

1.6. Bij de verschillende proeven met de AP-23 mijn vanaf april 1967 (aanbieding eerste proefserie) werden, afgezien van de hiervoor onder 1.2. en 1.3. genoemde problemen, nog andere problemen geconstateerd. Hieronder volgt een deel uit een rapport daarover van mei 1969, dat is opgesteld door een medewerker van de AI.

"Temperatuurproeven"

Bij de uitgebreide serieproeven zijn ook proeven ingezet bij temperaturen van -40°C (op 11/9-67, 13/9-67 en 19/9-67). Het bleek dat de mijnen bij deze lage temperatuur niet werkten. De ontsteker werd wel afgestoten maar de mijn wipte alleen even op uit de pot en werd daarbij niet gewapend.

In overleg met afd. Munitie van de Insp. Technische Dienst werd de eis voor de lage temperatuur toen gebracht op -20°C .

Openscheurende buitenpotten

Met de aangebrachte wijzigingen zou op 14/12-67 een nieuwe proefpartij worden aangeboden.

Tijdens de fabricageproeven hiervoor deden zich evenwel opnieuw moeilijkheden voor. Het bleek dat de buitenpot soms openscheurde, waardoor de mijn niet uitgestoten werd. Eerst werd de oorzaak gezocht in mogelijk foutief rillen. Later bleek dat spanningen in de buitenpot de oorzaak waren.

Na gloeien van de buitenpotten (...) kwamen geen scheuren meer voor (17 Jan. 1968).

Proeven te Harskamp met halfscherpe mijnen:

Op 4-3-68 werden in de Harskamp proeven genomen met mijnen zonder hoofdspringlading, verder geheel compleet.

Hierbij deden zich weigeringen voor in de "explosive train". De tetryl-in-leider werd in vele gevallen uitgeblazen.

Tengevolge hiervan werd een groot aantal statische proeven gehouden ter controle van de explosive train. (...) Op 18 april 1968 werden de proeven afgesloten en de wijziging vastgelegd op tekening.

Weigeringen slaghoedje nr. 3007

Tijdens de statische proeven kwam het herhaaldelijk voor dat ook het slaghoedje nr. 3007 van de ontsteker weigerde, hoewel het mechanisme normaal had gewerkt. Het leek erop dat de veer van de ontsteker onvoldoende energie had om de vrij dikke aansteekzijde van het slaghoedje voldoende te perforeren. Het afsluitplaatje aan de uitblaaszijde van het slaghoedje is veel dunner. Men kwam op het idee (...) het hoedje vanaf deze zijde aan te prikken. Dit had goed resultaat en werd vastgelegd in (een) tekening (...)

Rilmaat buitenpot

Op 8 jan.'68 werden van het eerste gedeelte van de partij 68-2 (2500st.) 20 stuks mijnen beproefd in de Harskamp. Van de 20 mijnen weigerde 1 stuks doordat de bodemplaat uit de buitenpot werd getrokken. Het aanbrengen van een diepere ril bij het vervolg van de productie is hiervoor de oplossing gebleken. De rilmaat (max. 90 mm) werd op tekening vastgelegd.

Overige proeven en wijzigingen

(...)

Werking ontsteker: a) Bij fabricage- en afnameproeven viel het op dat de bewegingsvrijheid van de hefboom soms gehinderd werd door de opsluitschroef. Inkorting van de opsluitschroef bij lot 69-1 was de oplossing.

b) Sporadisch kwamen nog weigeringen van het slaghoedje 3007 voor. De indruk was dat de vrije beweging van de slagpinhouder aan het einde van zijn slag gehinderd werd doordat de omtrek van de slagpinhouder de bladveer raakte. Een voorstel tot wijziging werd door de afd. Munitie v.d. Insp. Technische Dienst afgeraden. Reden: Is bij ontwerpproeven reeds uitgeprobeerd met als gevolg nog meer weigeringen door scheef treffen van de slagpin.

c) Moment van afstoten ontsteker: Om te voorkomen dat de mijn met geplaatste ontsteker (aan een struikeldraad) bij het uitstoten gaat kantelen, is het nodig dat de ontsteker eerst wordt afgestoten zodat de mijn ongehinderd (rechtlijnig) wordt uitgestoten. Het bleek niet nodig hiervoor een vertrager in te bouwen tussen afstoot- en uitstootlading. Middels snelcamera kon worden vastgesteld dat er een duidelijk tijdsverschil is tussen afstoten van de ontsteker en uitstoten van de mijn.

d) Oppervlaktebehandeling bladveer: Als oppervlaktebehandeling voor de bladveertjes is gekozen voor goudlak nr. 11210 i.p.v. vercadmiummen."

1.7. Na lot AI 68-2 werden nog verschillende lots AP-23 mijnen opgeleverd.

1.8. Begin 1970 begon de Explosieven Opruimingsdienst (EOD) met de vernietiging van lot AI 68-1. In de periode van 2 januari 1970 tot 28 januari 1970 werden 360 mijnen stuk voor stuk afgezet. Daarbij weigerden 19 mijnen. Op 28 januari 1970 werd de vernietiging van lot AI 68-1 gestaakt omdat een mijn die aanvankelijk weigerde na nadering door twee onder-officieren alsnog ontplofte.

1.9. Naar aanleiding van de weigeringen die waren opgetreden bij de vernietiging van lot AI 68-1 en het hiervoor onder 1.8. bedoelde incident, werd op 25 maart 1970, op verzoek van de MOD, door de Materieel Voorzieningsafdeling 4 (MVA-4) aan de MOD opdracht gegeven voor een algehele controle op de veiligheid en gebruiksvaardigheid van de AP-23 mijn (KABO nr. 06.31/70).

1.10. De MOD stelde naar aanleiding van deze controle een beproevingsverslag op. In dit beproevingsverslag van 11 november 1970 (1^e afdoening van KABO nr. 06.31/70) staat onder meer het volgende:

"1. Onderwerp: Mijn mortier - ap nr 23. Lot AI 69-4

2. Doel van het onderzoek:

Tijdens de vernietiging van mijnen ap nr 23, Lot AI 68-1, door EOD zijn een relatief groot aantal weigeraars gesignaleerd, alsmede een mijn welke 18 minuten na het aftrekken functioneerde. (...).

Hoewel de wijze van vernietiging vermoedelijk niet overeenkwam met normaal gebruik noch met de wijze van keuren, en alle mijnen van dat Lot (1002 stuks) zijn afgevoerd, is besloten een nader onderzoek naar de eigenschappen van de mijn te doen instellen.

Hiertoe wordt getracht de grenswaarden te zoeken voor het functioneren van de ontsteker, terwijl wordt onderzocht welke omstandigheden het functioneren van de ontsteker en de mijn ongunstig zouden kunnen beïnvloeden.

De eigenschappen van de mijn die bij voorafgaande proeven en bij de keuring niet of onvoldoende tot uitdrukking zijn gekomen, worden aldus nader onderzocht.

Aan de hand van de bevindingen zal advies worden uitgebracht omtrent (aanvulling op de evt. bestaande) instructies voor de gebruiker.

3. Opzet van het onderzoek:

(...)

Opgemerkt wordt dat bij de lots AI 68-1 en AI 68-2 de opsluitschroef (...) volgens tekening is uitgevoerd, doch daarna m.i.v. lot AI 69-1 is verlaagd om een betere uitslag van de hefboom (...) mogelijk te maken. Het onderzochte lot is van het laatste type.

(...)

NB. De mogelijkheid, dat een ontsteker, waarvan de hefboom is omgetrokken, eerst na verloop van tijd onder invloed van relatief zwakke krachten, functioneert,

is reeds uitgebreid door (een medewerker van de AI, zie hiervoor onder 1.6.; N.o.) onderzocht.

Het is hem daarbij gebleken dat de veer zeer wel in dode stand ("S-stand") is te brengen.

In het bijzonder bij de mijnen waarbij de opsluitschroef nog niet was verlaagd (zie blz. 3 van rapport (...) d.d. mei 1969) kon de veer gemakkelijk in zijn dode stand blijven staan.

Een zeer lichte schok was daarna voldoende om de ontsteker te doen functioneren.

Dit punt is derhalve niet bij dit onderzoek betrokken.

(...)

6. Conclusies

a. Functioneren van de ontsteker (...)

- (1) De kracht, benodigd voor het functioneren van de (ontsteker; N.o.) is in vele gevallen groter dan 4 kg. Aangenomen kan worden dat de (ontsteker; N.o.) zal werken bij een kracht gelegen tussen 2 en 5 kg (proeven I a, b). [Uit de als bijlage bij het beproevingsverslag gevoegde resultaten van proeven I a en b blijkt dat de aangelegde kracht op het moment van functioneren uiteenliep van 2,8 tot 4 kilogram; N.o.]
- (2) De kracht, benodigd voor het functioneren neemt toe met ongeveer 0,4 kg, indien in de richting van de veiligheidshefboom wordt getrokken. (...) De grenzen worden dan 2 en 6 kg. (...)
- (4) De uitslag van de hefboom op het moment van functioneren kan toenemen als in de richting van de veiligheidsboom wordt getrokken. (Significant verschil) (...) Ditzelfde zal in het algemeen gelden voor Lot AI 68-2 wegens de uitstekende opsluitmoer, dit zal nog worden nagegaan.
Deze uitslag is aanmerkelijk groter bij lage temperatuur. De reden hiervan is dzz nog niet duidelijk; getracht zal worden deze op te sporen. (...)
- (5) Bij lage temperaturen zijn weigeraars te verwachten. (...)
De proef wordt voortgezet bij lagere temperaturen.

b. Werking veiligheidspal (...)

- (2) Als bij een ontsteker, waarop een kracht van 2=5 kg is aangelegd, de wapeningshefboom van "SAFE" op "ARMED" wordt omgelegd, bestaat er kans op onmiddellijk functioneren van de mijn.
De struikeldraden dienen dus onder een spanning van minder dan 2 kg worden aangelegd.
Aangenomen wordt dat dit zo is voorgeschreven.
(...)

d. Functioneren van de (ontsteker; N.o.) onder bijzondere omstandigheden

- (1) Uitsluitend indien op de hefboom een kracht van 2-5 kg is aangelegd is het wapenen van de (ontsteker; N.o.) gevaarlijk. Indien, zoals dzz wordt aangenomen, de struikeldraden "losjes" zijn aangebracht, kan de veiligheidshefboom zonder gevaar, ook met enige onhandigheid zonder risico worden omgelegd. (...)
- (2) Aangezien de slagveer in een dode stand kan worden gebracht, kan het voorkomen dat een weigeraar optreedt, waarbij de slagveer zich in deze stand bevindt. In het bijzonder kan dit voorkomen bij lage temperaturen (...) en indien in de richting van de veiligheidshefboom wordt getrokken. (...) In dit geval is de ontsteker zeer gevoelig; en moet daarom worden voorgeschreven dat de mijn in het geval van een weigering van de ontsteker niet mag worden geruimd door de troep.
 Het ruimen van mijnevelden, met name van die bij lage temperaturen in dienst zijn geweest, is niet van risico ontbloot.
 Bij beproevingen moeten weigeraars steeds van afstand vernietigd kunnen worden, zonder dat men bij de mijn behoeft te komen.
 (...)

7. Samenvatting

- a. Het leggen van de mijnen en het in werking stellen ervan kan door een goed opgeleide gebruiker zonder bijzondere risico's geschieden.
 Nagegaan dient te worden of de gebruiker is geïnstrueerd, dat de struikeldraden onder een zeer geringe spanning in elk geval van minder dan 2 kg, zijn aangelegd.
- b. Het ruimen van mijnevelden en in het bijzonder het ruimen van weigeraars zal met doeltreffende voorzorgsmaatregelen moeten geschieden.
- c. Ontstekers welke met de wapeningshefboom op "SAFE" overbelast zijn geweest zijn niet of niet geheel veilig, wanneer zij op "ARMED" zouden worden gesteld.
- d. Het functioneren van de ontsteker wordt niet nadelig beïnvloed door de "environmental tests" met uitzondering van de kans op weigeraars bij lage temperatuur, bij Lot AI 68-2 als gevolg van de hoge opsluitmoer en de weerstand van de veiligheidshefboom als in haar richting wordt getrokken.
 Voor de complete mijnen geldt hetzelfde; hierbij dient in aanmerking te worden genomen dat de monsters zeer klein waren.
- e. Het onderzoek naar het gedrag bij zeer lage temperaturen wordt voortgezet.
 Voorts zal Lot AI 68-2 nog nader worden onderzocht.(18 mijnen)"

1.11. Naar aanleiding van het beproevingsverslag van 11 november 1970 liet het plaatsvervangend hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4 in een notitie van 31 december 1970 onder meer het volgende aan de MOD weten:

"Het "ongeval" te Culemborg (op 28 januari 1970, zie hiervoor onder 1.8.; N.o.) wijt ik aan dode stand van de veer."

1.12. Het Hoofd van de Keuringsdienst van de MOD liet in reactie hierop weten:

"D.z.z. wordt uw mening gedeeld."

1.13. Naar aanleiding van het gestelde onder punt 6.a.(4) en 6.a.(5) van het beproevingsverslag van 11 november 1970 werd bij lage temperaturen nog een aantal aanvullende proeven met mijnen uit lot AI 69-4 en lot AI 68-2 uitgevoerd. In het desbetreffende beproevingsverslag van 24 februari 1971 (2^e afdoening van KABO nr. 06.31/70) staat onder meer het volgende:

"2) Bij Lot AI 68-2 kan eveneens de uitslag van de hefboom op het moment van functioneren toenemen als in de richting van de veiligheidshefboom wordt getrokken. (...)

3) Bij Lot 68-2 was geen verband te constateren tussen de hoogte uitstekende opsluitring en functiekracht c.q. stand hefboom."

1.14. In 1985, dus na de ongevallen in 1983 en 1984, werd nog een probleem met de AP-23 mijn geconstateerd. De mijn lag in enkele gevallen met de veiligheidshendel naar boven in de verpakking. Daardoor werd bij het plaatsen van het bovendee van het binnenwerk van de verpakking de veiligheidshendel uit de stand "safe" gedrukt en de verzegeling van de mijn verbroken. Naar aanleiding hiervan werd in de voorschriften over de AP-23 mijn (VI-Mun-017/0 van oktober 1985) het volgende gesteld:

"Deze onjuiste verpakkingswijze kan alleen worden geconstateerd, indien het bovendee van het binnenwerk is verwijderd. Personeel dient bij de inspectie/ontpakking te letten op het voorkomen van bovengenoemde toestand. Bij constatering dat de veiligheidshendel uit de stand "veilig" is gedrukt, dient verdere inspectie/ontpakking gestaakt te worden.

Teneinde weer een maximaal veilige situatie te verkrijgen dienen het bovendee van het binnenwerk alsmede het deksel van de kist weer geplaatst te worden, waarna Hoofd munitie onderhoudsgroep van de eenheid geïnformeerd wordt. Deze zal naar bevind van zaken de mijn op veilig stellen, opnieuw verzegelen, verpakken etc., c.q. stappen ondernemen voor vernietiging."

1.15. In 1986 kwam bij de Materieel Beproevingafdeling-1 (MBA-1; voorheen de Munitie Onderzoekingsdienst) een melding binnen van een aantal AP-23 mijnen waarvan in de verpakking de verzegeling van de veiligheidshendel was verbroken en de veiligheidshendel zich tussen "safe" en "armed" bevond. Een medewerker van MBA-1 stelde naar aanleiding daarvan onder meer het volgende:

"

6. Indien de veiligheidshendel uit de safe stand is gedrukt door het binnendecksel, kan de volgende situatie ontstaan:

Al voordat de veiligheidshendel in de stand "armed" staat, kan de wapeningspen in het aluminiumlichaam bewegen, zodoende het grendelblok met slagpin vrijgevend.

7. Er zijn dan twee mogelijkheden:

- a. De slagpinveer bevindt zich in normale positie.
Indien het verbindingsstuk (waarop de hefboom bevestigd is) bewogen wordt - waarvoor wel veel energie benodigd is - zal de slagpin in het vlamhoedje slaan.
- b. De slagpinveer bevindt zich in zogenaamde S-toestand.
Dit is technisch mogelijk, terwijl de wapeningspen het grendelblok vergrendelt.

Door het verdraaien van de veiligheidshendel zijn er drie mogelijkheden:

(1) De slagpinveer springt uit de S-stand terug naar de normale stand. (zie punt 7a).

(2) De slagpinveer springt uit de S-stand, de slagpin slaat in het vlamhoedje.

(3) De slagpinveer blijft in de S-stand staan.

De gevaarlijkste situaties zijn beschreven in punt 7b (2) en 7b (3).

In de praktijk zijn de situaties beschreven in punt 6 en 7, daadwerkelijk mogelijk. De wijze van verpakken is hierop van invloed."

1.16. Naar aanleiding van de hiervoor onder 1.15. bedoelde melding liet de Directeur Materieel Koninklijke Landmacht bij brief van 20 augustus 1986 weten dat de AP-23 mijn niet meer mocht worden geïnspecteerd. Het hiervoor onder 1.14. bedoelde voorschrift (VI-Mun-017/0) werd in die zin aangepast.

2. Beantwoording door de Minister van de door de Nationale ombudsman gestelde vragen

Vragen A1 tot en met A28

"Vraag A1 Waar/door wie is de AP-23 mijn (hierna: de mijn) ontworpen/ontwikkeld respectievelijk geproduceerd? Door wie is het ontwerp/prototype goedgekeurd?"

Antwoord A1. De mijn AP-23 is door de Koninklijke Landmacht (KL) i.s.m. de Artillerie Inrichtingen (AI) te Zaandam ontworpen. De AI heeft de mijn geproduceerd. Uit het verloop van het (ontwikkelings-)proces kan worden afgeleid dat het ontwerp en de prototypen door de KL zijn goedgekeurd. Uit het Proces-verbaal 4/85 blijkt dat in samenwerking met de Inspectie Technische Dienst (ITD) van de KL in 1958 bij Kaminade en Tamson te Rotterdam is gestart met de ontwikkeling van een ontstekingsmechanisme voor de AP-23.

Vraag A2 Wie/welke afdelingen van Defensie waren daarbij betrokken en welke taak hadden zij daarin?

Antwoord A2. Van de zijde van de KL was de Afdeling Munitie van de ITD (later Materieel Voorzieningsafdeling 4 (MVA-4) van de DMKL) betrokken bij zowel het ontwerp, het beoordelen van prototypen als bij de afnamekeuring van de geproduceerde mijnen. De afnamekeuringen zijn uitgevoerd door het Bureau Keuringen van de Afdeling Munitie. Proeven aan de munitie zijn uitgevoerd door de AI en de Munitie Onderzoekings Dienst KL (MOD-KL) (later de Materieel Beproevingafdeling 1 (MBA-1).

Vraag A3 Is de mijn ontwikkeld met de bedoeling om deze uitsluitend in oorlogsomstandigheden te gebruiken? Zo nee, waarvoor is de mijn nog meer ontwikkeld?

Antwoord A3. De mijn is ontwikkeld voor gebruik in oorlogstijd. Verwerving van munitie voor oorlogstijd laat echter wel de mogelijkheid om in vreedstijd een beperkt aantal mijnen te gebruiken voor onder meer het uitvoeren van specifieke proeven en bijvoorbeeld het afsluiten van opleidingen met een demonstratie waarbij een scherpe mijn tot ontploffing wordt gebracht.

Vraag A4 Indien de mijn is ontwikkeld met de bedoeling om deze uitsluitend in oorlogsomstandigheden te gebruiken: is dit van invloed geweest op de eisen die bij de ontwikkeling aan de mijn zijn gesteld? Ik verzoek u uw antwoord van een toelichting te voorzien.

Antwoord A4. Het feit dat de mijn is ontwikkeld voor gebruik in oorlogstijd is niet van invloed geweest op de aan de mijn gestelde veiligheidseisen. Dit wil zeggen dat er geen andere of minder vergaande veiligheidseisen werden gehanteerd omdat de mijn is ontwikkeld voor gebruik in oorlogstijd.

Vraag A5 Graag ontvang ik een chronologisch overzicht van de ontwikkeling en de productie van de mijn van 1958 tot heden. (...)

Antwoord A5. Voorzover bekend is het eerste Technisch Voorschrift voor Aanschaf (TVA: hierin zijn (technische) eisen verwoord die aan het betreffende te verwerven artikel worden gesteld) voor deze mijn gedateerd 17 september 1965 (...).

Uit het overzicht van uitgevoerde beproevingen (...) blijkt dat vanaf 1960 door de MOD-KL ondersteuning is verleend aan AI m.b.t. het uitvoeren van een aantal (deel-)proeven voor het ontwerp van de AP-23.

Het eerste beschikbare (voorlopige) keuringsvoorschrift (Nr G12-23-21.17) met daarin de aspecten die bij de afnamekeuringen worden gecontroleerd, is gedateerd 27 augustus 1965 (...).

(...)

Van de eerste proefserie van 100 stuks, werden eind 1967/begin 1968 20 mijnen (waarvan de lichamen geen explosieve stof bevatten) beproefd. Deze proeven hadden waarschijnlijk nog het karakter van verificatie van het ontwerp (...).

Tevens is in diverse vergaderingen gerapporteerd over technische problemen en de voorgestelde maatregelen ter verbetering (...). (...) de betreffende periode (tot ca. september 1968) is grotendeels besteed aan het uitontwikkelen, oplossen van optredende problemen en produktierijp maken van het ontwerp. In 1969 worden nog kleine wijzigingen aan de ontsteker overwogen.

Uit de ter beschikking staande documenten is niet te achterhalen welke constructiewijzigingen op welke data zijn doorgevoerd. Uit een aantal tests zijn onder meer de volgende problemen naar voren gekomen:

- Niet afwerpen van de ontsteker.
- Problemen met uitstoten van de buitenpot.
- Openscheuren van de buitenpot.
- Onvoldoende overdracht van de inleider.
- Ontbreken slagpin.
- Losse onderdelen na schudproef.
- Lekkende mijn.
- Ongevoeligheid slaghoedje.

In de archieven zijn geen gegevens aanwezig over deelleveringen die niet zijn gekeurd. Het is niet gebruikelijk dat bij de levering van munitie geen afnamekeuring plaatsvindt. Afgekeurde deelleveringen worden in de regel teruggewezen voor herstel of worden vernietigd. Ten aanzien van Lot AI-67-1 (...) is de hele partij mijnen aan de leverancier teruggeleverd. Wat er daarna mee is gebeurd, is niet bekend.

Bij fabricage- en afnameproeven (waarschijnlijk in 1968) werd geconstateerd dat de hefboom (waarmee de mijn tot ontploffing wordt gebracht ...) soms gehinderd werd in de beweging door de opsluitschroef. Ingaande Lot AI-69-1 is de opsluitschroef ingekort.

Uit het verslag van (een medewerker van de AI; N.o.) van mei 1969 blijkt verder dat de constructie van Lot AI-68-1 zodanig was dat bij demontage een levensgevaarlijke situatie kon ontstaan. Dit heeft ingaande Lot AI-68-2 geleid tot een modificatie d.m.v. een borgschroef en het besluit Lot AI-68-1 te vernietigen.

Lot AI-68-1 is aanvankelijk afgekeurd. Aangezien er evenwel een constructiefout (verantwoordelijkheid KL) werd geconstateerd en geen produktiefout (verantwoordelijkheid leverancier) is de levering daarna alsnog formeel goedgekeurd en zijn de mijnen geregistreerd met code R-59 (afstoten en vernietigen). De mijnen zijn vervolgens ter

vernietiging aan de Explosieven Opruimingsdienst (EOD) aangeboden. De EOD heeft de vernietiging op verzoek van MVA-4 uitgevoerd door de mijnen individueel tot ontplofing te brengen. Uit een rapportage van de EOD blijkt dat in eerste instantie 360 mijnen zijn vernietigd (...). Bij het vernietigen van de overgebleven mijnen heeft zich op 28 januari 1970 een incident voorgedaan waarbij een mijn die weigerde na 32 minuten alsnog tot ontplofing kwam (zie proces-verbaal P 4/85 (...); in verklaring P 8/85 (...)) wordt gesproken over een tijdstip gelegen na 31 minuten). In (een verslag van een op 16 februari 1970 gehouden bespreking; N.o.) wordt overigens gesproken over een periode van 18 minuten waarna de mijn alsnog zou hebben gefunctioneerd. Dit incident was voor de Commandant van de EOD aanleiding om de vernietiging te staken. In het proces-verbaal P 4/85 wordt (...) gemeld dat er bij de EOD geconcludeerd werd dat de diafragmaveer (bedoeld wordt de slagpinveer) in de dode stand (S-stand) moet hebben gestaan.

In het proces-verbaal P 4/85 (...) wordt aangehaald dat alle mijnen van lot 68-1 (1002 stuks) vernietigd zijn. Er is alleen een vernietigingsrapport beschikbaar van de eerste 360 mijnen (...). Uit het proces-verbaal P 4/85 (...) verklaring P 8/85 blijkt dat de resterende mijnen alsnog door de EOD zijn vernietigd.

In de beschikbare documenten (...) zijn slechts van de onderstaande leveringen (lots) van de AP-23 (keurings)gegevens gevonden. De gevraagde gegevens treft u voorzover beschikbaar hierna per levering aan:

Lot AI-67-1	Proefserie (april 1967) (afnameproeven) 215 stuks compleet/25 stuks in onderdelen Proeven uitgevoerd door MOD-KL. Proefserie afgekeurd. Mijnen voldeden niet aan de gestelde eisen en zijn teruggewezen aan de leverancier.
Lot AI-68-1	Proefserie (oktober 1968) Omvang proefserie: 1002 stuks. Keuring door Bureau Keuringen van de Afdeling Munitie. Gekeurd 50 stuks. Beproefd 20 stuks (MOD-KL). Werking in orde. Mijnen bleken echter niet demontabel (constructiefout). De hulzen van de uitstootladingen bleken sterk te corroderen (constructiefout). Lot afgekeurd; later goedgekeurd (...). De proefserie is apart gehouden en later aan de EOD geleverd voor vernietiging.

- Lot AI-68-2 Eerste deellevering groot 1500 stuks.
Keuring door Bureau Keuringen van de Afdeling Munitie (december 1968).
Steekproef 125 stuks.
20 mijnen beproefd (MOD-KL).
Lot goedgekeurd.
Geconstateerd werd dat de hefboom gehinderd werd door de opsluitschroef en dat bij één mijn de bodemplaat uit de buitenpot werd getrokken. Constructie (buitenpot) bij het vervolg van de productie gewijzigd.
- Lot AI-68-2 Tweede deellevering groot 1500 stuks.
Keuring door Bureau Keuringen van de Afdeling Munitie (januari 1969).
Steekproef 125 stuks. Lot goedgekeurd.
- Lot AI-68-2 Derde deellevering groot 756 stuks.
Keuring door Bureau Keuringen van de Afdeling Munitie (januari 1969).
Steekproef 125 stuks. Lot goedgekeurd.
- Lot AI-68-2 Vierde en laatste deellevering groot 360 stuks.
Keuring door Bureau Keuringen van de Afdeling Munitie (januari 1969).
Steekproef 125 stuks. Lot goedgekeurd.
- Lot AI-69-1 Eerste deellevering groot 2502 stuks.
Keuring door Bureau Keuringen van de Afdeling Munitie (februari 1969).
Steekproef 125 stuks. Lot goedgekeurd.
- Lot AI-69-1 Tweede en laatste deellevering groot 2499 stuks.
Keuring door Bureau Keuringen van de Afdeling Munitie (maart 1969).
Steekproef 125 stuks. Lot goedgekeurd.
- Lot AI-69-4 Dit lot is uitgebreid beproefd door de MOD-KL.
beproeversverslag december 1970 (...).
Keuringsuitslag is niet aangetroffen.
- Lot AI-69-9 Bij dit lot blijken problemen te zijn
gesignaleerd.
In verband met het beproevingsprogramma van Lot 69-4 is besloten dit lot onder voorbehoud goed te keuren. (...)
- Lot AI-70-1 In verband met het beproevingsprogramma van Lot
69-4 is besloten dit lot onder voorbehoud goed te
keuren. (...)

(...)

Vraag A7 Eind 1968 is de eerste deellevering van lot AI-68-2 ter keuring aangeboden (...). 20 stuks daarvan zijn beproefd. Bij deze beproevingen bleek dat er nog steeds problemen waren. Is het restant van deze deellevering (totaal 1500 stuks) vernietigd? Zo ja, wanneer is dit gebeurd? (...)

Zo nee, waarom zijn deze mijnen niet vernietigd en wat is er mee gebeurd?

Antwoord A7. Er zijn geen gegevens bekend waaruit zou blijken dat het bedoelde restant van deze deellevering van LOT AI-68-2 is vernietigd. In de verslagen wordt een beperkt aantal problemen gemeld die destijds waarschijnlijk niet als bijzondere veiligheidsrisico's werden beschouwd. De resterende mijnen van de deellevering zijn voorzover bekend in de voorraad opgenomen. Tijdens de productie van volgende (deel)leveringen zijn enkele constructieve maatregelen doorgevoerd om geconstateerde problemen te corrigeren. Deze correcties zijn voorzover kan worden nagegaan niet in de oudere, reeds geproduceerde, lots verwerkt.

Vraag A8 In het "Chronologisch Overzicht Hoofdpunten AP23" (zie hierna onder E.3.7.; N.o.) staat dat de problemen door de constructiewijzigingen werden opgelost. Hoe is dit geconstateerd?

Antwoord A8. Uit het verslag van de beproevingen Lot AI-69-4 (...) (beproeversverslag) blijkt dat de gesignaleerde problemen met het uitstoten van de mijn uit de pot zich bij de beproevingen van dit lot niet hebben voorgedaan. De oppervlakte behandeling van de bladveer is gewijzigd; het probleem van corrosie wordt niet (meer) in het beproevingsverslag gesignaleerd. Dit geldt ook voor een aantal andere problemen waarvoor constructiewijzigingen zijn doorgevoerd. Het probleem met het sporadisch weigerende slaghoedje bleek, in afwijking van het gestelde in het chronologisch overzicht (...), niet door een constructiewijziging oplosbaar en werd geaccepteerd. Het moment van afstoten van de ontsteker bleek bij nader onderzoek met een snelcamera geen probleem te geven. Wel werd nog gesignaleerd dat, ondanks de verbetering door verlaging van de opsluitschroef, bij het omhalen van de hefboom (waarmee de mijn tot ontploffing wordt gebracht) in de richting van de veiligheidshendel weigeraars kunnen optreden waarbij de slagpinveer in de dode- of S-stand kan komen.

Vraag A9 In het "Chronologisch Overzicht Hoofdpunten AP23" staat: "Op 28.4.1969 werd het lot AI-68-2 goedgekeurd. Daarnaast bleek dat de ontstekingshefboom in de beweging werd gehinderd door een hoge opsluitschroef". Waarom is niettemin lot AI-68-2 goedgekeurd? Welke overwegingen hebben daarbij een rol gespeeld? Had dit te maken met het feit dat de hoge opsluitschroef was te wijten aan een ontwerpfout en niet aan een productiefout?

Antwoord A9. Uit de verslagleggingen wordt opgemaakt dat de opsluitschroef bij Lot AI-68-2 was gemaakt conform de tekeningen. Derhalve is er geen sprake van een productiefout maar van een constructiefout. Dit betekent dat afkeuring van de productie niet

aan de orde zou zijn aangezien de leverancier aan zijn verplichtingen had voldaan. Op het moment van keuring van Lot AI-68-2 is de beperking van de beweging van de hefboom door de hoge opsluitschroef blijkbaar niet gezien als iets dat opname van het lot in de voorraad in de weg stond. Het is niet bekend op basis van welke overwegingen dit is gebeurd. Wel is besloten tot een constructiewijziging bij volgende deelleveringen (ingaaende lot AI-69-1).

Vraag A10 Lot AI-68-2 is ondanks de hoge opsluitschroef in de landsvoorraad gehandhaafd. Bracht de hoge opsluitschroef operationele risico's met zich mee? Zo ja, welke? Vanaf wanneer was dit bekend?

Antwoord A10. Door de hoge opsluitschroef was er bij het omtrekken van de hefboom een grotere kracht nodig om de mijn te laten functioneren. Dit betekent dat er bij een in een mijnveld geplaatste mijn een grotere kracht op de struikeldraad moest worden uitgeoefend en dat daardoor deze mijnen een wat geringere functioneringskans hadden. Als zodanig zou dit enig militair-operationeel risico tot gevolg kunnen hebben. Of en in welke mate zo'n risico zich voordoet, is afhankelijk van de aard van de militaire operatie waarbij de mijnen worden ingezet.

In het beproevingsverslag van 11 november 1970 (...) en de verklaring P20/85 uit het proces-verbaal P. 4/85 (...) werd vermeld dat bij eerder onderzoek was gebleken dat de (slagpin)veer zeer wel in de dode- of S-stand was te brengen, in het bijzonder bij mijnen waarbij de opsluitschroef nog niet was verlaagd. Daarbij werd gesignaleerd dat het ruimen van mijnvelden daardoor niet van risico was ontbloot.

Vraag A11 Waarom is niet besloten tot modificatie (verlaging opsluitschroef) danwel vernietiging van lot AI-68-2? Ik verzoek u om bij de beantwoording van deze vraag in te gaan op het volgende. In een nota van de Directie Materieel van de Koninklijke Landmacht (DMKL), afdeling Munitie, van 18 oktober 1990 (opgesteld n.a.v. kamervragen over de AP-23 mijn) staat dat de ontstekers van lot AI-68-2 ten onrechte niet zijn gemoedificeerd danwel vernietigd. Er is, aldus de nota, sprake geweest van een ommissie op uitvoerend niveau voornamelijk veroorzaakt door personeelstekorten.

Antwoord A11. Zoals reeds bij het antwoord op vraag A9 is vermeld, werd op het moment van keuring (1968) van Lot AI-68-2 de beperking van de beweging van de hefboom door de hoge opsluitschroef blijkbaar niet gezien als iets dat opname van het lot in de voorraad in de weg stond. Zie ook het gestelde (in) het proces-verbaal P. 4/85 (...) waarin wordt aangegeven dat aan de verlaagde opsluitschroef niet een aanmerkelijk veiligheidsbelang werd gehecht. Het is niet bekend op basis van welke overwegingen dit is gebeurd. Wel is besloten tot een constructiewijziging bij volgende deelleveringen (ingaaende lot AI-69-1). De reden waarom niet reeds bij lot AI-68-2 is overgegaan tot modificatie van de opsluitschroef is niet uit de beschikbare stukken op te maken behoudens het gestelde in het PV P4/85 (proces-verbaal van onderzoek naar aanleiding van het ongeval op 14 september 1984, zie hierna onder D.1.10.; N.o.).

In ieder geval vanaf het verschijnen van het beproevingsverslag van 1970 was bekend dat de slagpinveer in de ontsteker door het bewegen van de hefboom bij alle mijnen AP-23 in de dode- of S-stand kon komen. In het bijzonder bij mijnen waarvan de opsluitschroef nog niet was verlaagd (lot AI-68-2) kon de veer gemakkelijk in de dode- of S-stand komen. Uit de beschikbare stukken valt af te leiden dat mogelijk al eerder in 1970 bij de EOD de dode- of S-stand bekend was (...).

Zoals eerder is aangegeven in het antwoord van de toenmalige Minister van Defensie op kamervragen in augustus 1997 (...) hebben de resultaten van de beproevingen in 1970 niet geleid tot adequate maatregelen. Volgens het proces-verbaal P 4/85 (...) is dit waarschijnlijk het gevolg van de omstandigheid dat een functionaris die een belangrijke rol speelde bij de afdoening van de resultaten van het onderzoek in 1970, op een gewichtig moment (begin 1971) de dienst verliet en zijn werkzaamheden niet heeft kunnen overdragen omdat zijn opvolger nog niet was benoemd. Tevens kan overbelasting van het munitietechnisch personeel een rol hebben gespeeld alsmede onvoldoende dossiervorming en onvoldoende gestructureerde kwaliteitsbewaking.

De eerste maatregel die genomen had moeten worden op het moment van het bekend worden van de mogelijkheid van het optreden van de dode- of S-stand is het blokkeren van de (scherpe) mijn AP-23. Dit had betekend dat slechts met uitdrukkelijke autorisatie over de mijn zou kunnen worden beschikt. Dan was ook voor iedereen duidelijk geweest dat aan het werken met de mijn veiligheidsrisico's verbonden waren. Vervolgens zouden de volgende alternatieven opengestaan hebben.

- A. Modifieren van de mijn/ontsteker
- B. Vervanging van de mijn
- C. Vernietigen van de mijn

Zolang de mijn nog in het bestand was, zou in voorschriften, bijsluiters en opleidingen aandacht aan het manco moeten worden besteed.

Na het ongeval op 14 september 1984 (...) is door de Directie Materieel Koninklijke Landmacht een technisch onderzoek begonnen naar de mogelijke oorzaak. Over de voortgang van het onderzoek is gerapporteerd in 2 fasen in 1984 (...). In de tussenrapportage van 27 september 1984 werd geconstateerd dat bij het omtrekken van de hefboom de dode- of S-stand kon ontstaan. In deze tussenrapportage werd aanbevolen alle mijnen van Lot AI-68-2 in te laten leveren bij het munitiemagazijn Loon op Zand, hetgeen op 6 november 1984 was uitgevoerd. De ontstekers van de mijn lot AI-68-2 zijn in 1990 vernietigd. Het eindrapport van het technisch onderzoek dateert van 1 juli 1985 (...). Bevestigd werd dat de vermoedelijke oorzaak van het ongeval de dode- of S-stand van de slagpinveer is geweest.

Aangezien er geen vervanger voor de AP-23 op de markt beschikbaar was, gaf de Chef Landmachtstaf op 12 december 1985 opdracht om van 30.000 mijnen uit de beschikbare voorraad de ontstekers te modificeren.

Vraag A12 Bij de vernietiging van lot AI-68-1 door de Explosieven Opruimingsdienst (eind 1969/begin 1970) is sprake geweest van een groot aantal weigeraars. Zijn er nog andere problemen opgetreden bij de vernietiging van dit lot? Zo ja, wat voor problemen waren dit? Graag ontvang ik kopieën van de desbetreffende vernietigingsverslagen.

Antwoord A12. Afgezien van het optreden van weigeraars is geconstateerd dat één mijn na weigering een vertraagde initiatie vertoonde (...). Uit het PV 4/85 (...) blijkt dat analyse van dit incident het personeel van de EOD tot de conclusie bracht dat de diafragmaveer van de ontsteker de dode- of S-stand gehad moet hebben. (...)

Vraag A13 In 1969 en 1970 hebben zich bij de vernietiging van lot AI-68-1 bijna-ongevallen met de mijn voorgedaan. Wanneer hebben deze bijna-ongevallen zich precies voorgedaan? Wie waren daarbij betrokken? Is over deze bijna-ongevallen gerapporteerd en is terzake een onderzoek ingesteld? Graag ontvang ik kopieën van deze rapporten en andere daarop betrekking hebbende stukken.

Antwoord A13. Uit de beschikbare stukken blijkt dat zich bij de vernietiging van lot AI 68-1 één bijna-ongeval heeft voorgedaan. Dit betrof de mijn die bij de EOD na een weigering na 32 minuten alsnog ontplofte (...). Dit bijna-ongeval deed zich voor op 28 januari 1970 tegen de middag. Hierbij was personeel van de EOD betrokken. In de beschikbare stukken wordt in PV 4/85 (...) melding gemaakt van een analyse van dit incident. In een verslag van 16 februari 1970 (...) wordt ook melding gemaakt van dit incident.

Uit het proces-verbaal P. 4/85 (...) blijkt dat zich bij de demontage van een mijn lot AI 68-1 tengevolge van een constructiefout een levensgevaarlijke situatie voordeed welke bijna de dood veroorzaakte van een munitietechnicus van de AI. Meer informatie is hierover niet aangetroffen.

(...)

Vraag A16 Vóór het hiervoor onder A15 bedoelde onderzoek (het door de MOD uitgevoerde onderzoek dat werd afgesloten met het beproevingsverslag van 11 november 1970; N.o.) was al onderzoek verricht "naar de mogelijkheid dat een ontsteker waarvan de hefboom is omgetrokken, eerst na verloop van tijd onder invloed van relatief zwakke krachten, functioneert...". Dit onderzoek is uitgevoerd door (een medewerker van de AI; N.o.). Wanneer is dit onderzoek uitgevoerd? Wat was de aanleiding voor dit onderzoek? (...) Wat is er met de resultaten van dit onderzoek gebeurd?

Antwoord A16. Uit de beschikbare stukken valt (behoudens het gestelde in de verklaring P20/85 uit het proces-verbaal P. 4/85 (...)) niet na te gaan wanneer, hoe en waarom dit onderzoek heeft plaatsgevonden. In het verslag van de beproeving van Lot AI 69-4 wordt melding gemaakt van het mogelijk ontstaan van een dode- of S-stand. Daarbij wordt verwezen naar (...) een rapport van (een medewerker van de AI; N.o.). In het betreffende rapport staat echter geen enkele verwijzing naar of vermelding van het mogelijk ontstaan van een dode- of S-stand.

(...)

Vraag A18 *De S-stand wordt veroorzaakt door een constructiefout. Om welke constructiefout gaat het? Wanneer is deze constructiefout voor het eerst gesignaleerd? Wanneer is voor het eerst gesignaleerd dat deze constructiefout de S-stand veroorzaakt?*

Antwoord A18. Het ontstaan van de dode- of S-stand wordt waarschijnlijk veroorzaakt door een combinatie van diverse factoren, zoals het gekozen type veer (bladveer) alsmede de materiaalkeuze, afmetingen en toleranties van de veer. Niet bekend is in welke mate welke van de genoemde factoren precies bijdragen aan het ontstaan van de dode- of S-stand.

In ieder geval was vanaf het verschijnen van het beproevingsverslag van 1970 (...) bekend dat de slagpinveer in de ontsteker door het bewegen van de hefboom bij alle mijnen AP-23 in de dode- of S-stand kon komen. In het bijzonder bij mijnen waarvan de opsluitschroef nog niet was verlaagd (lot AI-68-2) kon de veer gemakkelijk in de dode- of S-stand komen. Uit de beschikbare stukken valt af te leiden dat mogelijk al eerder in 1970 bij de EOD dode- of S-stand bekend was (...).

Niet duidelijk is wanneer voor het eerst de relatie tussen de dode- of S-stand en de constructie van de ontsteker werd gelegd. Uit het feit dat in het tussentijds verslag van het Technische Onderzoek dat werd uitgevoerd n.a.v. het ongeval in 1984 (...) wordt aanbevolen de mogelijkheden voor modificatie van de ontsteker te onderzoeken, kan worden afgeleid dat men aanwijzingen had voor een constructiefout.

Vraag A19 *Kan de mijn de S-stand alleen aannemen indien de mijn eerst op "armed" wordt gezet of ook indien de mijn (nog of weer) op "safe" staat? Ik verzoek u uw antwoord van een toelichting te voorzien.*

Antwoord A19. Het is technisch niet mogelijk dat de slagpinveer in de dode- of S-stand staat of komt als de veiligheidshendel op SAFE staat. Dit heeft te maken met de inwendige constructie van de ontsteker waarbij het (ook rekening houdend met de maattoleranties) in de SAFE-stand niet mogelijk is het grendelblok zoveel omlaag te bewegen dat de slagpinveer in de dode- of S-stand kan komen. De borgpen blokkeert deze beweging. (...) De vrije slag in de SAFE-stand (zie bijlage 5; N.o.) is dus te gering om de bladveer op het punt te brengen waarbij de dode- of S-stand zou kunnen ontstaan.

Vraag A20 Klopt het dat uit de hiervoor onder (...) A16 bedoelde onderzoeken is gebleken dat de AP-23 mijn, indien deze op "armed" wordt gezet en in de zogenaamde "S-stand" staat, al bij een lichte trilling kan afgaan? Klopt het dat tevens is gebleken dat in zo'n geval het terugzetten van de mijn op "safe" geen garantie is dat de mijn niet afgaat?

Antwoord A20. Uit technisch onderzoek gehouden na het ongeval in 1984 blijkt dat, nadat de ontsteker op ARMED is gezet en de hefboom vervolgens over een voldoende grote slag is bewogen de veer in de dode- of S-stand terecht kan komen. De veer kan niet in de dode- of S-stand staan/komen zolang de veiligheidshendel op SAFE staat. Indien de veer in de dode- of S-stand staat kan een lichte trilling voldoende zijn om de veer vanuit de dode- of S-stand óf naar boven terug te laten springen waarna de mijn weer op SAFE kan worden gezet óf de veer naar beneden door te laten slaan en zo de mijn tot ontploffing te brengen.

De poging de mijn weer op SAFE terug te zetten kan voldoende trillingen veroorzaken om de bladveer uit de labele S-stand te brengen. Als de mijn wel op SAFE kan worden gezet betekent dat dat de bladveer niet (meer) in de dode- of S-stand staat. Indien de mijn weer op SAFE is gezet is deze weer veilig en kan beweging van de hefboom niet leiden tot detonatie van de mijn.

Vraag A21 Uit het onderzoek van (een medewerker van de AI; N.o.) zou tevens zijn gebleken dat in het bijzonder de mijnen waarvan de opsluitschroef niet is verlaagd (lot AI-68-2) de S-stand kunnen aannemen. Klopt dit? Zo ja, kunt u dit verklaren?

Antwoord A21. Uit het beschikbare rapport (...) kan niet worden afgeleid dat er door hem een relatie gelegd zou zijn tussen de hoge opsluitschroef en het optreden van de dode- of S-stand. Wel wordt geconstateerd dat (bij lot AI-68-2) de bewegingsvrijheid van de hefboom soms gehinderd werd door de opsluitschroef. (...) in ieder geval vanaf het verschijnen van het beproevingsverslag van 1970 (...) was bekend dat de slagpinveer in de ontsteker door het bewegen van de hefboom bij alle mijnen AP-23 in de dode- of S-stand kon komen. In het bijzonder bij mijnen waarvan de opsluitschroef nog niet was verlaagd (lot AI-68-2) kon de veer gemakkelijk in de dode- of S-stand komen. Door belemmering in de beweging van de hefboom door de hoge opsluitschroef wordt mogelijk de beweging waarmee het grendelstuk (...) de slagpinveer moet laten doorslaan (zodat de mijn explodeert) verkleind en vertraagd. Hierdoor wordt de kans groter dat de slagpinveer in de dode- of S-stand komt.

Overigens is uit proeven die na het ongeval in 1984 zijn uitgevoerd gebleken dat de dode- of S-stand bij alle lots AP-23 mijnen voor kan komen (...).

Vraag A22 In het beproevingsverslag van 11 november 1970 staat dat ontstekers welke met de wapeningshefboom op "safe" overbelast zijn geweest niet of niet geheel veilig zijn wanneer zij op "armed" worden gezet. Wat wordt bedoeld met "overbelast zijn geweest". Hoe kan een dergelijke overbelasting ontstaan?

Antwoord A22. De ontsteker is zodanig ontworpen dat wordt voorkomen dat ten gevolge van (te) hoge krachten (=overbelasting) op het grendelstuk de veiligheidsspen bezwijkt en de mijn in de stand SAFE toch zou kunnen functioneren. De overbelasting kan worden veroorzaakt door met te veel kracht aan de hefboom te trekken of door vallen van de mijn op de hefboom. In de in de vraag aangehaalde situatie zijn ontstekers in de stand SAFE horizontaal belast met een zeer hoge trekkracht aan de hefboom of verticaal belast door ontstekers, voorzien van een valgewicht, ondersteboven te laten vallen van een hoogte van 4,5 meter (conform het keuringsvoorschrift (...)).

Ten gevolge van deze krachten bezwijkt het drukstuk in de ontsteker waardoor de hefboom (waarmee de mijn tot ontploffing kan worden gebracht) vrij kan bewegen zonder het grendelstuk omlaag te bewegen. In dat geval is de betreffende ontsteker 'onbekwaam'. Dat wil zeggen dat de ontsteker in principe kapot is. Dit betekent echter niet dat de ontsteker in géén enkel geval meer zal kunnen functioneren als de veiligheidshefboom op ARMED is gezet. Het is namelijk niet uitgesloten dat, als de hefboom bewogen wordt terwijl de veiligheidshendel op ARMED staat, de mijn toch tot detonatie zal komen. Een mijn die op ARMED staat is nooit veilig; een overbelaste mijn die op ARMED staat dus ook niet.

Het is nadrukkelijk de bedoeling geweest bij het ontwerp dat de mijn in de stand SAFE, ook bij overbelasting van de ontsteker, beveiligd is tegen functioneren.

Vraag A23 *In het beproevingsverslag van 11 november 1970 wordt tevens ingegaan op de invloed van de hefboom (welke hefboom wordt hier bedoeld?) indien die in de richting van de veiligheidshefboom wordt getrokken. Wat wordt hiermee bedoeld? Ik begrijp uit de samenvatting van het verslag dat het functioneren van de ontsteker hierdoor (dus indien de hefboom in de richting van de veiligheidshefboom wordt getrokken) nadelig wordt beïnvloed? Ik verzoek u dit toe te lichten.*

Antwoord A23. (...) De slag van de hefboom (waarmee de mijn tot ontploffing wordt gebracht) wordt belemmerd indien de rubber manchet (...) wordt ondersteund door bv. de as van de veiligheidshendel (of door de hoge opsluitschroef). Door belemmering in de beweging van de hefboom wordt mogelijk de beweging waarmee het grendelstuk (...) de slagpinveer moet laten doorslaan (zodat de mijn explodeert) verkleind en vertraagd. Hierdoor wordt de kans groter dat de slagpinveer in de dode- of S-stand komt (...).

(...)

Vraag A25 *Klopt het dat met de resultaten van de hiervoor onder (...) A16 bedoelde onderzoeken (onder meer de aanbeveling om weigeraars altijd van afstand te vernietigen) niets is gedaan? Hoe heeft dit kunnen gebeuren? Wie/welke afdelingen waren daarbij betrokken en welke taak hadden zij daarin? Zijn er maatregelen getroffen om te voorkomen dat zoiets ooit weer kan gebeuren? Zo ja, welke maatregelen zijn dit?*

Antwoord A25. Zoals eerder is aangegeven in het antwoord van de toenmalige Minister van Defensie op kamervragen in augustus 1997 (...) hebben de resultaten van de beproevingen in 1970 niet geleid tot adequate maatregelen. Volgens het proces-verbaal P 4/85 (...) is dit waarschijnlijk het gevolg van de omstandigheid dat een functionaris die een belangrijke rol speelde bij de afdoening van de resultaten van het onderzoek in 1970, op een gewichtig moment (begin 1971) de dienst verliet en zijn werkzaamheden niet heeft kunnen overdragen omdat zijn opvolger nog niet was benoemd. Tevens kan overbelasting van het munitietechnisch personeel een rol hebben gespeeld alsmede onvoldoende dossiervorming en onvoldoende gestructureerde kwaliteitsbewaking. Hierbij waren de Afdeling Munitie en de Munitie Onderzoekings Dienst van de KL betrokken. De afdeling Munitie had de zorg voor de munitiedocumentatie (opnemen kennis omtrent de te nemen maatregelen bij weigeraars in documentatie), blokkering van de munitie en het opdracht geven tot modificaties. De Munitie Onderzoekingsdienst had de zorg voor het bekendstellen van de onderzoeksresultaten.

Aan het werken met munitie zijn vanuit de aard van het artikel altijd risico's verbonden. Een absolute garantie dat er nooit een ongeval kan plaatsvinden is dan ook niet te geven. In de periode na beide ongevallen is een aantal procedurele maatregelen getroffen om de risico's verbonden aan het werken met munitie te minimaliseren. Dit is gebeurd door de invoering van een Veiligheids Vademecum Munitie, het handboek Integrale Bedrijfszorg voor de Afdeling Munitie en een Munitie Veiligheidszorgsysteem voor de munitie be- en verwerkende bedrijven.

Vraag A26 *Wat had er naar uw mening naar aanleiding van het beproevingsverslag van 11 november 1970 moeten gebeuren?*

Antwoord A26. Zoals reeds aangegeven in het antwoord op vraag A11 was de eerste maatregel die genomen had moeten worden op het moment van het bekend worden van de mogelijkheid van het optreden van de dode- of S-stand het blokkeren van de (scherpe) mijn AP-23. Dit had betekend dat slechts met uitdrukkelijke autorisatie over de mijn zou kunnen worden beschikt. Dan was ook voor iedereen duidelijk geweest dat aan het werken met de mijn veiligheidsrisico's verbonden waren.

Vervolgens zouden de volgende alternatieven open gestaan hebben.

- A. Modificeren van de mijn/ontsteker
- B. Vervanging van de mijn
- C. Vernietigen van de mijn

Zolang de mijn nog in het bestand was, zou in voorschriften, bijsluiters en opleidingen aandacht aan het manco moeten worden besteed.

Vraag A27 *Waarom is ondanks alle tegenslagen bij de ontwikkeling van de mijn, de bijna-ongevallen in 1969/1970 en het beproevingsverslag van 11 november 1970 door-*

gegaan met de verdere ontwikkeling en productie van de mijn? Welke overwegingen hebben daarbij een rol gespeeld? Hebben daarbij tevens financiële overwegingen een rol gespeeld? Wanneer is de ontwikkeling/productie definitief gestopt?

Antwoord A27. Het is niet ongewoon dat in de ontwikkelingsfase en pré-productiefase (proefserie) van materieel onvolkomenheden in het ontwerp en de produktiemethoden naar voren komen. Deze laatste fase is bedoeld om te komen tot een seriematige productie van een artikel dat aan de gestelde eisen voldoet. De in deze fase bij de AP-23 geconstateerde fouten waren oplosbaar en gaven zodoende blijkbaar geen aanleiding om de ontwikkeling en productie van de mijn te stoppen.

In het proces-verbaal P 4/85 (...) staat vermeld dat eind 1968 de ontwikkeling van het mijnlichaam AP-23 definitief was afgerond.

(...) in het proces-verbaal staat vermeld dat een reeks proefnemingen in 1962 met het prototype van de ontsteker aantoont dat de werking van het ontstekingsmechanisme geen storingen vertoont. Op basis hiervan is waarschijnlijk besloten dat er geen belemmeringen waren voor de serieproductie. Aangenomen wordt dat daarmee de ontwikkeling van de ontsteker was afgerond.

(...) in lot AI-68-2 (eerste gedeelte productie) zijn nog enkele constructiewijzigingen aangebracht in het mijnlichaam. Tevens is geconstateerd dat de bewegingsvrijheid (van de ontsteker) soms gehinderd werd door de opsluitschroef (...).

(...) in ieder geval vanaf het verschijnen van het beproevingsverslag van 1970 (...) was bekend dat de slagpinveer in de ontsteker door het bewegen van de hefboom bij alle mijnen AP-23 in de dode- of S-stand kon komen. In het bijzonder bij mijnen waarvan de opsluitschroef nog niet was verlaagd (lot AI-68-2) kon de veer gemakkelijk in de dode- of S-stand komen. Uit de beschikbare stukken valt af te leiden dat mogelijk al eerder in 1970 bij de EOD de dode- of S-stand bekend was (...).

In ieder geval hadden de resultaten van de beproevingen in 1970 (vastgelegd in het beproevingsverslag van november 1970) moeten leiden tot het nemen van adequate maatregelen. In het antwoord op vraag A25 is aangegeven waarom dit waarschijnlijk niet is gebeurd. Er zijn geen aanwijzingen dat financiële overwegingen hierbij een rol hebben gespeeld.

Het bovenstaande betekent dat ten tijde van het verschijnen van het beproevingsverslag van 11 november 1970 de productie van de AP-23 mijn waarschijnlijk nagenoeg was voltooid.

Vraag A28 *Klopt het dat tussen 1970 en 1984 geen enkel (periodiek) onderzoek is uitgevoerd met betrekking tot de mijn? Is het gebruikelijk dat dit gedurende een zo lange periode niet gebeurt? Zo nee, wat is gebruikelijk en waarom is dit in het geval van de AP-23 mijn niet gebeurd?*

Antwoord A28. Het is juist dat tussen 1970 en 1984 geen periodiek onderzoek aan deze mijnen is uitgevoerd. De redenen daarvoor zijn, behoudens het gestelde in het proces-verbaal P 4/85 (...) dat vermeende overbelasting van het Bureau Periodiek Onderzoek tot gevolg heeft dat eerst in 1984 opdracht wordt gegeven om de AP-23 in periodiek onderzoek te nemen), uit de beschikbare stukken niet te achterhalen.

Het is niet gebruikelijk dat gedurende een zo lange tijd geen periodiek onderzoek aan een munitieartikel wordt uitgevoerd. Gebruikelijk is nu dat, bij dit soort munitie, elke 6 jaar een dergelijk onderzoek wordt uitgevoerd."

C. Het ongeval op 18 juli 1983

1. Algemeen

1.1. Op 18 juli 1983, omstreeks 16.30 uur, explodeerde in een leslokaal van de legerplaats bij Oldebroek, deel uitmakende van het Artillerie Schietkamp te 't Harde, gemeente Elburg, een AP-23 mijn (lot AI 68-2). Het ongeval vond plaats tijdens een les "mijnen en valstrikken". Door de explosie werden zes militairen, onder wie de instructeur, gedood en raakten tien militairen gewond, van wie twee zeer ernstig. Op 19 juli 1983 is één van de twee ernstig gewonde militairen overleden.

1.2. Tijdens de hulpverlening aan de gewonden werd onderkend dat zich nog een AP-23 mijn in het leslokaal bevond. De Explosieven Opruimingsdienst (EOD) werd gewaarschuwd. De EOD was omstreeks 18.15 uur ter plaatse. In het rapport dat de EOD van zijn bevindingen opstelde, staat dat op de plaats van het ongeval onder meer waren aangetroffen:

- één AP-23 mijn (scherp);
- één AP mijn gelijkend op de AP-23 mijn, maar voorzien van vier gaten in het bovenstuk, zoals bij de oefenmortiermijn AP-28;
- restanten van de geëxplodeerde AP-23 mijn, te weten de buitenpot (waarop aangegeven lotnummer AI 68-2), de staalkabel en de ontsteker.

Verder staat in het rapport van de EOD het volgende:

"...De (AP-28 oefenmijn; N.o.) was groen geverfd en leek uiterlijk dus op de MORTIER-MIJN AP nr 23.

Wel was deze mijn voorzien van de vier gaten in het conische bovendeele (...).

De OEFENMORTIERMIJN AP nr 28, voorzien van deze vier gaten in het conische deel dient echter BLAUW van kleur te zijn en voorzien van de WITTE merken: "PRAC. AP nr 28" en het lotnummer.

De gevonden mortiermijn had echter geen merken. Volgens de vigerende TVA nr. 9999-2-4-.... dient instructiemunitie te zijn voorzien van een ingeslagen "O" welke met rode verf is opgevuld. Ook dit ingeslagen merk was niet aanwezig.

(...)

De nog aangetroffen MIJN, MORTIER - AP nr 23 had het lotnummer AI 68-2, hetgeen overeenkomt met het lotnummer dat vermeld staat op de ijzeren kist (...).

Op de lange zijanten van de ijzeren kist nr 130 waren rechthoekig geknipte, witte etiketten nr 0 geplakt met het opschrift:

Σ 3 - in rood

Instructie Instructie - in blauw
modellen modellen
(met de hand geschreven)..."

1.3. Naar aanleiding van het ongeval stelde de Koninklijke marechaussee, district Gelderland, een onderzoek in. Dit onderzoek begon op 18 juli 1983 en werd op 5 september 1983 afgesloten met proces-verbaal nr. P 842/1983. Aan dit proces-verbaal is het volgende ontleend:

"...IDENTIFICATIE: Op 18 juli 1983, omstreeks 18.50 uur, vond op de plaats van het ongeval de identificatie plaats van de stoffelijke overschotten.
(...)

Op 18 juli 1983, omstreeks 19.30 uur, konden de personalia van de stoffelijke overschotten worden doorgegeven aan de terzake verantwoordelijke instanties van het Ministerie van Defensie, die tevens zouden zorgdragen, dat de nabestaanden in kennis werden gesteld.

INITIEEL
ONDERZOEK OP
PLAATS ONGEVAL:

Nadat op 18 juli 1983, omstreeks 18.45 uur, de plaats van het ongeval was vrijgegeven door de EOD, werd onmiddellijk aangevangen met het sporenonderzoek. (...) Personeel van de EOD stelde ter plaatse een technisch munitie onderzoek in. In lokaal 23, zijnde de plaats van het ongeval, werden diverse scherven, alsmede één loodje met een ondefinieerbare markering, alle vermoedelijk afkomstig van de geëxplodeerde mortiermijn AP 23, veiliggesteld en ten behoeve van het onderzoek en ten dienste der Justitie inbeslaggenomen (...).

Het initiële onderzoek op de plaats van het ongeval wees uit, dat de wachtmeester-instructeur (...), tijdens zijn instructie, in plaats van een kist met instructiemodellen, de beschikking heeft gehad over een ijzeren kist NL 130, inhoudende twee (scherpe) mortiermijnen AP 23 en één groen geverfde onklaar gemaakte oefenmortiermijn AP 28 zonder merktekens.

Op 18 juli 1983, omstreeks 22.30 uur, werd de plaats van het ongeval vrijgegeven.
(...)

RESUMÉ TOEDRACHT:

Het rechercheteam heeft zich in eerste instantie primair gericht op de vraag, hoe het mogelijk was, dat mortiermijnen van het type AP 23 werden verstrekt en aangewend als instructiemodel bij een les "mijnen en valstrikken".

(...)

SCHEMA "A"
dossier 5

In een op 17 april 1974 gedateerd schrijven (...)verzoekt commandant Opleidingscentrum Technische Dienst te Utrecht (OCTD) aan de Dienst Kwartiermeester Generaal, Materieel Voorzieningsafdeling 4 (MVA-4) te 's Gravenhage, om een aantal opengewerkte- en hele instructiemodellen munitie. In de betreffende aanvraag zijn onder andere vermeld:

1330-17-039-4482 5611 MINE, ANTIPERSONNEL: nr.23
aantal 2, waarvan één doorsnede;

1345-17-024-6101 5671 MINE, ANTIPERSONNEL:
PRACTICE: nr. 28, aantal 2, waarvan één doorsnede.

Door MVA-4 is hierop gereageerd door middel van een kantbrief aan Commando Opleidingen Koninklijke Landmacht (COKL) dd. 26 juni 1974, waarin medewerking wordt verleend door aan commandant 566 Munrencie op te dragen de gevraagde munitie onschadelijk te maken (...).

Uit een kantbrief van COKL (...) dd. 27 juni 1974, blijkt dat aan het OCTD wordt verzocht om een aanvraag scherpe munitie (...) in te dienen.

Het OCTD reageert hierop in een brief (...) dd. 29 juli 1974, gericht aan het COKL.

Tot slot zendt het OCTD deze brieven in afschrift bij aanbiedingsbrief (...) dd. 31 juli 1974, aan commandant 566 Munrencie.

Op grond van bovengenoemde aanvraag is door bureau onderhoud van MVA-4 een werkopdracht munitie (WOM) uitgegeven aan 566 Munrencie. Het betrof WOM 1101/74 dd. 27 november 1974. In een bij deze WOM gevoegde bijlage is aangegeven, welke instantie de munitie onschadelijk moet maken.

Tussen 27 november 1974 en 12 september 1975 zijn er argumenten geweest om de WOM 1101/74 in te trekken. De redenen, die daartoe hebben geleid, waren niet meer te achterhalen, doch in brief MVA-4(...) dd. 12 september 1975, gericht aan commandant OCTD wordt gesteld, dat: "Wederom de aangegeven behoeften aan instructiemiddelen in beschouwing zijn genomen voor wat betreft de praktische realiseerbaarheid, veiligheid, etc."

Inmiddels is door bureau onderhoud van MVA-4 de WOM 1101/74 door middel van WOM 1101A/74 dd. 28 augustus 1975 ingetrokken.

In aansluiting op het bovenstaande is door bureau onderhoud van MVA-4 aan 566 Munrencie een nieuwe werkopdracht munitie verstrekt. Het betreft WOM 1068/75 dd. 11 september 1975.

Aangezien de WOM 1068/75 in 1977 nog niet uitgevoerd was, is door de Afdeling Logistieke Installaties van de Directie Materieel Koninklijke landmacht actie ondernomen, hetgeen blijkt uit een brief (...) dd. 14 november 1977, met als bijlage een brief van 566 Munrencie (...) dd. 3 november 1977.

Op 3 december 1979 dringt commandant OCTD in zijn brief (...) wederom aan op afdoening. (Deze brief was niet meer te achterhalen) In een brief MVA-4 (...) dd. 22 februari 1980 wordt melding gemaakt van de toezegging van commandant 566 Munrencie, dat WOM 1068/75 met spoed zal worden afgedaan.

Commando Opleidingen Koninklijke landmacht dringt in brief (...) dd. 30 maart 1982 aan op afdoening van een aanvraag munitie. Laatstgenoemde brief is door MVA-4 beantwoord op 19 april 1982 (...).

De werkopdrachten munitie 1101/74, 1101A/74 en 1068/75 zijn alle ondertekend door (...) Hoofd Bureau Onderhoud van MVA-4.

Omtrent bovengenoemde werkopdracht munitie verklaarde (het Hoofd Bureau Onderhoud van MVA-4; N.o.), dat hij betreffende de WOM 1101/74 had aangegeven, welke werkzaamheden door 566 Munrencie dienden te worden uitgevoerd en welke werkzaamheden door de EOD moesten geschieden. Nadat WOM 1101/74 was vervallen, is daarvoor in de plaats WOM 1068/75 verschenen, waarbij een dergelijke splitsing van werkzaamheden (...) niet werd vermeld. De reden daarvan is hem niet meer bekend. Volgens (het Hoofd Bureau Onderhoud van MVA-4; N.o.) is het gebruikelijk, dat wanneer een dergelijke technische omschrijving ontbreekt, commandant 566 Munrencie, evenals zijn bedrijfsbureau, zelf dergelijke technische aanwijzingen kan geven.

Commandant 566 Munrencie heeft dit in aansluiting op WOM 1068/75 dan ook gedaan door zijn werkopdracht munitie (eveneens WOM) voorzien van het nummer 626.601.007, gericht aan commandant munitiegroep van zijn onderdeel. In punt 6 van deze aanwijzingen is gesteld, dat de uit te stomen projectielen, waaronder begrepen de

twee mortiermijnen AP-23, vervoersveilig moeten worden verpakt voor verzending naar de Explosievenopruimingsdienst van de Koninklijke luchtmacht (EOD Klu).

Omstreeks 7 januari 1981 ontving MVA-4 een aantekenvel, afkomstig van (...) Hoofd bedrijfsbureau 566 Munrencie, met betrekking tot WOM 1068/75. In dit aantekenvel is gesteld, dat de WOM 1068/75 op 6 januari 1981 is afgedaan. Bij dit aantekenvel waren 18 munitiewerkrappen ten gevoegd, waaruit bleek welke munitie-artikelen ingevolge WOM 1068/75 waren vervaardigd tot instructie-modellen. Geen van de 18 munitiewerkrappen had betrekking op de mortiermijnen AP 23. Het 18^e, tevens laatste munitiewerkrapport, dd. 15 september 1980(...), vermeldde, dat de twee oefenmortiermijnen AP 28 tot instructiemodel waren verwerkt. Deze beide modellen zijn op 16 september 1980 door (medewerker 1 van 566 Munrencie; N.o.) die de modellen ook vervaardigd had, overgebracht naar de aanvrager, het OCTD te Utrecht.

In september 1974 worden in opdracht van MVA-4 onder andere de volgende munitiesoorten, te weten:

MINE, ANTIPERSONNEL, PRACTICE, nr. 28 lotnummer AI 71-2 aantal 2;

MINE, ANTIPERSONNEL, nr. 23, lotnummer AI 68-2, aantal 2;

(...)

alle betrekking hebbend op WOM 1101/74 cq 1068/75, door verschillende militaire munitiecomplexen geleverd aan het OCTD. De daarop betrekking hebbende verzendopdrachten van MVA-4 (...) konden niet meer achterhaald worden.

Zowel de oefenmortiermijnen AP 28 (2 stuks) als de mortiermijnen AP 23 (eveneens 2 stuks) werden afgeleverd in de originele verpakking. Elk model was verpakt in een munitiekist NL 130, voorzien van de vereiste natostocknummers en lotcodes.

Bovengenoemde munitie-artikelen werden door (medewerker 1 van het OCTD; N.o.) in september 1974 in ontvangst genomen en door hem geadministreerd. Eind september en begin oktober 1974 bracht (medewerker 1 van het OCTD; N.o.) onder andere eerder genoemde munitie over naar 566 Munrencie. De op dit vervoer betrekking hebbende geleide bewijzen werden door (medewerker 2 van 566 Munrencie; N.o.) voor ontvangst getekend. (...)

Door (medewerker 1 van het OCTD; N.o.) werden gemelde munitiesoorten (...) afgeboekt uit de landsvoorraad. Op deze bescheiden werd door hem als aanwijzing vermeld: "Munitie verwerkt tot instructie-munitie (...)".

OPMERKING:
VERBALISANTEN

Door ons, verbalisanten wordt vermeld, dat niet achterhaald is kunnen worden, waarom de mortiermijnen, alsmede diverse andere soorten munitie, alle betrekking hebbende op werkopdracht munitie 1101/74 cq 1068/75, werden afgezonden naar het OCTD. Het onschadelijk maken en de verwerking tot instructiemodellen zou immers door, of door tussenkomst van 566 Munrencie geschieden.

De door 566 Munrencie begin oktober 1974 ontvangen munitie te weten onder andere:
twee mortiermijnen AP 23, lotnummer 68-2;
twee oefenmortiermijnen AP 28, lotnummer 71-2;
(...) en bestemd om ingevolge WOM 1101/74 cq 1068/75 tot instructiemodellen verwerkt te worden, werden, voor zover kon worden nagegaan, niet geadministreerd. Genoemde soorten en aantallen munitie werden ook niet door 566 Munrencie opnieuw in de landsvoorraad opgevoerd.

Genoemde mortiermijnen (...) zijn vermoedelijk eind 1974 overgebracht naar één van de bunkers van het munitie-complex "Fort Snel" te Schalkwijk. Fort Snel maakt deel uit van 566 Munrencie, dat gesitueerd is in Fort Honswijk te Schalkwijk. Beide forten liggen enkele honderden meters van elkaar verwijderd.

SCHEMA "B"
dossier 6

In aansluiting op WOM 1068/75 bepaalt commandant 566 Munrencie bij werkopdracht munitie 626.061.007, dd. 23 december 1975, dat de uit te stomen projectielen, waaronder begrepen de mortiermijnen AP 23, vervoersveilig verpakt dienen te worden voor verzending naar de EOD Klu te Gilze. Door ons is niet achterhaald kunnen worden, waarom deze opdracht niet werd uitgevoerd. In de administraties van de EOD te Culemborg en de EOD Klu te Gilze werden geen gegevens aangetroffen met betrekking tot het bovenstaande. Wel kon worden vastgesteld aan de hand van een aantekenvol, dat 566 Munrencie een gescheiden uitvoering, dat wil zeggen, het demonteren en het bewerken niet effectief vond en de bewerking bemoeilijkte, derhalve de gehele bewerking in eigen beheer wenste te houden. Omtrent de

uitvoering van WOM 1068/75 werden de volgende deelafdoeningen (munitiewerkrapporten) aangetroffen, te weten: (...)

Bovenstaande deelafdoeningen hadden geen betrekking op de mortiermijnen AP 23. De 18^e afdoening betrof de twee oefenmortiermijnen AP 28. Deze mijnen werden, zoals reeds vermeld, op 16 september 1980 door (medewerker 1 van 566 Munrencie; N.o.) als instructiemodel geleverd aan het OCTD.

Op 6 januari 1981 werd door (...) Hoofd bedrijfsbureau 566 Munrencie, aan Hoofd Bureau onderhoud MVA-4 bericht, dat de WOM 1068/75 is afgedaan. In het daarop betrekking hebbende schrijven (aantekenvol) wordt gesteld, dat ongetwijfeld niet alle artikelen zijn aangemaakt. Verzocht wordt, indien er nog artikelen moeten worden aangemaakt, dit te willen kenbaar maken middels een nieuwe werkopdracht munitie met bijlage.

Medio 1981 wordt de munitiekist NL 130, inhoudende twee mortiermijnen AP 23, lotnummer 68-2, in opdracht van (medewerker 1 van 566 Munrencie; N.o.) van Fort Snel overgebracht naar de modellenkamer H6 van Fort Honswijk. De redenen, die tot deze overbrenging hebben geleid, zijn niet achterhaald kunnen worden. Noch (medewerker 1 van 566 Munrencie; N.o.), noch zijn werkplaatscommandant (...), konden daaromtrent uitsluitel geven.

De munitiekist NL 130, inhoudende de twee mortiermijnen AP 23, lotnummer 68-2, bleef vanaf genoemd tijdstip in de modellenkamer, H6, van Fort Honswijk staan.

Zoals vermeld werd WOM 1068/75 door 566 Munrencie op 6 januari 1981 als afgedaan beschouwd. In augustus 1981 werd (medewerker 1 van 566 Munrencie; N.o.) overgeplaatst naar de EOD te Culemborg. Op dat moment is zijn opvolger met betrekking tot de vervaardiging van instructiemodellen in gebouw H6 nog niet bekend. Derhalve is er van overgave geen sprake. Niet vastgesteld is kunnen worden, of er buiten (medewerker 1 van 566 Munrencie; N.o.), iemand op de hoogte was van de aanwezigheid van twee mortiermijnen AP 23 in de modellenkamer H6. Voorts is niet vastgesteld kunnen worden, waarom de munitie-artikelen, waaronder de mortiermijnen AP 23, na het afgedaan beschouwen van WOM 1068/75, niet werden

teruggeboekt in de landsvoorraad, danwel werden vernietigd.

Na het vertrek van (medewerker 1 van 566 Munrencie; N.o.) is de modellenkamer H6 niet door de werkplaatscommandant (...) gecontroleerd.

In het voorjaar van 1982 werd (medewerker 3 van 566 Munrencie; N.o.) belast met de verwerking van munitie artikelen tot instructiemodellen in de modellenkamer H6. Volgens verklaring van (medewerker 3 van 566 Munrencie; N.o.) was hij niet op de hoogte geweest, dat er zich twee mortiermijnen AP 23 in een munitiekist NL 130 in de modellenkamer H6 hadden bevonden. Ondanks het feit, dat hij daar diverse malen werkzaam was geweest, had hij de mortiermijnen daar niet zien staan.

SCHEMA "C" dossier

In 1977, datum en tijd onbekend, had de (werkplaatscommandant 566 Munrencie; N.o.) persoonlijk contact met de Materieel beproevingsafdeling I Hembrug (MBA I). Aldaar werden hem diverse soorten instructiemunitie aangeboden, onder andere bestaande uit drie oefenmortiermijnen AP 28 (onschadelijk). Vermelde munitie werd door MBA I op 17 september 1977 middels werkopdracht 79/77 afgezonden naar 566 Munrencie.

De drie oefenmortiermijnen AP 28 (onschadelijk) en de andere ontvangen munitie werden aldaar geadminiistreerd op een verzamel munitievoorraadkaart. Medio 1980 werden, om onbekende redenen, de drie oefenmortiermijnen geadministreerd op een munitievoorraadkaart. Op deze kaart staat onder de titel benaming vermeld: "Instructiemunitie", terwijl onder de titel vervangend artikel staat vermeld: "Oefenmortiermijn onschadelijk"

Begin juni 1983 werd laatstgenoemde kaart door (medewerker 4 van 566 Munrencie; N.o.), belast met de voorraadadministratie en het transport van munitie, in zijn administratie aangetroffen. (Medewerker 4 van 566 Munrencie; N.o.) besloot de drie op de kaart vermelde oefenmortiermijnen voor instructiedoeleinden aan te bieden aan het OCTD. Het OCTD had echter geen interesse en verwees (medewerker 4 van 566 Munrencie; N.o.) door naar het ASK. Het ASK had wel belangstelling voor de oefenmortiermijnen.

Na gepleegd overleg met Hoofd bedrijfsbureau van 566 Munrencie maakte (medewerker 4 van 566 Munrencie; N.o.) een transportopdracht (...). Als transportdatum gaf hij 15 juni 1983 aan. Nadat het transport naar het ASK was uitgevoerd boekte hij de drie oefenmortiermijnen af.

SCHEMA "D"
dossier 8

De drie oefenmortiermijnen(onschadelijk), door 566 Munrencie op 17 september 1977 ontvangen van MBA 1, zijn vermoedelijk direct na ontvangst terecht gekomen in de werkplaats (fabriek) van Fort Honswijk. Op dat moment bevonden zich in de werkplaats meerdere oefenmortiermijnen AP 28. Gezien de omschrijving van de oefenmortiermijnen op de werkopdracht (...) van MBA 1, te weten: "Oefenmortiermijn AP 28 (onschadelijk) aantal 3" moet het niet uitgesloten worden geacht, dat deze mijnen waren voorzien van een ingeslagen "O", die rood geverfd was. Een zekerheid daaromtrent kon niet worden verkregen.

In de werkplaats van 566 Munrencie werden door het rechteerteam op 20 juli 1983 twee oefenmortiermijnen AP 28 aangetroffen die beiden voorzien waren van een ingeslagen "O", die rood geverfd was. Volgens verklaringen zou een mogelijk derde soortgelijke oefenmortiermijn AP 28 in het verleden verschroot kunnen zijn. Dit was echter niet na te gaan.

In de werkplaats worden regelmatig onklaar geraakte oefenmortiermijnen AP 28 gerenoveerd. Voorts werden onklaar geraakte oefenmortiermijnen AP 28, die niet meer gerenoveerd konden worden, groen geverfd en op de zijkant van de buitenpot voorzien van de letters in wit opschrift "EXC".

Op 15 juni 1983 kreeg (medewerker 3 van 566 Munrencie; N.o.) opdracht het transport van onder andere drie oefenmortiermijnen, onschadelijk, naar het ASK uit te voeren. (...) Op de transportopdracht stond vermeld onder de benaming van het artikel: "instructiemunitie: Oefenmortiermijnen-onschadelijk-aantal 3".

Op het moment, dat (medewerker 3 van 566 Munrencie; N.o.) op 15 juni 1983 de benodigde munitie-artikelen voor het transport wilde inpakken, bood (medewerker 5 van 566 Munrencie; N.o.) aan, dat hij wel zou zorgdragen voor het inpakken van de oefenmortiermijnen. (Medewerker 3 van 566 Munrencie; N.o.) ging hiermee akkoord, ondanks het feit, dat normaliter degene, die het transport krijgt opge-

dragen, dit ook zelf uitvoert. (Medewerker 5 van 566 Munrencie; N.o.), evenals (medewerker 3 van 566 Munrencie; N.o.), munitie-technicus, liep daarop naar de modellenkamer H6 van Fort Honswijk, waarvan hij wist, dat aldaar een munitiekist NL 130 stond, waarin zich twee AP mijnen bevonden. Hij had dit namelijk bij een eerder bezoek aan H6 gezien. Hij had niet gezien, welk soort mortiermijnen zich in de kist hadden bevonden. Hij nam aan, dat het instructie-modellen betrof. (Medewerker 5 van 566 Munrencie; N.o.) pakte daarop de munitiekist NL 130, inhoudend twee mortiermijnen AP 23, en een deksel, dat los op de kist lag. Het geheel heeft hij daarop overgebracht naar de werkplaats (fabriek) van 566 Munrencie. In de werkplaats pakte hij een oefenmortiermijn AP 28, die groen gespoten was en niet was voorzien van de aanduiding in witte letters "EXC". Laatstgenoemde mijn maakte deel uit van een stapel oefenmortiermijnen, die alle groen geleverd waren en voorzien van de text "EXC". De mijn, die hij pakte was als enigste niet voorzien van een dergelijk opschrift. De mijn was van geen enkel opschrift voorzien. Hij had deze mijn genomen, omdat de beide mortiermijnen, die hij in de kist bij zich had ook niet voorzien waren van de aanduiding "EXC". Voordat hij de mijnen bij de beide andere in de kist legde keek hij eerst in de kist of de aantallen piketpaaltjes die zich op de bodem van de kist bevonden, aanwezig waren. Daartoe moest hij één van de beide mijnen, zijnde een mortiermijn AP 23, uit de kist nemen. Nadat hij had gezien, dat de piketpaaltjes compleet waren, zag hij op de bodem van de kist een met de hand geschreven notitie liggen, waarop stond vermeld: "Instructiemodellen". De notitie heeft hij uit de kist verwijderd en volgens zijn verklaring weggegooid. (Door personeel van het team is nog een onderzoek ingesteld naar de weggegooid notitie. Dit onderzoek had echter geen resultaat.) Hierna legde (medewerker 5 van 566 Munrencie; N.o.) de mortiermijn AP 23 weer terug in de kist. Hij zag niet, dat het een scherpe mortiermijn AP 23 was. Wel zag hij, dat beide mortiermijnen AP 23 voorzien waren van een zegelloodje. Daarop vroeg hij aan (medewerker 3 van 566 Munrencie; N.o.) of hij de door hem gepakte groen geleverde oefenmortiermijn AP 28 ook moest voorzien van een zegelloodje.

Volgens verklaring van (medewerker 5 van 566 Munrencie; N.o.) zou (medewerker 3 van 566 Munrencie;

N.o.) gezegd hebben, dat hij dat maar moest doen. (Medewerker 3 van 566 Munrencie; N.o.) kan zich omtrent dit gesprek niets herinneren. Vervolgens voorzag (medewerker 5 van 566 Munrencie; N.o.) de groen geverfde oefenmortiermijn AP 28 van een zegelloodje. Hij gebruikte daarvoor de zegeltang 566/2. Nadat hij de groen geverfde oefenmortiermijn AP 28 bij beide mortiermijnen AP 23 in de kist had gelegd, sloot hij de kist, waarna hij de kist eveneens verzegelde met de zegeltang 566/2. (De zegelloodjes van de kist werden na het ongeval veiliggesteld(...)). De lange zijden van de munitiekist voorzag (medewerker 5 van 566 Munrencie; N.o.) van etiketten, waarop hij geschreven had: "INSTRUCTIEMODELLEN". Hij kon zich niet meer herinneren of hij ook het cijfer "3" op de etiketten had geschreven zoals was aangetroffen.

De munitiekist NL 130, inhoudende twee mortiermijnen AP 23 en één groen geverfde oefenmortiermijn AP 28, overhandigde hij daarop aan (medewerker 3 van 566 Munrencie; N.o.) die de kist met inhoud op 15 juni 1983 overbracht naar het ASK.

SCHEMA "E"
dossier 9

Op 15 juni 1983 bracht (medewerker 3 van 566 Munrencie; N.o.) de gewraakte kist met inhoud over naar het munitiecomplex van het ASK te 't Harde. De kist werd aldaar in ontvangst genomen door (medewerker 1 van het ASK; N.o.). (Medewerker 1 van het ASK; N.o.) was door de beheerder van het complex, die op dat moment niet aanwezig was, op de hoogte gesteld, dat er die dag onder andere drie exercitiemijnen en één exercitie lichtgranaat van 566 Munrencie zouden arriveren. Nadat (medewerker 1 van het ASK; N.o.) genoemde artikelen had ontvangen, bracht hij de kist en de granaat over naar gebouw 14 van het complex, alwaar de goederen op gelijke datum door (medewerker 2 van het ASK; N.o.) in gebouw 14 werden geplaatst. Op 16 juni 1983 deelde de beheerder van het munitiecomplex (...) aan de beheerder van de instructiemiddelenafdeling van het ASK (...) mede, dat hij de kist met de drie exercitiemijnen kon laten afhalen.

Op 23 juni 1983 kwam (medewerker 1 van de instructiemiddelenafdeling; N.o.) de gewraakte kist ophalen. Alvorens hij de kist uit gebouw 14 van het munitiecomplex meenam, opende hij in het bijzijn van (medewerker 1 van het munitiecomplex; N.o.), de kist. Hij zag, dat er zich drie

mijnen in de kist bevonden. (Medewerker 1 van de instructiemiddelenafdeling; N.o.) deed vervolgens de kist weer dicht, tekende voor ontvangst en bracht de kist over naar de instructiemiddelenafdeling van het ASK. In gebouw 14 van het munitiecomplex werden twee loodjes aangetroffen, voorzien van de zegelindruk 566/2, die door het researcheteam veilig werden gesteld en inbeslag werden genomen. (...)

Op of omstreeks 25 juni 1983 heeft (medewerker 1 van de instructiemiddelenafdeling; N.o.), onbekend zijnde met mijnen, uit nieuwsgierigheid wederom in de gewraakte kist gekeken. De kist stond op dat moment in de instructiemiddelenafdeling. Hij nam één van de mijnen uit de kist en bekeek deze. Zonder dat hem daarbij iets bijzonders opviel legde hij de mijn weer teug en sloot de kist. Tot 18 juli 1983 is, voor zover kon worden nagegaan, de kist daar onaangevoerd blijven staan.

Op 18 juli 1983 heeft de wachtmeester-instructeur (...), vergezeld van enkele kanonniers, instructiemiddelen opgehaald, die hij die middag nodig had voor zijn les "mijnen en valstrikken". Daaronder bevond zich de munitiekist, inhoudende twee mortiermijnen AP 23 en één groen geverfde oefenmortiermijn AP 28, zonder kenmerken. Het geheel werd overgebracht naar lokaal 23 van gebouw 215 van het ASK, zijnde de plaats van het ongeval.

ONDERZOEK BIJ 566 MUNRENCIE

Door het researcheteam werd een onderzoek ingesteld in de gebouwen van 566 Munrencie. In de modellen kamer H6 werd een munitiekist NL 130 aangetroffen, die aan de buitenzijde, op de rechter hoeken, voorzien was van een verticale blauwe bies. De kist was bestemd, zoals het op de kist vermelde natostocknummer eveneens aangaf, voor oefenmortiermijnen AP 28. Het bij de kist liggende deksel, was volgens het natostocknummer, dat daarop stond vermeld, afkomstig van een munitiekist NL 130, bestemd voor oefenmortiermijnen AP 23. Naar alle waarschijnlijkheid was de aangetroffen kist afkomstig van de twee oefenmortiermijnen AP 28, die in H6 tot instructiemodellen waren verwerkt en die op 16 september 1980, ingevolge de 18^e afdoening van WOM 1068/75 (...) door (medewerker 1 van 566 Munrencie; N.o.) zonder kist waren overgebracht naar het OCTD. Gezien de verklaringen van de sergeanten (medewerker 5 van 566 Munrencie; N.o.)

en (medewerker 3 van 566 Munrencie; N.o.) heeft laatstgenoemde munitiekist vermoedelijk in H6 direct gestaan naast de munitiekist NL 130, inhoudende twee mortiermijnen AP 23. Bovenstaande wordt medebevestigd, door het feit, dat in de kist NL 130, bestemd voor oefenmortiermijnen AP 28, een stapelkaart werd aangetroffen, waarop onder andere stond vermeld "Mine, AP 23, lotnr. 68-2, code 5611-01-102, aantal 2, telling dd. 5-12-1974". Deze kaart had betrekking op de twee mortiermijnen AP 23, die ingevolge WOM 1068/75 verwerkt moesten worden tot instructiemodellen (...).

In het bureau van de werkplaatscommandant van 566 munrencie (...) werden 15 munitievoorraadkaarten aangetroffen, waarop vermeld die artikelen, genoemd in de bijlage van WOM 1068/75.

Eén van de aangetroffen kaarten had betrekking op de mortiermijnen AP 23. Op deze kaart stond vermeld:

= Code 1345-17-024-6101;

benaming: Mine AP nr. 23

AI 68-2 /102

5611-01

telling 18-2-1976

aantal 2, daar achter stond met

potlood het woord "school"

geschreven.

(...)

Door wie de kaarten werden vervaardigd, kon niet vastgesteld worden. Evenmin kon vastgesteld worden wie het woord "school" op de kaarten had bijgeschreven. Niet uitgesloten moet worden geacht, dat met het woord "school" het OCTD werd bedoeld.

(...)

In dossier 13 (ad informandum) is tevens opgenomen het ingestelde onderzoek naar aanleiding van het feit, dat kanonniers van de kaderbatterij van de Artillerie Schietopleiding van het ASK op 18 juli 1983 op een tijdstip gelegen vóór het ongeval een gesprek gehoord hadden, waarin werd gesproken over het nemen van oefen danwel scherpe mijnen voor de les "mijnen en valstrikken".

Door of vanwege het rechteerheteam werden nog de volgende onderzoeken ingesteld, te weten:

DOSSIER 10

- de opleidings status van de wachtmeester instructeur (...);

DOSSIER 11

- de opleiding tot munitie-technicus;

DOSSIER 12

- de systematiek met betrekking tot de mortiermijnen..."

1.4. In het kader van het onderzoek hoorde de Koninklijke marechaussee één dag na het ongeval (op 19 juli 1983) onder meer zes van de negen militairen die het ongeval hebben overleefd. Aan de desbetreffende processen-verbaal van verhoor is het volgende ontleend:

De heer S:

"...Wij moesten een stuk uit het handboek soldaat lezen wat ging over mortiermijnen en struikeldraden. Ik zag dat de wachtmeester een groenkleurige mijn pakte. Hij vertelde daarbij dat de scherpe mijnen groen van kleur waren en de exercitiemijnen zwart of blauw. Volgens mij was de mijn die hij vasthield voorzien van vier gaten. Hij pakte een soort pen en draaide of klikte die onder de mijn. Of het nog steeds dezelfde mijn was met de gaten weet ik niet. Hij pakte een draad en een soort pen en zei dat je de draad aan de pen moest vastmaken. Het andere eind moest aan de mijn bevestigd worden. Als er dan wat tegen aan kwam zou de mijn exploderen. Hij pakte een buisje en draaide die op de mijn. Ik hoorde dat hij zei: "Hier zit een pal die je op safe en armed kan zetten". Ik zag dat de wachtmeester wat moeite had met het verschuiven van de pal. Ik dacht dat de wachtmeester de pal van "safe" naar "armed" verschoof. Ik hoorde dat de wachtmeester zei: "Tjonge dit kan mijn laatste dag wel eens zijn". Ik dacht dat de wachtmeester een geintje maakte. Daarna kantelde hij het buisje richting raam. Ik hoorde dat iemand zei: "Kan hij alle kanten uit." Ik hoorde dat de wachtmeester daarop zei: "Ja dat kan". Ik zag dat de wachtmeester vervolgens het buisje naar achter bewoog. Daarna bewoog hij het buisje naar links en toen naar voren, richting klas. Ik hoorde een klap..."

De heer P:

"...In de klas vroeg de wachtmeester aan zes leerlingen lesmateriaal te gaan halen in een ander gebouw. Ik ben niet meegeweest. Volgens mij is de wachtmeester niet met de militairen meegelopen om het lesmateriaal te gaan halen. (...)

Als laatste onderwerp heeft de wachtmeester de AP mijn behandeld. Bij aanvang van de lessen, tegen 15.15 uur die middag, had de wachtmeester al een groene AP mijn uit de kist gehaald. Volgens mij heeft hij die mijn niet teruggelegd in de kist doch op de grond geplaatst. Ik wil hier nog bij opmerken dat de wachtmeester reeds op het bord had geschreven dat oefenmunitie in zwarte kisten werd opgeborgen en dat die munitie zwart of blauw gekleurd diende te zijn. Toen er uit de klas opmerkingen kwamen dat de kist met de AP mijnen groen in plaats van zwart was, liet de wachtmeester zien, door de kist

omhoog te tillen, dat er een witte plakker op de kist was bevestigd waarop stond dat het oefenmunitie was.

Ik zag dat de wachtmeester twee mortiermijnen pakte, één uit de groene kist en die ene die hij eerder uit de kist had genomen en die nu op de grond stond. Ik zag dat de eerste mijn die hij pakte er een was met drie gaten er in. De wachtmeester vertelde dat dit een herkenningspunt was van een exercitiemijn. Ik zag dat op deze mijn geen opschriften waren aangebracht. Hij liet zien dat er zand uit die openingen in de mijn viel. Over het feit dat deze mijn groen was terwijl het een exercitie exemplaar was is volgens mij niet gesproken. Hij hield die mijn vast terwijl hij de tweede mijn pakte. Ik zag dat ook die mijn groen was en dat er op de onderzijde gele letters en cijfers stonden. De wachtmeester vertelde dat dit een teken was dat het een oefenmijn betrof. Ik weet niet of de wachtmeester gezegd heeft welke nummers die mijn had of welke nummers scherpedan wel oefenmijnen dragen. Ik vroeg de wachtmeester: "Is het niet een beetje verwarrend." Ik doelde hierbij op het feit dat scherpe mijnen groen geleverd waren, dit volgens het boekwerk "Handboek voor de Soldaat", en dan weer waren het gaten in de mijn en dan weer letters op of in de mijn die bepaalden dat het een oefenmijn betrof. De wachtmeester antwoordde: "Daar kom je nog wel achter", althans woorden van die strekking. (...)

De wachtmeester legde de mijn met de gaten weer in de kist en hield die met het gele opschrift in zijn linker hand. Ik zag dat hij piketjes pakte en die onder de mijn wilde schroeven. Dit ging niet omdat ze vastgeklit moesten worden. Hij liet nog een paar piketjes zien en vertelde dat tussen die piketjes en de mijn ijzerdraad werd gespannen. Vervolgens zag ik dat hij van de mijn het loodje verwijderde door dit los te trekken. Daarvoor had hij al een metalen buisje met een ringetje op de mijn geschroefd en het buisje heen en weer bewogen, dit heel weinig. Nadat hij het loodje had verwijderd zag ik dat hij op de mijn een pal verzette. Daarna boog hij het buisje in één richting, vanuit zijn richting gezien naar links. Ik hoorde hem zeggen: "Als dit een scherpe mijn zou zijn, was dit de laatste keer dat ik dit kon laten zien". Er gebeurde niets. Uit de klas werd gevraagd, wie weet ik niet, of het buisje alle kanten op bewogen kon worden. De wachtmeester antwoordde: "Dat kan, kijk maar." Met zijn rechter hand bewoog hij het buisje eerst naar links en vervolgens krachtig naar rechts. Ik hoorde een knal en voelde een drukgolf..."

De heer G:

"...Het lesmateriaal voor deze les werd door (de) wachtmeester (...) en zeven andere scholieren opgehaald. Het lag rechts in een hoek van een serre in een ander gebouw op het Artillerieschietkamp (ASK). (...)

De leermiddelen werden naar lokaal nummer 26 gebracht waar de les zou plaats vinden en op het podium geplaatst, naast de lessenaar. (...)

De kist met de AP mijnen, welke kist groen geschilderd was, bleef gesloten tot het onderwerp AP mijnen aan de orde kwam. De wachtmeester zei dat de kist met de AP mijnen, zijnde instructiemiddelen, normaal zwart gekleurd diende te zijn. Hij vertelde echter ook dat er uitzonderingen waren op die regel, bijvoorbeeld de kleur van de mijn.

Een mijn kon groen zijn wat inhield dat het eigenlijk geen exercitiemijn doch een scherpe mijn was. Maar door de gaatjes in de mijn kon je zien dat het een exercitie geval was. Ook vertelde hij dat aan de codenummers aan de onderzijde van de mijn kon worden afgelezen of deze mijn voor exercitiedoeleinden gebruikt kon worden. Ik zag dat de wachtmeester twee mijnen uit de kist pakte. De kist bleef op de grond staan. Ik zag dat hij een AP mijn met gaatjes en één zonder gaatjes vasthield. Ik zag dat hij één mijn in de kist teruglegde. De andere hield hij in zijn linker hand. De wachtmeester stond met zijn gezicht naar ons toe. Ik zag dat hij de mijn zonder gaatjes in zijn hand hield. Ik zag dat hij ons de bodem van de mijn liet zien. Ik zag dat op die bodem iets in geel opschrift stond vermeld. De wachtmeester vertelde dat je aan de nummer codering kon zien of het een scherpe- of een exercitiemijn betrof. De wachtmeester noemde de getallen 23 en 28 doch in welke volgorde weet ik niet. Ook weet ik niet welke van die coderingen een scherpe- dan wel een exercitie mijn betrof. Ik zag dat de wachtmeester een aan de mijn bevestigd loodje lostrok. Hij zei: "Als dit een scherpe is, ben ik er geweest". Ik zag dat hij door een pal op de mijn om te zetten, de mijn op scherp zette. Op het moment dat de wachtmeester de vergrendeling lostrok, voelde ik angst. Waarom weet ik niet. (...) Volgens zag ik dat hij een pen op de mijn schroefde. Hij vertelde dat aan het ringetje boven aan de pen struikeldraad werd vastgemaakt. Hij toonde, door met zijn rechter hand de pen naar één zijde weg te duwen, hoe de mijn tot ontploffing kon worden gebracht. Uit de klas kwam de vraag: "Kan die pen alle kanten op?" Ik hoorde dat de wachtmeester antwoordde: "Ja" en ik zag dat hij door de pen alle kanten op te bewegen dit demonstreerde. Dit ging aanvankelijk goed tot ik een lichtflits zag en een knal hoorde. (...)

Ik begrijp niet dat de wachtmeester niet is gaan twijfelen op het moment dat hij de verzegeling verbrak van de mijn.

Wachtmeester (...) heeft ons laten zien dat op de groene kist waar de mijnen in zaten een witte plakker met het opschrift: "Exercitie exemplaren" was bevestigd..."

De heer B:

"...Toen wij na de theepauze bij het lesgebouw aankwamen gaf wachtmeester (...) onze klasse-oudste (...) opdracht om zes man aan te wijzen die de oefenmijnen op moesten halen. (Hij) wees zes man aan, namelijk (...), mijzelf en nog iemand waarvan ik de naam niet meer weet. Wachtmeester (...) liep zelf ook mee. Wij liepen met z'n zevenen naar een gebouwtje vlak bij waar we de mijnen af moesten halen. Wachtmeester (...) vroeg daar aan de beheerder om het lesmateriaal. Het lesmateriaal stond al klaar in het halletje en bestond uit: (...) een groen metalen kistje met daarop een papiertje met het opschrift: "Instructiemodellen" (...). Wij pakten het lesmateriaal op en brachten het naar het lesgebouw. Wij legden het materiaal voor in ons leslokaal op de verhoging, ongeveer in het midden voor de klas.

Wachtmeester (...) begon de les met wat algemene theorie over mijnen. Hij legde ondermeer uit waaraan je kon zien of je met een exercitiemijn of met een scherpe mijn

te maken had. Hij vertelde dat de exercitiemijnen in een zwarte kist zaten en dat scherpe mijnen in een groene kist zaten.

Op een oefen-mijn stond verder "exercitie" en op een scherpe mijn stond het merk op de zijkant. De vraag kwam toen vanuit de klas: "Hoe kan het dan dat hier een groene kist staat als die bestemd is voor scherpe mijnen?" De wachtmeester antwoordde: "Ze hebben vergeten deze kist zwart te verven en hier op de zijkant zit een briefje met het opschrift: "Instructiemodellen". Hij liet ons dat briefje zien en ik zag dat dat juist was. (...)

Daarna kwam het gedeelte van de mortier-mijnen. (...) Eerst lazen we het betreffende gedeelte weer door uit het lesboek. Daarna liet de wachtmeester ons zien wat voor materiaal hij allemaal bij zich had. Dat materiaal zat allemaal in de groene kist. Hij liet ons zien uit de groene kist: een aantal staafjes waarmee je de mijn in de grond vast kunt zetten; een paar 'torentjes' waaraan je een struikeldraad kunt bevestigen; een wit kapje, waarvoor dat diende weet ik niet; ijzerdraad. Het materiaal wat hij ons had laten zien legde hij bij de kist op de grond. Daarna pakte hij twee mijnen uit de kist. Hij liet ons eerst zien dat het geen scherpe mijnen waren. De eerste had namelijk vier gaatjes in de schuine kant. Volgens de wachtmeester was die mijn vroeger een scherpe mijn geweest, maar nu was het een exercitiemijn. Deze mijn legde de wachtmeester weer terug in de kist. De andere mijn had hij zolang in zijn hand gehouden en hij toonde ons hoe je kon zien dat dat ook een exercitiemijn was. Dat kon je namelijk zien aan de letters aan de onderzijde van de mijn, wat een bepaalde code was. Het waren gele cijfers en letters, maar welke weet ik niet. Eerst bevestigde de wachtmeester de pin eronder en daarna plaatste hij er zo'n torentje bovenop. Hij wilde toen het 'torentje' bewegen om te laten zien wat er gebeurde als daaraan ijzerdraad bevestigd was en er werd bijvoorbeeld aan getrokken. Het torentje wilde echter niet heen en weer. Daarna zag ik dat wachtmeester (...) een bepaald klipje anders zette en ik zag dat hij het torentje naar voren bewoog. Eén van de jongens in de klas vroeg toen of dit torentje maar naar één kant kon bewegen of dat bewegen in verschillende richtingen mogelijk was. De wachtmeester zei dat het torentje alle kanten uit kon draaien en ik zag dat hij het torentje een andere richting uit bewoog. Daarbij had hij de mijn vast bij het staafje aan de onderzijde, in zijn linkerhand. Of hierbij en hiervoor nog bepaalde dingen door de wachtmeester werden gezegd weet ik niet meer. Ook heb ik niet gezien of hij er een loodje of iets dergelijks af had gehaald. Plotseling zag ik een lichtflits en hoorde ik een ontzettende knal..."

De heer C:

"...Ik ben persoonlijk meegeweest het lesmateriaal ophalen. Als ik het gebouw inkwam stond het rechts in de hoek van de veranda. Hierbij waren ongeveer 8 mensen aanwezig (...). De mortiermijnen zaten in een groene metalen kist, waarop een wit briefje zat met het opschrift "oefenmateriaal". De wachtmeester (...) vertelde ons dat het oefenmateriaal in zwarte kisten zat en de scherpe mijnen in groene kisten. De wachtmeester heeft nog aan de burger die daar werkt, gevraagd of de groene kist ook mee moest. Vervolgens gingen we naar het leslokaal. De kisten heeft hij naast zijn bureau laten plaatsen. Van voren gezien aan de rechter kant. De wachtmeester tilde de

kist met mortiermijnen op en toonde het papiertje aan de hele klas. Hij stelde zich vervolgens voor, want dit was de eerste les die wij van hem kregen. (...) Hierna ging hij de AP-28 behandelen. Hij opende de kist pakte er twee mortiermijnen uit. Verder pakte hij piketten waarop de mijn geplaatst kan worden en een struikeldraad. Hij hield de twee mijnen naast elkaar. Vervolgens legde hij ons het verschil uit. De oefenmijnen zijn normaal blauw, maar door bepaalde reden of wijziging waren deze mijnen niet blauw maar groen. Hij vertelde dat er twee modellen waren, te weten: de AP-28, deze was scherp en de AP-23, deze was oefen. Hij toonde ons een mijn met gaten erin en met een geel opschrift aan de onderkant. Toen pakte hij de andere mijn en daar stond geen opschrift op. Deze liet hij zien en vertelde daarbij dat er volgens de reglementen een geel opschrift op moest staan als het een oefenmijn was. Hij legde de mijn met de gaten weg en ging verder met de andere mijn. Deze hield hij in zijn linker hand. Ik heb niet gezien dat hij een loodje op de mijn verwijderde. Hij demonstreerde hoe je de mijn op scherp moest stellen. Hij bewoog de hendel op en neer en zei dat je hem zo op scherp stelde. Vervolgens zei hij dat je de mijn op een piket kon plaatsen en monteerte deze. Verder vertelde hij dat de piket de grond in ging en de mijn boven het maaiveld bleef staan. Daarna monteerte hij de pen boven op de ontsteking en zei daarbij dat hier de struikeldraad aan gemonteerd werd. Toen bewoog hij de pen naar rechts en zei daarbij letterlijk: "Als dit een scherpe was geweest, was dit mijn laatste daad geweest". (...) vroeg of de pen alleen maar naar rechts kon. De wachtmeester antwoordde: "Nee, de pen kan alle richtingen op". Hierbij bewoog hij de pen in diverse richtingen. Op dat moment gebeurde er nog niets. Toen hij de mijn voor de vierde maal bewoog explodeerde deze. (...) De wachtmeester (...) had twee mijnen in zijn handen. Eén met gaten in de bovenzijde en een geel opschrift aan de onderkant. Hij zei: "Volgens de reglementen is dit een oefenmijn". Deze mijn heeft hij weggelegd. Waar weet ik niet. De andere mijn heeft hij in zijn linkerhand gepakt. Hiermee demonstreerde hij verder. Deze mijn had geen opschrift aan de onderzijde. Hij zei: "Daar moet ook een opschrift op staan..."

De heer D:

"...De wachtmeester (...) zei daar tegen onze klasoudste dat zes man (...) naar een magazijn moesten om lesmateriaal te halen. Ik zag de jongens terugkomen met het lesmateriaal. (...) Daarachter liepen twee jongens. Zij droegen een groene metalen kist, kleiner dan de zwarte. Op de kist zat een metalen deksel. Op de zijkant zag ik dat er een wit papier op was geplakt waarop stond dat het exercitiemijnen waren. Wij moesten van de wachtmeester het handboek soldaat pakken. Ik zag dat de kisten intussen op het podium naast het bureau werden gezet. De zwarte kist stond het dichtst bij het bureau. Hoofdstuk 16 pagina 1 van het handboek werd behandeld. De wachtmeester legde het belang uit tussen echte en exercitiemijnen. Op de echte mijnen zou staan: AT 26, AP 23 of AP 28. Exercitiemijnen zouden geen AT of AP hebben maar alleen maar een nummer 26 of 23 of 28. Verder zei de wachtmeester dat de echte mijnen 9 kilogram wogen en de exercitiemijnen 9½ kilogram. De wachtmeester zei ook dat er verschil in materiaal was, metaal en hout. (...) De wachtmeester (...) had ons in het begin van de les verteld dat

exercitiemijnen blauw of zwart waren en dat scherpe mijnen groen, geel of gecamoufleerd waren. (...) Daarna moesten wij het boek lezen over AP mijn 23 of 28. Ik zag dat de wachtmeester vervolgens de groene kist openmaakte. Ik zag dat hij één klem oplichtte. Hij sloeg het deksel open en haalde het deksel eraf. Daarna haalde hij een soort metalen plaat weg. Ik zag dat in de kist drie grote ronde metalen bussen lagen, kleur groen. Verder lagen er in de kist: drie lange metalen pennen met een plaatje, drie pennen zonder plaatje, drie klosjes ijzerdraad, drie kleine busjes met aan het eind een ring. De wachtmeester legde het spul gedeeltelijk op zijn bureau. Hij vertelde: "Dit zijn exercitiemodellen want dat staat op het papier." Toen de klas de mijnen zag ging er het gerucht: "Hé, die zijn echt." De wachtmeester zei daarop dat zij nieuw waren en dus nog niet de goede kleur hadden. Hij zei verder dat de kist niet zwart was omdat hij pas binnengekomen was. Vervolgens nam de wachtmeester een mijn in zijn hand. Hij liet de onderkant zien. Ik zag dat daarop met gele letters stond nr. 28 EXC. Er zaten aan de bovenkant geen gaten in. De wachtmeester zei dat dat een exercitiemijn was, terwijl hij hem in zijn hand draaide. Hij zette de mijn neer en pakte een andere mijn. Hij zei: "Dit is ook een exercitiemijn want kijk hier zitten gaten boven in." Ik heb niet gezien of op de onderkant iets stond. Hij zette de mijn neer en pakte een paar pennen. Hij vertelde waarvoor deze dienden. Een paar voor struikeldraden en een paar om de mijn vast te zetten in de grond. Ik zag dat hij daarna een mijn pakte. Of daar gaten in zaten weet ik niet meer. Hij pakte een pen en klikte die op de mijn. Daarna pakte hij een klein busje met een ring. Dat busje schroefde hij op de mijn. Hij zei daarbij: "Dit is om de boel te kunnen onsteken." Verder vertelde hij waar het struikeldraadje aan vastgemaakt moest worden. Ik zag dat hij daarna het busje wilde laten kantelen. Dit lukte echter niet. Ik hoorde dat hij zei: "Deze pal moet eerst op scherp gezet worden." Ik zag dat hij een pal verzette. Volgens mij heeft hij hierbij een ijzerdraadje verbroken. Ik zag dat hij het stukje ijzerdraad achter zich neergooide. Daarna kantelde hij het busje. Er gebeurde niets. Daarna vroeg iemand (...) wat gebeurt er als de draad aan de andere kant zit? Ik hoorde dat de wachtmeester zei: "Het kantelmechanisme werkt naar alle kanten." Daarna kantelde hij het kantelmechanisme een andere kant op. Ik hoorde een hevige klap..."

1.5. Tevens hoorde de Koninklijke marechaussee de instructeur die samen met de omgekomen instructeur (op het lesrooster voor de week van 18 tot en met 22 juli 1983) was ingedeeld voor de les mijnen en valstrikken van 18 juli 1983. In het desbetreffende proces-verbaal van verhoor staat onder meer het volgende:

" Mijn functie bij genoemd onderdeel is instructeur bij de Kaderschool, lichting 1/4. Zo was ik ook als instructeur ingedeeld bij de lichting 83/4 die op 6 juli 1983 in militaire dienst kwam. Ik geef allerlei militaire lessen op de kaderschool zoals Mijnen, ZHKH, exercitie, NBC, handgranaten en verschillende wapens. Ik heb een specifieke opleiding gevolgd voor het vak ZHKH. Voor de andere vakken volgde ik geen specifieke opleiding, maar op de Koninklijke Militaire School krijg je les in al deze vakken en dan word je geacht daarvan voldoende kennis te hebben om er les in te geven. Ook de les 'Mijnen'

wordt door mij geregeld gegeven. Ik heb daarvoor dus geen specifieke opleiding gevolgd. Ik weet niet of er wel een instructeur is die deze opleiding wel gevolgd heeft.

Op maandag 18 juli 1983 moest ik volgens het voor deze week geldende lesprogramma weer verschillende lessen geven aan klas C van de lichting 4. Voor de maandagmiddag stond er op het programma 1 uur exercitie, 1 uur ZHKH en na de theepauze 2 uur Mijnen. Als instructeurs stonden er achter vermeld de wachtmeesters (...) en (de omgekomen instructeur; N.o.). Dit is de gewoonte omdat wij tweeën behoren tot die klas. Het is echter niet voorgeschreven dat wij dan ook samen die les draaien. Wij verdelen die lessen altijd onderling. Ik gaf voor de theepauze de lessen exercitie en ZHKH. Na de theepauze zou (de omgekomen instructeur; N.o.) de twee uur Mijnen geven. Ik neem aan dat (de omgekomen instructeur; N.o.) de lessen Mijnen vaker heeft gegeven, maar dat weet ik niet zeker. (De omgekomen instructeur; N.o.) is vorig jaar juni bij ons onderdeel geplaatst.

Of, en welke voorbereiding (de omgekomen instructeur; N.o.) heeft gedaan voordat hij met de les Mijnen begon, weet ik niet. Tot 14.50 uur heb ik mijn beide lessen gedraaid. Daarna heb ik thee gedronken en na de thee ben ik bezig geweest met het opruimen van bivak-spullen van vorige week. Omstreeks 16.15 uur zat ik nog wat met (...) te praten. Omdat ik zo'n hoofdpijn had, ben ik omstreeks 16.20 uur in mijn auto gestapt en ben ik naar huis gegaan.

Omstreeks 17.50 uur werd ik thuis gebeld door de Officier van Kazernepiket met de vraag of ik in verband met dit ongeval terug wilde keren naar het onderdeel.

Ik heb met (de omgekomen instructeur; N.o.) op 18 juli 1983 na het middageten niet meer gesproken. Het is dan ook per sé niet waar dat wij tegen elkaar gezegd zouden hebben: "Zullen we vanmiddag exercitie of scherpe mijnen gebruiken?".

De mijnen waar het hier om gaat, de mortiermijn AP, ken ik niet. Ik heb ze nog nooit gezien, noch exercitie-exemplaren, noch scherpe exemplaren. Wij geven deze les 'Mijnen' hier al jaren, maar exercitie-exemplaren om tijdens de les te laten zien hadden we niet. Het was dus tijdens deze les voor het eerst dat er mortiermijnen AP werden getoond. Theoretisch zou het heel goed mogelijk zijn dat (de omgekomen instructeur; N.o.) tijdens deze les Mijnen voor het eerst deze mortiermijnen zag."

1.6. De Koninklijke marechaussee heeft tevens een onderzoek ingesteld naar de opleidingsstatus van de omgekomen instructeur.

In het kader van dit onderzoek hoorde de Koninklijke marechaussee onder meer de adjudant programmering en coördinatie van de afdeling Opleidingszaken van het Artillerie Schietkamp Oldebroek. Aan het desbetreffende proces-verbaal van verhoor is onder meer het volgende ontleend:

"Op 23 juni 1982 is (de omgekomen instructeur; N.o.) geplaatst bij dit onderdeel. Vastgesteld is dat (de omgekomen instructeur; N.o.) in de tijd, dat hij bij dit onderdeel was geplaatst, geen cursus Mijnen en Valstrikken heeft gevolgd. Hij was dus op dit gebied geen kerninstructeur. Volgens het lesprogramma heeft (de omgekomen instructeur; N.o.) de lessen 'Mijnen' gegeven aan een klas van de Kaderbatterij van de lichting

82-4, waarbij hij als instructeur ingedeeld was. Deze lessen werden gegeven op 10 en 12 augustus 1982. (De omgekomen instructeur; N.o.) heeft bij de lichting 83-1 de les 'Mijnen' niet gegeven.

Voor de lessen 'Mijnen' bij de lichting 83-4 stond (de omgekomen instructeur; N.o.), samen met (...), weer ingedeeld. Op maandag 18 juli 1983 werd met die lessen een aanvang gemaakt. Zoals we weten maakte (de omgekomen instructeur; N.o.) toen voor het eerst gebruik van de "Instructiemodellen AP 23" die voorheen op de Artillerieschool Oldebroek niet aanwezig waren.

De syllabus van de AKO (Algemene Kader Opleiding) vermeldt dat de lessenijnen moeten worden gegeven. Ook de AP 23 wordt daarbij genoemd, en met name in het Handboek Soldaat.

Als er in het lesprogramma een les genoemd staat met daar achter twee instructeurs, en dat was het geval bij de onderhavige les (...), dan is het ook de bedoeling dat deze twee instructeurs samen die les geven. Het is officieel niet toegestaan dat de twee instructeurs de lessen verdelen onderling. Vooral bij praktijklessen is het de bedoeling dat de lessen door twee instructeurs gegeven worden."

Bij dit proces-verbaal van verhoor is een kopie gevoegd van het hoofdstuk "Mijnen" uit de hiervoor genoemde syllabus van de Algemene Kader Opleiding (zie bijlage 7).

1.7. Verder hoorde de Koninklijke marechaussee het Hoofd Opleidingszaken van de Koninklijke Militaire School. Hij verklaarde onder meer het volgende:

"In de laatste periode van zijn opleiding, dus in de eerste vier maanden van 1979 kreeg (de omgekomen instructeur; N.o.) op de Koninklijke Militaire School ook les in het vak 'Mijnen en Handgranaten'. (...)

Volgens de toen geldende syllabus werden er 15 lesuren besteed aan het vak 'Mijnen en Handgranaten'. Daarbij kreeg (de omgekomen instructeur; N.o.) dus ook les in de Mortiermijn AP 23 en 28. Volgens de syllabus werd, binnen het raam van deze 15 lesuren, 2 lesuren gegeven met de titel: Mijnevelden, doorgangen en valstrikken. Daarbij wordt gesteld dat de cursisten geïnformeerd moeten worden over de AP mijnen. Daar staat ook bij de oefenmortiermijn AP 28. Over de AP 23 wordt niet gesproken omdat deze niet voorhanden is als instructiemiddel. Daartoe wordt de AP 28 gebruikt.

Voor de AP mijnen hebben we als instructiemiddelen blauwe mortiermijnen AP 28. Daarvan hebben we er 36 stuks. Andere instructiemiddelen mortiermijnen AP hebben we hier niet en heeft (de omgekomen instructeur; N.o.) hier dus ook niet gezien. Ik naam aan dat (de omgekomen instructeur; N.o.) bij zijn Wapen Technische Opleiding te Breda nog meer instructie in het vak Mijnen kreeg."

1.8. Het Hoofd Afdeling Opleidingszaken van de Artillerie School Breda verklaarde tegenover de Koninklijke marechaussee onder meer het volgende:

"Van mei 1979 tot augustus 1980, heeft de (de omgekomen instructeur; N.o.) hier op de Artillerie School Breda de wapen technische opleiding tot wachtmeester Veldartillerie gevolgd. Ik kan u verklaren dat (de omgekomen instructeur; N.o.) bij ons opleidingscentrum geen instructie heeft gekregen in de les mijnen. Mijnen behoort tot de algemene militaire vakken en worden niet aan de wapenschool gegeven, behoudens uitzonderingen en na goedkeuring van Commando Opleidingen Koninklijke Landmacht."

1.9. In het leslokaal werd door de Koninklijke marechaussee onder meer aangetroffen een door de omgekomen instructeur met de hand geschreven lesprogramma voor het vak Mijnen (zie bijlage 6.).

1.10. Op 21 juli 1983 ontving de Koninklijke marechaussee een (anoniem) telefonisch bericht van een kannonier van de kaderbatterij van de Artillerie Schietopleiding van het Artillerie Schietkamp te 't Harde. In het proces-verbaal van bevindingen dat de Koninklijke marechaussee naar aanleiding hiervan opstelde, staat onder meer het volgende:

"De kanonier (...) deelde mede, dat enkele klasgenoten op 18 juli 1983, op een tijdstip gelegen voor het ongeval, een gesprek hadden opgevangen tussen twee personen. De inhoud van het opgevangen gesprek bestond onder andere uit, dat één persoon aan de andere vroeg, of hij oefen- of scherpe mijnen voor de les moest nemen. De andere persoon zou geantwoord hebben: "Scherpe". (...)

Naar aanleiding van het bovenstaande is daaromtrent op 25 juli 1983 (...) een gesprek gevoerd met het daarop betrekking hebbend personeel van genoemde kaderbatterij. Niemand van de kaderbatterij kon of wilde mededelen, wie eerder bedoeld gesprek gevoerd hadden. Gezien de stand van het onderzoek (...) werd (...) gesteld, dat noch de omgekomen wachtmeester-instructeur, noch iemand anders van het ASK, op de hoogte kon zijn geweest, dat er zich in de kist instructiemiddelen twee (scherpe) mortiermijnen AP 23 hadden bevonden. Voorts werd gesteld, dat bedoeld gesprek berustte op een uiting van bravourtaal of als grap bedoeld was."

1.11. De vader van één van de kannonniers die het hiervoor bedoelde gesprek hadden opgevangen schreef op 15 augustus 1983 onder meer het volgende aan het Ministerie van Defensie:

"Op de ochtend van dezelfde 18e juli werd door 3 kanonniers, waaronder mijn zoon (...), een vraag en antwoord opgevangen van 2 kaderleden, die met elkaar in gesprek waren. De strekking van de vraag was of 's middags tijdens de les met een scherpe - of oefenmijn gewerkt zou worden. Het antwoord was "scherp".

Deze opmerking werd na het "onheilsverlof" op maandag 25 juli in een gesprek tussen de totale groep kanonniers en een deputatie van de marechaussee (3 man) in discussie gebracht en afgehandeld onder het motief dat het wel een "grap" zou zijn geweest.

Ik ben de mening toegedaan dat in een zo ernstige zaak een dergelijke opmerking tot in de finesses uitgezocht en weerlegd dient te worden, al was het alleen maar om een voortdurend sterk onbehagen bij een aantal knapen weg te nemen."

Naar aanleiding van deze brief hoorde de Koninklijke marechaussee de drie betrokken dienstplichtige militairen. Zij verklaarden onder meer het volgende:

Getuige 1:

"...Op 18 juli 1983, hadden wij, de laatste 2 uren voor de middagpauze, onderricht in gebouw 203 in bedoeld schietkamp, onder leiding van de wachtmeester (...). Tijdens, er voor of na deze 2 lesuren, wanneer het precies geweest is, weet ik niet meer, ving ik het volgende gesprek op: "Er wordt les gegeven over mijnen, wordt dat gegeven met scherpe of oefenmijnen." Ik hoorde, dat het antwoord hierop was: "Dat doen we met scherpe mijnen." Of die discussie door kaderleden gevoerd is, weet ik niet. Ik was bezig met iets anders. Ik ving dit gesprek wel op, doch zag niet, althans ik kan mij op geen enkele wijze herinneren, dat ik de betrokkenen wel zag, die het gesprek voerden..."

Getuige 2:

"...Op 18 juli 1983 hadden wij de laatste twee uren voor de middagpauze onderricht van de wachtmeester (...). Het is gebruikelijk dat tussen twee aaneengesloten lessen vijf minuten pauze worden gehouden. Tijdens deze pauze bleef ik binnen. Ik hoorde toen, terwijl mijn aandacht min of meer gericht was op mijn persoonlijk wapen, dat iemand zei: "Wat voor mijnen zullen we gebruiken vanmiddag, scherpe of exercitie?" Ik hoorde als antwoord: "Pak die scherpe maar want die pakken we altijd." Op het moment dat het antwoord, "Pak die scherpe maar" gegeven werd, bevond de instructeur, de (hiervoor bedoelde wachtmeester; N.o.), zich achter mij althans deze stem kwam achter mij vandaan. Daar wij als klas reeds meerdere contacten met (de hiervoor bedoelde wachtmeester; N.o.) hadden gehad meen ik dan ook ten stelligste de stem die het antwoord gaf, te herkennen als zijnde de stem van de (hiervoor bedoelde wachtmeester; N.o.). Ik heb niet gezien wie de vragensteller was en zijn stem herken ik evenmin..."

Getuige 3:

"...Op 18 juli 1983 hadden wij, de laatste 2 uren voor de middagpauze, onderricht in gebouw 203 in bedoeld schietkamp, onder leiding van de wachtmeester (...). In de pauze tussen bedoelde uren bleef ik binnen. Mijn aandacht was gericht op mijn persoonlijk wapen ik ben erg geïnteresseerd in wapens en wat er mee te maken heeft. Ik bevond mij op een gegeven moment tussen de lessenaar, van waaraf (de hiervoor bedoelde wachtmeester; N.o.) instructie gaf en de uitgang van het lokaal. Op dat moment hoorde ik dat iemand vroeg: "Vanmiddag is er les mijnen, moet ik oefenmijnen nemen of scherpe." Ik hoorde dat de (hiervoor bedoelde wachtmeester; N.o.) antwoordde: "Neem

de scherpe maar." Ik meen, daar ik de stem van de (hiervoor bedoelde wachtmeester; N.o.) reeds meerdere malen had gehoord, dat hij het was die antwoordde met de woorden "Neem de scherpe maar"..."

Verder hoorde de Koninklijke marechaussee de hiervoor bedoelde wachtmeester, die het volgende meedeelde:

"...Omtrent een gesprek tussen twee personen, mogelijk kaderleden van mijn batterij, waarbij werd gesproken over het al dan niet nemen van oefen- of scherpe mijnen voor de les mijnen en valstrikken is mij niets bekend. U zegt mij dat een dergelijk gesprek plaats moet hebben gehad in de morgenuren van 18 juli 1983 in één van de leslokalen van het ASK. Enkele dagen na het ongeval hoorde ik van enkele leerlingen, dat ik een dergelijk gesprek gevoerd zou hebben. Ik ontken dit ten stelligste. Zou ik een dergelijk gesprek gevoerd hebben, dan zou ik u dat zeer zeker meedelen. Ik kan mij ook niet herinneren, dat ik zulk een gesprek gehoord heb. Indien een dergelijk gesprek door kaderleden van de batterij gevoerd zou zijn, dan rangschik ik zulk gesprek onder noemer "opruiming"..."

1.12. Een omschrijving en afbeeldingen (in kleur) van de AP-23 mijn zijn opgenomen in voorschrift VS 9-800, F10-02 en VS 9-801, F10-02. De AP-23 mijn is olijfgroen met gele merken.

Een omschrijving en afbeeldingen (in kleur) van de AP-28 oefenmijn zijn opgenomen in voorschrift VS 9-800, F20-02 en VS 9-801, F20-02. De AP-28 oefenmijn is blauw met witte merken.

Verder heeft de AP-28 oefenmijn aan de bovenzijde vier ingeboorde gaten (de AP-23 mijn heeft dit niet).

1.13. Aan het Technisch Voorschrift voor Aanschaffing van de AP-23 mijn (documentatiepakket nr IVA 999-2-4) is het volgende ontleend:

"...7. INSTRUCTIEMUNITIE

a. Algemeen

Instructiemunitie is onschadelijke munitie, welke wordt gebruikt voor het onderricht in het uiterlijk, de merken, de inrichting en de werking van munitie. (...)

b. Uitvoering Instructiemodel

Visueel een compleet product, echter zonder de aanwezigheid van explosieve stoffen hierin.

Voorzien van de normaal geldende NATO-merken, waaraan toegevoegd een ingeslagen O opgevuld met rode verf. (...)
Plaatsing van deze O is midden boven de normale merken..."

1.14. Uit verschillende bij proces-verbaal nr. P. 842/1983 gevoegde processen-verbaal van verhoor komt naar voren dat het bij 566 Munitie Renovatie compagnie gebruik was om oefenmortiermijnen AP 28 die niet meer konden worden gerenoveerd te gebruiken als exercitiemodel. Daartoe werd de mijn voorzien van een groene kleur en de in het wit aangebrachte letters "EXC".

Het volgende citaat terzake is ontleend aan het proces-verbaal van verhoor van de commandant van 566 Munitie Renovatie compagnie.

"...In mijn werkplaats worden de oefenmortiermijnen van het type 28 gerenoveerd. Dat wil zeggen mijnen van dat type die ons door het leger worden toegezonden worden geheel uit elkaar gedraaid, schoongemaakt, voorzien van een nieuwe blauwe kleur, witte merktekens en daarna weer gemonteerd tot complete oefenmijnen.

Wanneer deze oefenmijnen niet meer te renoveren zijn, dat wil zeggen als de ontsteker niet meer te verwijderen is vanwege de chemische inwerking van de rook van het rookpotje, wordt van zo'n exemplaar door ons een exercitiemodel vervaardigd. Dit is een in de krijgsmacht niet bestaande modificatie, dan wel een niet bestaand artikel.

Dit exercitie exemplaar wordt voorzien van een legergroene kleur, alsmede de in het wit aangebrachte letters: "EXC". Het betreft hier uitsluitend oude oefenmortiermijnen van het type 28.

De bedoeling hiervan is dat de oefenende troepen een op een echte mijn gelijkend model ter beschikking krijgen. Terzake is voorheen contact geweest met (...) van de Directie materieel van de Koninklijke landmacht. Deze transformatie van blauw naar groen geschiedt sedert een jaar in onze werkplaats..."

1.15. Op 15 maart 1984 gaf het Hoog Militair Gerechtshof op verzoek van de auditeur-militair bij de Arrondissementskrijgsraad te Arnhem een oordeel over de vraag of medewerker 3 en medewerker 5 van 566 Munrencie naar de militaire rechter moesten worden verwezen, ieder terzake van de misdrijven dood door schuld en zwaar lichamelijk letsel door schuld. Het Hoog Militair Gerechtshof gaf onder meer het volgende aan:

"dat bij het grondige onderzoek door de Koninklijke Marechaussee terzake is komen vast te staan dat dit fatale gebeuren zijn oorzaak vindt in een aanmerkelijk aantal fouten en nalatigheden op diverse niveaus over een lange periode, nl. van 1974 tot 1983; dat het hierdoor kon gebeuren dat bij de compagnie, waartoe verdachten behoorden twee scherpe mortiermijnen AP 23 voorhanden waren, terwijl verdachten niet beter wisten en erop vertrouwden dat bij hun eenheid slechts exercitie-exemplaren aanwezig waren; dat de gedragingen van verdachten - voorzover ten deze van belang - in essentie hierin hebben bestaan:

dat (medewerker 3 van 566 Munrencie; N.o.) de opdracht om drie instructiemodellen van mortiermijnen AP 28 bestemd voor het ASK te 't Harde verzendgereed te maken, niet zelf heeft uitgevoerd, doch dit aan (medewerker 5 van 566 Munrencie; N.o.) heeft overgelaten, zonder daarop enige controle uit te oefenen;

dat (medewerker 5 van 566 Munrencie; N.o.) de mortiermijnen heeft ingepakt zonder zich er voldoende van te vergewissen of deze inderdaad exercitiemijnen waren;

dat (medewerker 3 van 566 Munrencie; N.o.) vervolgens die mijnen naar het ASK te 't Harde heeft overgebracht, terwijl - naar later bij het onderzoek werd vastgesteld - zich daarbij twee scherpe mortiermijnen AP 23 in plaats van instructiemodellen AP 28 hebben bevonden;

Overwegende ten aanzien de vraag of de verdachten terzake naar de militaire rechter moeten worden verwezen:

(...)

- dat gedurende een reeks van jaren door meerdere personen fouten, waaronder ernstige, zijn gemaakt en wel zodanig dat kan worden gesteld - zoals de verwijzings-officier der Koninklijke Landmacht terecht heeft opgemerkt - dat de organisatie als geheel heeft gefaald, alsmede
- dat onder die omstandigheden de volle last van de noodlottige gebeurtenis in redelijkheid niet mag worden gelegd op de beide verdachten - wier gedragingen daarin slechts een schakel vormden - door alleen tegen hen een strafvervolgung in te stellen, omdat zij alsdan onevenredig zwaar in hun belangen zouden worden getroffen, mede in vergelijking met anderen, die thans vrijuit gaan.

tot de conclusie komt dat op gronden aan het algemeen belang ontleend van een strafvervolgung tegen de beide verdachten behoort te worden afgezien."

2. De na het ongeval getroffen maatregelen

2.1. Direct na het ongeval op 18 juli 1983 werd door de Bevelhebber der Landstrijdkrachten een telegram met de volgende inhoud verspreid:

"...AAA MOET VOOR AANVANG VAN DE DIENST OP 190783 BEKEND ZIJN
BBB TOT NADER AANKONDIGING MAG ER GEEN ENKELE HANDELING WORDEN
VERRICHT MET DE MIJN MORTIER AP 23 EXERCITIE DAN WEL SCHERP..."

2.2. In januari 1984 volgde het volgende bericht:

"

BBB: Uitsluitend voor het GOC (Genie Opleidings Centrum) wordt refereerd m.i.v. heden in die zin ingetrokken dat de opleiding met behulp van de oefenmortiermijn AP nr 28 weer kan plaats vinden.

CCC: Aanvragen voor de mijn mortier AP nr 23 novcode 5611, t.b.v. de jaarlijkse oefening te Meppen, zullen op de gebruikelijke wijze worden behandeld."

2.3. Voor het overige wordt verwezen naar de door de Minister van Defensie in zijn brief van 28 juli 1983 aan de Tweede Kamer genoemde maatregelen (zie hierna onder E.1.1.).

3. Beantwoording door de Minister van de door de Nationale ombudsman gestelde vragen

Vragen A29 tot en met A32.

"Vraag A29 Naar aanleiding van het ongeval op 18 juli 1983 is een onderzoek ingesteld door de Koninklijke marechaussee. Wanneer is dit gebeurd? Wat was de uitkomst van dit onderzoek? (...)

Antwoord A29. De Koninklijke Marechaussee is op 18 juli 1983 gestart met het (initieel) onderzoek naar aanleiding van het ongeval op 18 juli 1983. De weerslag van het onderzoek van de Koninklijke Marechaussee is neergelegd in een proces-verbaal nr P 842/1983 (...) dat is afgesloten op 5 september 1983. (...) Het proces-verbaal beschrijft met name hoe het mogelijk was dat mortiermijnen van het type AP 23 werden verstrekt en aangewend als instructiemiddel bij een les "mijnen en valstrikken". De door de toenmalige Minister van Defensie in zijn brieven aan de Tweede Kamer beschreven toedracht (...) van het ongeval is gebaseerd op de bevindingen van het onderzoek van de Koninklijke Marechaussee.

Vraag A30 Is dit het enige onderzoek dat naar aanleiding van het ongeval in 1983 heeft plaatsgevonden? Zo nee, welke onderzoeken hebben er nog meer plaatsgevonden?

Antwoord A30. Door de Explosieven Opruimingsdienst (EOD) van de KL is een onderzoek uitgevoerd op de plek van het ongeval (...).

Bij 556 Munitie Renovatie Compagnie is een onderzoek uitgevoerd naar de gang van zaken en de bedrijfsveiligheid (...).

Door het Hoog Militair Gerechtshof is geoordeeld ter zake van verwijzing van verdachten naar de militaire rechter (...).

Vraag A31 Waarom is na het ongeval in 1983, mede in het licht van de eerdere incidenten met de mijn en de bevindingen van de in 1970 uitgevoerde onderzoeken, niet besloten tot vernietiging van de aanwezige voorraad exemplaren van de mijn? Welke overwegingen hebben hierbij een rol gespeeld?

Antwoord A31. Er waren en zijn geen redenen om aan te nemen dat het ongeval in 1983 een technische oorzaak had. Voorzover bekend is het aspect dode- of S-stand niet aan de orde geweest in 1983. Kort gezegd is als oorzaak van het ongeval in 1983 vastgesteld dat het ging om de aanwezigheid van scherpe mijnen in plaats van instructiemijnen

in een leslokaal. Deze scherpe mijnen hadden nooit in dat leslokaal aanwezig mogen zijn bij de betreffende les. Een technisch mankement aan de mijn is daarbij niet aan de orde geweest. Er waren immers ook geen aanwijzingen voor een technische oorzaak voor het ongeval. Voorzover bekend zijn technische problemen uit het verleden met de AP-23 in 1983 ook niet aan de orde geweest. Waarom na het ongeval in 1983 niet besloten is tot het vernietigen van de mijn laat zich achteraf verklaren door de constatering dat technische problemen met de AP-23 uit het verleden toen niet aan de orde zijn geweest en de vraag van vernietiging derhalve evenmin. (...)

Vraag A32 Direct na het ongeval in 1983 is een telegram verzonden met de volgende mededeling: "tot nader aankondiging mag er geen enkele handeling worden verricht met de mijn mortier AP 23 exercitie dan wel scherp". Van wie/welke afdeling was dit telegram afkomstig? Wat hield deze blokkering precies is? Wanneer en om welke reden is deze blokkering opgeheven?

Antwoord A32. Het telegram (...) was afkomstig van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten (BLS).

De blokkering hield in dat slechts met uitdrukkelijke autorisatie over scherpe danwel exercitie mijnen AP-23 zou kunnen worden beschikt. In januari 1984 is de blokkering van de mijn gedeeltelijk (jaarlijkse oefening te Meppen) opgeheven (...). Er zijn geen stukken beschikbaar waaruit blijkt dat de blokkering volledig is opgeheven."

D. Het ongeval op 14 september 1984

1. Algemeen

1.1. Op 14 september 1984, tijdens een periodiek onderzoek (PO nr. 22/80) naar de AP-23 mijn in het Artillerie Schietkamp te Oldebroek, werd door de beproevingsleider (de bedrijfsleider van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1) een AP-23 mijn uit lot AI 68-2 van afstand afgezet. De mijn ontplofte niet. De mijn explodeerde alsnog nadat deze door de beproevingsleider was benaderd. De beproevingsleider werd daarbij op slag gedood.

1.2. Vóór het periodiek onderzoek, op 30 maart 1984, was er een "probleem inventariserende vergadering" met betrekking tot periodiek onderzoek geweest. In het verslag van deze vergadering staat onder meer het volgende:

"Overschrijding van het PO-interval (...)

(...) (HBOnh) (hoofd Bureau Onderhoud van MVA-4; N.o.) bracht naar voren dat overschrijding van het PO-interval, doorgaans veroorzaakt door het niet tijdig beschikbaar zijn van schietfaciliteiten, tot max. 50% geaccepteerd wordt, d.w.z. dat het dan nog niet onmiddellijk noodzakelijk is om de munitie te blokkeren. Per geval dient dan vastgesteld te worden welke maatregelen getroffen moeten worden zoals overslaan van het PO, blokkeren van de munitie etc.

HMBA 1 vindt de opm. achterstand een te uitdagende opmerking, slechts plaatselijk is enige achterstand.

Voor de ontstane achterstand wordt door HBOnh verwezen naar het overzicht Periodiek Onderzoek (situatie tot 12 maart 1984).

Voor het POjaar 1980 zou de opm. m.b.t. mijn AP nr 23 kunnen vervallen. Dit is in dit kader een onjuiste conclusie. De mijn wordt namelijk uit de OMU gehaald van alle niet-genie eenheden. Dat er geen handelingen aan de mijn AP nr 23 gepleegd mogen worden is achterhaald."

Uit een aantal door de Minister overgelegde kalenders voor periodiek onderzoek blijkt dat het periodiek onderzoek van de AP-23 mijn al op de PO-kalender van 1980 was opgenomen. Een deel van het periodiek onderzoek (de technische/visuele inspectie, ook wel het statische PO genoemd) was in januari 1982 afgerond.

De PO-kalenders werden vastgesteld door MVA-4.

In een telefax van begin maart 1984 was aangegeven dat de AP-23 mijn uit de "omu" van alle niet-genie eenheden diende te worden verwijderd.

1.3. Naar aanleiding van het ongeval op 14 september 1984 kwam op 17 september 1984 een aantal personen bijeen. Onder hen bevonden zich onder anderen: het hoofd van

MBA-1, het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1, het hoofd van MVA-4, de coördinator van de sectie Techniek van MVA-4 (in de periode 1968-1971 medewerker van het bureau Technische Voorbereiding van de afdeling Munitie), een bij het onderzoek door de Koninklijke marechaussee betrokken medewerker van de Koninklijke marechaussee en de bedrijfsmaatschappelijk werker die na het ongeval aan de weduwe van de beproevingsleider is toegewezen.

Naar aanleiding van de vergadering werd door de voorzitter van de vergadering, de plaatsvervangend Directeur Materieel Koninklijke Landmacht een "tussentijds situatierapport" opgesteld, gedateerd 18 september 1984. Daarin staat onder meer het volgende:

"OPENING

1. (...) het doel van de vergadering is om met alle bij het ongeval betrokken partijen, in afwachting van het proces-verbaal van onderzoek, een beoordeling van de toestand op te stellen op basis waarvan een tussentijds situatierapport kan worden geformuleerd.

PERIODIEK MUNITIE ONDERZOEK

2. Vastgesteld werd, dat op de bewuste dag een door Hoofd MBA 1 voorgeschreven, vooraf gepland, periodiek munitie-onderzoek werd gehouden.
3. Het onderzoek strekte zich uit over 3 dagen: 30 augustus, 13 en 14 september 1984.
4. Het onderzoek op de 3 genoemde dagen betrof de AP-mijn nr. 23, ondermeer LOT AI 68-2
5. Het ongeval vond plaats met de 5e op die dag beproefde mijn.
6. Op 13 september trad tenminste één storing op, waarbij de mijn niet detoneerde toen aan de 'afvuurlijn' werd getrokken. Deze storing werd door de (beproeving-leider; N.o.) opgeheven, waarna de mijn normaal werd afgezet.
7. Het onderzoek werd uitgevoerd door een team van MBA 1/ DMKL. Het team stond onder leiding van het slachtoffer (...), technisch medewerker munitie van die afdeling.
(...)
8. Voor het bewuste onderzoek was een werkopdracht opgemaakt door MBA 1.
9. Het is zeer waarschijnlijk, dat het onderzoek werd uitgevoerd conform de Handleiding Periodiek Onderzoek. Nader onderzoek van de KMAR in samenwerking met MBA 1/MVA 4 zal e.e.a. dienen te bevestigen.

10. Vastgesteld werd dat er geen algemene en/of specifieke richtlijnen, aanwijzingen of voorschriften bestaan die voorschrijven dat bij een storing tijdens een onderzoek van de mijn AP nr. 23 een verplichte 'veiligheidstijd' (i.c. tijd tussen constatering optreden storing en onderzoek/opheffen storing) in acht moet worden genomen. E.e.a. wordt ter beoordeling overgelaten aan de leider van het beproevingsteam.

BESCHRIJVING VAN HET ONGEVAL

11. Door een ooggetuige (...) wordt verslag gedaan van het ongeval. In essentie samengevat luidt zijn versie:

'Op vrijdag 14 september 1984 omstreeks 11.15 uur werd de 5^e van de op die dag te beproeven serie van 7 mijnen op locatie aangebracht. Nadat de 'afvuurlijn' aan de ring van het ontstekingsmechanisme was bevestigd en het team zich had teruggetrokken in de aanwezige schuilkamer stelde de (beproeversleider; N.o.) de mijn scherp; daarna begaf de (beproeversleider; N.o.) zich eveneens naar de schuilkamer. De 'afvuurlijn' werd door de (beproeversleider; N.o.) visueel gecontroleerd via de monitor van een op/nabij het springpunt opgestelde videocamera (zonder beeldregistratie) en gelijktijdig gespannen. De (beproeversleider; N.o.) gaf de cameraman middels aftellen opdracht de snelbeeldcamera te starten en trok bij het commando 'vuur' aan de 'afvuurlijn'. Er volgde geen detonatie. De (beproeversleider; N.o.) constateerde dat de 'afvuurlijn' was losgeraakt/of gebroken, althans dat via de 'afvuurlijn' geen invloed kon worden aangewend op het ontstekingsmechanisme. De snelbeeldcamera was inmiddels gestopt. De (beproeversleider; N.o.) heeft vervolgens ca. 5 minuten bij de schuilkamer lopen nadenken ('ijsberen') en zei toen 'ik ga eens een kijkje nemen' althans woorden van gelijke strekking. De heer (...) nam via de in de schuilkamer opgestelde monitor waar dat de (beproeversleider; N.o.) na enige (vrij lange) tijd in het beeld verscheen en, zeer omzichtig, zich via een links omtrekkende beweging in de richting van de mijn begaf.

Vervolgens bleef de (beproeversleider; N.o.) enkele minuten op ca. 2 meter van de mijn stilstaan. Daarna liep de (beproeversleider; N.o.) behoedzaam naar de mijn toe en knielde hij of bukte zich over de mijn en stak beide handen uit naar de mijn. Onmiddellijk volgde de detonatie. Niet is/kon worden waargenomen of en zo ja welke handelingen de (beproeversleider; N.o.) aan de mijn heeft verricht. De (beproeversleider; N.o.) was op slag dood'.

VOORLOPIGE BEVINDINGEN

12. Het onderzoek van de KMAR is nog niet afgerond. Van groot belang is de informatie die mogelijk kan worden verkregen aan de hand van de op 210984 te ontwikkelen snelbeeldfilm; deze beelden kunnen mogelijk opheldering geven op welke wijze de afvuurlijn is losgeraakt van het ontstekingsmechanisme en welke bijzonderheden zich bij de eerste afvuurpoging eventueel aan de mijn hebben voorgedaan.

13. Gelet op het feit dat het betreffende LOT ná de technische/visuele inspectie door MBA 1 was vrijgegeven voor de springproeven, mag in redelijkheid worden verondersteld, dat de betreffende mijn technisch in goede staat verkeerde. [De hier bedoelde technische/visuele inspectie maakte onderdeel uit van het periodiek onderzoek (het statische PO) en werd uitgevoerd op het fort 1800-Roeden. Voor het PO nr. 22/80 werd deze inspectie afgerond in januari 1982; N.o.]

14. Gelet op de in punt 11 aangehaalde beschrijving van het optreden van de (beproeversleider; N.o.) wordt vastgesteld dat hij op de dag van en de tijd direct voorafgaande aan het ongeval zeer weloverwogen en rustig was in zijn handelen. Tevens wordt vastgesteld, dat de (beproeversleider; N.o.) naar het oordeel van zijn chefs als zeer bekwaam en deskundig kan worden aangemerkt.

15. Samenvattend: In dit stadium is niet met enige zekerheid vast te stellen wat de oorzaak van het ongeval is geweest.

OVERIGE AANGELEGENHEDEN

(...)

17. Op last van PDMKL is de mijn AP 23 LOT AI 68-2 door MVA-4 t.n.o. geblokkeerd voor gebruik.

(...)

24. DMKL zal zich - na ontvangst van het proces verbaal van het ongeval en op grond van opgedane ervaringen - nader beraden of het voorval aanleiding geeft tot het nemen van aanvullende maatregelen.

Met name de situatie rond de beschikbaarheid van munitie-technici is dreigend te noemen. Hierover is al eerder overleg gevoerd door DMKL met DPKL."

1.4. Het hoofd van MVA-4 maakte tijdens de vergadering van 17 september 1984 onder meer de volgende aantekeningen:

"Mijn nr 5

Weigeraar -> Video touw lag los.

Enige tijd verlopen -> ≥ 5 min.

(De beproeversleider; N.o.) dacht na, "ijsbeerde rond" (waarneming (...))

Liep links om.

Vervolgens voorzichtig naar ca 2 m.

Blijft daar minuten staan.

Loopt dan zeer omzichtig naar de mijn toe,

bukt of gaat door de knieën en strekt de handen uit naar de mijn.

Op dat moment gaat de mijn.

(...)

NB Er zijn op 13/9 ook weigeringen geweest.

Het is tijdens deze vergadering onduidelijk of dit er 1 of 2 zijn geweest en wat er precies is gebeurd door (de beproevingsleider; N.o.) op donderdag.

Kennelijk zag de mijn er volkomen normaal uit voor (de beproevingsleider; N.o.) (gezien de goede observering en het traag en voorzichtig naderen).

(De beproevingsleider; N.o.) heeft géén overleg gepleegd met 1 zijner medewerkers.

(...)

Subconcl: 1. Er is voorlopig nog geen conclusie.

2. Het onderzoek loopt nog.

3. Zekerheid dat de oorzaak gevonden wordt, is gering.

4. De munitiehoedanigheid lijkt goed, gezien het statische PO dat vooraf ging aan de springproef.

5. De (beproeversleider; N.o.) heeft zo voortreffelijk en bedachtzaam gewerkt als maar (...) mogelijk is.

6. Mijn is geblokkeerd voor gebruik; nadere aanwijzingen volgen."

1.5. Naar aanleiding van het ongeval werd door de Koninklijke marechaussee, district Gelderland, een onderzoek ingesteld. Dit onderzoek ving aan op 14 september 1984.

1.6. Op 18 september 1984 ontving de brigadecommandant van de Koninklijke marechaussee te 't Harde een brief van een adjudant-onderofficier buiten dienst gedateerd 15 september 1984. In deze brief staat onder meer het volgende:

"Enkele jaren geleden heb ik zelf een bijna ongeluk gehad met hetzelfde type mijn. Naar mijn idee aanmaak AI.

Wanneer het ongeluk is gebeurd na weigering van de mijn (1/2 uur), dit was mijn situatie, dan zit waarschijnlijk de fout in het membraam van de (ontsteker; N.o.)."

1.7. Naar aanleiding van deze brief stelde de Koninklijke marechaussee een tussentijds onderzoek in. Dit onderzoek werd afgerond op 21 september 1984. De resultaten van dit onderzoek zijn vastgelegd in proces-verbaal nr. P 10/84 van 21 september 1984. Aan dit proces-verbaal is het volgende ontleend:

"...Op donderdag 20 september 1984 (...) hadden wij (...) een onderhoud met de (hier-voor onder 1.6. bedoelde; N.o.) gewezen adjudant-onderofficier (...), die ons mededeelde, dat hij tot 1982 werkzaam was geweest bij het Explosieven Opruimings Commando "EOC" te Culemborg (...), dat hij ongeveer 12 jaar geleden samen met (...) en de (...) commandant "EOC" proefnemingen had gedaan met mijnen AP nr. 23 vervaardigd door de Artillerie Inrichting; dat tijdens deze proefnemingen, welke plaatsvonden op het

Infanterie Schietkamp te Harskamp, ongeveer de helft van de te beproeven mijnen weigerden en dat hij na één van deze weigeringen bijna het leven had verloren.

Hij vertelde dat hij samen met (...) ongeveer een half uur na de weigering naar de mijn wilde toelopen en op dat moment zagen en hoorden dat de mijn ontplofte. Eén minuut later en zij waren dood geweest.

Hij verklaarde dat kort na deze gebeurtenis alle overige nog door hen te beproeven mijnen nr. AP 23 werden vernietigd en de beproevingen werden gestopt; dat men er toen vanuit is gegaan dat het weigeren van de mijnen te wijten was aan een fout in het membraam van de ontstekers, waardoor deze niet goed werkten..."

1.8. Naar aanleiding van het hiervoor onder 1.7. bedoelde onderzoek werd op 12 november 1984 onder meer de commandant van de EOD gehoord. In het desbetreffende proces-verbaal van verhoor staat onder meer het volgende:

"Ik herinner mij, dat wij in januari 1970 opdracht kregen van de afdeling Munitie te 's-Gravenhage een lot mortiermijnen AP-23 te beproeven. Dit lot maakte deel uit van een afgekeurde partij van de Artillerie Inrichtingen te Hembrug.

Wanneer het precies was, kan ik mij niet meer herinneren. Wel weet ik nog goed, dat ik op een dag, op een tijdstip gelegen direct na de lunchpauze, gebeld werd door mijn personeel vanuit de Harskamp, alwaar de AP-23 werd beproefd. Men deed mij mede, dat zij een mortiermijn AP-23 hadden afgezet, die geweigerd had. Aangezien ik in de door mij opgestelde instructie nr. 05-10 had bepaald, dat weigeringen eerst na 30 minuten benaderd mochten worden, een wachttijd welke een nationaal en internationaal criterium is, een kortere tijd is in mijn ogen niet verantwoord, was het personeel eerst gaan eten. Toen zij na de lunch de mortiermijn wilde naderen, explodeerde deze.

(...)

Ik was daarom dan ook behoorlijk verstoord over het gebeuren en ik stopte ogenblikkelijk de beproevingen. Het feit, dat ik onmiddellijk de proefnemingen stopte, komt doordat ik mij toen in alle duidelijkheid besepte, dat de proefnemingen niet verantwoord waren geweest. Wij wisten, dat de partij afgekeurd was, omdat er problemen waren met de boom van het lichaam van de mijn. Problemen met de diafragmaveer van de ontsteker waren ons niet bekend. Indien men ons verteld had, dat de diafragmaveer van de ontsteker van de mijn in een "S-stand" kon komen, was ik nooit begonnen met het beproeven van de AP-23 en had ik zeker nooit in mijn schriftelijke procedure, instructie nr. 05-10, toegestaan, dat weigeraars benaderd mochten worden. Langdurige discussies resulteerden uiteindelijk wel bij mijn personeel tot de opvatting, dat de diafragmaveer van de ontsteker van de mijn mogelijk een dode stand gehad moest hebben.

(...)

Enkele weken later ontving ik de opdracht om de resterende mortiermijnen in zijn geheel te vernietigen. Daarop hebben wij de mijnen middels een explosieve lading per 6 stuks vernietigd."

De door de commandant van de EOD opgestelde instructie nummer 05-10 is bij dit proces-verbaal gevoegd. In deze instructie staat onder meer het volgende:

"1. DOEL

Het doel van deze instructie is het geven van richtlijnen en bindende instructies voor de werkzaamheden verbonden aan het beproeven van (mortier; N.o.) mijnen AP nr 23. (...)

3. ALGEMEEN

(...)

De mijnen zijn afkomstig van de AI te Hembrug en zijn afgekeurd in verband met een constructiefout in de boom van de mijn.

Het afdraaien van de ontsteker heeft tot gevolg dat de boom uitdraait waardoor de veiligheidsspen in het ontstekingsmechanisme vrijkomt en de mijn detoneert.

4. SPECIALE VEILIGHEIDSMATREGELEN

- a. Deze mijnen zijn gevaarlijk, ze dienen dien tengevolge met bijzondere zorg te worden behandeld. DRAAI NIMMER AAN DE ONTSTEKER. (...)

6. BEHANDELING WEIGERAARS

- a. Indien wordt geconstateerd dat de mijn niet naar behoren heeft gefunctioneerd, danwel volledig heeft geweigerd dient 30 minuten te worden gewacht voordat verdere maatregelen worden genomen.
- b. Een volledig geweigerde danwel gedeeltelijk geweigerde mijn dient te worden behandeld als een niet-gesprongen explosief.
- c. Nadat de voorgeschreven wachttijd is verstreken dienen de volgende werkzaamheden door de commandant vernietigingsploeg te worden uitgevoerd:
 - (1) knip het trektouw door
 - (2) plaats een vernietigingslading van 2 staafjes kneedspringstof in een holle lading vorm tegen de zijkant van de mijn en sluit de vernietigingslading op, en vernietig de mijn daarna."

1.9. Naar aanleiding van hetgeen hiervoor onder 1.5. tot en met 1.7. is aangegeven, werd besloten om het onderzoek naar de oorzaak van de spontane detonatie van de AP-23 mijn, lot AI 68-2, los te koppelen van het onderzoek naar de dood van de beproevingsleider (zie hierna onder 1.13.).

1.10. Het onderzoek van de Koninklijke marechaussee, district Gelderland, naar de oorzaak van de spontane detonatie van de AP-23 mijn werd op 12 april 1985 afgesloten met proces-verbaal nr. P 4/85. Aan dit proces-verbaal is het volgende ontleend:

"...Tijdens een, door de Materieel Beproeving Afdeling 1 van Directie Materieel Koninklijke landmacht, gehouden periodiek munitieonderzoek in het Artillerie

Schietkamp te Oldenbroek, op vrijdag 14 september 1984, werd te omstreeks 11.15 uur een mijn AP-23, lotnummer AI 68-2,(...), door de leider van de commissie van proefneming (...) van afstand afgezet. De gegeven ruk aan het touw, welke werd aangewend om de ontsteking van de mijn te activeren, was van zulk een kracht dat het eind, dat was bevestigd aan de metalen ring van de hefboom, losschoot, danwel, dat de metalen ring losschoot. Kennelijk was de kracht welke op de hefboom werd uitgeoefend niet van dien aard dat de mijn geactiveerd werd, derhalve er sprake was van een weigering. Na enig dralen liep hierboven genoemde munitietechnicus naar de kuil, waar hij de mijn omzichtig naderde. Bij de mijn aangekomen, hurkte hij en stak zijn hand(en) uit met de kennelijke bedoeling de veiligheidshandle op "safe" te zetten (ook op donderdag 13 september 1984 heeft de (beproevingisleider; N.o.) op deze wijze twee "weigeraars" veilig gesteld).

Op dat moment detoneerde de AP-23, Lotnummer AI 68-2, met als gevolg dat betrokkene op slag gedood werd.

Een onmiddellijk gestart onderzoek door personeel van het district Koninklijke marechaussee Gelderland wees reeds na de eerste dag uit dat de oorzaak van de ongewilde explosie niet gemakkelijk met zekerheid zou zijn vast te stellen. Analyse van de verkregen gegevens leverde namelijk een duidelijke tegenstrijdigheid op:

- aan de ene kant waren de ooggetuigen, deel uitmakende van eerdergenoemd onderzoeksteam, die per opgestelde monitor het handelen van het slachtoffer tot op het moment van zijn dood registreerden, over het algemeen de mening toegedaan dat ongewild de hefboom van de ontsteker van de AP-23 moest zijn beroerd, immers, volgens hun vaste overtuiging, was de constructie van het ontstekingsmechanisme van dien aard dat het aanbrengen van een uitwendige kracht loodrecht op de hefboom van de ontsteker altijd moest leiden tot activering van de mijn, indien deze kracht gelijk of groter zou zijn dan de vereiste 4 kg, danwel, bij een kracht van minder dan 4 kg, zou de configuratie van het ontstekingsmechanisme een "veilige" zijn en kon het veiligheidsmechanisme zonder gevaar op "safe" gesteld worden.
- aan de andere kant kwam duidelijk naar voren de voorzichtige wijze waarop het slachtoffer de weigeraar naderde. Zijn aarzelend en omzichtig optreden gaf duidelijk aan dat hij het naderen van de mijn, ondanks de theoretische zekerheden, zoals hierboven omschreven, niet zonder risico achtte.

Op 15 november 1984 ontving het researcheteam een schriftelijke informatie welke steun gaf aan de daar ontstane indruk dat de ongewilde detonatie niet automatisch een bedieningsfout impliceerde.

Een nader horen van eerderbedoelde informant (de hiervoor onder 1.6. bedoelde adjudant-onderofficier buiten dienst; N.o.) resulteerde in de gedachte om het onderzoek naar de oorzaak van de spontane detonatie van de AP-23, lotnummer AI 68-2, los te koppelen van het onderzoek naar de dood van de burger defensieambtenaar, welke

gedachte op 26 september 1984 door de Directeur Materieel Koninklijke landmacht ondersteund werd.(...)

Onderstaand volgt een samenvatting van de belangrijkste bevindingen van het hierboven bedoelde onderzoek.

(...)

BEVINDINGEN

1. MIJN AP-23

- a. In 1958 wordt vanwege de Kwartiermeester Generaal een Anti Personeelsmijn in ontwikkeling genomen;
- b. In 1962 leidt een en ander tot het in productie nemen van een proefserie van 200 mijnen AP-23 door de Artillerie Inrichting Hembrug. Na een reeks geslaagde proefnemingen wordt het type geclassificeerd en ten behoeve van een behoeftestelling aangeboden aan de Landmachtstaf;
- c. In 1967 wordt uiteindelijk de opdracht verstrekt om de mijn AP-23 in productie te nemen.

2. LICHAAM MIJN AP-23

- a. Lotnummer AI 67-1
 - De eerste aanbieding van een proefserie AP-23, LOT AI 67-1, ter grootte van 215 stuks, vindt plaats op 13 april 1967. De assemblage vindt plaats conform tekening 1345 B2A-1;
 - Op 16 mei 1967 worden nogmaals 24 stuks in onderdelen aan defensie aangeboden;
 - Functionele keuring door de Munitie Onderzoekings Dienst van Defensie (MOD) toont aan dat de mijnen niet voldoen aan de gestelde eisen, zodat de hele partij wordt teruggewezen naar de fabriek, teneinde de oorzaak van de slechte werking op te sporen.
- b. Lotnummer AI 68-1
 - De mankementen van LOT AI 67-1 worden opgespoord en modificaties in de constructie worden in het tekeningenpakket verwerkt.

Statische proeven met het verbeterde model leveren bevredigende resultaten op. In opdracht van de Afdeling Munitie van de Inspectie Technische Dienst wordt gestart met de productie van een proeflot van 1000 stuks mijnen AP-23, LOT AI 68-1.

Een monster van 20 stuks wordt op de Harskamp met goed resultaat beproefd;

- Bij demontage van een mijn mortier uit het proeflot wordt een ernstige constructiefout geconstateerd. De spoed van de schroefdraad van de ontsteker is gelijk aan de spoed van de schroefdraad van de zo genaamde boomstam. Daardoor kan het gebeuren dat tijdens het verwijderen van de ontsteker, door wrijving, de boomstam mede omhoog wordt gedraaid. Hierdoor ontstond een levensgevaarlijke situatie, welke bijna de dood veroorzaakte van een munitie-technicus van de Artillerie Inrichting.

Een en ander is voor de keuringsdienst reden te adviseren LOT AI 68-1 af te keuren. Dit advies, gesteld op het formulier keuringsuitslag nr 524, wordt door (een medewerker van het bureau Technische Voorbereiding van de afdeling Munitie; N.o.) omgezet in een goedkeuring. Deze wijziging vindt plaats omdat de uitvoering van de productie correct is geweest en er derhalve geen sprake is van een fabrieksfout doch van een constructiefout.

Aangezien de mijn op zich daarmee niet het predikaat "goedgekeurd" verkreeg, krijgt de mijn op het zelfde moment het codenummer R 59, hetgeen blijkt uit de aantekening op de achterzijde van het formulier keuringsuitslag nr 524. R 59 houdt in: "afstoten en vernietigen (...).

Door het vastzetten van de boomstam met twee borgschroeven (...) en het aanbrengen van aralditekit in de schroefdraad wordt het euvel bij de volgende series verholpen.

c. Lotnummer AI 68-2

- Na nog enkele wijzigingen aangebracht te hebben wordt het mijnlichaam van de AP-23, LOT AI 68-2, in oktober 1968 voor een deel in productie genomen;
- 20 stuks mijnen worden in de Harskamp beproefd, bij welke proefneming een mijn weigert, doordat de bodemplaat uit de buitenpot wordt getrokken. Het aanbrengen van een diepere ril heft het mankement op. In januari/februari 1969 worden de laatste series vervaardigd.

d. Lotnummer AI 68-3 e.v.

- Volgens lotindelingslijst, nr. B.O.M 25.5025.12, van 16 februari 1968, van het Hoofd van de Afdeling Munitie, is het de bedoeling dat in 1968 totaal 6 lotnummers, zijnde AI 68-1 t/m AI 68-6, vervaardigd zullen worden. De lotnummers

AI 68-3 t/m AI 68-6 zijn echter, gelet op gemelde constructie problemen, nooit in productie genomen (...);

- Op 2 januari 1969 geeft het Hoofd van de Afdeling Munitie een nieuwe lotindelingslijst uit met nr. B.O.M 25.5025.12, zijnde hetzelfde nummer als gegeven aan de lotindelingslijst voor de af te leveren lotnummers in 1968. In feite is eerstgenoemde lijst een "vervangende lotindelingslijst" voor de lotindelingslijst van 1968. Dat deze, niet te verklaren, onjuiste nummering een nadelige invloed heeft gehad op onderhavige problematiek is dezerzijds niet vastgesteld kunnen worden (...);
- Totaal worden nog aangemaakt de lotnummers AI 69-1 t/m AI 69-10 en het lotnummer AI 70-1;

e. Subconclusies

- De ontwikkeling van het mijnlichaam AP-23, waarmee bedoeld de mijn mortier AP-23, zonder het ontstekingsmechanisme, wordt eind 1968 definitief afgerond. De productie van de mijnlichamen van de lotnummers AI 68-2 en volgende worden dan geacht geen mankementen meer in zich te hebben;
- Aangezien per januari 1970 het lotnummer AI 68-1 in zijn geheel is vernietigd, kan gesteld worden dat thans in de OMU geen mijnlichamen mortier AP-23 meer aanwezig zijn, die gevaarlijke mankementen in zich hebben.

3. ONTSTEKER MIJN AP-23

a. Algemeen

- In samenwerking met de Inspectie van de Technische Dienst wordt in 1958 bij Kaminade en Tamson te Rotterdam gestart met de ontwikkeling van een ontstekingsmechanisme voor de, eveneens in ontwikkeling genomen, mijn mortier AP-23;
- Een door defensie gewenste diafragmaveer wordt verder ontwikkeld;
- Een reeks van proefnemingen met het prototype in 1962, welke leidt tot de classificatie van de mijn AP-23, toont aan dat de werking van het ontstekingsmechanisme geen storingen vertoont.

b. LOT AI 67-1

- Verbetering van de constructie van het mijnlichaam heeft tot gevolg dat het bovenstuk van de ontsteker wordt aangepast;

- De wijziging van de ontsteker heeft geen betrekking op de werking van het ontstekingsmechanisme zelf en is voor dit onderzoek derhalve irrelevant;
- Tijdens de statische proeven met LOT AI 67-1 komt het herhaaldelijk voor dat ook het slaghoedje nr. 3007 van de ontsteker weigert, terwijl het mechanisme normaal had gewerkt. Het lijkt erop dat de veer van de ontsteker onvoldoende energie heeft om de vrij dikke aansteekzijde van het slaghoedje voldoende te perforeren. Het draaien van het slaghoedje blijkt de oplossing. (...)

c. LOT AI 68-1

- Bij fabricage- en afnameproeven, gedaan door de Artillerie Inrichting, valt het op dat de werking van een aantal ontstekers onvoldoende is. De oorzaak is gelegen in het feit dat de opsluitschroef de tuimelaar te veel begrenst, al of niet in combinatie met het afdichtingsrubber.
Omdat de Artillerie Inrichting een 100% werking van de ontsteker nastreeft, wordt de Afdeling Materieels Voorziening IV voorgesteld de opsluitschroef van 7 mm in te korten tot 5 mm. Dit voorstel wordt accoord bevonden (...);
- Proefnemingen resulteren tevens in een gewijzigde oppervlakte behandeling van de bladveer. In plaats van cadmium wordt gekozen voor goudlak nr. 11210.
Deze behandeling wordt gegeven teneinde oxidatie van de bladveer tegen te gaan. Het cadmium geeft een extra laag waardoor de oorspronkelijke veer- en spankracht van het element kan verstarren. Een goudlaag zal dit in geringe mate, danwel niet doen;
- In opdracht van Materieel Voorzienings Afdeling IV, Sectie Techniek, wordt in januari 1970 overgegaan tot de vernietiging van de niet-demontabele serie AP-23, LOT AI 68-1. De Explosieven Opruimings Dienst te Culemborg wordt met de vernietiging belast.
Op verzoek van de opdrachtgever zullen de mijnen niet totaal, maar stuk voor stuk worden afgezet.
In de periode van 2 januari tot 28 januari 1970 worden in totaal 360 stuks afgezet waarbij 19 stuks weigeren.
16 weigeringen worden veroorzaakt door een onvoldoende werking van de tuimelhefboom der ontsteker (...);
- Op 28 januari 1970 worden de proefnemingen door de commandant Explosieven Opruimings Dienst plotseling wegens navolgend incident gestaakt: Tegen de middag weigert een mijn opnieuw. Het personeel dat met de

proefneming belast is, heeft op arbitraire gronden een wachttijd ingebouwd van 30 minuten.

Aangezien de weigering plaats vindt op het moment dat men zou gaan lunchen wordt bepaald dat men zal wachten met het vernietigen van de weigeraar tot na het eten.

Na 32 minuten naderen twee onderofficieren de geweigerde mijn. Opeens horen betrokkenen een doffe "plof", het moment dat de geweigerde mijn alsnog tot detonatie komt. Zij laten zich onmiddellijk vallen en krijgen dekking van een aantal, met zand gevulde, munitiekisten.

Analyse van het incident resulteert bij het personeel van de Explosieven Opruimings Dienst tot de conclusie dat de diafragmaveer van de ontsteker een "dode stand"(S-stand) gehad moet hebben;

- Het incident wordt door de commandant van de Explosieven Opruimings Dienst (...) mondeling nog die zelfde middag bij de Materieel Voorzienings Afdeling IV te 's-Gravenhage aangemeld (...).

d. Lotnummer AI 68-2

- Inkorting van de opsluitschroef en de gewijzigde oppervlaktebehandeling van de bladveer van de ontsteker wordt verwerkt in het tekeningenpakket(...). Teneinde deze modificaties, alsmede de modificatie van het mijnlichaam (...) zo spoedig mogelijk te verwezenlijken ten behoeve van de productie van LOT 68-2, worden de wijzigingen onderhands aangebracht op de fabriekstekeningen. Officieel worden de wijzigingen vanwege de Directie Materieel Koninklijke landmacht op 6 januari 1969 in het tekeningenpakket verwerkt;
- De modificatie van de opsluitschroef heeft, voor zover het de Artillerie Inrichting betreft, niets van doen met de verhoging van de veiligheid. Gelet op het feit dat reeds een groot aantal ontstekers vervaardigd zijn besluit de fabriek deze, zonder opgemelde modificatie, aan te wenden voor de productie van LOT AI 68-2.

e. Lotnummer AI 69-1 e.v

- De ontsteker van LOT AI 69-1 en volgende wordt conform de gewijzigde tekening (...) in productie genomen, hetgeen betekent dat de opsluitschroef met 2 mm wordt verlaagd zodat de tuimelhefboom van de ontsteker een grotere bewegingsvrijheid verkrijgt, alsmede dat de oppervlaktebehandeling van de veer een andere wordt.

f. De "S-stand"

- De rapportage van de commandant Explosieven Opruimings Dienst, in afschrift verzonden aan commandant Munitie Onderzoekings Dienst, inzake het groot aantal weigeringen tijdens de vernietiging van de AP-23 LOT, AI 68-1, door de Explosieven Opruimings Dienst, heeft tot gevolg dat commandant Munitie Onderzoekings Dienst het Hoofd van de Materieel Voorzienings Afdeling IV verzoekt hem op te dragen opnieuw controle uit te voeren op de vroegere productie van de mijn AP-23, omdat de wijze van vernietiging door de Explosieven Opruimings Dienst vermoedelijk niet overeenkomt met het normale gebruik, noch de wijze van keuren. Teneinde dit onderzoek te kunnen instellen verstrekt Materieel Voorzienings Afdeling IV op 25 maart 1970 KABO nr. 06.31/70 aan de Munitie Onderzoekings Dienst te Zaandam (...).

Omdat alle mijnen van LOT AI 68-1 (1002 stuks) vernietigd zijn worden 102 stuks mijnen van LOT AI 69-4 voor beproeving aangewezen;

- In het beproevingsverslag KABO nr. 06.31/70, 1^e afdoening, van 11 november 1970 (...) wordt bij de "opzet van het onderzoek" opgemerkt dat: "bij de LOTS AI 68-1 en AI 68-2 de opsluitschroef (...) volgens tekening is uitgevoerd, doch daarna m.i.v. LOT AI 69-1 is verlaagd om een betere uitslag van de hefboom (...) mogelijk te maken".
Het onderzochte LOT is van het laatste type;
- In hier bedoeld beproevingsverslag wordt (...) tevens de mogelijkheid aangehaald, dat een ontsteker, waarvan de hefboom is omgetrokken, eerst na verloop van tijd onder invloed van relatief zwakke krachten functioneert. Een en ander is uitgebreid door (...) en (...) van de Munitie Onderzoekings Dienst in 1968/1969 onderzocht. Het is hen daarbij gebleken dat de veer zeer wel in de dode stand ("S-stand") is te brengen. In het bijzonder bij mijnen waarbij de opsluitschroef nog niet is verlaagd kan de veer gemakkelijk in zijn dode stand ("S-stand") blijven staan (instabiel). Een zeer lichte schok is daarna voldoende om de ontsteker te doen functioneren;
- In conclusie en samenvatting van de eerderbedoeld beproevingsverslag (KABO nr. 06.31/70, 1^e afdoening) treft men de navolgende significante aantekeningen aan:

Conclusies [pt 6.d (2)]

Aangezien de slagveer in een dode stand kan worden gebracht, kan het voorkomen dat een weigeraar optreedt, waarbij de slagveer zich in deze stand bevindt. In het bijzonder kan dit voorkomen bij lage temperatuur en indien in de richting van de veiligheidshefboom wordt getrokken. In dit

geval is de ontsteker zeer gevoelig en moet daarom worden voorgeschreven dat de mijn in het geval van een weigering van de ontsteker niet mag worden geruimd door de troep.

Het ruimen van mijnevelden, met name van die welke bij lage temperaturen in dienst zijn geweest, is niet van risico ontbloot.

Bij beproevingen moeten weigeraars steeds van afstand vernietigd kunnen worden, zonder dat men bij de mijn behoeft te komen;

Samenvatting [pt.7]

Het ruimen van mijnevelden en in het bijzonder het ruimen van weigeraars zal met doeltreffende voorzorgsmaatregelen moeten geschieden. Het functioneren van de ontsteker wordt niet nadelig beïnvloed door de "environmental tests" met uitzondering van de kans op weigeraars bij lage temperaturen; bij LOT AI 68-2 als gevolg van de hoge opsluitmoer en de weerstand van de veiligheidshefboom als in haar richting wordt getrokken.

g. Sub-conclusies

- In 1968 wordt bij fabricage- en afnameproeven ontdekt dat de bewegingsvrijheid van de tuimelhefboom van de ontsteker soms gehinderd wordt door de opsluitschroef zodat in een aantal gevallen de diafragmaveer niet door zijn kritische stand kan worden heengedrukt en zeer wel in een dode stand ("S-stand") te brengen is;
- In het bijzonder bij mijnen mortier AP-23, LOTs AI 68-1 en 68-2, waarbij de opsluitschroef niet is verlaagd, kan de veer gemakkelijk in zijn dode stand blijven staan;
- Een zeer lichte schok kan een ontsteker, die in een dode stand staat, doen functioneren;
- De verlaging van de opsluitschroef met 2 mm (...) is de oplossing (...);
- Ten behoeve van de productie van LOT AI 68-2 worden de reeds vervaardigde en dus niet gemodificeerde ontstekers aangewend omdat aan de verlaagde opsluitschroef niet een aanmerkelijk veiligheidsbelang wordt gehecht;
- De mortiermijn AP-23, LOT AI 69-1 en volgende blijven het risico van een "dode stand" in zich houden, indien de tuimelhefboom wordt getrokken in de richting van de veiligheidshefboom;

- Deskundigen adviseren in 1970 weigeraars bij beproevingen steeds van afstand te vernietigen, hetgeen betrekking heeft op alle lotnummers;
- Alhoewel de Materieel Voorzienings Afdeling IV, in januari 1969, de datum waarop de tekening van de opsluitschroef is gewijzigd, bekend is met het "S-stand" fenomeen van de ontsteker AP-23, worden geen technische aanwijzingen inzake verstrekt aan de Explosieven Opruimings Dienst ten behoeve van het per stuk vernietigen van LOT AI 68-1 in januari 1970.

4. ONTSTEKER LOT AI 68-2

- a. Gedurende het onderzoek valt het op dat de informatie inzake een oorzaak van weigering van de ontsteker AP-23 in 1969 aanpassing van de constructie van de opsluitschroef tot gevolg heeft en de ontstekers van de LOTs AI 69-1 en volgende een gewijzigde configuratie hebben.
De ontstekers van de AP-23, LOT AI 68-2 zijn tot op heden niet gemodificeerd;

- b. Eerst op 3 december 1970 wordt (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.), bij het beproevingsverslag van de Munitie Onderzoekings Dienst te Zaandam, KABO nr.06.31/70, 1e afdoening, constateerbaar geïnformeerd omtrent het probleem met de ontsteker van de mijn mortier AP-23 (...).

Duidelijk wordt onder zijn aandacht gebracht het feit dat de ontsteker van LOT AI 68-2 geen wijziging heeft ondergaan en derhalve het "S-stand" probleem meer in zich heeft dan de ontsteker van de mijnen met lotnummer AI 69-1 en volgende. Tevens wordt hem onder de aandacht gebracht dat het ruimen van mijnenvelden en in het bijzonder het ruimen van weigeraars, ongeacht de lotnummers, met doeltreffende voorzorgsmaatregelen dient te geschieden.

(Het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) erkent de ernst van de inhoud van het beproevingsverslag.

De afdoening wordt overgedragen aan (het plaatsvervangend hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.). In een schrijven aan de Munitie Onderzoekings Dienst, dd 31 december 1970, geeft (het plaatsvervangend hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) zijn zienswijze op het beproevingsverslag en verzoekt een aantal punten te verduidelijken.

In punt 5 van hier bedoeld schrijven geeft (het plaatsvervangend hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) aan het "ongeval" te Culemborg te wijten aan de dode stand van de veer.

Op 24 januari 1971 verstuurt commandant Munitie Onderzoekings Dienst een 2e afdoening op KABO nr. 06.31/70. De hierin vermelde conclusies luiden onder andere:

- Bij LOT AI 68-2 kan eveneens de uitslag van de hefboom op het moment van functioneren toenemen als in de richting van de veiligheidshefboom wordt getrokken;
- Bij LOT AI 68-2 was geen verband te constateren tussen de hoogte uitstekende opsluitring en functiekracht c.q. stand hefboom.

De 2e afdoening heeft het plaatsvervangend bureauhoofd nimmer bereikt vanwege het feit dat deze de dienst per 28 februari 1971 verlaat.

Gelet op de omstandigheid dat de opvolger van (het plaatsvervangend hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) (...) nog niet voor de functie beschikbaar is, kan niet gekomen worden tot een overdragen van onderhavige functie. Ook nadat (de opvolger van het plaatsvervangend hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) bij de Materieel Voorzienings Afdeling IV geplaatst is heeft hij nimmer, voor zover hij zich kan herinneren, enige bemoeienis gehad met deze materie. Ook (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) kan zich niet herinneren bemoeienis te hebben gehad met de afhandeling van het beproevingsverslag. De indringende inhoud van het verslag is volgens zijn zeggen van dien aard dat, zou hij de behandeling wel aan zich getrokken hebben, hij zeker verstreckende maatregelen zou hebben genomen.

Dat na het vertrek van (het plaatsvervangend hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) het beproevingsverslag in de vergetelheid is geraakt kan een gevolg zijn van het feit dat een der conclusies in het 2e verslag abusievelijk de ernst van de conclusie in het 1e verslag enigszins neutraliseert. De opmerking namelijk dat de uitslag van de hefboom op het moment van functioneren toeneemt als in de richting van de veiligheidshefboom wordt getrokken, is onjuist en dient te luiden "afneemt". Ook de tweede conclusie als hierboven aangehaald kan zeker tot verwarring leiden.

- c. Welke ook de afhandelingprocedure is geweest van het beproevingsverslag, vastgesteld moet worden dat het Bureau Technische Uitvoering en Keuringen geen aanwijzingen heeft doen uitgaan naar het Bureau Onderhoud van de Sectie Materieelverzorging (van MVA-4; N.o.) om de mortiermijn AP-23, LOT AI 68-2, te blokkeren tot dat ook van deze mijn de opsluitschroef zou zijn verlaagd (...).
Evenmin zijn er richtlijnen, danwel aanwijzingen verstrekt welke hadden moeten leiden tot het verhogen van de veiligheid bij het ruimen van mijnevelden, in het bijzonder bij het ruimen van weigeraars.
- d. Dat onvoldoende door bureau Technische Uitvoering en Keuringen op deze zaak gereageerd is blijkt mede uit de verklaring van (het plaatsvervangend hoofd sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 tot 1 mei 1984; N.o.). Zou de

communicatie tussen de Munitie Onderzoekings Dienst en de Materieel Voorzienings Afdeling IV directer en informeler geweest zijn dan was (het plaatsvervangend hoofd sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 tot 1 mei 1984; N.o.) zeer zeker op deze kwestie teruggekomen. Tot op de dag van zijn functioneel leeftijds ontslag, 1 mei 1984, bewaart hij een ontsteker van de AP-23 in zijn bureau met de bedoeling daar ter gelegener tijd nog eens op terug te komen.

Aangezien bij zijn vertrek ook zijn opvolger niet beschikbaar is om van hem de functie over te nemen heeft (het plaatsvervangend hoofd sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 tot 1 mei 1984; N.o.) zijn redenen van wetenschap nimmer kenbaar gemaakt.

e. Sub-conclusie

- De ontsteker van de AP-23, LOT AI 69-1 en volgende zijn voorzien van een 2 mm verlaagde opsluitschroef en hebben derhalve minder kans op weigering tengevolge van een onvoldoende werking van de tuimelaar;
- De ontsteker van de AP-23, LOT AI 68-2, ondergaat geen wijziging, zodat de opsluitschroef nog van het hoge model is (7 mm), derhalve een groot aantal levensgevaarlijke weigeringen verwacht moeten worden tengevolge van een "S-stand";
- Vanuit de Munitie Onderzoekings Dienst wordt Materieel Voorzienings Afdeling IV, Hoofd Bureau Technische Uitvoering en Keuringen, geïnformeerd door middel van een beproevingsverslag (KABO 06.31/70, 1e afdoening);
- Ondanks de conclusies in het beproevingsverslag worden vanwege het Hoofd van het Bureau Technische Uitvoering en Keuringen geen aanwijzingen gegeven ten behoeve van modificatie van de ontsteker van LOT AI 68-2, noch wordt het LOT geblokkeerd ter vernietiging.
Evenmin worden maatregelen genomen om de veiligheid bij het beproeven van de AP-23 te verhogen;
- De oorzaak van het niet opvolgen van gedane aanbevelingen inzake omzichtigheid bij het springen van een weigeraar, alsmede de redenen welke hebben geleid tot het niet modificeren danwel blokkeren van de mortiermijn AP-23, LOT AI 68-2, is zeer waarschijnlijk een gevolg van het feit dat de behandelaar van het project op een uiterst gewichtig moment de dienst verlaat en niet heeft kunnen komen tot het overdragen van zijn werkzaamheden omdat zijn opvolger nog niet geplaatst is;

- Zou de communicatie tussen de Materieel Voorzienings Afdeling IV en de Munitie Onderzoekings Dienst gemakkelijker zijn geweest dan was de storing in de voortgang van de behandeling van KABO 06.31/70, 1^e afdoening, mogelijk opgevangen;
- Zou de opvolger van (het plaatsvervangend hoofd sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 tot 1 mei 1984; N.o.) bij de Munitie Beproeving Afdeling 1 beschikbaar zijn geweest om de functie over te nemen dan was bij deze afdeling de wetenschap inzake het verborgen gebrek van de ontsteker AP-23, LOT AI 68-2, meer gefundeerd bekend zijn gebleven.

5. PERIODIEK ONDERZOEK AP-23 (1984)

a. Algemeen

Vermeende overbelasting van het Bureau Periodiek Onderzoek, heeft tot gevolg dat eerst in 1984 opdracht wordt gegeven om de AP-23 in periodiek onderzoek te nemen.

Aan de hand van een voorlopig keuringsvoorschrift, PO-handleiding nr. G 12-23-21.17, zullen mijnen van de bestaande lotnummers, waaronder ook LOT AI 68-2, beproefd worden te Oldebroek. Aan de hand van de resultaten zal door de Groep Periodiek Onderzoek een definitief voorschrift worden opgesteld voor het PO AP-23.

Niet kan worden vastgesteld dat vanwege Materieel Voorzienings Afdeling IV, danwel de Commissie van Proefneming, een technische aanwijzing is verstrekt inzake een procedure welke gevolgd moet worden indien een afgezette mijn weigert conform de eerder vermelde aanbevelingen.

b. De voorbereiding

- Enige onenigheid ontstaat tussen (het hoofd van de groep Periodiek Onderzoek, van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.), en de (...) bedrijfsleider bij de Commissie van Proefnemingen (de beproevingsleider; N.o.).
De (beproevingleider; N.o.), geeft opdracht om tijdens het Periodiek Onderzoek eveneens een verschervingstest in te bouwen. De groepsleider is van mening dat het, gelet op het feit dat nog geen ervaring met de mijn is opgedaan, beter is het periodiek onderzoek zonder moeilijkheidsfactor uit te voeren op een vlak stuk terrein, teneinde eerst te kunnen komen tot een definitieve werkinstructie.
De (beproevingleider; N.o.) blijft vasthouden aan zijn gedane opdracht.
Vanwege het feit dat normale PO-handelingen zijn uitgebreid met een verschervingsproef, derhalve ook een andere proefopstelling noodzakelijk

is, neemt de bedrijfsleider (...) de leiding van de werkzaamheden over van de Groepsleider Periodiek Onderzoek en is derhalve ook verantwoordelijk geworden voor de voorbereiding en de begeleiding van het Periodiek Onderzoek;

- Een onderhoud tussen (het sub-hoofd van de beproevingsgroep munitie van MBA-1 en het hoofd van de groep Periodiek Onderzoek, van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.), resulteert bij de laatste tot de conclusie dat de ontsteker van de mijn AP-23 niet betrouwbaar is. Welke redenen aan deze wetenschap ten grondslag lag kan niet worden vastgesteld. De bijzonderheid leidt er toe dat de groepsleider de (beproeversleider; N.o.) adviseert eerst een statische proef uit te voeren met de ontstekers van de te beproeven mijnen. Teneinde deze proefnemingen te kunnen uitvoeren bestelt eerdergenoemde groepsleider een meetinstrument. Het feit dat de aflevering van het bestelde meetinstrument enige tijd in beslag neemt, alsmede het feit dat enige haast geboden is met het periodiek onderzoek, resulteert in een afwijzing van voorgestelde proefnemingen met de ontstekers (...);
- (Een munitietechnisch medewerker van de groep Periodiek Onderzoek van MBA-1; N.o.), die ook betrokken is geweest bij de ontwikkeling van de mijn AP-23, adviseert de groep, alvorens met vakantie te gaan, niet aan een geweigerde mijn AP-23 te komen, doch deze van afstand op te blazen (...);
- (Het sub-hoofd van de beproevingsgroep munitie van MBA -1; N.o.), raadt de (beproeversleider; N.o.) tijdens een onderhoud aan voorzichtig te zijn met de mijn AP-23 indien een weigeraar aan de orde is.
De mijn mag, volgens zijn zeggen, in zulk een geval niet aangeraakt worden en dient van afstand vernietigd te worden.
De (beproeversleider; N.o.) gaat niet in op de gedane opmerking en vraagt zelfs niet welke argumenten de hoofd-munitietechnicus, die reeds sedert 1954 bij de Munitie Beproevers Afdeling 1 tewerkgesteld is, heeft voor zijn opmerkelijke uitspraak (...);
- (Het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.), niet zijnde een munitietechnicus, informeert tijdens de voorbereiding bij de (beproeversleider; N.o.), welke gegevens hij over de mijn mortier AP-23 verzameld heeft. De (beproeversleider; N.o.) stelt slechts dat nog geen ervaring met de AP-23 is opgedaan omdat deze nog nimmer in Periodiek Onderzoek is genomen (...);

- Na de explosie, op 14 september 1984, blijken bij de Munitie Beproeving Afdeling gegevens over de AP-23 aanwezig te zijn, waaronder de eerdergenoemde KABO, welke hebben kunnen leiden tot een beter inzicht. Een en ander had kunnen leiden tot de constatering dat grote voorzichtigheid betracht diende te worden bij het beproeven van de AP-23;
- Het opzoeken van stukken, welke betrekking hebben op de mortiermijn AP-23, was niet eenvoudig omdat bij de Munitie Beproeving Afdeling 1 een grote verzameling van documenten aanwezig is, echter zijn deze niet gerubriceerd. Het niet bezet zijn van de functie van documentalist vereenvoudigt een en ander niet;
- Gelet op de vigerende bepalingen bij de Munitie Beproeving Afdeling 1/ Commissie van Proefneming, is bij onderhavig uitgebreid Periodiek Onderzoek geen ander belast met de voorbereiding van het onderzoek dan de (beproeving leider; N.o.) zelf.
- Sub-conclusie
 - = Het uitbreiden van het periodiek onderzoek met een scherfproef wijzigt de gevolgde procedure van de Groep Periodiek Onderzoek en verlegt de verantwoordelijkheid van de groepsleider naar de (beproeving leider; N.o.);
 - = Het voorstel, de ontsteker apart te testen omdat de indruk is ontstaan dat de ontstekers niet betrouwbaar zijn, wordt door de (beproeving leider; N.o.) afgewezen;
 - = Bij het personeel van de Groep Periodiek Onderzoek, leeft een niet gefundeerde indruk dat een geweigerde AP-23 niet benaderd mag worden;
 - = Het sub-hoofd van de beproevingsgroep munitie van de Munitie Beproeving Afdeling 1, die de ontwikkeling van de mijn AP-23 heeft meegemaakt, informeert de (beproeving leider; N.o.) omtrent de risico's welke bestaan bij een geweigerde mortiermijn AP-23;
 - = Een onderzoek van de aanwezige documentatie had, na veel moeite, kunnen leiden tot de wetenschap dat voorzichtigheid geboden is indien een "AP-23" na afzetten weigert.

c. De proefneming

- Op donderdag 13 september 1984 worden te Oldebroek een aantal mortiermijnen AP-23, van verschillende lotnummers, ten behoeve van het periodiek

onderzoek afgezet. In een tweetal gevallen resulteert een en ander in een weigering. Door de (beproeving leider; N.o.) worden deze mijnen op "safe" gezet en vervolgens weer afgezet;

- De leider van de Groep Periodiek Onderzoek ergert zich in hoge mate aan (het) gedrag (van de beproevingsleider; N.o.). In zijn visie resulteert een weigering immer in een overleg tussen alle leden van het onderzoeksteam. Aangezien geen definitieve richtlijnen inzake het Periodiek Onderzoek van de AP-23 voorhanden zijn dient volgens hem besproken te worden welke procedure gevolgd moet worden. Zou aanwezige kennis bij de groep niet kunnen bijdragen tot een zekere vervolgactie, dan zou de Explosieven Opruimings Dienst verzocht zijn de mijn op te blazen. Nimmer wordt door de groep, in gelijke gevallen, anders gehandeld;
 - Op donderdag 13 september 1984 spreekt de groepsleider de (beproeving leider; N.o.) aan over zijn onvoorzichtig gedrag die dag tijdens de behandeling van weigeraars;
 - In de loop van de avond van 13 september 1984 plaatst de (beproeving leider; N.o.) tegenover zijn vrouw een opmerking als zou er tegen hem die dag gezegd zijn: "Dat wordt je dood nog eens".
Op die opmerking is geen gesprek gevolgd. Wel heeft mevrouw (...) de indruk van haar man gekregen dat hij geëmotioneerd was door die opmerking(...);
 - Als op vrijdag 14 september 1984, ten omstreeks 11.15 uur, wederom een mortiermijn AP-23 weigert, gaat de (beproeving leider; N.o.), zonder zich te storen aan de gedane opmerkingen, opnieuw naar de springkuil om de mijn op "safe" te zetten.
- Sub-conclusie
- = De leider van de Groep Periodiek Onderzoek bepaalt immer in goed overleg met de leden van de groep een te volgen procedure, indien munitie, waarmee men geen ervaring heeft, weigert na afzetten;
 - = De (beproeving leider; N.o.) conformeert zich niet aan het gebruikelijk gedrag van de groep, doch volgt zijn eigen veiligheidsprocedure;
 - = Op vrijdag 14 september 1984 handelt de (beproeving leider; N.o.) opnieuw naar eigen goeddunken als een mortiermijn AP-23, LOT AI 68-2, weigert, ondanks de goede raad die hem daarvoor door de functionele leider van de Groep Periodiek Onderzoek is gegeven.

CONCLUSIES

1. Aangezien per januari 1970 het lotnummer AI 68-1 in zijn geheel is vernietigd, zijn thans in de OMU geen mijnlichamen meer aanwezig, die gevaarlijke mankementen in zich hebben.
2. In 1968 wordt bij fabricage- en afnameproeven ontdekt dat de bewegingsvrijheid van de tuimelhefboom van de ontsteker soms gehinderd wordt door de opsluitschroef, zodat in een aantal gevallen de diafragmaveer niet door zijn kritische stand kan worden heengedrukt en zeer wel in een dode stand ("S-stand") te brengen is.
3. Het verlagen van de opsluitschroef van de ontsteker van de LOTS AI 69-1 en volgende verminderen de kans op een "S-stand", echter blijft het risico bestaan indien de tuimelhefboom van de ontsteker wordt getrokken in de richting van de veiligheidshefboom.
4. De ontsteker van de mijn mortier AP-23, LOT AI 68-2 wordt niet gemodificeerd en is in zijn oude vorm thans nog in de bewapening.
5. De aanbeveling aan de Materieel Verzorgings Afdeling IV (bedoeld wordt de Materieel Voorzieningsafdeling-4; N.o.), gedaan bij het beproevingsverslag, KABO 06-31/70, 1e afdoening, van commandant Munitie Onderzoekings Dienst, inzake omzichtigheid bij het springen van een "weigeraar", resulteren niet in aanwijzingen welke de veiligheid bij het ruimen van geweigerde mijnen AP-23 op doeltreffende wijze regelen.
6. Het niet vertalen van de gedane aanbevelingen in uitvoeringsmaatregelen, als bedoeld in punt 4 en 5 van deze conclusie, is zeer waarschijnlijk het gevolg van het niet kunnen overdragen van werkzaamheden bij een functiewisseling bij het Bureau Technische Voorbereiding en Keuringen en het niet bewaken van de voortgang van de afhandeling van een KABO.
7. Het voorstel van de leider Groep Periodiek Onderzoek, gedaan medio 1984, om de ontstekers te testen, alvorens de mortiermijn AP-23 in Periodiek Onderzoek te nemen, omdat de indruk bestaat dat de ontstekers niet betrouwbaar zijn, wordt door de (beproeversleider; N.o.) afgewezen.
8. Het sub-hoofd van de beproevingsgroep munitie van de Munitie Beproevers Afdeling 1, die de ontwikkeling van de mortiermijn AP-23 heeft meegemaakt, informeert de (beproeversleider; N.o.) medio 1984 dat een geweigerde mijn AP-23 gevaarlijk is en van afstand vernietigd moet worden.

9. De (beproeversleider; N.o.) conformeert zich niet aan het gebruikelijke veiligheids-gedrag van de Groep Periodiek Onderzoek, doch volgt op onverklaarbare wijze zijn eigen veiligheidsprocedure.

10. Op vrijdag 14 september 1984, de dag van het dodelijk ongeval, handelt de (beproeversleider; N.o.) opnieuw naar eigen goeddunken als een mortiermijn AP-23, LOT AI 68-2, weigert, ondanks het feit dat de avond daarvoor de leider van de Groep Periodiek Onderzoek hem heeft aangesproken over zijn onvoorzichtig gedrag."

1.11.1. De Koninklijke marechaussee hoorde in het kader van haar onderzoek verschillende personen.

1.11.2. Aan het proces-verbaal van verhoor van de commandant van de Munitie Onderzoekingsdienst (MOD) (commandant tot 1 januari 1971) is onder meer het volgende ontleend:

"Zeer zeker kan ik mij niet meer herinneren dat de MOD belast is geweest met een onderzoek naar de werking van de mijn als gevolg van een groot aantal weigeringen bij het vernietigen van een lot door de Explosieven Opruimingsdienst (EOD). Eveneens is het mij ontgaan, dat tijdens de vernietigingsprocedure door de EOD een bijna ongeval plaatsvond, toen een mortiermijn spontaan detoneerde, nadat hij was afgezet. Het beproevingsverslag 1^e afdoening dat u mij toont, (...) behelsende de gegevens van de proefneming met lot AI 69-4, welke proefneming een gevolg was van het groot aantal weigeringen tijdens het "stuk voor stuk" vernietigen van lot AI 68-1 door de EOD, werd getekend door (...) op een moment waarop ik mijn commando aan het afronden was. Ik zou namelijk per 31 december 1970 de dienst met functioneel leeftijdsontslag verlaten. Teneinde mijn resterende verlofdagen op te maken was ik in de maand december niet meer frequent werkzaam. In de maand november zal ik zeker niet veel aandacht meer voor de dienst gehad hebben. In ieder geval is het zo, dat de afdoening van de KABO correct is geschied. Een onderbouwd verslag immers werd verzonden aan MVA IV (Materieel Voorzieningsafdeling IV), afdeling Munitie.

Het lag niet in de rede dat de gewichtige inhoud van het rapport, zijnde de opmerkelijke constatering inzake de ontsteker en de aanbeveling ten behoeve van een zorgvuldig behandelen van geweigerde mijnen, binnen de MOD opvolging kreeg. Het blokkeren van de AP-23, hetgeen in dit onderhavige geval zeker had gemoeten, en het uitgeven van een technische aanwijzing ten behoeve van proefnemingen, is voorbehouden aan MVA IV.

Vermoedelijk zou ik in 1971 gereageerd hebben indien géén merkbare actie door MVA IV genomen was. Een technische aanwijzing immers zou als eerste bij ons binnen hebben moeten komen, daar wij opnieuw met de mortiermijn zouden moeten werken, bijvoorbeeld een toekomstig Periodiek Onderzoek (PO). Een en ander is napraten, omdat ik toen de dienst verlaten had.

(...)

Dat de AP-23 gevaarlijk is, wist in onze kleine munitiewereldje bijna iedereen. Ik kan mij niet voorstellen, dat degenen, die die periode hebben meegemaakt, de problematiek vergeten hebben. (Het sub-hoofd van de beproevingsgroep munitie van MBA-1; N.o.), toen reeds werkzaam bij de MOD, dient nog steeds bij de Materieel Beproevingafdeling 1 (MBA 1). (...)

In gevallen dat geen kennis bestaat over een stuk munitie zijn wij steeds zeer voorzichtig. Als de mening bestaat, om wat voor reden dan ook, dat het een gevaarlijk ding is, blijven wij er van af; dit is een ongeschreven ijzeren wet binnen het munitiebedrijf. Onbegrijpelijk is in deze zaak dat niet pogingen zijn ondernomen om gegevens van de munitie te verzamelen. Zulk een procedure is normaal."

1.11.3. In het proces-verbaal van verhoor van de plaatsvervangend commandant van de MOD (plaatsvervangend commandant vanaf 1970 tot 1 mei 1984) staat onder meer het volgende:

"Ik kan mij nog goed herinneren, dat er problemen waren met het ontstekingsmechanisme. Een te hoge opsluitschroef hinderde het volledig doordrukken van de diafragma-veer. Dat er een "S" stand in de veer kon komen, welke de mijn onberekenbaar maakte, was daarvan een gevolg.

Naar aanleiding van KABO 06.31/70 werd een en ander vanwege C-MOD aan Materieel Voorzieningsafdeling-IV (MVA-IV) gerapporteerd in een beproevingsverslag, 1^e afdeling. Hierin werd eveneens aanbevolen, dat geweigerde mijnen dienden te worden vernietigd, zonder dat de mijn benaderd mocht worden. Als u mij vraagt, waarom wij bij de MOD geen reactie hebben gegeven op een uitblijven van aanwijzingen inzake voorzorgsmaatregelen ten behoeve van de veiligheid bij het beproeven van de AP-23, kan ik slechts stellen, dat dat niet de gewoonte was. Wij hadden ons gekweten van onze taak door MVA-IV te wijzen op de gevaren. Het was de verantwoordelijkheid van MVA-IV om gevolg te geven aan onze aanbeveling. Een rappel in strikte zin was geen procedure en bleef derhalve uit. Het niet reageren op onze aanbevelingen vanwege MVA-IV bevreemde mij wel en deed mij voornemen ter gelegener tijd daar nog eens op terug te komen. De tijd verloopt en andere zaken vragen de aandacht, zodat een en ander naar de achtergrond van je herinnering wordt gedrongen. Achteraf verwijt ik mijzelf, dat ik niet toch op het "nalaten" van MVA-IV ben ingegaan. Dat mijn voornemen niet slechts een gedachte is geweest, blijkt uit het feit, dat ik jarenlang een ontsteker AP-23 in mijn bureaulade had liggen. De ontsteker kwam ik in maart van dit jaar nog tegen, toen ik mijn bureau opruimde. Zou mijn opvolger (...) al aanwezig zijn geweest, dan zou het zeer waarschijnlijk zijn geweest, dat ik hem had geïnformeerd omtrent het probleem met de ontsteker AP-23. Naar mijn mening behoeft de ontsteker namelijk nog steeds nader onderzoek.

Op zich betekende mijn vertrek, dd. 01 mei 1984, niet dat de wetenschap, als hier aan de orde, verdween, immers bleven nog enkele andere functionarissen achter, die de periode 1968-1970 ook hadden meegemaakt en zeer terzake kundig waren. Dat ik geen interne instructie heb gemaakt terzake komt voort uit het feit dat in de eerste plaats een

afschrift van genoemde KABO, 1e afdoening, bij de MOD achterbleef en dat in de tweede plaats géén daadwerkelijke proeven met deze munitie in die tijd verwachtbaar waren.

(...) De veiligheid is gebaseerd op een aantal geschreven en ongeschreven wetten en wordt nageleefd aan de hand van een aantal ongeschreven procedures. Zo is bijvoorbeeld een stuk munitie, dat bij het afzetten geweigerd heeft en waarbij geen zekerheid bestaat omtrent de aard der weigering en de toestand van de opgestelde munitie in die situatie voor ons, zeer gevaarlijk. Alvorens een geweigerd stuk munitie mag worden benaderd zal eerst grondig het risico daarvan met andere ervaren vakgenoten worden doorgesproken. Normaal gesproken zal de beproevingsleider dus nimmer zonder ruggespraak opvolgende handelingen uitvoeren, welke ten doel hebben om de geweigerde munitie veilig te stellen.

Het is voor mij dan ook niet begrijpelijk waarom (de beproevingsleider; N.o.), zonder acht te slaan op het gewenste overleg met zijn personeel, alleen de beslissing nam om de geweigerde AP-23 mijnen veilig te stellen. (...)

Uw mededeling, dat (de beproevingsleider; N.o.) niet reageerde op een uitspraak van (het hoofd van de groep Periodiek Onderzoek, van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.), leider PO, inzake bestaande problemen met de ontsteker AP-23, bevreedt mij echter niet geheel. (Het hoofd van de groep Periodiek Onderzoek; N.o.) kon namelijk wel eens dwars liggen en bemoeide zich soms met zaken, die hem niet aangingen.

Voor (de beproevingsleider; N.o.) bestond immers het gegeven, dat de mijn mortier AP-23 was afgenomen en toegevoegd aan de bewapening, derhalve in handen van de troep was gesteld zonder enige "beperkende bepalingen". Deze twee gegevens, tegenover elkaar gezet, mocht doen resulteren in een afwijzing van de aanbevelingen als door (het hoofd van de groep Periodiek Onderzoek; N.o.) gedaan. Grote moeite heb ik echter met het zichtbaar negeren van een waarschuwende opmerking van (het sub-hoofd van de beproevingsgroep munitie van MBA-1; N.o.), zoals door u gesteld. (Het sub-hoofd van de beproevingsgroep munitie van MBA-1; N.o.) is een zeer deskundig en zorgvuldig munitiemedewerker, (de beproevingsleider; N.o.) wist dat ik, met al mijn ervaring, grote waarde hechtte aan zijn mening. Mede gelet op de wijze waarop wij met onze ondergeschikten omgaan had hij acht behoren te slaan op zulk een markante informatie. Zeer zeker had hij moeten ingaan op het "waarom" van de opmerking. Als u mij vraagt hoe het komt, dat (de beproevingsleider; N.o.) niet is gekomen tot het verzamelen van gegevens inzake de ontwikkeling, produktie en beproeving van de AP-23, moet ik u zeggen dat zulks geen procedure is. Immers de mijnen zijn door de krijgsmacht afgenomen en dus mag je veronderstellen, dat er geen verborgen gebreken meer bestaan, die levensbedreigend kunnen zijn. Het ontbreken van zo'n procedure heeft normaal gesproken geen nadelige invloed op proefnemingen en de veiligheid. Helaas in dit geval zou zulk een studie mogelijk hebben doen stuiten op de KABO 06.31/70 in het archief van MBA 1/CVP (...)

Toch moet ik ook in zijn voordeel spreken. De bezetting van functies bij MBA 1/CVP waren zeer miniem. Indertijd werd het werk gedaan door 3 officieren munitietechnicus,

althans zo was de situatie toen ik in 1970 bij het bedrijf kwam. De niet munitiezaken werden behandeld door 2 overige officieren.

Op het moment dat (de beproevingsleider; N.o.) bezig was met de voorbereiding van het PO met de AP-23 waren nog slechts 3 functionarissen met officiersstatus in de formatie werkzaam. De drie bezette functies waren alle bestemd voor officieren munitietechnicus. Het hoofd van de sectie (...) was echter geen munitietechnicus. (Het plaatsvervangend hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 vanaf mei 1984; N.o.) had eerst sedert kort zijn opleiding afgerond en was bij mijn vertrek nauwelijks ingewerkt. Een en ander impliceert dat de (beproeversleider; N.o.) met zijn drie jaar ervaring de autoriteit was op munitiegebied, iets wat je een man met zulk een geringe ervaring nauwelijks mag aandoen.

Het is mij gebleken dat hij naast zijn aanmerkelijke verantwoordelijkheid overstelpt werd met andere werkzaamheden. (...)

De vulling van de hogere functies is van dien aard dat ongewild risico's worden ingebouwd. Verantwoordelijkheden in een munitiebedrijf is niet slechts een formele zaak, maar vereist daadwerkelijke bemoeienis en begeleiding, waarvoor dus tijd beschikbaar moet zijn. Bij MBA 1/CVP is een te gehaaste functievervulling aan de orde en kan niet meer uitgebreid en zorgvuldig aandacht besteed worden aan de veiligheid. (...) In deze echter hebben tekorten het gevaar, dat mensen onnodig verongelukken. (...)

Het feit dat ik gebruik gemaakt heb van de mogelijkheid om met 55 jaar de dienst te verlaten en niet ben ingegaan op het verzoek om na te dienen heeft onder andere als reden de overbelasting bij MBA 1/CVP en de kritische toestand waarin het veiligheidsaspect was komen te verkeren."

Begin jaren zeventig ging de MOD op in de Materieel Beproeversafdeling 1 (MBA-1). De plaatsvervangend commandant van de MOD was vanaf dat moment plaatsvervangend hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1.

1.11.4. Het hoofd Keuringsdienst van de MOD verklaarde in het kader van het onderzoek van de Koninklijke marechaussee onder meer het volgende:

"Bij de afnamekeuringen van het ontstekingsmechanisme van de mijn zijn nooit ernstige afwijkingen geconstateerd. Het is mij vagelijk bekend, dat op een bepaald moment, wanneer precies kan ik mij niet herinneren, gesproken werd over het verlagen van de opsluitschroef van de ontsteker. Welke reden daaraan ten grondslag lag is mij ontgaan. Ik wist dan ook niet, dat de ontsteker van lot AI 68-2 afwijkt van de lots AI 69 en AI 70. Naar aanleiding van de proeven met de mortiermijn AP-23 van het lot AI 68-1 door de Explosieven Opruimingsdienst (EOD) in januari 1970, ontvingen wij van Hoofd afdeling Munitie een KABO, nr.06.31/70, waarin de opdracht was gevat proeven te nemen met de mijnen AP-23 van het lot AI-69 (...). In november 1970 werd door ons een beproevingsverslag opgesteld. Daarin wordt duidelijk aangegeven, dat Lot AI 68-2 nog conform de oude tekening was samengesteld, terwijl de ontstekers van de lots AI 69 en volgende

volgens de nieuwe tekening waren aangepast, en derhalve voorzien waren van een verlaagde opsluitschroef."

De keuringstaken van de MOD gingen begin jaren zeventig over naar de Materieel Voorzieningsafdeling 4 (MVA-4). Het hoofd Keuringdienst van de MOD was vanaf dat moment hoofd van het Bureau Keuringen van MVA-4.

1.11.5. Aan het proces-verbaal van verhoor van de commandant van de sectie Munitie en Klein Kaliber Wapens van MBA-1 (de directe chef van de beproevingsleider) is onder meer het volgende ontleend:

"Toen in april 1984 (het plaatsvervangend hoofd sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) de dienst met functioneel leeftijdsontslag verliet, werd (de beproevingsleider; N.o.) in feite de belangrijkste munitiedeskundige bij mijn bedrijf, aangezien (het plaatsvervangend hoofd sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 tot 1 mei 1984; N.o.) op datum niet opgevolgd was. In feite was deze situatie (...) vreemd. Normaal gesproken is de commandant van MBA-I te Zaandam een officier munitietechnicus en zijn de naaste twee medewerkers evenzeer munitietechnicus. Zelf ben ik artillerie-officier en ik heb weliswaar gedurende mijn kapiteinsrang een aantal jaren bij de Commissie van Proefnemingen (CVP) gediend, doch een opleiding munitie-technicus heb ik nimmer gevolgd.

Als commandant wist ik, dat er een situatie was ontstaan, waarin ik slechts de beschikking had over één technisch adviseur van goede wil, echter met een mate van ervaring welke niet garant kon staan voor een storingsvrij verder functioneren. Als ik deze opmerking maak, moet u dat zien in het licht van "het grote belang van een lange ervaring op het munitiegebied".

(...)

Het zal in het voorjaar van 1984 geweest zijn, dat ik voor het eerst geconfronteerd werd met de mijn mortier AP-23. (Het hoofd van de groep Periodiek Onderzoek, van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.), leider van het Periodiek Onderzoeksteam (...) was in een discussie geraakt met de (beproeversleider; N.o.) over de wijze van het Periodiek Onderzoek (PO) met de AP-23. (De beproevingsleider; N.o.) had (het hoofd van de groep Periodiek Onderzoek, van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) aangezegd, dat het PO zou worden uitgebreid met een verschervingsproef. (Het hoofd van de groep Periodiek Onderzoek, van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) was van mening dat een en ander niet samen kon gaan, omdat nog géén ervaring was opgedaan met de mijn. (De beproevingsleider; N.o.) wilde niet op (...) de afwijzing van (het hoofd van de groep Periodiek Onderzoek, van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) ingaan, omdat hij zelf de leiding op zich zou nemen en deze vermenging verantwoord vond. Ik heb daarop (het hoofd van de groep Periodiek Onderzoek, van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) gevraagd bij MBA-I een en ander nog eens te komen bespreken, waarbij dan ook de (beproeversleider; N.o.) aanwezig zou zijn. Dit gesprek vond enige tijd later

inderdaad plaats. (Het) argument van (de beproevingsleider; N.o.) tot het uitbreiden van het PO met een verschervingsproef was volgens mij logisch, immers was het personeel van het PO-team en het beproevingsteam van een gelijke kwaliteit en het overbelaste programma van de groep beproeving kwam het ten goede. (...)

Heel nadrukkelijk wil ik hier verklaren, dat mij nimmer berichten of geruchten hebben bereikt inzake verborgen gebreken van de mijn AP-23, danwel dat iemand mij heeft geïnformeerd, noch heb ik op andere wijze enige wetenschap opgedaan over een malfunctie van de ontsteker."

1.11.6. Blijkens het proces-verbaal nr. P 4/85 verklaarde het hoofd van de afdeling Munitie van MVA-4 in het kader van het onderzoek van de Koninklijke marechaussee onder meer het volgende:

"Ik kan mij helemaal niet meer zoveel herinneren over die tijd (1968-1970; N.o.), omdat ik in die periode een hartinfarct gehad had. (...) Na mijn herstel, vanaf 1969, werd ik tot adviseur benoemd en keerde ik niet meer terug in mijn "oude" functie. In januari 1971 ging ik daadwerkelijk met pensioen, de officiële datum was 14 april 1971.

Met betrekking tot het probleem van de opsluitschroef van de ontsteker, zoals u mij dat schetst, is mij niets bekend. Zou ik nog in functie zijn geweest, dan zou (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) mij zeker geïnformeerd hebben omtrent de feiten als opgetekend in het beproevingsverslag KABO 06.31/70, 1^e afdoening, dat u mij toont (...). Door mij zou het lot 68-2 van de mijn AP-23 geblokkeerd zijn. Voorts had ik dan opdracht gegeven aan mogelijk de munitievoorzitter (...) om de veiligheidsaanbeveling van een weigeraar van de AP-23 bekend te stellen. Of besloten zou zijn om de AP-23, lot 68-2, te modificeren is geen automatisch gebeuren. Mogelijk had ik ook kunnen beslissen om het lot AP23, 68-2, te doen vernietigen."

1.11.7. Op 6 november 1984 reisde het researcheteam van de Koninklijke marechaussee naar Portugal om aldaar het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van de afdeling Munitie van MVA-4 te horen. Van deze reis is een reisverslag opgemaakt (gedateerd 13 november 1984). Hierin staat onder meer het volgende:

"1. INLEIDING

Naar aanleiding van het Interim-verslag van 16 oktober 1984 aan de Secretaris-Generaal van het Ministerie van Defensie, waarin weergegeven de stand van het onderzoek naar de ongewilde explosie van een mortiermijn AP 23, LOT AI 68-2 (...) werd vanwege Commandant Koninklijke marechaussee de opdracht verkregen verder te onderzoeken waarom het Hoofd van het Bureau Technische Uitvoering en Keuringen van MVA IV (...) niet is ingegaan op de aanbevelingen, als gedaan in het hem toegezonden en door hem afgeparafeerde beproevingsverslag, KABO 06-31/70, 1^e afdoening, van Commandant Munitie Onderzoekings Dienst, dd. november 1970.

(...)

2. REISVERSLAG

(...)

Na betrokkene te hebben geïnformeerd omtrent de komst van ons bezoek vingen wij ten 10.00 uur aan met het verhoor. Tegen 18.00 uur waren wij in staat een verklaring op te stellen waarin zou zijn aangegeven dat betrokkene zonder enig voorbehoud erkende, dat KABO 06-31/70 door hem was afgeparafeerd en dat enige vervolgactie daarop was uitgebleven, hetgeen door hem gekwalificeerd werd als een "blunder van de eerste orde". Enige redenen welke daartoe geleid hadden kon hij zich onmogelijk herinneren. Alhoewel betrokkenes uitspraken overeenkwamen met vaststellingen die eerder in het onderzoek gedaan waren, was het resultaat van het verhoor voor ons toch onbevredigend en konden wij ons niet aan de indruk onttrekken dat (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) wat al te eenvoudig de schuld op zich nam en daardoor andere zaken kon verzwijgen.

Om 18.00 uur trokken wij ons terug om de resultaten van het verhoor, buiten betrokkenes aanwezigheid om, nauwkeurig te analyseren. Beiden kwamen wij tot de slotsom dat (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) zijn "nalaten" te eenvoudig toegaf en dat het opvallend te noemen was dat hij geen enkele reden aanvoerde om zijn laakbare handelen enigszins te verexcuseren.

Om 20.00 uur vervoegden wij ons wederom op het adres van (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.). Door ons werd opgemerkt dat wij geen genoegen namen met zijn verklaring en vroegen hem goed te overwegen de ernst van de situatie waarin hij door e.e.a. was komen te verkeren.

(Het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) verklaarde daarop niet meer precies te weten hoe het mogelijk was dat door hem geen actie was genomen op zulk een belangrijk rapport. Bij het nalezen van het beproevingsverslag, die ochtend, wist hij precies welke acties door hem genomen hadden moeten worden.

De zorgvuldigheid en de deskundigheid van zijn bureau hadden acties altijd tot gevolg moeten hebben. De enige reden dat niets gedaan was moest zijn gelegen in het feit dat een reactie van zijn bureau in deze niet gevraagd was.

Vervolgens volgde een gesprek over mogelijkheden, veronderstellingen en gissingen.

Het gesprek leverde voor ons een "novum" op, nl. het feit dat de productie van "proefseries" niet door het bureau Technische Uitvoering en Keuringen geleid werd maar door het Bureau Techniek.

De productie van een LOT werd éérs aan de zorg van Bureau Technische Uitvoering en Keuringen toevertrouwd nadat een proefserie geheel was goedgekeurd, immers moesten mankementen door hen verholpen worden en de nodige modificaties verwerkt worden in het tekeningenpakket.

E.e.a. betekent dat de "proefseries" LOT AI 67-1 en 68-1 in ieder geval door het bureau Techniek begeleid moeten zijn en dat dus waarschijnlijk ook de vernietiging van de duizend mijnen van LOT AI 68-1 door de EOD onder hun leiding en met hun aanwijzingen moet zijn geschied.

Het niet aangeven daarbij dat geweigerde mijnen levensgevaarlijk waren, hetgeen bijna resulteerde in een bijna ongeluk in januari 1970, komt dan ook hoogst waarschijnlijk ten laste van het Bureau Techniek, dat met grote zekerheid geweten moet hebben dat de ontsteker van LOT AI 68-1 gevaarlijk was, immers verwerkte het bureau eind 1968 de oplossing voor het "S-stand fenomeen" in tekening (...).

Aangezien LOT AI 68-2 een aanmerkelijke verandering onderging moet worden betwijfeld of ook dit LOT niet een "proefserie" geweest is, in ieder geval was dat juridisch gesproken wel zo.

Zeker is dat het groot aantal problemen met de productie van de mortiermijn een voortdurende nachtmerrie geweest moet zijn en kan het toch niet anders dan dat zij met grote inzet hebben meegeholpen om het project alsnog te doen slagen.

Opgemelde beschouwing doet ons thans twijfelen aan de, in concept getekende, verklaring van (de coördinator van de sectie Techniek van MVA-4 (in de periode 1968-1971 medewerker van het bureau Technische Voorbereiding van de afdeling Munitie; N.o.), waarin hij de verantwoordelijkheid van de productie van de mortiermijn neerlegt bij (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) en zelf zegt geen binding daarmee gehad te hebben. Moeilijkheden zijn mogelijk met hem besproken echter meer omdat hij achtergrondkennis bezat vanuit de tijd der ontwikkeling dan dat hij verantwoordelijkheden in deze had; daarom ook dat hij niet kon zeggen of de ontsteker verborgen gebreken had. Van een "S-stand" had hij nog nooit gehoord en hij geloofde daar ook tijdens het verhoor in eerste aanleg niet in.

Om 03.00 uur ondertekende (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) in concept een door ons opgestelde verklaring, welke voor het team zeer bevredigend was.

(...)

3. SAMENVATTING

Het horen van (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) te Portugal heeft het onderzoek een onverwachte wending gegeven. Zijn verklaring, alhoewel "schuld bekenkend", geeft aan dat mogelijk anderen verantwoordelijk zijn voor het uitblijven van een adequate reactie op de aanbevelingen, als gedaan in het beproevingsverslag (...).

De verklaring van (de coördinator van de sectie Techniek van MVA-4 (in de periode 1968-1971 medewerker van het bureau Technische Voorbereiding van de afdeling Munitie; N.o.), afgelegd in oktober 1984, en in concept getekend, zal waarschijnlijk thans

geen stand meer kunnen houden en er dient te worden nagegaan in hoeverre hij mede betrokken is geweest bij de afhandeling van KABO 06-31/70."

Dit reisverslag maakt géén onderdeel uit van proces-verbaal nr. P 4/85.

In het proces-verbaal van verhoor van het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van de afdeling Munitie van MVA-4 (dat wel deel uitmaakt van pv nr. P 4/85) staat onder meer het volgende:

"Onze bemoeienis ving eerst aan, nadat een proefserie munitie door het bureau Technische Voorbereiding (TV), door hen geleide afname keuringen, waren goedgekeurd. (...) Mijn bureau ressorteerde, evenals het bureau TV, onder de Sectie Techniek. (...) (De coördinator van de sectie Techniek van MVA-4 (in de periode 1968-1971 medewerker van het bureau Technische Voorbereiding van de afdeling Munitie); N.o.) (...) construeerde onder andere de ontsteker van de mijn, welke gebaseerd was op een diafragmasysteem. (...) Het was zeker eerst in 1969 dat ik bewust opnieuw geconfronteerd werd met de mortiermijn, omdat wij toen in ieder geval met afnamekeuringen van de AP-23 belast werden, zijnde de series van het lot 69.

Met de beste wil van de wereld kan ik mij niet herinneren of er zich ernstige problemen hebben voorgedaan bij de produktie van de lots 67-1, 68-1 en 68-2. Op zich is dat niet verwonderlijk, omdat de lots 67-1 en 68-1 proefseries waren en wij, zoals gezegd, daar niets mee te maken hadden. Het voorbereiden van de produktie van een storingsvrije mijn werd geheel begeleid door bureau TV. Wijzigingen ter oplossing van storingen, zoals aanwezig bij de lots 67-1, 68-1 en 68-2, werden door bureau TV in de tekeningen aangebracht ten behoeve van de nieuwe produktie.

Aangezien dus ook lot 68-1 een proefserie was, is de procedure van vernietiging mij ook ontgaan. Het incident tijdens die vernietiging had volgens mij een blokkeringsmaatregel van de lots 68-2 en volgende tot gevolg behoren te hebben. Waarom dat niet is gebeurd is voor mij een raadsel.

(...)

Dat ik dit verslag (beproeivingsverslag van 11 november 1970; N.o.) onder ogen gehad moet hebben, blijkt uit het feit dat mijn paraaf daarop staat. De inhoud van het verslag is ook thans nog voor mij zo ernstig, dat ik de enige mogelijke vervolgactie ook nu onmiddellijk weet, namelijk het ogenblikkelijk blokkeren van lot 68-2 en opdracht geven om de veiligheidsaanbevelingen in een aanwijzing om te zetten ten behoeve van hen, die met de mortiermijnen moeten werken.

Als u mij zegt, dat geen van beide maatregelen zijn getroffen, danwel dat geen aanwijzingen inzake de veiligheid zijn terug te vinden en ook de mijn nimmer geblokkeerd werd, begrijp ik daar niets van. Zowel ik zelf als mijn personeel waren zeer zorgvuldig en uiterst kritisch op veiligheid. Als mijn bureau, bij uitsluiting van anderen de verantwoordelijkheid in deze gehad had en niemand anders zich met dit ernstig probleem had bemoeid, kan het onmogelijk anders zijn, dan dat er nu nog zichtbare maatregelen

daarvan te vinden zijn. Zou een en ander door mij of mijn bureau zijn vergeten, dan zou dat een onvergeeflijke blunder zijn.

Hoe het heeft kunnen bestaan, dat niets gebeurd is, kan ik slechts gissen. (...) Aangezien de ontstekingsproblematiek zeker lot 68-2 aanging en dit lot vermoedelijk niet door ons begeleid werd, is de kans zeer groot dat de afdoening van het beproevingsverslag aan mijn bureau gericht, door anderen werd overgenomen. Ik zeg het met schroom, echter waren de belangen bij enkelen onzer ten aanzien van deze mijn zeer groot. Een door ons ontwikkelde mijn dreigde na bestelling een flop te worden en ik kan mij niet aan de indruk onttrekken, dat de problemen ten koste van veel overwonnen dienden te worden."

1.11.8. In de processen-verbaal van verhoor van het plaatsvervangend hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van de afdeling Munitie van MVA-4 staat onder meer het volgende:

"Van het KABO-rapport nr. 06.31/70, 1e afdoening, heb ik, klaarblijkelijk gelet op mijn paraaf, één exemplaar gezien en het wenselijk geoordeeld een exemplaar te behouden en het rapport ter inzage aan (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) te geven. Tot dat u mij daarmee confronteerde was ik mij daar niet van bewust. (...) Het is voor mij volstrekt onbegrijpelijk en "out of character" dat (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) géén actie zou hebben ondernomen, tenzij hij ervan uitging dat deze zaak door een ander werd behandeld, danwel voor hem vaststond dat een ander voor hem de behandeling zou overnemen. Terzijde merk ik op, dat ik wegens mijn voorgenomen vertrek uit de militaire dienst per 28 februari 1971 mijn werkzaamheden overdroeg aan mijn directe chef, omdat ik geen nieuwe projecten meer aanpakte."

"Op 3 december 1970 ontving ik de 1^e afdoening van KABO 06.31/70. Op verzoek van (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) heb ik een en ander onderzocht en nadere inlichtingen gevraagd ingevolge het door mij gestelde schrijven dd. 31 december 1970. Ik heb niets ondernomen inzake de "S" stand. Klaarblijkelijk ging ik er van uit, dat EOD en MOD bij weigering de mijn op afstand zouden vernietigen.

Sindsdien is er voor mij totale onbekendheid wegens mijn vertrek uit de militaire dienst dd. 28 februari 1971."

1.11.9. De coördinator van de sectie Techniek van MVA-4 (in de periode 1968-1971 medewerker van het bureau Technische Voorbereiding van de afdeling Munitie) verklaarde in het kader van het onderzoek van de Koninklijke marechaussee onder meer het volgende:

"In afwijking van het gestelde van mijn eerder afgelegde verklaring (...) verklaar ik u, dat ik na kennisneming van diverse bescheiden, mij realiseer, dat mijn betrokkenheid bij de

produktie/afname in de periode 1967 tot en met 1969 groter is geweest, dan ik vermoed had.

(...) Ik zie op het door u getoonde formulier keuringsuitslag (keuringsuitslag van lot AI 68-1; N.o.) dat ik het advies van de keuringdienst omzet in goedkeuring. Dit is door mij gedaan, omdat, gelet op de juiste uitvoering van de produktie door de fabriek, derhalve geen sprake was van een fabriekfout, doch van een constructiefout, zijnde de verantwoordelijkheid van de opdrachtgever, in dit geval het Ministerie van Defensie, zodat de goedkeuring uitsluitend tot doel had om een correcte financiële afwikkeling te verkrijgen. Aangezien de mijn op zich daarmee niet het predikaat "goedgekeurd" verkreeg, werd deze door mij met het codenummer R 59 gekwalificeerd (...).

Uit dit schrijven (brief van 20 maart 1969, zie hiervoor onder hoofdstuk B, § 1, punt 1.5.; N.o.) constateer ik tevens, dat er mede een tekening werd aangeboden met betrekking tot de verlaagde opsluitschroef. Voorts concludeer ik uit het schrijven, dat het aangeboden tekeningenpakket reeds voordien bij de Artillerie Inrichting Hembrug (...) bekend was gesteld. Het is nu voor mij verwonderlijk, dat de modificatie met betrekking tot de borgschroeven van de boomstam wel werd uitgevoerd voor de lots 68-2 en volgende, doch de wijziging met betrekking tot de verlaging van de opsluitschroef pas plaats vond bij de produktie van de lots 69-1 en volgende. Ik concludeer hieruit, dat beide genoemde modificaties, volgens de bescheiden van MVA-4, werden en waren uitgevoerd bij de produktie van de lots 68-2 en volgende. Waarom dan de modificatie van de opsluitschroef niet bij lot 68-2 reeds heeft plaatsgevonden, doch pas bij de aanmaak van het lot 69-1, is mij niet duidelijk. Dat deze modificatie niet terug te vinden is in de keuringrapporten is mijns inziens te wijten aan het feit, dat een dergelijke kleine ingreep niet of nauwelijks waar te nemen danwel vast te stellen is. Voorts blijkt het gewijzigde tekeningenpakket (...) dd. 08-01-1969 op 20 maart 1969 gezonden te zijn naar de Munitie Onderzoekingsdienst (MOD), die de keuringen verrichtte. De keuringen van het lot 68-2 vonden door de MOD plaats op of omstreeks 5 maart 1969. (...)

Met betrekking tot de KABO 06.31/70 kan ik u niets verklaren. Het is zeer wel mogelijk, dat (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.), danwel (het plaatsvervangend hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.), bij de ontvangst van de KABO met mij daarover gesproken heeft. Ik zal dan naar alle waarschijnlijkheid geantwoord hebben, dat volgens de bescheiden van MVA-4 de lots 68-2 en volgende reeds geheel gemodificeerd waren."

1.11.10. Aan de processen-verbaal van verhoor van een medewerker van de Artillerie Inrichtingen is onder meer het volgende ontleend:

"Tijdens het onderzoek naar het functioneren van de ontsteker, lot AI 68-1, ontdekten wij, dat een enkele ontsteker weigerde. De oorzaak hiervan was gelegen in het feit dat de opsluitschroef de tuimelaar teveel begrensde. Daar wij een 100% functioneren van de ontsteker nastreefden, werd het voorstel naar Defensie gedaan de opsluitschroef van 7 mm terug te brengen naar 5 mm. Dit voorstel werd akkoord bevonden en in het tekeningenpakket verwerkt. Deze vorm van modificatie had niets van doen met een

"S" stand van de bladveer van de ontsteker, maar om een 100% produkt te krijgen. Zoals reeds min of meer vermeld, was bij controle van de weigeraars gebleken, dat de uitslag van de tuimelaar begrensd werd door de opsluitschroef in combinatie met het afdichtingsrubber. Daardoor kon de bladveer niet doorklappen, doch keerde weer terug naar de oude stand. U vraagt mij, waarom deze modificatie niet is of werd aangebracht bij het lot AI 68-2. De vermoedelijke oorzaken zijn mijns inziens gelegen in het feit, dat er vóór de aanvang van de produktie van het lot AI 68-2 reeds een groot aantal ontstekers gereed waren. Voorts werd aan deze modificatie geen veiligheidsaspect toegekend. Het is mij niet bekend dat (de MOD; N.o.) omtrent de onderhavige materie in een later stadium een onderzoek (heeft) ingesteld. Derhalve kan ik u ook niets verklaren over de afdoening van de daarop betrekking hebbende KABO."

1.12. Tevens waren bij proces-verbaal nr. P 4/85 verschillende bijlagen gevoegd. Onder meer was bijgevoegd het beproevingsverslag van 11 november 1970 (zie hiervoor onder B.1.10.).

Tevens was bijgevoegd een deel van de interne order Munitieveiligheid van de Commissie van Proefneming van MBA-1. In hoofdstuk 8 "Proefnemingen met munitie" staat onder meer het volgende:

"8.4. STATISCHE PROEVEN "TE VELDE"

(...)

- Indien een ontsteking weigert, gaat 5 minuten na het verlopen van een eventueel te verwachten vertragingstijd, de leider van de proef de ontsteking veilig stellen of uitnemen en daarna eventueel met behulp van één assistent, de storing opsporen."

Na "5 minuten" is met de pen bijgeschreven: "of langer".

1.13. Het onderzoek van de Koninklijke marechaussee naar de dood van de beproevingsleider (zie hiervoor onder 1.9.) werd op 5 oktober 1984 afgerond. Het desbetreffende proces-verbaal (proces-verbaal "pro justitia" nr. P 674/1984) werd op 9 oktober 1984 gestuurd aan de officier van justitie in het arrondissement Zwolle. Aan dit proces-verbaal is onder meer het volgende ontleend:

" Aan de hand van de verklaring van getuigen en gevonden sporen konden wij, verbalisanten, ons het volgende beeld van de toedracht tot het ongeval vormen.

Op 14 september 1984, vanaf circa 09.30 uur, nam een team van veertien personen, waaronder (de beproevingsleider; N.o.), deel aan de beproeving van de mortiermijn AP 23. Deze proef was een voortzetting van proeven gehouden op 30 augustus 1984 en 13 september 1984. De proeven (...) hadden tot doel te controleren of de mijn naar verwachting zou functioneren en het verscherven van de mijn na te gaan. Hiertoe stond op de aarden wal van de springput een camera met een snelbeeldfilm om de explosies en

de scherfwerking te filmen alsmede een videocamera, zonder cassette, die was aangesloten op een monitor in de schuilmunker. Deze camera had tot doel de handelingen voor het tot explosie brengen van de mijn via de monitor in de schuilmunker te controleren. De scherfwerking van de mijnen werd gecontroleerd door op de verticaal opgestelde stalen platen het aantal inslagen te tellen en te markeren. Er zouden die dag zeven mortiermijnen van het type AP 23 tot explosie worden gebracht.

De voorbereidingen voor de explosie waren als volgt. De (beproeving sleider; N.o.) of één van zijn medewerkers groef de mijn in bij een zogenaamde referentiepaal ongeveer in het midden tussen de metalen platen. Hiertoe werd onder aan de mijn een metalen pen bevestigd die in de grond werd gestoken. Daarna werd het zand rond de mijn aangedrukt zodat alleen de ontsteker met veiligheidshendel en hefboom boven het maaiveld uitstak. Daarna werd een trekkoord, aan de ring bovenaan de hefboom geknoopt, welk touw diende om het struikeldraadeffect, het zijdelings wegtrekken van de hefboom, na te bootsen. Vervolgens werd de mijn door de veiligheidshendel vanaf het groene vlak, de veilige stand, in het rode vlak te draaien scherpgesteld. De morgen van het ongeval heeft de (beproeving sleider; N.o.) aan getuige (...) getoond welke volgorde van werken hij had. Getuige (...) heeft dit op een dia-film vastgelegd welke film ons later ter beschikking is gesteld. Opgemerkt wordt, dat deze opnamen gemaakt zijn op de morgen van de 14^e september 1984 van een andere mijn van het type mortiermijn AP 23 dan de mijn waarmee het ongeval gebeurde.

(...)

De morgen van de 14^e september 1984 waren reeds vier mijnen beproefd. Bij deze mijnen deden zich geen bijzonderheden, voor wat betreft de wijze van werken, voor. Op het moment dat (de beproevingsleider; N.o.) de vijfde mijn wilde laten exploderen door aan het touw te trekken, ging de mijn niet af. Op de monitor in de schuilmunker zag een aantal getuigen dat het trekkoord van de hefboom van de mijn was losgeraakt. De snelbeeldcamera die tot dat moment had meegedraaid werd gestopt. Geheel op eigen initiatief is (de beproevingsleider; N.o.), na een korte wachttijd, de springput weer ingegaan zoals hij die dag daarvoor, de 13^e september 1984, reeds eerder had gedaan om het trekkoord dat was losgeraakt dan wel gebroken, te herstellen. De andere leden van het team bleven in de schuilmunker waarbij een aantal mensen de verrichtingen van (de beproevingsleider; N.o.) op de monitor volgde. Zij zagen dat (de beproevingsleider; N.o.) voorzichtig, behoedzaam, in een omtrekkende beweging naar de ingegraven mijn liep, daar bukte en hurkte en met zijn hand(en) in de richting van de mijn ging. Vervolgens ontplofte de mijn waarbij (de beproevingsleider; N.o.) werd gedood.

Logischerwijs zal (de beproevingsleider; N.o.) geprobeerd hebben om de veiligheidshendel in de veilige stand te zekeren alvorens het touw opnieuw aan de ring van de hefboom te bevestigen. Dit is echter een veronderstelling, geuit door specialisten tijdens gesprekken met hen gedurende het onderzoek.

(...)

De snelbeeldfilm met opnamen, tot en met het moment dat het trekkoord van de mijn losraakte, is ontwikkeld (...). De filmbeelden toonden dat het trekkoord, nadat dit

gespannen werd, van de hefboom van de mijn losraakte en in een zwiepende beweging omhoog ging. (...)

In enkele verklaringen van getuigen wordt gesproken over een wachttijd van dertig minuten in geval een mijn niet tot explosie overgaat.

In Interne Order CVP/MBA-1 Hembrug, hoofdstuk 8, "Proefnemingen met munitie", punt 8.4 Statische proeven "te velde", staat hierover het volgende vermeld:

"Indien een ontsteker weigert, gaat 5 minuten na het verlopen van een eventuele vertragingstijd, de leider van de proef de ontsteking veilig stellen of uitnemen en daarna eventueel met behulp van één assistent, de storing opsporen."

In genoemde Order is na het gestelde "5 minuten" met de pen bijgeschreven: "of langer".

De (beproeving sleider; N.o.) heeft (...) steeds alle handelingen met de mijnen, aan welke handelingen risico's waren verbonden, zelf uitgevoerd."

Bij het proces-verbaal was als bijlage onder meer gevoegd een tussenrapport van een inmiddels door MVA-4 begonnen technisch onderzoek (rapport van 20 september 1984; zie hierna onder 1.15.). Het tussenrapport van het technisch onderzoek van 27 september 1984 was niet bijgevoegd.

1.14. Een medewerker van de afdeling Munitie van MVA-4 stelde op 18 september 1984 een notitie met onder meer de volgende inhoud op:

"Mogelijke oorzaak van het gebeurde

(...)

Naar mijn mening kan een evenwichtstoestand van de z.g. "belleveuveer" ontstaan wanneer de tuimelaar niet volledig is overgehaald.

D.w.z. de veer neemt een stand in, na gedeeltelijk doordrukken, dat zij niet meer naar boven terugspringt en óók niet naar beneden.

(...)

Toch wil de veer (kan zijn na lange tijd) door de inwendige spanning, op een gegeven moment één kant op) omdat de spanning nooit exact gelijk naar boven als beneden verdeeld is.

Dit kan na enige tijd spontaan geschieden cq een kleine trilling of schokje zal dit proces versnellen.

De kans dat de veer naar beneden (dus richting slaghoedje) alsnog doorslaat, is waarschijnlijk groter dan naar boven terugslaan, daar de doordrukcilinder + tuimelaar er bovenop staan.

(...)

Dit is n.m.m. een mogelijke oorzaak van het gebeurde."

1.15.1. Naar aanleiding van deze notitie werd besloten om een technisch onderzoek naar de AP-23 mijn uit te voeren. Dit onderzoek werd uitgevoerd door MVA-4. Het technisch onderzoek werd op 1 juli 1985 afgerond met een eindrapport. Daarvoor, op 20 en 27 september 1984, verschenen twee tussenrapportages.

1.15.2. In de tussenrapportage van 20 september 1984 staat onder meer het volgende:

"B. TOEDRACHT

1. Op 14 september 1984 werden onder leiding van (...) in de springkuil, gelegen in het ASK te Oldebroek, in het kader van het Periodieke Onderzoek (P.O.) van munitie, verschervingsproeven gehouden met de mijn, mortier AP nr. 23.
2. De proef hield in dat voornoemde mijn, nadat alle aanwezigen in de aldaar aanwezige bunker in dekking waren gegaan, d.m.v. een afvuurtouw tot ontsteking werd gebracht waarbij het gebeuren op snelfilm werd vastgelegd en tevens d.m.v. een tv-monitor, vanuit de bunker kon worden gadeslagen, hetgeen niet op band werd vastgelegd.
3. Uit de verklaringen, afgelegd door de (personen die tijdens het ongeval bij de beproeving waren betrokken; N.o.) aan de Koninklijke Marechaussee is het volgende gebleken:
 - a. Tijdens de proef op de 14 september 1984 met de vijfde mijn, is het afvuurtouw, nadat daaraan was getrokken met het doel de mijn tot ontsteking te brengen, losgeraakt van de hefboom, zonder de mijn tot ontsteking te hebben gebracht.
 - b. De (beproeving sleider; N.o.) is na enige tijd, alleen, voorzichtig naar de mijn toegelopen en is bij de mijn neergeknield. (...) Op dat moment waren de weersomstandigheden slecht i.v.m. een regenbui.
 - c. Nadat de (beproeving sleider; N.o.) zijn hand c.q. handen naar de mijn had uitgestoken, waarbij mag worden aangenomen dat het in zijn bedoeling lag de mijn op veilig te stellen, kwam deze tot ontsteking.

C. TECHNISCHE OPMERKINGEN

1. Uit de stand van de hefboom was niet op te maken of het hier ging om:

- a. een "weigeraar", d.w.z. een mijn waarbij de slagpin in het slaghoedje is gedrongen zonder het slaghoedje tot ontsteking te hebben gebracht,
 - of
 - b. een mijn, waarvan het afvuurtouw was losgetrokken zonder dat het trekken aan het afvuurtouw, het naar beneden gaan van de slagpin tot gevolg had.
- 2. In het geval, bedoeld onder 1.a. hierboven is het echter NIET mogelijk de veiligheidshendel in de veilige stand te zetten.
- 3. In het geval, bedoeld onder 1.b. hierboven, is het WEL mogelijk de veiligheidshendel in de veilige stand te zetten.

D. CONCLUSIES

- 1. Gezien de weersomstandigheden en het feit, dat het beeld op de monitor vrij klein was, mag de mogelijkheid niet worden uitgesloten, dat het ongeval is veroorzaakt doordat de mijn - ondanks dat aan het afvuurtouw was getrokken - zich in de stand bevond als bedoeld in punt C.1.b. hierboven en door een ongewilde beweging van het slachtoffer alsnog tot ontsteking is gebracht.
- 2. Het is echter eveneens niet uitgesloten dat het ongeval is veroorzaakt doordat de mijn een "weigeraar" was (zie punt C.1.a. hierboven) en, doordat getracht werd de veiligheidshendel in de veilige stand te zetten, het inwendige deel van de ontsteker zodanig werd bewogen, dat de slagpin alsnog het slaghoedje tot ontsteking heeft gebracht.
- 3. Nader zal moeten worden onderzocht of:
 - a. het mogelijk is dat door een te harde ruk aan het afvuurtouw, het afvuurtouw los raakt van de hefboom zonder dat daarbij het grendelblok met slagpin en slagveer voldoende wordt bewogen, d.w.z. over een zodanige afstand, dat de slagpinveer omklapt;
 - b. het mogelijk is dat, nadat de hefboom is omgetrokken en de slagpin het slaghoedje heeft getroffen zonder dit slaghoedje tot ontsteking te brengen, een beweging van het inwendige van de ontsteker alsnog het slaghoedje tot ontsteking brengt.
- 4. Deze onderzoeken zijn met name belangrijk om te kunnen vaststellen of in de toekomst, in geval van een weigeraar of zelfs nadat de mijnen zijn uitgezet

(geplaatst) en niet meer nodig blijken te zijn, andere handelingen moeten worden verricht dan de tot nu toe voorgeschreven handelingen."

1.15.3. Ten behoeve van de hiervoor in de tussenrapportage van 20 september 1984 onder D.3. en D.4. bedoelde onderzoeken werd gebruik gemaakt van een aantal ontstekers die na het ongeval in de omgeving van het ongeval waren aangetroffen. De resultaten van deze onderzoeken werden vastgelegd in de tussenrapportage van 27 september 1984. Hierin staat onder meer het volgende:

"B. BEVINDINGEN

(...)

2. Het is mogelijk, dat na het omtrekken van de hefboom, de ontsteker in de zogenaamde S-stand (...) komt te staan.

In dit geval heeft de slagpin het slaghoedje nog niet getroffen. Een lichte beweging, bijvoorbeeld veroorzaakt door het op veilig willen stellen van de ontsteker kan echter de slagpinveer doen omslaan waardoor de slagpin alsnog in het slaghoedje wordt gedreven en de mijn tot ontsteking wordt gebracht.

NB: Het gevondene is geheel in overeenstemming met het gestelde op bladzijde 2 van het beproevingsverslag d.d. november 1970 van de toenmalige Munitie Onderzoekings Dienst, KABO nr. 06.31/70, 1^e afdoening (...).

3. Indien de ontsteker is voorzien van een "slappe" slagpinveer kan deze, na het omtrekken van de hefboom, in de zogenaamde ½ S-stand (...) komen te staan, waarbij het slaghoedje nog niet is getroffen. Om alsnog de mijn tot ontsteking te brengen is het nodig, dat op de hefboom wordt gedrukt.
4. Wellicht ten overvloede wordt opgemerkt, dat dit onderzoek betrekking heeft op ontstekers die afkomstig zijn van mijnen, die tot ontsteking zijn gebracht.

C. CONCLUSIE

Aan de mogelijke oorzaken, vermeld in het eerste rapport van het technisch onderzoek gedateerd 20 september 1984 moet als derde mogelijke oorzaak worden toegevoegd dat het ongeval kan zijn veroorzaakt doordat de slagpinveer, na het omtrekken van de hefboom, in een zodanige stand kwam te staan dat door een geringe schok, bijvoorbeeld veroorzaakt door het op veilig willen stellen van de mijn, de slagpinveer alsnog doorsloeg en de slagpin het slaghoedje trof, waardoor de mijn tot ontsteking werd gebracht.

D. AANBEVELINGEN

1. De mijnen, mortier AP, nr. 23 van lot AI 68-2, voor zover opgelegd bij gebruikende eenheden, laten overbrengen naar - bij voorkeur - 581 munitie. Het betreft in totaal 1257 mijnen, opgelegd bij 25 gebruikende eenheden.
2. Van alle lots (...) 10 stuks overdragen aan 566 munitie voor de volgende onderzoeken:
 - a. mogelijkheid tot het brengen van de slagpinveer in de zogenaamde S-stand;
 - b. nagaan in hoeverre er in de mijnen "slappe" slagpinveren zijn verwerkt;
 - c. nagaan of het mogelijk is, dat een ruk aan de struikeldraad (afvuurtouw) tot gevolg heeft dat de ring, waaraan de struikeldraad (afvuurtouw) wordt bevestigd losschiet zonder dat de mijn tot ontsteking wordt gebracht;
 - d. gevoeligheid van het slaghoedje en de mogelijkheid, dat het slaghoedje, nadat het, al of niet centraal door de slagpin is getroffen, en niet tot ontsteking is gekomen, door een lichte beweging van de slagpin, bijv. door het op veilig willen zetten van de mijn, alsnog tot ontsteking wordt gebracht."

1.15.4. De resultaten van de hiervoor in de tussenrapportage van 27 september 1984 onder D.2. bedoelde onderzoeken werden vastgelegd in het eindrapport van 1 juli 1985. In dit eindrapport is onder meer het volgende vermeld:

"BEVINDINGEN

(...)

5. Slagpinveer in S-stand brengen (...).

- c. Van het totaal van 132 onderzochte ontstekers werd bij 6 ontstekers, na omtrekken van de hefboom, de S-stand situatie bereikt. 3 Ontstekers van deze 6 functioneerden alsnog bij beroeren van de veiligheidspal. 1 Ontsteker functioneerde bij licht beroeren van de hefboom. De overige ontstekers functioneerden nadat de hefboom met de hand werd omgetrokken. (...)

6. Verwerking van slappe slagpinveren (...). 6 Ontstekers zijn gedemonteerd. (...) Slappe, afwijkende slagpinveren zijn hierbij niet aangetroffen. De overige slagpinveren zijn niet verder onderzocht aangezien de ontstekers, welke weigerden met oorzaak S-stand, niet waren voorzien van een afwijkende slappe slagpinveer.

7. Losschieten trekking (...). Bij 2 ontstekers is het voorgekomen dat de trekdraad los was geraakt van de trekking zonder dat de ontstekers functioneerden. De situatie S-stand deed zich bij deze ontstekers niet voor (...).

(...)

Conclusies.

10. Het is mogelijk dat het omtrekken van de hefboom van de mortiermijn AP nr 23 de slagpinveer in de S-stand brengt waardoor de ontsteker, in eerste instantie, niet functioneert. Beroering van de mijn kan de ontsteker dan alsnog doen functioneren. Indien bij normaal gebruik een weigeraar optreedt, is van buitenaf niet te constateren of de slagpinveer zich in de S-stand bevindt.

11. Het afvuurtouw (struikeldraad) kan losraken van de trekking zonder dat de ontsteker functioneert. Daar in zo'n geval ook niet te constateren valt in welke stand de slagpinveer zich bevindt, moet ook hier rekening worden gehouden met een onveilige situatie.

(...)

17. Wij achten het hoogst waarschijnlijk, gezien punt 10 en punt 11 dat het ongeval is veroorzaakt door een mortiermijn AP nr 23 welke weigerde na het omtrekken van de hefboom. Het afvuurtouw is hierbij losgeraakt en de slagpinveer is in de S-stand komen te staan. Beroeren van de veiligheidspal dan wel de hefboom heeft de mortiermijn alsnog doen functioneren."

1.16. Het hoofd van MVA-4 stelde op 2 mei 1985 naar aanleiding van proces-verbaal nr. P 4/85 een notitie op ten behoeve van de Plaatsvervangend Directeur Materieel Koninklijke Landmacht. In deze notitie staat onder meer het volgende:

"ALGEMENE OPMERKINGEN

1. In het PV staan onjuistheden m.b.t. technische en personeels-aspecten. Ze zijn niet schadelijk in de zin dat ze wanbegrip wekken, wel onbegrip. Het PV blinkt tevens niet uit door duidelijkheid.

Als munitie zo zou worden beschreven, zouden we aanmerkelijk vaker ongevallen hebben.

Tevens is het PV op een aantal plaatsen (te) suggestief.

Aan deze onjuistheden en bedoelde suggestiviteit is in dit commentaar geen verdere aandacht besteed.

2. Het moet gesteld worden: er is in deze zaak een te groot aantal fouten gemaakt. Sommige daarvan zijn de organisatie te verwijten (MVA-4, MBA-1, DMKL), andere zijn personen te verwijten.

Natuurlijk zijn er combinaties van deze twee soorten.

Men kan ze als volgt rangschikken.

- a. Fouten in materieeltechnische zin.
- b. Fouten in personeels-technische zin.
- c. Fouten in beheerstechnische zin.

Zonder deze uitputtend te behandelen, worden de meest saillante voorbeelden in de paragrafen 3 t/m 7 genoemd.

FOUTEN IN MATERIEELTECHNISCHE ZIN

3. Na de eerste problemen in de ontwikkelings- en typeclassificatie-fase, die bijna alle worden verholpen, volgt er een aantal niet opgeloste problemen.

- a. De EOD meldt begin 1970 voor het eerst weigeraars, vermoedelijk t.g.v. de "dode stand" (S-stand) van de "ontsteker" (moet zijn: slagpinveer van de ontsteker). Het betreft lot 68-1 bij een vernietigingsproef.
MVA-4 gelast een nader onderzoek (bij de MOD, nu MBA-1/Zaandam), zonder de afdoening voldoende te bewaken.
- b. Van lot 68-2 is bekend, dat de "hoge" opsluitschroef extra kans geeft op problemen. Desondanks wordt het lot niet vernietigd.
- c. De "S-stand" is gesignaleerd (door (een medewerker van de AI en een munitietechnicus van de MOD; N.o.)).
De labiele stand wordt benadrukt en er wordt met zoveel woorden gesteld dat ruimen van weigeraars op afstand moet geschieden.
Er volgt hierop geen formele aanwijzing van MVA-4.
- d. Door de opeenvolgende proeven weet men inmiddels, dat de labiele S-stand bij alle lots kan voorkomen, m.n. bij lage temperaturen.
- e. Er worden geen initiatieven ontplooid de gehele landsvoorraad te blokkeren en daarna te modificeren.

- f. Een ontwikkeling in eigen land starten op dit moeilijke terrein is slechts dan verantwoord, indien men daarvoor voldoende kwalitatieve én kwantitatieve capaciteit bestemt.
- g. De beproevingsleider heeft op 14 september 1984 zijn verantwoordelijkheden volledig genomen; wat dat betreft zijn zijn handelingen boven alle lof verheven. Vaktechnisch ware hem op sommige momenten een andere visie gegund.
NB. Het PV vermeldt onvoldoende, dat betrokkene reeds geruime tijd door veel te veel werk overbelast was, hetgeen in zijn reactie-patroon merkbaar was.

FOUTEN IN PERSONEELSTECHNISCHE ZIN

- 4. Een functionaris met een vitaal verantwoordelijkheidspakket verdwijnt bij MVA-4 zonder direct te worden opgevolgd. In dit tijdsgat komt juist een belangrijk -zij het verwarrend! - rapport van MBA-1 binnen. Aan dit rapport wordt niets gedaan! (begin 1971).

Een dergelijke personeelswisseling met negatieve overlap breekt ook bij MBA-1 op.

- 5. Het munitietechnisch personeel in verantwoordelijke posities bij MVA-4 en MBA-1 was overbelast, hetgeen leidde tot te vluchtig werken. Persé benodigde diepgang kon derhalve niet worden betracht.

Ruggespraak met vakgenoten bleef achterwege.

FOUTEN IN BEHEERSTECHNISCHE ZIN

- 6. Dossiervorming laat zeer duidelijk te wensen over, zowel bij MVA-4 als bij MBA-1. Het is niet zo, dat "het" niet geweten wordt, doch informatie wordt niet voldoende verwerkt en verspreid.

Dat komt, omdat enkelen het weten (in hun dossier, in hun hoofd), in plaats van dat het systeem het weet.

Betrokken beproevingsleider is hier duidelijk slachtoffer van geworden.

- 7. Kwaliteitsbewaking (waarvoor Periodiek Onderzoek een belangrijke factor van invloed is) vindt bij MVA-4 onvoldoende gestructureerd plaats.

Hierdoor is onderhavig PO met de AP 23, lot 68-2, zonder adequate aanwijzingen, zonder dat daartoe opgeleide functionarissen dit begeleidden, mogelijk geweest.

CONCLUSIES

- 8. In materieel(munitie)technisch opzicht is een aantal onaanvaardbare fouten aanleiding geweest tot onderhavig ongeval.

9. Deze fouten zijn naar alle waarschijnlijkheid veroorzaakt door vanuit de organisatie (DMKL, MVA-4, MBA-1) een onaanvaardbare situatie te accepteren m.b.t. de verhouding taak vs capaciteit.

10. In personeelstechnische zin dient men zich te realiseren, dat munitietechnisch personeel in een kwetsbare categorie thuishoort. Er moeten er voldoende zijn, van het juiste niveau, omdat fouten binnen dit ressort bijna steeds ernstige consequenties kunnen hebben. (Dit geldt zeker in een tijd als deze).

Tot op hoog niveau (sectiehoofden!) is detailkennis onontbeerlijk. Hiermee moet rekening worden gehouden bij de verblijfsplanning in de functie.

11. Beheerstechnisch moeten zowel MVA-4 als MBA-1 structureel verbeteren. Wil men dit gestalte geven, dan zal de organisatie (DMKL, ClaS, DPKL) bereid moeten zijn hieraan consequenties te verbinden. Enig personeel (enkele personen bij MVA-4 en idem bij MBA-1) en enig materieel op het gebied van kantoorautomatisering moeten dan worden toegevoegd.

AANBEVELINGEN

12. In te stemmen met de (summiere) analyse en de conclusies.

13. ClaS en DPKL conform het in 10 en 11 gestelde te informeren.

14. MVA-4 en MBA-1 op te dragen voorstellen te formuleren, die moeten leiden tot verbetering van de situatie, die mede oorzaak is geweest van onderhavig ongeval.

15. De Secretaris-Generaal mondeling te informeren aan de hand van deze notitie."

1.17. In mei 1985 verzocht de Plaatsvervangend Directeur Materieel Koninklijke Landmacht (PDMKL) aan het hoofd van MBA-1 om commentaar op de hiervoor opgenomen notitie van het hoofd van MVA-4. Naar aanleiding hiervan liet het hoofd van MBA-1 het volgende aan de PDMKL weten:

"

1. Geheel accoord met het commentaar van H MVA-4.

2. Bij de aanbevelingen toe te voegen:

a) Per omgaande een einde te maken aan de levensgevaarlijke personeelssituatie m.b.t. de munitietechnische officieren bij MBA-I en MVA-4.

b) Het Munitie Management System zo snel mogelijk te realiseren inbegrepen de daarvoor benodigde kantoorautomatiseringsapparatuur bij alle onderdelen welke zich met de munitietechniek bezighouden.

3. Gaarne zou ik willen vernemen wat er nu met deze mijn AP 23 gaat gebeuren, in het bijzonder met het lot 68-2
4. a) Dit PV ook ter lezing en becommentariëring aan te bieden C - EOCKL (commandant Explosieven Opruimings Commando Koninklijke landmacht; N.o.).
b) (De weduwe van de beproevingsleider; N.o.) heeft mij destijds gevraagd eveneens van de inhoud van dit PV kennis te mogen nemen. M.i. is daar geen bezwaar tegen. E.e.a. kan wellicht d.t.v. de sociale raadsman van PMC - NH worden gerealiseerd."

2. De na het ongeval getroffen maatregelen

2.1. Na het ongeval werd gebruik van de AP-23 mijn geblokkeerd. In het desbetreffende bericht van 17 september 1984 staat onder meer het volgende:

"AA. De Mijnen AP nr 23 (...) zijn m.i.v. heden geblokkeerd voor gebruik.

BB. Nadere aanwijzingen volgen."

2.2. Op 6 november 1984 werd opdracht gegeven tot het innemen van alle AP-23 mijnen van lot AI 68-2.

2.3. De Directeur Materieel Koninklijke Landmacht verzocht bij nota van 21 juni 1985 aan de Chef Landmachtstaf om in te stemmen met modificatie van de AP-23 mijn. In deze nota staat onder meer het volgende:

"1. Uit een door mij opgedragen technisch onderzoek inzake het ongeval met dodelijke afloop met de mortiermijn AP nr 23, dd. 14 september 1984 in het ASK te Oldebroek, is vast komen te staan, dat de mortiermijn AP nr 23 een technische onvolkomenheid heeft.

2. De onvolkomenheid betreft het gevaar, dat de bladveer met slagpin in labiel evenwicht kan worden gebracht bij het omtrekken van de hefboom van het ontsteker-mechanisme. Wordt de mijn dan in beweging of trilling gebracht, bv. bij het wederom op veilig stellen, dan kan de bladveer vanuit het labiele evenwicht doorslaan, waardoor de mijn tot detonatie komt. Een dergelijk uiterst gevaarlijke situatie is niet visueel herkenbaar, omdat de hefboom daarbij weer in de verticale evenwichtsstand terugkeert. Vorenstaande impliceert dat het veiligstellen en/of opnemen van een geplaatste mortiermijn AP nr 23 kan leiden tot een onveilige situatie.

3. Een veilig gebruik van de mortiermijn, waarbij een geplaatste mijn ook weer kan worden opgenomen, kan worden bereikt door modificatie van de ontsteker."

2.4. De Chef Landmachtstaf liet in reactie daarop bij nota van 12 december 1985 onder meer het volgende aan de Directeur Materieel weten:

"2. Het gebruik van de mijn AP nummer 23 is door mij nader bezien in het kader van het inmiddels gereedgekomen Planconcept "Manueel mijnsysteem". Hierbij heb ik tevens in overweging genomen dat voorshands geen vervanger voor de mijn AP nummer 23 beschikbaar zal zijn.

3. Hoewel de mijn niet geheel voldoet aan alle - in vorengenoemd Planconcept beschreven - eisen die aan een mijn ten behoeve van storende mijnevelden of versterking van andersoortige hindernissen worden gesteld, kan zij wel gedeeltelijk voorzien in de operationele behoefte. Er is echter geen behoefte meer aan de gehele voorraad van deze mijn.

4. Uit veiligheidsoverwegingen is het niet aanvaardbaar dat personeel dat met de mijn moet werken of op andere wijze ermee in aanraking komt, enig risico loopt.

5. Ik verzoek u derhalve zo spoedig mogelijk 30.000 mijnen AP nummer 23 te laten modificeren. Aan het resterende gedeelte van de voorraad is operationeel geen behoefte meer. Dat gedeelte kan wellicht nog in aanmerking worden gebracht voor hulp aan bondgenoten.

6. Ik verzoek u, conform uw voorstel gedaan in referte punt 4., in overleg met de Afdeling Operatiën van mijn staf, een instructie op te stellen met betrekking tot het gebruik van de mijn voor de periode waarin nog niet-gemodificeerde mijnen voorkomen. Hierbij dient enerzijds gestreefd te worden naar het zoveel mogelijk beperken van het operationele risico en anderzijds de veiligheid te worden gewaarborgd."

2.5. De Commandant Genie Opleidingscentrum verzocht bij brief van 29 oktober 1986 aan de Chef Landmachtstaf om de voorgenomen modificatie te bezien op kosteneffectiviteit. Hij gaf daarbij onder meer het volgende aan:

"De BRD beschikt over eenzelfde type mortiermijn (DM 11) met dezelfde verwachte levensduur en in eveneens relatief grote aantallen. Redenen waarom in de BRD (...) een nieuwe zeer moderne ontsteker is ontwikkeld voor deze mijn.

Uit navraag is gebleken dat deze ontsteker ook op betrekkelijk eenvoudige wijze voor de AP nr 23 is te construeren."

2.6. De Chef Landmachtstaf reageerde bij brief van 3 december 1986 als volgt:

"...1. Met (de nota van 12 december 1985; N.o.) verzocht ik de Directeur Materieel KL om 30.000 mijnen AP nr 23 te modificeren. Daarbij waren veiligheidsoverwegingen de belangrijkste drijfveer voor mijn besluit.

2. Met (de brief van 29 oktober 1986; N.o.) verzoekt u mij dit besluit te bezien op kosteneffectiviteit.

3. Kosteneffectiviteitsoverwegingen hebben ertoe geleid dat ik in december 1985 besloten heb slechts een deel van de voorraad zo snel mogelijk te modificeren.

4. Indien de mijnen in vreedstijd niet kunnen worden gekeurd, acht ik het niet aanvaardbaar dat deze mijnen in oorlogstijd worden gebruikt. (...) Voor het keuren in vredes-tijd is noodzakelijk dat de mijnen worden gemodificeerd. Daardoor is het uitvoeren van de modificatie bepalend voor de tactische inzetbaarheid van de mijnen onder oorlogs-omstandigheden en acht ik uitstel niet gewenst.

5. De mogelijkheden om de mijn te kunnen laten voldoen aan de kwalitatieve eisen voor mijnen voor storende mijnenvelden, zoals die zijn opgenomen in het planconcept "Manueel Mijnsysteem", zijn momenteel onderwerp van studie in het kader van het project "Manueel Mijnsysteem". De door u aangedragen mogelijkheid om een nieuwe ontsteker te gebruiken, zal daarbij mede in beschouwing worden genomen.

6. Om daarbij in de gehele behoefte te kunnen voorzien, verzoek ik de Directeur Materieel KL, afschrift lezende, voorshands niet over te gaan tot afstoten van het restant van de voorraad mijn AP nr 23 dit in tegenstelling van het vermelde (in de nota van 12 december 1985; N.o.)..."

2.7. In een nota van 10 november 1987 van de afdeling Munitie van MVA-4 over de voortgang van het modificatieprogramma staat onder meer het volgende:

"Wanneer Las (de landmachtstaf; N.o.) besluit dat de ap-mijn voor het storend mijnen-veld opneembaar moet zijn, dienen zich de volgende mogelijkheden aan. Bij deze opsomming is rekening gehouden met het feit dat de pot van de mortiermijn AP nr 23 nog in een uitstekende staat verkeert en nog 15 tot 20 jaar mee kan.

- De Afdeling Munitie gaat door met het ontwikkelen van een nieuwe ontsteker.
- De mogelijkheid wordt onderzocht een nieuwe ontsteker voor de bestaande pot aan te schaffen. Bekend is dat er minstens een zo'n ontsteker bestaat, echter niet type geklassificeerd.
- De AP nr 23 komt niet meer in aanmerking als ap-mijn voor het storend mijnenveld. Marktonderzoek in de eerste helft van 1986 heeft geleerd dat er toen geen ap-mijnen voor handen waren die voldoen aan de eisen uit het planconcept. Zo dit nu wel het geval is, is het niet aannemelijk dat deze ap-mijn type geklassificeerd is."

2.8. In een nota van 9 februari 1990 van de afdeling Munitie van MVA-4 over de voortgang van het modificatieprogramma staat onder meer het volgende:

"N.B. (...) vernomen (is) dat de nieuwe ontsteker voor de GE AP mijn in 1991 door de BWB wordt getypeclassificeerd en in 1992 in productie wordt genomen; dit geeft voor NL de mogelijkheid van GE de AP mijn te kopen (wanneer de GE voorraad groot genoeg is) en te voorzien van de (...) ontsteker; het voordeel hiervan is dat dan een mijn in de bewapening komt met een moderne ontsteker die ook in de toekomst acceptabel is voor de gebruiker"

2.9. De Directeur Materieel Koninklijke Landmacht liet bij nota van 24 april 1990 onder meer het volgende aan de Chef Landmachtstaf weten:

"2. (Bij nota van 25 juni 1987; N.o.) heb ik u meegedeeld dat de modificatie is vertraagd omdat tijdens de beproevingen zodanige gebreken waargenomen zijn dat geen typeclassificatie verleend kon worden aan het beproefde ontwerp.

3. Na deze mededeling is nog een aantal alternatieve ontwerpen verder beproefd. De laatste beproeving is recentelijk afgerond. Echter de resultaten hiervan zijn niet zodanig dat nu wel typeclassificatie verleend kan worden. De nieuwe ontsteker is niet in alle omstandigheden veilig. Verder aanpassen van de ontsteker wordt niet haalbaar geacht.

4. Omdat de vervanging van de mijn AP nr 23 in het KL-plan is voorzien in 1993 en 1996 stel ik voor de ongemodificeerde mijn AP nr 23 nog tot die tijd in de bewapening te houden. Om de veiligheid van de mijn AP nr 23 tijdens transport zeker te stellen dient de mijn te worden voorzien van een borgkap. Bovendien kan het weer grendelen van een eenmaal geplaatste mijn om veiligheidsredenen niet worden toegestaan. Vredesgebruik van de mijn AP nr 23 kan evenmin toegestaan worden.

5. Ik stel tevens voor de periode dat de ongemodificeerde mijn AP nr 23 nog in de bewapening blijft zo kort mogelijk te houden en daarom de behoefte aan ap mijnen van 1996 samen te voegen met die van 1993."

2.10. Aan deze nota ging een notitie vooraf van de afdeling Munitie van MVA-4 van 19 april 1990. In deze notitie staat onder meer het volgende:

"5. De in 1986 genomen beslissing moet gezien worden in combinatie met het feit dat toen geen ap mijn verkrijgbaar was die als vervanging van de mijn ap nr23 kon dienen. Geaccepteerd werd dat de gemodificeerde mijn ap nr23 op langere termijn vervangen zou worden door een andere ap mijn.

(...)

12. In het KL-plan is in de vervanging van de mijn ap nr23 voorzien in 1993 en 1996. Het resultaat van een zeer beperkt uitgevoerd marktonderzoek is dat niet eerder dan 1993 of iets later andere ap mijnen of vervangende ontstekers zijn te verwerven die voldoen aan de moderne eisen.

13. Voor de periode vanaf heden tot het instromen van de nieuwe ap mijnen wordt het acceptabel geacht de mijn ap nr23 met de huidige ontsteker in de bewapening te houden onder de voorwaarden dat:

- gebruik van de mijn wordt beperkt tot oorlogstijd;
- de mijn wordt voorzien van een borgkap zodat het ontgrendelen in de verpakking onmogelijk is;
- per kist met drie mijnen een gebruiksaanwijzing bijverpakt wordt met de instructie dat de mijn na het ontgrendelen niet meer gegrendeld mag worden maar moet worden afgezet of vernietigd."

2.11. De Chef Landmachtstaf reageerde op 21 mei 1990 op de nota van de Directeur Materieel Koninklijke Landmacht van 24 april 1990. Hij stelde onder meer het volgende:

"2. Aangezien de modificatie niet het gewenste resultaat oplevert verzoek ik u - conform uw voorstel - het modificatieprogramma te doen beëindigen.

Wel dient de huidige voorraad AP-mijnen nr 23 (28.000 stuks) te worden voorzien van een borgkap om de veiligheid tijdens transport te garanderen. Ik verzoek u deze voorziening zo spoedig mogelijk te realiseren.

3. De huidige voorraad mijnen AP nr 23 dient in de bewapening te blijven totdat vervanging heeft plaatsgevonden; slechts genie-eenheden hebben in de OMU de beschikking over dit type mijn. Om veiligheidsredenen is vredesgebruik van de mijn AP nr 23 niet toegestaan.

4. Om de ongemodificeerde mijn AP 23 vanwege veiligheidsoverwegingen zo kort mogelijk in de bewapening te houden, verzoek ik u zo spoedig mogelijk aan te vangen met vervanging van dit type mijn."

2.12. Na de beëindiging van het modificatieprogramma werden de resterende mortiermijnen AP-23 voorzien van een borgkap en werden de merken op de mijnen gewijzigd (nr 23 werd nr 23C2).

De ontstekers van de AP-23 mijn, lot AI 68-2, waren inmiddels door de producent van de AP-23 mijn gedemilitariseerd (ongeschikt gemaakt voor gebruik).

2.13. In de gebruiksaanwijzing van mijnmortier AP 23C2 (uitgave van 7 juni 1990) werden de volgende waarschuwingen opgenomen:

"...HET IS VERBODEN DE MORTIERMIJN AP NR 23C2 IN VREDESTIJD TE GEBRUIKEN.

(...)

- NA HET ONTGRENDELEN (STAND "ARMED"/ROOD) DE MORTIERMIJN AP NR 23C2 NOOIT OPNIEUW GRENDELEN (STAND "SAFE"/GROEN).

- HET VERWIJDEREN VAN DE MORTIERMIJN AP NR 23C2 DIENT UITSLUITEND TE GESCHIEDEN DOOR DE MIJN TE LATEN FUNCTIONEREN OF TE Vernietigen..."

2.14. Zoals hiervoor al is aangegeven, werden na de beëindiging van het modificatieprogramma de merken op de mijnen aangepast (nr 23 werd nr 23C2). Voor de AP-23C2 mijn werd op 1 december 1990 een nieuw voorschrift vastgesteld, te weten voorschrift VS 9-853, F10-01. In feite ging het nog steeds om de AP-23 mijn, met als enige verschil de merken op de mijn en de op de ontsteker aangebrachte borgkap. In voorschrift VS 9-853, F10-01 staat onder meer het volgende:

"6 Veiligheidsaspecten

NA HET ONTGRENDELEN VAN DE MIJN IS DEZE DIRECT GEWAPEND.

Omdat de slagpinveer behalve in doorgeknikte vorm ook in de vorm van een S in evenwicht kan staan, is het niet toegestaan een eenmaal gewapende mijn weer op 'SAFE' te zetten (opnieuw te grendelen).

De mijn is voorzien van een veiligheidsinrichting welke verhindert dat, wanneer er door middel van een strak gespannen struikeldraad kracht op de hefboom wordt uitgeoefend, terwijl de mijn op veilig is gesteld, de mijn tot werking wordt gebracht op het moment dat de veiligheidshendel boven het rode vlakje van het kleurenplaatje wordt gedraaid. Zodra daarna de struikeldraad spanningsloos wordt is de mijn direct gewapend.

Een eenmaal gewapende mijn die niet is gebruikt, dient ter plaatse te worden vernietigd of afgezet. De mijn mag alleen gebruikt worden in oorlogstijd.

7 Storingen, weigeraars, blindgangers

Wanneer de mortiermijn antipersoneel nr 23C2 niet heeft gewerkt, dient de mijn NIET op 'SAFE' (groene vlakje) te worden gezet, maar ter plaatse te worden vernietigd."

3. Beantwoording door de Minister van de door de Nationale ombudsman gestelde vragen met betrekking tot het ongeval op 14 september 1984.

Vragen A38 tot en met A44.

"Vraag A38. Wat hield de blokkering van de AP-23 mijn na het ongeval in 1984 in? Klopt het dat de blokkering geen betrekking had op instructie en periodiek onderzoek? Kunt u dit, gelet op het feit dat de ongevallen in 1983 en 1984 juist hebben plaatsgevonden tijdens een instructieles respectievelijk een periodiek onderzoek, verklaren? Was het niet beter geweest het gebruik van de mijn totaal te blokkeren?"

Antwoord A38. De blokkering van 18 september 1984 hield in dat slechts met uitdrukkelijke autorisatie over scherpe mijnen AP-23 zou kunnen worden beschikt.

Het is juist dat deze blokkering geen betrekking had op instructiemunitie.

Voor het uitvoeren van periodiek onderzoek was een uitdrukkelijke opdracht/autorisatie van MVA-4 nodig.

(...) het ongeval in 1983 (gebeurde) doordat de instructeur voor de betreffende les een scherpe mijn verstrekt heeft gekregen en niet, zoals hij veronderstelde, een instructiemijn. In de gegeven omstandigheden was een scherpe mijn van een ander type ook tot ontploffing gekomen. Het manco aan de AP-23 mijn heeft geen rol gespeeld in 1983. Omdat het ongeval in 1984 een scherpe mijn betrof, was er geen aanleiding om de instructiemijnen (waarbij zich in het mijnlichaam geen explosieve lading bevindt) ook te blokkeren.

Het blokkeren van de mijn na het ongeval in 1984 betekende dat slechts met uitdrukkelijke autorisatie over de mijn zou kunnen worden beschikt. Dan was ook voor iedereen duidelijk geweest dat aan het werken met de mijn veiligheidsrisico's verbonden waren. Dit geldt ook voor periodiek onderzoek aan de mijn. Er was na het blokkeren in 1984 geen noodzaak om de mijn bovendien te blokkeren voor periodiek onderzoek.

Vraag A39. Klopt het dat de hiervoor onder A37 bedoelde blokkering later weer is opgeheven? Zo ja, wanneer, waarom en door wie is dit gebeurd?

Antwoord A39. Neen. Uit de beschikbare informatie valt niet af te leiden dat de blokkering is opgeheven.

Vraag A40. Pas in juli/augustus 1986 is een verbod uitgevaardigd op het uitvoeren van inspecties aan de mijn. Waarom is dit niet direct na het ongeval in september 1984 gebeurd?

Antwoord A40. Het betreffende verbod op het uitvoeren van inspecties had als reden dat er mijnen waren aangetroffen waarvan de veiligheidshendel in de verpakking uit de SAFE-stand was gedraaid. Dit kon leiden tot gevaarlijke situaties bij het uit de verpakking nemen van de mijnen. Dat dit fenomeen blijkbaar al eerder was geconstateerd, valt af te leiden uit het gestelde in de VI-MUN-017/0, 13^e wijziging okt 1985 (...). Het verbod op het uitvoeren van inspecties in 1986 werd waarschijnlijk ingegeven door een (toen gesuggereerd) verband met het probleem van de dode- of S-stand (...). In 1984 was er geen aanwijzing dat dit probleem zich kon voordoen.

Vraag A41. Waarom is na het ongeval in 1984 besloten om de mijnen te modificeren en niet om de zich nog in de landsvoorraad bevindende mijnen te vernietigen? Welke overwegingen hebben hierbij een rol gespeeld?

Antwoord A41. Er was vanuit operationele optiek behoefte aan een AP mijn voor oorlogsomstandigheden. Voor zover kan worden nagegaan waren er op dat moment geen passende alternatieven op de markt beschikbaar voor de vervanging van de AP-

23. Gelet hierop is aangevangen met een modificatieprogramma waarbij de verwachting bestond dat het mogelijk zou zijn om binnen betrekkelijk korte tijd een veilige ontsteker te ontwerpen voor deze mijnen.

Vraag A42. Hoe is, nadat door de Chef Landmachtstaf de opdracht was gegeven om de ontsteker van de mijn te modificeren (op 12 december 1985), gehandeld ten aanzien van het gebruik van de mijn? Was gebruik van de mijn geblokkeerd? Zo nee, waren er instructies voor gebruik? Graag ontvang ik kopieën van deze instructies.

Antwoord A42. De mijn was geblokkeerd (...). In 1990 is aan de verpakking een gebruiksaanwijzing toegevoegd (...). De zelfde instructie is in het munitievoorschrift opgenomen.

Vraag A43. Zijn er situaties waarin u het toelaatbaar acht dat medewerkers van de Koninklijke Landmacht moeten werken met onveilig materiaal? Zo ja, in welke situaties acht u dit toelaatbaar? Ik verzoek u om uw antwoord van een toelichting te voorzien. Ik verzoek u om daarbij onder meer aandacht te besteden aan het feit dat oorlogsgebruik door genie-eenheden aanvaardbaar werd geacht (zie onder meer de nota van de Directie Materieel van de Koninklijke Landmacht (DMKL), afdeling Munitie, van 18 oktober 1990, opgesteld n.a.v. kamervragen over de AP-23 mijn).

Antwoord A43. Er zijn situaties waarin het toelaatbaar wordt geacht dat (bepaalde categorieën) personeel van de KL moeten werken met onveilig materieel, zolang de risico's bekend zijn. Dit kan voorkomen in de volgende situaties:

- a. Bij het onderzoeken van problemen met het materieel.
- b. Het in bewapening houden van materieel dat in een bekende mate onveilig is kan gerechtvaardigd zijn als het ontbreken van dit materieel in oorlogstijd een aanzienlijk groter risico inhoudt dan het risico van het gebruik van het materieel.

In de tijd waarin zich problemen voordeden met de mijn AP-23 werd onderkend dat in oorlogstijd het ontbreken van een AP mijn van dit type voor de troepen een risico in zou houden omdat zij dan o.a. niet over adequate nabijbeveiliging zouden beschikken. Het gebruik van de mijn met een (bekend) technisch gebrek (dode- of S-stand) werd vermoedelijk als een minder groot risico ingeschat. Dit technische gebrek zou in oorlogstijd alleen aan de orde zijn als het mijnenveld voorzien van deze mijnen betreden zou zijn en een struikeldraad zodanig beroerd zou zijn dat daardoor de ontsteker in de dode- of S-stand terecht zou zijn gekomen. Het werkelijke risico zou, zelfs in dat geval, pas reëel worden als de individuele mijnen uit het mijnenveld weer moesten worden opgenomen.

In 1985 werden acties gestart om de ontsteker voor de mijn te modificeren.

Vraag A44. *Wanneer is besloten tot vernietiging van de resterende voorraad AP-23 mijnen? Zijn inmiddels alle AP-23 mijnen vernietigd? Zo nee, hoeveel mijnen moeten nog worden vernietigd en wanneer zal dit gebeuren?*

Antwoord A44. (...) Het besluit van 11 maart 1996 om alle anti-personeelsmijnen af te schaffen, betekende dat ook de mijnen AP-23 (evenals de AP-22 mijnen) moesten worden vernietigd. Gegeven de historie van de AP-23 is geen voorraad aangehouden ten behoeve van onderzoeks- en beproevingsactiviteiten. Met de vernietiging van de AP-23 is eind 1996 aangevangen. Inmiddels zijn (eind juli 1998) alle mijnen AP-23 vernietigd (gedemilitariseerd) (...)."

E. De door de Minister gegeven informatie over de toedracht van de ongevallen

1. De door de Minister gegeven informatie over de toedracht van het ongeval in 1983

1.1. Naar aanleiding van het ongeval op 18 juli 1983 deelde de Minister van Defensie bij brief van 28 juli 1983 onder meer het volgende mee aan de Voorzitter van de Tweede Kamer en de Voorzitter van de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer (Tweede Kamer, zitting 1982-1983, 17 600 hoofdstuk X, nr. 43):

"...Op grond van het onderzoek van de Koninklijke marechaussee naar de toedracht van de noodlottige explosie op 18 juli jl. om ongeveer 16.30 uur in een leslokaal van het Artillerie Schietkamp wil ik U - als toegezegd - in kennis stellen van omstandigheden en feiten die tot het ongeval hebben geleid.

(...)

Het onmiddellijk begonnen onderzoek van de Koninklijke marechaussee richtte zich primair op de vraag hoe scherpe mijnen in het lokaal waren gekomen. Al direct bleek dat de wachtmeester die aan de onderhavige klas van de kaderschool der Artillerie een theorieles over mijnen gaf, in de stellige overtuiging moet hebben verkeerdt met instructiemateriaal te werken. Hij had immers het materiaal bij de afdeling instructiemiddelen als zodanig opgehaald. Voorts bleek de kist waarin zich de explosieven bevonden voorzien te zijn van een etiket met het opschrift "instructiemodellen". In werkelijkheid bevatte de kist twee scherpe mortiermijnen (AP NR 23) en een model van een oefenmortiermijn (AP NR 28), alle olijfgroen van kleur.

SOORTEN MUNITIE

Voor een beter inzicht volgt hierna eerst een overzicht van de verschillende munitiesoorten.

Scherpe munitie is uitsluitend bestemd voor de uitvoering van de oorlogstaak of voor schietoefeningen. De scherpe mortiermijn AP NR 23 wordt echter nimmer bij oefeningen gebruikt. Met oefenmunitie wordt bedoeld op overeenkomstige middelen die met een simulerend effect bij oefeningen worden gebruikt en wel gevaarlijke stof kunnen bevatten. De oefenmortiermijn AP NR 28 verspreidt rook en is niet explosief.

Voor lesdoeleinden wordt gebruikt gemaakt van exercitie- of instructiemunitie, waarin geen gevaarlijke stof zit. Exercitiemunitie kan gemaakt zijn van hout, metaal of kunststof en is bestemd voor het beoefenen van handelingen die moeten worden verricht bij het uitvoeren van de oorlogstaak of bij schietoefeningen. Instructiemunitie wordt gebruikt voor het onderricht in uiterlijk, opschriften en werking van echte munitie, het gaat hierbij om modellen. Aangenomen moet worden dat de wachtmeester op 18 juli meende met dergelijke modellen van de mortiermijn zijn les te geven.

Door opschriften, gebruik van verschillende kleuren en andere kenmerken zijn de onderscheiden categorieën van een bepaalde munitiesoort te herkennen. Het voorschrift VS 9-800 (...) bevat beelden en beschrijvingen van de kenmerken van de verschillende munitiesoorten.

De (scherpe) mortiermijn is olijfgroen van kleur en draagt aan de onderzijde in gele verf de aanduiding AP NR 23 en een lotnummer.

De (oefen) mortiermijn is blauw en aan de zijkant voorzien van onder meer het in wit geschilderde opschrift PRAC AP NR 28.

De in NAVO-verband overeengekomen kleurcode geldt voor munitie in het algemeen. Voor exercitiemunitie, dus ook voor exercitiemijnen, kunnen twee kleurcodes gelden: voor de oude voorraden (uit de tijd vóór de NAVO-overeenkomst) zwart met witte opschriften, voor de nieuwe aanmaak groen met witte opschriften.

Instructiemodellen worden meestal vervaardigd van de oorspronkelijke munitie en zien er hetzelfde uit. Een rode letter "O" (van onschadelijk) geeft aan dat het om een model gaat. Het instructiemodel van een mortiermijn AP NR 23 is dus groen met gele opschriften en voorzien van een ingeslagen rode letter "O". De kleur van een instructiemodel van een oefenmortiermijn AP NR 28 is blauw met witte opschriften en voorzien van een ingeslagen rode letter "O" op de ontsteker. In het algemeen worden modellen gebruikt bij opleiding van specialisten doch het komt voor dat instructiemunitie ook bij lessen wordt gebruikt. Het onderwerp "Mijnen en valstrikken" behoort tot de normale leerstof in de basisopleidingen van alle militairen. In Oldebroek werden echter tot de fatale datum geen modellen van mortiermijnen in de basisopleiding gebruikt.

Instructiemunitie kan op speciale aanvraag worden vervaardigd door de Munitie Renovatie Compagnie van de Koninklijke landmacht. Nadat deze eenheid daartoe machtiging heeft verkregen van de Directie Materieel Koninklijke landmacht (DMKL), ontvangt zij de benodigde scherpe munitie uit een munitiemagazijn. Tevens krijgt zij van DMKL een werkopdracht voor de vervaardiging van de aangevraagde instructiemodellen. Alvorens aan het werk te gaan wordt munitie van ingewikkelde samenstelling bij de Explosieven Opruimingsdienst of elders onschadelijk gemaakt.

GEBEURTENISSEN EN OMSTANDIGHEDEN

De kist en de drie mortiermijnen die als instructiemiddelen op 18 juli in Oldebroek werden gebruikt, waren afkomstig van de Munitie Renovatie Compagnie. De herkomst van de mijnen kon worden vastgesteld aan de hand van munitieadministratie en correspondentie. De twee (scherpe) mijnen AP NR 23 en de (oefen) mijn AP NR 28 waar het hier om gaat zijn langs verschillende wegen bij de Munitie Renovatie Compagnie terechtgekomen en uiteindelijk samengevoegd als zending "instructiemiddelen" voor het Artillerie Schietkamp in Oldebroek.

De twee scherpe mortiermijnen (AP NR 23) werden op 10 oktober 1974 naar de Munitie Renovatie Compagnie gezonden naar aanleiding van een aanvraag voor instructie-modellen door het Opleidingscentrum Technische Dienst (OCTD). Deze opleidingseenheid had langs de gebruikelijke weg toestemming gevraagd voor de vervaardiging van modellen van scherpe munitie, waaronder van twee mortiermijnen. Op 27 november 1974 verstrekke de Directie Materieel Koninklijke landmacht een opdracht met technische aanwijzingen aan de Munitie Renovatie Compagnie om de scherpe munitie voor het OCTD om te bouwen. In een bijlage bij deze werkopdracht staat vermeld dat onder andere de twee mortiermijnen AP NR 23 eerst door de Explosieven Opruimingsdienst (EOD) onschadelijk moeten worden gemaakt.

De commandant van de renovatiecompagnie gaf op 21 mei 1975 een werkopdracht aan zijn munitierenovatiegroep voor de ombouw van de munitie, waarin hij onder meer de aanwijzingen gaf om de munitie, bestemd voor de Explosieven Opruimingsdienst verzendklaar te maken. Tot daadwerkelijke verzending is het echter niet gekomen, ook niet nadat de opdracht tot verzending was herhaald. Uit een aantekening uit 1977 van de Munitie Renovatie Compagnie blijkt dat dit mogelijk een gevolg is geweest van een verschil van inzicht over de voorgeschreven verwerkingsprocedure.

Het onderzoek naar de beantwoording van de vraag waarom de opdracht tot verzending naar de EOD niet is uitgevoerd, wordt nog voortgezet. In de munitie-administratie van de Munitie Renovatie Compagnie blijkt de ontvangst van de twee mortiermijnen AP NR 23 niet te zijn geboekt. Wel worden de twee mijnen telkens genoemd in de correspondentie en werkopdrachten.

Uit het onderzoek is gebleken dat de twee mortiermijnen na ontvangst bij de Munitie Renovatie Compagnie werden opgeslagen in de daarbij behorende munitieopslagplaats Fort Snel. Daar bleven zij tot juli 1981, toen een munitietechnicus om niet opgehelderde redenen de twee mijnen overbracht naar een in een bunker gevestigde werkplaats van de renovatiecompagnie. Deze handeling is niet geadministreerd. Hij heeft geen werkzaamheden aan de mijnen verricht. Toen deze munitietechnicus in augustus 1981 werd overgeplaatst, bleven de twee mijnen in de bunker/werkplaats. Hij maakte geen melding van de aanwezigheid van deze mijnen; zijn opvolger was op dat moment nog niet bekend en is pas later in functie getreden.

In de tussenliggende periode is er over de munitie-werkopdracht, waarvan de ombouw van de twee mijnen deel uitmaakte, geregeld gecorrespondeerd tussen DMKL (met name de Materieelvoorzieningsafdeling 4) en de commandant van de Munitie Renovatie Compagnie. Uit een schriftelijke reactie van de Munitie Renovatie Compagnie aan DMKL van 7 januari 1981 blijkt dat een deel van de opdracht, die talrijke artikelen betrof, toen was uitgevoerd. De twee mortiermijnen werden daarbij echter niet genoemd.

De herkomst van de oefenmijn AP NR 28 die zich met de twee beschreven scherpe mortiermijnen in de noodlottige kist bevond, ligt eveneens bij de Munitie Renovatie Compagnie. Deze oefenmijn maakte deel uit van een serie oefenmortiermijnen AP NR 28. Omdat zij door veelvuldig gebruik als zodanig niet meer bruikbaar waren, zijn zij ten behoeve van militaire oefeningen omgebouwd tot exercitiemodel. Door dat zij groen geleverd waren en voorzien van de witte letters EXC, konden zij doorgaan voor exercitiemijnen van het type AP NR 23.

De zending van drie oefenmortiermijnen AP NR 28, die op 17 september 1977 door de Munitie Renovatie Compagnie werd ontvangen van de Materieel Beproevingafdeling 1 van de Koninklijke landmacht vormt een bijkomende en complicerende factor. Deze oefenmijnen werden bij binnenkomst geadministreerd op de voorraadstaten (een munitielotkaart en een munitievoorraadkaart voor instructiemunitie).

Deze mijnen werden gebruikt om de uit 1974 daterende opdracht uit te voeren, om ten behoeve van het Opleidingscentrum Technische Dienst, een exemplaar om te bouwen tot opengewerkt model en één exemplaar tot instructiemodel. Het derde exemplaar is naar alle waarschijnlijkheid met vele soortgenoten gerenoveerd dan wel tot schroot verwerkt. Op 30 september 1980 werden de twee modellen afgeleverd bij het OCTD.

Bij de Munitie Renovatie Compagnie werden de twee bewerkte oefenmijnen vóór de verzending naar OCTD weliswaar afgeboekt van de munitielotkaart, maar deze mutatie werd niet aangebracht op de voorraadkaart voor instructiemunitie. Op die kaart bleef een saldo van drie stuks staan. De munitievoorraadadministrateur stuitte circa 1 juni 1983 bij het nalopen van zijn administratie op de munitievoorraadkaart waarop "drie oefenmortiermijnen onschadelijk" stonden vermeld. Hij nam toen het initiatief deze voor instructiedoeleinden aan te bieden aan het OCTD.

Het OCTD gaf - bij monde van een officier - te kennen geen behoefte te hebben aan de instructiemijnen en verwees naar het Artillerie Schietkamp, waar wel interesse zou bestaan voor dergelijke instructiemiddelen. De munitievoorraadadministrateur nam vervolgens telefonisch contact op met het Artillerie Schietkamp en vernam dat men daar inderdaad graag over bedoelde instructiemijnen wilde beschikken. Hij schreef - na overleg met zijn militaire chefs - vervolgens een transportbon uit voor verzending op 15 juni 1983.

Een munitietechnicus van de Munitie Renovatie Compagnie kreeg daarop de opdracht een kist met drie instructiemodellen van de mortiermijn verzendklaar te maken. Deze functionaris nam uit de werkplaats/bunker een munitiekist waarin zich twee scherpe mortiermijnen bevonden. De kist was voorzien van de voor scherpe AP NR 23 mortiermijnen voorgeschreven coderingen plus de aanduiding "MINE ANTIPERSONNEL: NR23". Deze munitietechnicus heeft verklaard dat hij meende dat de kist twee instructiemodellen bevatte en dat hij in de kist een briefje aantrof met de vermelding "instructiemodellen". In een andere werkplaats nam hij vervolgens uit een voorraad groen

gespoten oefenmortiermijnen een exemplaar dat nog moest worden voorzien van de witte aanduiding "EXC". Omdat de beide andere mijnen verzegeld waren, verzegelde hij ook de mortiermijn PRAC NR 28, nadat hij een andere functionaris had gevraagd of dat de bedoeling was.

Daarna verpakte hij de mijn in de kist met de beide andere mortiermijnen en verzegelde de kist. De deksel behoorde toe aan een munitiekist bestemd voor de oefenmortiermijn AP NR 28, wat echter alleen blijkt uit een verschil in de cijfercodering en niet van invloed is geweest op het gebeurde. Tenslotte plakte hij twee etiketten aan weerszijden van de kist en schreef daarop met ballpoint "Instructiemodellen" en het cijfer 3. Deze kist werd op 15 juni 1983 door personeel van de Munitie Renovatie Compagnie naar het Artillerie Schietkamp gebracht.

De beheerder van het munitiecomplex van het Artillerie Schietkamp was op 15 juni 1983 niet aanwezig. Hij had zijn medewerkers geïnstrueerd de verwachte zending instructiemunitie onder te brengen in een door hem aangewezen berghok van het complex. De transportopdracht die tevens verstekkings- en overdrachtsbon is, bevatte onder meer de tekst "INSTRUCTIE-MUNITIE: oefenmortiermijnen onschadelijk, aantal drie". Vanaf het bureau van de beheerder van het munitiecomplex kreeg de afdeling Opleiding van de Artillerieschool de mededeling dat de instructiemiddelen waren aangekomen en konden worden opgehaald. Op 23 juni werd de kist opgehaald door een functionaris van de Artillerieschool die belast is met het beheer van de instructiemiddelen. Bij het in ontvangst nemen van de instructiemunitie maakte hij (volgens de huidige procedure in de transportlijn de enige die het zegel mag verbreken) de kist open of het bij deze instructiemiddelen ging om de drie verwachte mortiermijnen.

De kist met de drie mijnen werd gevoegd bij de leermiddelen in gebouw 236 van het Artillerie Schietkamp. De ruimte waarin dat instructiemateriaal wordt bewaard is een uitbouw aan het gebouw. De eerder genoemde beheerder die belast is met de uitgifte van de leermiddelen verstrekke in de middag van 18 juli 1983 om ongeveer 15.15 uur de middelen voor de les "Mijnen en valstrikken" die de wachtmeester dezelfde ochtend had besteld. Tot het instructiemateriaal, waaruit de wachtmeester zijn keuze maakte, behoorde ook de onderhavige kist met aan weerszijden een wit etiket voorzien van de met de hand geschreven aanduiding "instructiemodellen".

Tijdens de les heeft de wachtmeester beide modellen getoond en aan de hand daarvan uitleg gegeven. Er is toen nog enige discussie geweest over de vraag hoe men kon zien of deze munitie scherp of onschadelijk was. Ook uit deze discussie bleek hoe vast de wachtmeester ervan overtuigd was dat hij instructiemunitie toonde. Bij de demonstratie explodeerde echter tegen half vijf in lokaal 23 van gebouw 215 een mortiermijn AP NR 23 met het reeds vermelde fatale gevolg. Later werden een tweede scherpe mortiermijn AP NR 23 (groen) en een groen geverfde oefenmortiermijn AP NR 28, onschadelijk en zonder opschrift, in het leslokaal aangetroffen.

SAMENVATTING

Een reeks gebeurtenissen gespreid over een periode van negen jaren heeft bijgedragen tot de mogelijkheid dat scherpe mijnen als instructiemiddel zijn gehanteerd. Teneinde een uitspraak te krijgen over mogelijke justitiële aspecten in deze zaak, wordt het proces-verbaal na afsluiting van het opsporingsonderzoek door de Koninklijke marechaussee aan de bevoegde justitiële autoriteiten overgedragen. Zonder vooruit te lopen op de resultaten van een gerechtelijk onderzoek kan uit de tot heden ontvangen rapportage van de Koninklijke marechaussee samenvattend het volgende worden gesignaleerd:

- Het niet invoeren in de administratie van de Munitie Renovatie Compagnie van twee mortiermijnen AP NR 23.
- Het niet afboeken op de munitievoorraadkaart "instructiemunitie" van twee modellen van oefenmortiermijnen AP NR 28, die op 30 september 1980 aan het Opleidingscentrum Technische Dienst werden verzonden.
- Het niet uitvoeren van de opdracht tot verzending van de twee mortiermijnen AP NR 23 naar de Explosieven Opruimingsdienst door de Munitie Renovatie Compagnie.
- Het door een munitietechnicus in juli 1981 overbrengen van twee mortiermijnen AP NR 23 van het Fort Snel naar de werkplaats/bunker zonder deze in verband met een naderende overplaatsing terug te laten brengen naar Fort Snel, dan wel zijn chef van de aanwezigheid van die mijnen in kennis te stellen.
- Het niet controleren van de mortiermijnen op hun hoedanigheid door een andere munitietechnicus alvorens deze klaar te maken voor verzending naar het Artillerie-schietkamp.
- Het niet onderkennen door de wachtmeester dat hij scherpe munitie demonstreerde in plaats van instructiemodellen.

Het onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat de wachtmeester in de stellige overtuiging heeft verkeerd dat hij uitsluitend over instructiemodellen van de mortiermijnen beschikte. Deze overtuiging kan zijn verkregen of versterkt door de volgende feiten:

- De instructiemiddelen werden door hem opgehaald bij de instructiemiddelen afdeling van zijn onderdeel.
- De kist was aan beide zijden voorzien van een etiket met de tekst "INSTRUCTIE MODELLEN".

De aaneenschakeling van voorvallen die uiteindelijk resulteerde in het ernstige ongeval van 18 juli jl. heeft mij doen besluiten tot een aantal maatregelen die met de grootste spoed ter hand worden genomen.

1. Het systeem van munitie-classificatie, met name het gebruik van kleuren-codes en het kenmerken van instructie- en exercitiemodellen, zal kritisch worden bezien op de mogelijkheid van verduidelijking.

2. De behoefte aan instructiemiddelen voor munitielessen zal nader worden bekeken.
3. De wijze van vervaardiging van instructiemunitie zal nader worden gezien.
4. Een onderzoek zal worden ingesteld naar de gang van zaken en de bedrijfsveiligheid bij de Munitie Renovatie Compagnie, waarbij tevens zal worden bekeken hoe kan worden voorkomen dat scherpe munitie en instructiemunitie vermengd raken. Tevens zal worden bekeken in hoeverre regelmatige externe controles bij de munitie-opslagplaatsen de veiligheid kunnen verhogen.
5. Nagegaan wordt of en in hoeverre het inbrengen van een extra controle tussen de aflevering en het door de gebruiker in ontvangst nemen van munitie, de veiligheid kan bevorderen.
6. De Commandant van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht zal de voor munitie lessen bestemde syllabi en bijbehorend instructie materiaal nauwlettend op veiligheid bezien.
7. De Inspecteur-Generaal van de Krijgsmacht en de leden van zijn staf zullen bij bezoeken aan onderdelen van de krijgsmacht speciaal aandacht schenken aan de veiligheidsaspecten bij instructie en oefeningen met munitie..."

1.2. Ter voorbereiding van een mondeling overleg met de Minister van Defensie stelde de vaste Commissie voor Defensie op 6 oktober 1983 een vragenlijst vast. De Minister van Defensie liet in reactie op deze vragenlijst bij brief van 20 oktober 1983 onder meer het volgende weten aan de commissie (Tweede Kamer, vergaderjaar 1983-1984, 18 100 hoofdstuk X, nr. 8):

"In mijn brief van 28 juli 1983 is melding gemaakt van een verschil tussen de Directie Materieel Koninklijke landmacht en de Munitie Renovatie Compagnie over de verwerking van de twee mortiermijnen. De mogelijkheid werd geopperd dat daarin de reden lag dat deze explosieven niet naar de EOD waren verzonden. De munitietechnicus die de instructiemodellen aanvankelijk zou vervaardigen was van mening dat de gehele bewerking, met inbegrip van het onschadelijk maken, door één instantie moest geschieden. In het onderzoek is evenwel niet vastgesteld dat daardoor de twee mortiermijnen niet naar de EOD zijn overgebracht. Wat de reden dan wel is, kon bij het onderzoek niet worden opgehelderd. De EOD heeft als hoofdtaak het vernietigen van munitie van onbekende herkomst, die waar dan ook in Nederland is gevonden. De taak van de Munitie Renovatie Compagnie is gericht op de munitievoorraad van de krijgsmacht en behelst het onderhoud en de instandhouding van deze munitie. Vervaardiging van instructiemodellen van scherpe munitie valt niet onder deze omschrijving, maar wordt wel uitgevoerd door het aanwezige gespecialiseerde personeel na een daartoe verstrekte opdracht.

Ook de deskundigen van de renovatiecompagnie beschikken over de kennis munitie onschadelijk te maken.

Er is uit het onderzoek geen rechtstreeks verband gebleken tussen het ongeluk met de mortiermijn en de personeelssterkte bij de Munitie Renovatie Compagnie. Wel maakt de kwalitatieve en kwantitatieve personeelsbezetting deel uit van het onderzoek naar de bedrijfsveiligheid bij de Munitie Renovatie Compagnie.

Hoewel er in de voorraadadministratie van instructiemiddelen is nagelaten drie onschadelijke oefenmijnen af te boeken, heeft het onderzoek aangetoond dat het administratiesysteem op zich voldoet. De herkomst van de noodlottige mortiermijn kon dan ook snel worden vastgesteld aan de hand van de administratie van de renovatiecompagnie. Er is geen reden om de administratieve procedure te wijzigen.

Bij het Artillerie Schietkamp werd vóór 18 juli over mortiermijnen instructie gegeven zonder modellen. Er werd uitsluitend gedrukt illustratiemateriaal gebruikt. Nadat de eerste zending instructiemodellen op de in mijn brief van 28 juli beschreven wijze naar het ASK was verzonden is deze volgens de regels behandeld. De opdracht van de beheerder aan een medewerker om de mijnen aan de beheerder van de instructiemiddelen van de artillerieschool over te dragen was reglementair. De aanwezigheid van scherpe munitie in leslokalen is verboden; de voorschriften laten uitsluitend gebruik op schiet- en springterreinen toe, wat uiteraard bij het artillerieschietkamp bekend was."

1.3. Op 20 oktober 1983 vond het hiervoor onder 1.2. bedoelde mondeling overleg plaats tussen de vaste Commissie voor Defensie en de Minister van Defensie. In het verslag van dit mondeling overleg staat onder meer het volgende (Tweede Kamer, vergaderjaar 1983-1984, 18 100 hoofdstuk X, nr. 18):

"Wat de oorzaak van het ongeval betreft, zei de minister nogmaals dat er bij de behandeling van de instructiemijnen een reeks van fouten is gemaakt en dat er een samenloop van ongelukkige omstandigheden is geweest. Geconstateerd is dat de gemaakte fouten niet een gevolg zijn van de administratieve procedures voor de behandeling van de munitie. De oorzaak ligt in het niet navolgen van de procedures.

Hoewel nog niet precies bekend is wanneer kan worden gerapporteerd over de voorgenomen maatregelen die waren aangekondigd in de brief van juli, kon de minister wel zeggen dat er met voortvarendheid aan is gewerkt. In een volgende brief zal er nader op worden ingegaan.

Vanzelfsprekend is de zorg er in het bijzonder op gericht dat duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen scherpe munitie, oefenmunitie en instructiemunitie. De veiligheidscoördinatie is in de brief onvoldoende tot haar recht gekomen. De minister deelde thans mee dat het onderzoek hiernaar gaande is."

1.4. Bij brief van 6 februari 1984 informeerde de Minister de Voorzitter van de Tweede Kamer en de Voorzitter van de vaste Commissie voor Defensie nader over het ongeval dat zich op 18 juli 1983 had voorgedaan. Hij schreef onder meer het volgende:

"Alle maatregelen die ik in mijn brief van 28 juli aankondigde hebben ten doel de veiligheid bij de productie van en omgang met munitie te verhogen en richten zich op de gehele krijgsmacht. Het Informeel krijgsmacht overleg munitie (IKOM) vervult een coördinerende rol hierbij. Mede in IKOM-verband wordt gewerkt aan een systeem van herkenning van munitiesoorten te ontwerpen, waarbij het onderscheid tussen gevaarlijke soorten (oorlogsmunitie en oefenmunitie) en ongevaarlijke soorten (exercitiemunitie en instructiemunitie) voorop staat. De verbeterde - zintuigelijke herkenning is gericht op de ongevaarlijke soorten; de classificatie van oorlogs- en oefenmunitie geschiedt in overeenstemming met de NAVO standaardisatienorm en voldoet in de praktijk.

Ook aan de voortdurende inspecties en controles op de naleving van veiligheidsmaatregelen en de aandacht voor de veiligheid in opleidingsprogramma's en aanwijzingen en voorschriften wordt in het IKOM de nodige aandacht gegeven. In het Handboek voor de soldaat (uitgave 1983) is een rode sticker opgenomen met veiligheidsmaatregelen betreffende munitie. Inmiddels is bepaald dat de mortiermijnen worden verwijderd uit de organieke munitie-uitrustingen van de eenheden met uitzondering van de genie-eenheden. Een controle op de les-syllabi van de opleidingseenheden is gaande; de inventarisatie van de daar aanwezige instructiemiddelen op het gebied van munitie is afgerond.

Het streven is gericht op een nauwkeurig naar opleidingsbehoefte afgemeten hoeveelheid instructiemiddelen. Inspecties door deskundig personeel, gericht op onder meer de veiligheid en het merken van deze middelen, zullen zich ook uitstrekken tot de militaire musea en de Wapenverzamelingen van de regimenten. Vooruitlopend op een regeling voor de aanmaak van instructiemunitie is bepaald dat dergelijke instructiemiddelen uitsluitend met toestemming van de directie Materieel Koninklijke Landmacht (DMKL) mogen worden vervaardigd. Het ombouwen van oorlogsmunitie tot instructiemunitie wordt, indien dat redelijkerwijze mogelijk is, vermeden.

De DMKL heeft een onderzoek ingesteld naar de gang van zaken en de bedrijfsveiligheid bij 566 Munitie Renovatie Compagnie (Munrencie), waarbij tevens is onderzocht hoe vermenging van gevaarlijke en ongevaarlijke munitie kan worden voorkomen. De procedures voor het beheer, de werkvoorbereiding van bijzondere opdrachten en de voortgangscontrole op de uitvoering van de werkopdrachten worden vastgelegd in stringente orders. Ook de bestaande orders (richtlijnen, aanwijzingen) worden geactualiseerd, gewijzigd en aangevuld om een zo hoog mogelijke graad van veiligheid te waarborgen. Er wordt een begeleidingsteam uit personeel van het Directoraat-generaal materieel (DGM) en de DMKL samengesteld voor de ontwikkeling van procedures met betrekking tot de kwaliteitszorg.

De organisatie van 566 Munrencie wordt uitgebreid met een hogere onderofficier die wordt ingezet op administratief-organisatorisch gebied, waar onvolkomenheden zijn gebleken. De compagnie zal niet, zoals in het verleden wel voorkwam, worden belast met 'oneigenlijke' taken die elders in de Koninklijke landmacht behoren te worden uitgevoerd. Tenslotte wordt bezien in hoeverre de coördinatie bij de toelevering van onderdelen voor munitierenovatie kan worden verbeterd.

De in voorbereiding zijnde invoering van een kwaliteitsszorgsysteem volgens AQAP-normen (Allied Quality Assurance Publication) gaat bij munitie-verwerkende eenheden samen met een verhoging van de veiligheid."

1.5. De Minister stuurde op 28 juli 1983, respectievelijk 20 oktober 1983 en 6 februari 1984 aan de nabestaanden en overlevenden van het ongeval kopieën van de hiervoor onder 1.1., 1.2. en 1.4. opgenomen brieven.

2. De door de Minister gegeven informatie over de toedracht van het ongeval in 1984

2.1. De informatieverstrekking aan de weduwe van de beproevingsleider komt aan de orde in hoofdstuk F, paragraaf 3.

2.2. De informatieverstrekking aan de Tweede Kamer over het ongeval in 1984 komt hierna onder 3. aan de orde.

3. Overige informatie

3.1. Naar aanleiding van een krantenartikel van 6 oktober 1990 stelde een lid van de Tweede Kamer op 10 oktober 1990 de volgende vragen aan de Minister van Defensie:

"...1 Is de in een artikel over de mortiermijn AP 23 verstrekte informatie over de gang van zaken bij de aanschaf juist? Is de voorstelling van de gang van zaken bij de afhandeling van de ongevallen, die zich juist met deze mijn hebben voorgedaan, juist?

2 Zo ja, bent u van mening, dat hier gesproken kan worden van een aanschafbeleid, waarbij de te nemen verantwoordelijkheden onvoldoende tot zijn recht zijn gekomen?

3 Bent u van mening, dat afhandeling van het onder andere door de marechaussee uitgevoerde onderzoek bevredigend is verlopen en tot de juiste conclusies heeft geleid?

4 Zijn deze ondeugdelijke mijnen nog in voorraad bij de Koninklijke Landmacht? Worden deze mijnen nog steeds getest? Welke voornemens bestaan er ten aanzien van toekomstig gebruik en opslag daarvan?..."

De Minister reageerde op 13 december 1990 als volgt op deze vragen:

"...1 en 4 De informatie in het bedoelde artikel over de gang van zaken bij de aanschaf van de mijn AP 23 is in lijn met de samenvatting van het proces-verbaal dat de Koninklijke Marechaussee naar aanleiding van het ongeval heeft opgemaakt (proces-verbaal nr. P 4/85, zie hiervoor onder D.1.10.; N.o.). Het andere ongeval (op 18 juli 1983) dat in het artikel wordt genoemd en niet nader wordt beschreven, was van geheel andere aard en had geen verband met de kwaliteit van de mijn. Hierbij ging het om verwisseling van oefen- en scherpe munitie.

De voorstelling van de gang van zaken bij de afhandeling van het in het artikel beschreven ongeval suggereert ten onrechte dat dit niet tot maatregelen heeft geleid. Direct na het ongeval zijn alle mijnen van het type AP 23 geblokkeerd, een maatregel die nog steeds van kracht is. Dit betekent dat niemand zonder uitdrukkelijke autorisatie enige handeling met deze mijn mag verrichten. Ook is de partij mijnen met het lotnummer 68-2 bijeengebracht in een centrale veilige opslag. Het ongeval was tevens aanleiding voor een technisch en op veiligheid gericht onderzoek. Op grond van dat onderzoek is besloten alle mijnen van dit type te voorzien van een andere ontsteker. De ontwikkeling daarvan is inmiddels gestopt, omdat zich technische problemen voordeden en omdat op afzienbare termijn nieuwe mijnen van deze soort op de markt komen. Van de partij mijnen die bij het ongeval werd getest - lot 68-2 - zijn de ontstekers onbruikbaar gemaakt. Sedert het ongeval in 1984 is geen opdracht meer gegeven voor het testen van de mijn.

Het voornemen is de AP 23-mijnen uit de bewapening te nemen, zodra de vervanging ervan mogelijk is. Dat zal naar verwachting binnen enige jaren het geval zijn. Tot die tijd worden de mijnen in opslag gehouden door genie-eenheden voor oorlogsgebruik.

2 Bij de aanschaf van de mijn AP 23 zijn destijds de geldende procedures in acht genomen. De mijn werd ontwikkeld omdat daaraan een operationele behoefte was en een dergelijke mijn elders niet kon worden aangeschaft. Er was voldoende technische kennis in eigen land aanwezig om te kunnen aannemen dat het ontwikkelen van zulk een mijn tot een goed einde zou kunnen worden gebracht. Achteraf moet worden geconstateerd dat op het gebied van de veiligheid deze verwachting niet geheel gerechtvaardigd was.

3 Ja..."

3.2. Naar aanleiding van een krantenartikel van 9 juli 1997 stelde een lid van de Tweede Kamer op 10 juli 1997 onder meer de volgende vragen aan de Minister van Defensie:

"1 Wist men al in 1970, dat er onder de mortiermijnen weigeraars zaten?

2 Zo ja, waarom zijn dan niet eerder maatregelen genomen?

3 Is de lezing van de toenmalige minister van Defensie (scherpe mijn verwisseld met oefenmijn) over de toedracht van het ongeluk in 1983 op de legerplaats Oldebroek nog steeds boven iedere twijfel verheven?

(...)

5 Zo neen, bent u bereid om de toedracht opnieuw te onderzoeken en de Kamer daarvan op de hoogte te brengen?

6 Kunt u aangeven wat precies de gang van zaken is geweest die u er nu toe heeft gebracht de weduwe (van de beproevingsleider; N.o.) een excuusbrief te sturen?

7 Deelt u de mening, dat de nabestaanden van het ongeluk op de legerplaats Oldebroek alsnog in aanmerking zouden moeten komen voor een schadeloosstelling? Zo neen, waarom niet?"

De Minister reageerde op 22 augustus 1997 als volgt op deze vragen:

"...1 Ja.

2 Er werd naar aanleiding van de geconstateerde weigeraars in 1970 een onderzoek ingesteld door de Munitie Onderzoekings Dienst. Dit onderzoek heeft niet geleid tot het nemen van adequate maatregelen. Volgens het door de Koninklijke Marechaussee in 1985 ingestelde onderzoek naar het ongeval met de (beproevingleider; N.o.), is dit waarschijnlijk het gevolg van de omstandigheid dat een functionaris die een belangrijke rol speelde bij de afdoening van de resultaten van het onderzoek uit 1970, op een gewichtig moment (begin 1971) de dienst verliet en zijn werkzaamheden niet heeft kunnen overdragen omdat zijn opvolger nog niet was benoemd. Tevens kan overbelasting van het munitietechnisch personeel een rol hebben gespeeld alsmede onvoldoende dossiervorming en onvoldoende gestructureerde kwaliteitsbewaking.

3 en 5 Ja. De oorzaak van het ongeval in 1983 op de legerplaats Oldebroek is onbetwist de verwisseling van een instructiemijn met een scherpe mijn van het type AP 23.

(...)

6 In een brief van 27 maart 1997 aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) heb ik onder meer geschreven dat naar aanleiding van een door haar gedaan WOB-verzoek nieuwe informatie boven water was gekomen die niet eerder bij de oordeelsvorming was betrokken. Dit gaf aanleiding tot een ander oordeel over de aansprakelijkheid van Defensie en tot het schrijven van de excuusbrief (...).

7 Defensie heeft met betrekking tot het ongeluk te Oldebroek aansprakelijkheid erkend in februari 1984. Deze zaak is inmiddels afgehandeld. Ik wijs er op dat het ongeval te Oldebroek en het ongeval (in 1984; N.o.) niet dezelfde oorzaak hebben. Er zijn geen redenen het ongeluk te Oldebroek opnieuw in behandeling te nemen..."

3.3. In aanvulling op de hiervoor onder 8. opgenomen vragen, stelden twee leden van de Tweede Kamer op 15 juli 1997 onder meer de volgende vragen aan de Minister van Defensie:

"4 Moest (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) de weduwe van een verongelukte mijnspecialist meedelen, dat haar man zelf schuld had aan dit ongeluk, terwijl uw ministerie zou hebben geweten dat hij daaraan geen schuld had?

5 Zo ja, hoe verklaart u die handelwijze?

6 Erkende al in september 1984 de toenmalige staatssecretaris voor Defensie in een brief, dat er geen sprake was van onvoorzichtigheid, maar van een dienstongeval?

7 Zo ja, hoe kan het dan mogelijk zijn, dat de nabestaanden niet van de ware toedracht op de hoogte werden gesteld?

8 Was bij het ongeluk in juli 1983 waarbij zeven militairen omkwamen ten gevolge van een ontplofte mijn er evenzeer sprake van fouten van de kant van Defensie?

9 Zo ja, zijn de nabestaanden daarvan in kennis gesteld?

10 Is er een oorzakelijk verband tussen beide ongelukken?

11 Op welke wijze en op welke termijn zal richting nabestaanden (...) deze affaire op een bevredigende wijze worden opgelost?"

In reactie op deze vragen deelde de Minister op 22 augustus 1997 onder meer het volgende mee:

"4 t/m 7

Er is mij niet gebleken dat aan (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) opdracht is gegeven aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) mede te delen dat haar man zelf schuld had aan het ongeluk. Navraag bij de door (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) in de media genoemde personen geeft geen enkele indicatie voor een andere conclusie.

Onmiddellijk na het ongeval op 14 september 1984 moest - mede in verband met de vraag of de begrafeniskosten op grond van de rechtspositieregeling met toestemming van het Ministerie van Binnenlandse Zaken voor vergoeding in aanmerking kwamen -

worden vastgesteld of sprake was van een dienstongeval in de zin van de relevante wet- en regelgeving. Bij die vaststelling was in dit geval slechts van belang of het ongeval al dan niet veroorzaakt was door de opzet of grove schuld van betrokkene. Hoewel de volledige toedracht van het ongeval op dat moment nog niet bekend was, is men er bij het schrijven van de brief van 18 september 1984 aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken van uitgegaan dat, gezien het ontbreken van indicaties van onvoorzichtigheid van de (beproeving leider; N.o.), er geen sprake was van opzet of grove schuld.

Vervolgens zijn er twee processen-verbaal opgemaakt naar aanleiding van het ongeval. Het eerste proces-verbaal (nr. P 674/84) is afgesloten op 5 oktober 1984. Het tweede proces-verbaal (nr. P 4/85) is afgesloten op 12 april 1985. Bij het schrijven van de brief van 18 september 1984 had men derhalve nog geen kennis kunnen nemen van de bevindingen in de processen-verbaal ter zake van de toedracht van het ongeval. Daarna is uit deze processen-verbaal de conclusie getrokken dat het ongeval mede het gevolg was van handelen dat aan de (beproeving leider; N.o.) kon worden toegerekend. Met andere woorden: Defensie huldigde na 1985 het standpunt dat de (beproeving leider; N.o.) mede schuld had aan het ongeval. Dit was geen reden om te concluderen dat het ongeval niet als dienstongeval kon worden gekwalificeerd. Het was wel reden om de aansprakelijkheid voor het ongeval af te wijzen.

Zeer recent is mij aan de hand van twee, tot dan toe onbekende notities gebleken dat een andere visie op de aansprakelijkheidsvraag bepaald mogelijk is. Op basis van die informatie heb ik dan ook besloten alsnog over te gaan tot erkenning van aansprakelijkheid.

8 en 9

Voor het antwoord op deze vraag verwijs ik u naar de brief van de Minister van Defensie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, gedateerd 28 juli 1983 (...) omtrent de feiten en omstandigheden die hebben geleid tot het ongeluk.

Aan de nabestaanden is een afschrift verzonden.

Ik verwijs voorts naar de brief van de Minister van Defensie aan de Vaste Commissie voor Defensie van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, gedateerd 20 oktober 1983 (...) waarbij wordt ingegaan op vragen van de Commissie.

Tevens verwijs ik naar de brieven van de Minister van Defensie aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, gedateerd 6 februari en 22 maart 1984 (...). Deze brieven bevatten een nadere rapportage. De nabestaanden zijn geïnformeerd.

10

Neen. (...)

11

Onder verwijzing naar het antwoord (van 22 augustus 1997; N.o.) op vraag 7 (zie hiervoor onder 3.2.; N.o.) zij opgemerkt dat het mijnongeluk te Oldebroek (1983) is afgehandeld. Defensie heeft met betrekking tot dit ongeluk in februari 1984 aansprakelijkheid erkend.

Wat (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) betreft heb ik bij brief van 27 mei 1997 de aansprakelijkheid voor het ongeval van haar echtgenoot volledig aanvaard. Inmiddels heb ik in een brief van 15 augustus 1997 aan (haar) geschreven dat het ongeluk dat haar man is overkomen aan Defensie is toe te rekenen en niet aan haar man en dat er geen enkele smet rust op de nagedachtenis van de (beproevingleider; N.o.). Tevens is de landsadvocaat opgedragen (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) een passende regeling aan te bieden."

3.4. De ouders van één van de bij het ongeval in 1983 omgekomen militairen lieten bij brief van 25 augustus 1997 onder meer het volgende weten aan het lid van de Tweede Kamer die de hiervoor onder 3.2. genoemde vragen had gesteld:

"Ons kwam onder ogen de antwoorden dd. 22 augustus 1997 van de Minister van Defensie op uw schriftelijke vragen aan hem en aan de Staatssecretaris van Defensie dd. 9 juli 1997 (bedoeld wordt 10 juli 1997; N.o.) inzake de mijnrampen in 1983 en in 1984.

In antwoord op uw vraag 7) zegt de minister o.a.: "Defensie heeft met betrekking tot het ongeluk te Oldebroek aansprakelijkheid erkend in februari 1994 (bedoeld wordt 1984; N.o.)".

Het is voor uw informatie goed te weten dat ons dit antwoord zeer verbaast en buitengewoon onaangenaam treft.

Het zou toch in de rede hebben gelegen, dat wij als ouders van een van de omgekomen dienstplichtige militairen (...) door de minister persoonlijk op de hoogte zouden zijn gesteld van de erkenning van aansprakelijkheid van het ongeluk in 1983.

Wij kunnen u verzekeren, dat ons een dergelijk bericht in enigerlei vorm nooit heeft bereikt."

3.5. De gemachtigde van de hiervoor onder 3.4. bedoelde ouders van één van de bij het ongeval in 1983 omgekomen militairen stelde het Ministerie van Defensie bij brief van 14 oktober 1997 aansprakelijk voor de door dit ouderpaar als gevolg van de handelwijze van het Ministerie van Defensie geleden schade. Hij gaf in deze brief onder meer het volgende aan:

"De Minister van Defensie heeft destijds als oorzaak van de ramp aan de Tweede Kamer aangegeven dat abusievelijk een scherpe mijn terecht was gekomen tussen het oefenmaterieel en dat dit de oorzaak was van de ramp in 1983 (...). Bij brief van 28 juli 1983 (...) heeft de Minister daarbij uitvoerig uiteengezet welke feiten en omstandigheden ertoe zouden hebben geleid dat deze scherpe mijn tussen het oefenmaterieel terecht kon komen.

Aan cliënten zelf is door de Minister nooit rechtstreeks iets medegedeeld. Cliënten hebben zelf via alternatieve kanalen relevante informatie moeten achterhalen, hetgeen de emotionele verwerking van de dood van hun zoon aanzienlijk heeft vertraagd.

Hoewel het cliënten zeer vele jaren heeft gekost om het verdriet dat het overlijden van hun zoon hun heeft gebracht, te verwerken, hebben zij geleidelijk aan leren leven met het feit dat hun zoon is omgekomen als gevolg van de verwisseling van een mortiermijn.

Medio dit jaar kwamen cliënten er, aanvankelijk door middel van de media, van op de hoogte dat de informatie die de Tweede Kamer na de ramp in 1983 door de Minister van Defensie is gegeven, onjuist is; de verwisseling van een oefenmijn voor een scherpe mijn is niet de enige oorzaak van de ontploffing waarbij de zoon van cliënten om het leven is gekomen.

De mijn die op 18 juli 1983 in Oldebroek is ontploft, was een mijn van het type AP 23 lot 68-2, zoals ondermeer blijkt uit de verklaringen in het proces-verbaal dat de Koninklijke Marechaussee destijds heeft opgemaakt en uit de overige vaststellingen in dit proces-verbaal. Het betrof hier, zoals hiervoor reeds is gesteld, een scherpe mijn, doch dit is niet de enige oorzaak van de ramp van 18 juli 1983. Een scherpe mijn is immers door middel van een hendeltje van stand "A" (armed) op stand "S" (safe) te zetten. In stand "S" hoort een mijn niet te kunnen exploderen.

Reeds in november 1970 is vastgesteld dat het mogelijk is dat mijnen van het type AP 23 lot 68-2 in een zogenaamde "dode stand" kunnen blijven staan indien het hiervoor bedoelde hendeltje bewogen wordt. Een zeer lichte schok is dan voldoende om de mijn te laten exploderen. Het Ministerie van Defensie was hiervan, op het moment van de ramp van 1983, reeds 13 jaar op de hoogte. Immers, reeds in november 1970 is door de Munitie Onderzoekingsdienst een rapport opgesteld waaruit een en ander duidelijk blijkt. Om onbegrijpelijke redenen heeft het Ministerie van Defensie nimmer actie ondernomen om de bewuste ondeugdelijke mijnen uit het verkeer te halen. Zelfs na de ramp in 1983 is de ondeugdelijkheid van de mijnen door het Ministerie van Defensie verzwegen, zodat een jaar later, in 1984, andermaal een ongeval met een mijn van hetzelfde type AP 23 lot 68-2 plaatsvond waarbij de (beproeving sleider; N.o.), nota bene een explosieven-expert, om het leven kwam. (Het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) die in 1970 bij de opstelling van het voornoemde rapport over de ondeugdelijke mijnen betrokken is geweest, heeft in 1984, desgevraagd, aan de Koninklijke Marechaussee verklaard:

"De inhoud van het verslag (van de Munitie Onderzoekingsdienst van 1970 (...)) is ook thans nog voor mij zo ernstig dat ik de enige mogelijke vervolgactie ook nu onmiddellijk weet, namelijk het ogenblikkelijk blokkeren van lot 68-2 en opdracht geven om de veiligheidsaanbevelingen in een aanwijzing om te zetten ten behoeve van hen die met de mortiermijnen moeten werken."

Het is cliënten bekend dat het Ministerie van Defensie inmiddels heeft erkend dat het al jaren op de hoogte was van het feit dat de mijnen van het type AP 23 lot 68-2 ondeugdelijk waren.

Naast het vorenstaande is cliënten eerst thans gebleken dat de instructeur die op de bewuste achttiende juli 1983 de les "mijnen en valstrikken" gaf, die bij de ramp ook is omgekomen, zelf nooit onderricht heeft genoten in "mijnen en valstrikken". Cliënten zijn van mening dat het Ministerie van Defensie het risico voor lief heeft genomen dat zich een ongeval met de munitie zou voordoen, door een onderofficier die hiervoor niet was opgeleid op te dragen de les in "mijnen en valstrikken" te verzorgen. Ook hieromtrent heeft het Ministerie van Defensie cliënten nimmer geïnformeerd.

Uit het vorenstaande is slechts één conclusie mogelijk. De Tweede Kamer en cliënten zijn gedurende een periode van ongeveer veertien jaar structureel door het Ministerie van Defensie opzettelijk onjuist ingelicht over de ware toedracht van de dood van de zoon van cliënten. Uit contact dat cliënten hebben met ouders van andere slachtoffers van de ramp van 1983 is hun gebleken dat ook zij de ware toedracht van de dood van hun zonen nooit hebben vernomen.

Door de handelwijze van het Ministerie van Defensie zijn de wonden, ontstaan door de dood van de zoon van cliënten, voorzover deze al waren geheeld, weer geheel opengereten. Cliënten ondergaan de ellendige tijd die zij na de ramp hebben doorgemaakt, thans door toedoen van het Ministerie van Defensie voor een tweede maal.

(...)

Daarnaast stellen cliënten de Staat der Nederlanden en het Ministerie van Defensie aansprakelijk voor alle schade, zowel materieel als immaterieel, die zij geleden hebben en die zij thans opnieuw lijden als gevolg van de handelwijze van het Ministerie van Defensie. Immers, het leed en de moeilijke periode waar cliënten thans doorheen moeten, is een direct gevolg van het feit dat het Ministerie van Defensie cliënten jarenlang blijkt te hebben misleid. Cliënten staan er dan ook op dat het Ministerie van Defensie de materiële en immateriële schade die cliënten hierdoor lijden en nog zullen lijden, aan hen vergoedt."

3.6. De Minister van Defensie reageerde bij brief van 20 november 1997 onder meer als volgt op de brief van 14 oktober 1997:

"Naar aanleiding van uw brief van 14 oktober 1997 bericht ik u het volgende. Allereerst wil ik benadrukken hoezeer ik het betreurt dat de recente publiciteit over de mijnongevallen in 1983 en 1984 de heer en mevrouw (...) meer dan veertien jaar na het overlijden van hun zoon opnieuw veel leed berokkent. Vast staat dat het ministerie van Defensie aansprakelijk was voor het mijnongeval in 1983.

Ik wil graag ingaan op enkele hoofdpunten uit uw brief. Over de toedracht van het ongeval op 18 juli 1983 heeft (de) minister (...) uw cliënten destijds geïnformeerd door middel van afschriften van brieven die hij hierover aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal had gestuurd. In uw brief merkt u op dat de verwisseling van een oefenmijn voor een scherpe mijn niet de enige oorzaak van het ongeval zou zijn geweest. Deze veronderstelling berust echter op een misverstand. Om dit duidelijk te maken ga ik kort in op de toedracht van beide ongevallen.

Bij beide ongevallen, in 1983 en 1984, ging het om een mijn van het type AP-23, lot 68-2. De oorzaak van het ongeval op 18 juli 1983 waarbij de zoon van uw cliënten om het leven is gekomen, was het feit dat er een instructieles werd gegeven met scherpe mijnen, terwijl het met instructiemodellen had moeten gebeuren. De instructeur verkeerde in de veronderstelling dat hij de beschikking had over instructiemodellen. Hij heeft gedemonstreerd hoe de veiligheidshendel op een van de mijnen van "safe" ("S") op "armed" ("A") moet worden gezet en vervolgens de hefboom bovenop de mijn, die dient om het explosief tot ontploffing te brengen, enige malen bewogen. De scherpe mijn, want het was geen instructiemodel, explodeerde hierdoor.

Het ongeval in 1984 deed zich voor tijdens periodiek onderzoek waarbij een scherpe mijn op afstand tot ontploffing moest worden gebracht. Op de mijn was de veiligheidshendel van "safe" op "armed" gezet en aan de hefboom bovenop de mijn was een touw geknoopt. Door een ruk aan het touw moest de mijn exploderen. Dat gebeurde echter niet. Toen de onderzoeksleider vervolgens de mijn benaderde en - waarschijnlijk - aanraakte, ontplofte deze alsnog.

De technische oorzaak van dit ongeval is een constructiefout in de mijn. De slagpinveer in de mijn kan bij een poging de mijn tot ontploffing te brengen in een labiel evenwicht blijven staan en heeft dan de vorm van de letter "s". Er wordt wel gesproken van de "s"-stand of "dode" stand van de slagpinveer. Als het labiele evenwicht wordt verstoord, bijvoorbeeld door aanraking, kan de mijn alsnog exploderen. Deze afwijking aan de slagpinveer is iets heel anders dan de "safe" stand van de veiligheidshendel op de mijn. Als de veiligheidshendel op "safe" staat, kan de slagpinveer niet de "dode" of "s"-stand aannemen. Dit kan alleen als de veiligheidshendel op "armed" staat en er vervolgens voldoende kracht op de slagpinveer wordt uitgeoefend.

Het ongeval in 1983 had ook kunnen gebeuren als de mijn AP-23, lot 68-2, in 1970 zou zijn geblokkeerd. Het blokkeren van een type mijn betekent dat niemand zonder uitdrukkelijke toestemming de beschikking over scherpe mijnen kan krijgen. Omdat de AP-23 mijn wel voor gebruik in oorlogstijd bestemd zou zijn gebleven, zou daarmee de noodzaak van instructie zijn blijven bestaan. Het personeel wordt, ook in zo'n geval, geïnstrueerd met behulp van opleidingsmiddelen. Het laten ombouwen van een scherpe mijn tot een instructiemijn was dan - met autorisatie - nog altijd mogelijk geweest.

Ik hoop u ervan te hebben overtuigd dat de afwijking aan de slagpinveer van de AP-23-mijn, lot 68-2, geen verband houdt met het ongeval van de zoon van uw cliënten. Het ongeval in 1983 gebeurde, omdat de instructeur een scherpe mijn in handen had en niet, zoals hij veronderstelde, een instructiemijn. In die omstandigheden was door de handelingen van de instructeur een scherpe mijn van een ander type ook tot ontploffing gekomen.

De veronderstelling dat het ministerie van Defensie uw cliënten en de Tweede Kamer opzettelijk onjuist zou hebben ingelicht over de ware toedracht van het ongeval is feitelijk dus niet juist. (De) Minister (...) heeft wel degelijk de ware toedracht van het ongeval bekendgemaakt. Het ministerie van Defensie heeft dan ook geen schadevergoedingsplicht wegens haar handelwijze na het ongeval."

3.7. De Minister van Defensie liet bij brief van 19 december 1997 onder meer het volgende weten aan de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer:

"De advocaat van de heer en mevrouw (...) heeft op 14 oktober jongstleden een brief gestuurd die op 20 november is beantwoord. (...) Verder is er in het antwoord op gewezen dat vast staat dat het ministerie van Defensie aansprakelijk is voor het mijnongeval in 1983.

Anders dan de advocaat stelt, is de verwisseling van een oefenmijn voor een scherpe mijn de enige oorzaak van het ongeval in 1983. Om dit duidelijk te maken is in de brief aan de advocaat kort ingegaan op de toedracht van de ongevallen in 1983 en 1984. Voor uw informatie dient wat dat betreft het volgende.

Bij beide ongevallen, in 1983 en 1984, ging het om een mijn van het type AP-23, lot 68-2. Het ongeval op 18 juli 1983 waarbij de zoon van de heer en mevrouw (...) om het leven is gekomen, werd veroorzaakt door het gebruik van scherpe mijnen in een instructieles, terwijl dit met instructiemodellen had moeten gebeuren. De instructeur verkeerde in de veronderstelling dat hij de beschikking had over instructiemodellen. Hij heeft gedemonstreerd hoe de veiligheidshendel op een van de mijnen van "safe" ("S") op "armed" ("A") moest worden gezet en vervolgens de hefboom bovenop de mijn, die dient om het explosief tot ontploffing te brengen, enige malen bewogen. De scherpe mijn, want het was geen instructiemodel, explodeerde hierdoor.

Het ongeval in 1984 deed zich voor tijdens periodiek onderzoek waarbij een scherpe mijn op afstand tot ontploffing moest worden gebracht. Op de mijn was de veiligheidshendel van "safe" op "armed" gezet en aan de hefboom bovenop de mijn was een touw geknoopt. Door een ruk aan het touw moest de mijn exploderen. Dat gebeurde echter niet. De mijn ontplofte alsnog nadat de onderzoeksleider naar de mijn was toegelopen.

De technische oorzaak van het ongeval in 1984 is een constructiefout in de mijn. De slagpinveer in de mijn kan bij een poging de mijn tot ontploffing te brengen in een labiel evenwicht blijven staan en heeft dan de vorm van de letter "s". Er wordt wel gesproken van de "s"-stand of "dode" stand van de slagpinveer. Als het labiele evenwicht wordt verstoord, bijvoorbeeld door aanraking, kan de mijn alsnog exploderen. Deze afwijking aan de slagpinveer is iets heel anders dan de "safe" stand van de veiligheidshendel op de mijn. Als de veiligheidshendel op "safe" staat, kan de slagpinveer niet de "dode" of "s"-stand aannemen. Dit kan alleen als de veiligheidshendel op "armed" staat en er vervolgens voldoende kracht op de slagpinveer wordt uitgeoefend.

Voor het ongeval in 1983 was (in 1970) al vastgesteld dat de mijn een manco vertoonde. Desalniettemin had het ongeval in 1983 ook kunnen gebeuren als de mijn AP-23, lot 68-2, in 1970 zou zijn geblokkeerd. Immers in vredetijd zou de mogelijkheid om over de mijn - met uitdrukkelijke toestemming - te beschikken zijn blijven bestaan. Voor het gebruik in oorlogstijd zou instructie noodzakelijk blijven. Het personeel wordt dan voor gebruik van de mijn in oorlogstijd geïnstrueerd met behulp van opleidingsmiddelen. Het ombouwen van een scherpe mijn tot een instructiemijn was dan - uiteraard met toestemming - nog altijd mogelijk geweest.

Duidelijk is dat de afwijking aan de slagpinveer van de AP-23-mijn, lot 68-2, geen verband houdt met het ongeval (in 1983; N.o.). Het ongeval in 1983 gebeurde omdat de instructeur een scherpe mijn in handen had en niet, zoals hij veronderstelde, een instructiemijn. In die omstandigheden was door de handelingen van de instructeur een scherpe mijn van een ander type ook tot ontploffing gekomen.

Dat de heer en mevrouw (...) en de Tweede Kamer onjuist zouden zijn ingelicht over de ware toedracht van het ongeval is niet juist. (De) Minister (...) heeft de juiste toedracht van het ongeval uiteengezet in brieven aan de Tweede Kamer."

De Minister voegde bij zijn brief een chronologisch overzicht. Daarin stond onder meer het volgende:

"Ontwerp/ontwikkelingsfase en Verwervingsfase:

1. De ontwikkelingsfase van de AP-23 is in 1958 gestart bij de toenmalige Artillerie Inrichting Hembrug (AI). Op 22.12.1965 werd de bestelopdracht geplaatst voor de levering van 50.000 mijnen.
De eerste proefserie lot AI-67-1, 215 stuks, werd op 13.4.1967 ter keuring aangeboden. Deze proefserie is door de toenmalige Munitie Onderzoekings Dienst (MOD) functioneel beproefd. De mijnen bleken niet aan de gestelde eisen te voldoen. Derhalve werd de proefserie afgekeurd. Het grootste probleem was dat de mijn onvoldoende hoog boven het maaiveld werd uitgestoten alvorens te detoneren. Tijdens verdere beproevingen op het schietkamp

De Harskamp (4.3.1968) bleek tevens dat zich problemen voordeden met het ontsteken van de mijn door een te geringe gevoeligheid van het slaghoedje en weigeringen in de explosieve trein. Door de leverancier werden constructiewijzigingen in het ontwerp aangebracht die bij statische proeven leidden tot een bevredigend resultaat. Hierna startte de AI met de produktie van een proeflot mijnen, lot AI-68-1. Een monster van 20 stuks van dit lot werd op de Harskamp beproefd met goed resultaat.

2. Op 25.9.1968 werd de proefserie lot AI-68-1, groot 1002 stuks, ter keuring aangeboden. Bij een inwendige inspectie van dit lot bleek dat er door de keuze van materialen sterke corrosie had plaatsgevonden in het uitstootelement. Tevens werd geconstateerd dat de mijnen niet demontabel waren, zodat de gecorrodeerde delen niet konden worden vervangen. Dit betekende dat het gehele lot niet hersteld kon worden en moest worden vernietigd. De opdracht voor het vernietigen werd aan de Explosieven Opruimings Dienst (EOD) gegeven (datum onbekend). De vernietiging werd uitgevoerd door de hefboom op de ontsteker van de mijnen van een afstand om te trekken.
3. Op 17.12.1968 werd de eerste deellevering van lot AI-68-2 (1500 st) ter keuring aangeboden. Bij het beproeven van 20 stuks van dit lot bleek dat er nog enkele problemen waren met de uitstoting van de mijn uit de pot en het sporadisch disfunctioneren van het slaghoedje in de ontsteker. De problemen werden door constructiewijzigingen opgelost. Op 28.4.1969 werd het lot AI-68-2 goedgekeurd. Daarnaast bleek dat de ontstekingshefboom in de beweging werd gehinderd door een hoge opsluitschroef. Besloten werd om ingaande lot AI-69-1 een verbetering door te voeren in de vorm van een lagere opsluitschroef.
4. Ook uit tests tijdens de produktie van een onbekend lot in november 1969 bleek dat bij een aantal ontstekers de trekkracht nodig om de ontstekers te doen functioneren hoger was dan voorgeschreven. De oorzaak werd gezocht in een mogelijk geringe afwijking in de materiaalsamenstelling van de bladveer van deze ontstekers. De iets hogere trekkracht werd acceptabel geacht.
5. Op 20.1.1970 werd door de EOD melding gedaan van een groot aantal weigeraars tijdens het vernietigen van het lot AI-68-1.
6. Correspondentie van 16.2.1970 verwees naar een voorval tijdens het vernietigen van lot AI-68-1 bij de EOD, waarbij een mijn die weigerde na ca 18 minuten (in het Proces Verbaal nr. P4/85 werd in een aantal verklaringen een vertraging van tenminste 30 minuten gemeld) alsnog spontaan tot detonatie kwam. Uit de beschikbare documenten kan niet worden afgeleid op welke datum dit voorval zich heeft voorgedaan. Op 16.2.1970 werd in overleg

tussen AI en MOD besloten om 500 mijnen van lot AI-68-1 niet "en bloc" te vernietigen teneinde alsnog gegevens te verkrijgen over de werking.

7. Op 19.2.1970 werd door DMKL aan de MOD opdracht gegeven om 100 mijnen van lot 68-1 met röntgen te laten doorlichten. Een reden werd niet gegeven. Het doorlichten heeft geen succes gehad omdat de inwendige delen op de foto's onvoldoende zichtbaar bleken. *(Geen duidelijkheid kon worden verkregen omtrent de datum en wijze van vernietigen van de resterende mijnen van lot AI-68-1. In het beproevingsverslag van 11.11.1970 werd vermeld dat alle mijnen waren vernietigd.)*

8. Als gevolg van het grote aantal weigeraars (waaronder de spontaan functionerende weigeraar) tijdens het vernietigen van lot AI-68-1 bij de EOD, werd in 1970 door de MOD een onderzoek uitgevoerd gericht op het vaststellen van eigenschappen van de mijn, die bij voorgaande beproevingen en keuringen niet of onvoldoende waren belicht. Omdat het lot 68-1 inmiddels was vernietigd, werd het onderzoek uitgevoerd aan lot AI-69-4. Het lag in de bedoeling om aan de hand van bevindingen nader advies uit te brengen over instructies voor de gebruiker.

In het beproevingsverslag van 11.11.1970 werd vermeld dat eerder al onderzoek was verricht naar de mogelijkheid dat een ontsteker waarvan de hefboom *(die dient om het explosief tot ontploffing te brengen)* is omgetrokken, pas na verloop van tijd onder invloed van relatief zwakke krachten, functioneert. Daarbij was gebleken dat de (slagpin)veer zeer wel in de dode stand ("S-stand") was te brengen. In het bijzonder bij mijnen waarbij de opsluitschroef nog niet was verlaagd. Een zeer lichte schok was daarna voldoende om de ontsteker te doen functioneren. Dit punt werd derhalve niet bij dit onderzoek betrokken.

Resultaat van het onderzoek luidde onder meer als volgt:

- aangenomen werd dat de ontsteker functioneerde bij een kracht tussen 2 en 5 kg: in veel gevallen zou de benodigde kracht voor het functioneren groter zijn dan 4 kg.
- bij een ontsteker waarop een kracht van 2 tot 5 kg werd aangelegd en *(gelijktijdig)* de veiligheidshendel van "safe" naar "armed" werd omgelegd bestond er kans op onmiddellijk functioneren van de mijn.
- bij overbelasting van de hefboom brak het drukstuk *(in de ontsteker)*, danwel werd het drukstuk ingedeukt. Het was daarna *(alleen wanneer de veiligheidshendel op armed was gezet)* nog steeds mogelijk dat de ontsteker zou functioneren wanneer op de hefboom voldoende kracht werd uitgeoefend. *(Toelichting: De ontsteker kon, ook na overbelasting, niet functioneren als de veiligheidshendel in de "safe"-stand stond en de hefboom werd omgetrokken).*

- vermeld werd dat het ruimen van mijnenvelden, met name die bij lage temperaturen in dienst waren geweest, niet van risico ontbloot was (*in verband met mogelijke dode stand ("S-stand") van de slagpinveer*).

Ongeval Leslokaal 't Harde:

9. Het Opleidingscentrum Technische Dienst (OCTD) vroeg instructiemijnen van de AP23 aan. Hiertoe gaf de DMKL op 27.11.1974 opdracht aan 566 Munitie Renovatie Compagnie (Munrencie) om deze instructiemunitie te vervaardigen uit scherpe munitie. Vooruitlopend op de opdracht werden op 10.10.1974 twee scherpe mijnen AP23 geleverd aan Munrencie. Deze mijnen waren van lot AI-68-2. De mijnen werden opgeslagen in de opslagplaats Fort Snel, maar niet geboekt in de munitieadministratie.
10. In de opdracht van DMKL was aangegeven dat deze scherpe mijnen bij de EOD onschadelijk moesten worden gemaakt. Daartoe werd een interne werkopdracht bij Munrencie opgesteld en werden de mijnen verzendklaar gemaakt voor het onschadelijk maken door de EOD. De mijnen werden echter, om onbekende redenen, nooit naar de EOD verzonden.
11. Op 7 januari 1981 werd gerapporteerd over afgedane werkopdrachten. Daaruit blijkt dat de ombouw van de AP23 tot instructiemijnen nog niet was afgedaan.
12. In juli 1981 werden de mijnen - om niet opgehelderde redenen - door een munitietechnicus vanuit de opslagplaats in Fort Snel overgebracht naar een werkplaats van de Munrencie. Er waren aan deze mijnen geen werkzaamheden verricht. Toen de betreffende munitietechnicus werd overgeplaatst bleven de mijnen in de werkplaats. Omdat een opvolger niet bekend was, werden de mijnen niet overgedragen.
13. Intussen had Munrencie op 17.9.1977 van de Materieel Beproevingafdeling-1 (MBA1) drie exemplaren AP28 (oefenmortiermijnen van de AP23) ontvangen. Deze zending werd geboekt in de munitievoorraad van Munrencie. De mijnen werden gebruikt voor ombouw tot instructiemunitie voor het OCTD, vermoedelijk 1 instructiemijn en 1 opengewerkt model. De 3^e mijn is waarschijnlijk vernietigd. De modellen werden aan het OCTD geleverd en daarmee was de opdracht van DMKL, d.d. 27.11.1974 afgedaan (zie punt 9). Echter, de afgeleverde modellen waren niet afgeboekt van de voorraad instructiemunitie van Munrencie met als gevolg dat in de administratie een saldo van 3 stuks instructiemunitie bleef bestaan.

14. Op 1.6.1983 bleek uit de voorraadadministratie van Munrencie dat er nog een voorraad is van 3 oefenmortiermijnen 'onschadelijk'. Deze mijnen werden eerst aan het OCTD aangeboden (geen behoefte) en vervolgens aan het Artillerie Schietkamp (ASK) alwaar men de mijnen wel wilde hebben.
15. Bij Munrencie werd op 15.6.1983 een kist waarin zich 2 (scherpe) mijnen bevonden en waarin naar verluidt een notitie "instructiemodellen" aanwezig was, aangevuld met één-groengekleurde en verzegelde oefenmijn die nog niet met EXC (*exercitie*) was gemerkt.
De kist werd met pen gemerkt "Instructiemodellen" en op 15.06.1983 (verzegeld) naar het ASK gebracht.
Aldaar werd de kist opgeslagen op het munitiecomplex.
16. Op 23.6.1983 werd de kist door de artillerieschool opgehaald. Tijdens een les "Mijnen en Valstrikken" op 18.7.1983 werd een (scherpe) mijn gedemonstreerd en geschiedde het fatale ongeval.

(...)

Ongeval Artillerie Schietkamp (...):

18. De voor de uitvoering van het periodiek onderzoek (PO) aan de AP23 benodigde werkopdracht werd op 30.07.1984 gegeven. Voor het PO werden de Lots AI-68-2, AI-69-1, AI-69-5 en AI-70-1 aangewezen.
19. Op 14.09.1984 werd op het ASK een deel van de proeven uitgevoerd aan lot AI-68-2. Tijdens het uitvoeren van de proeven weigerde een mijn van dit lot. Toen de onderzoeksleider (...) de mijn naderde - en waarschijnlijk aanraakte - ontplofte deze mijn alsnog waarbij hij om het leven kwam.

Maatregelen ter Verbetering

20. Als gevolg van het ongeval werden op 18.09.1984 met een telegram aan alle gebruikers de mijnen AP23 voor vredesgebruik geblokkeerd.
21. Direct na het ongeval begon de DMKL een Technisch onderzoek naar de mogelijke oorzaak. Over de voortgang van het onderzoek werd gerapporteerd in fasen (tussenrapportages op 20.09.1984 en 27.09.1984) waarbij in het rapport van 27.09.1984 werd geconstateerd dat bij het omtrekken van de hefboom op de ontsteker een weigering kon optreden waarbij de slagpinveer in een "S-stand" kwam zonder het slaghoedje te initiëren. Tevens werd geconstateerd dat in deze "S-stand" een labiel evenwicht bestond waarbij de slagpinveer door een kleine verstoring (b.v. bij aanraken van de mijn) alsnog

naar een uiterste stand kon doorslaan. Dit kon zowel naar boven, terug in de ('veilige') uitgangsstand als naar beneden, waarbij de mijn alsnog tot ontplofing kon komen.

Tevens werd aanbevolen alle mijnen van Lot AI-68-2 in te laten leveren bij het munitiemagazijn Loon op Zand, hetgeen op 06.11.1984 was uitgevoerd.

22. Het eindrapport van het technisch onderzoek dateert van 01.07.1985. Bevestigd werd dat de vermoedelijke oorzaak van het ongeval de "S-stand" van de slagpinveer is geweest.
23. Aangezien er geen vervanger voor de AP23 op de markt beschikbaar was, gaf de Chef Landmachtstaf op 12.12.1985 opdracht om van 30000 mijnen de ontstekers te modificeren.
24. In afwachting van de modificatie werd op 20.8.1986 ten gevolge van het aantreffen van onjuist verpakte mijnen AP23 een verbod uitgevaardigd op het uitvoeren van inspecties aan de AP23. Bij enkele mijnen was in de verpakking een verdraaiing van de veiligheidshendel naar een stand tussen "safe" en "armed" geconstateerd.
25. Op 26.6.1987 rapporteerde de Materieel Beproeving Afdeling-1 (MBA-1) over de proeven uitgevoerd om vast te stellen of de gemodificeerde ontstekers veilig gebruikt konden worden (typeclassificatie).
Aangegeven werd dat de ontsteker niet aan de gestelde veiligheidseisen voldeed (o.a. spontaan functioneren van de ontsteker). Gegeven de negatieve resultaten werd op 25.7.1987 een vertraging gemeld m.b.t. de modificatie van de ontsteker.
26. Een tweede modificatie werd op 17.3.1989 aan MBA-1 ter beproeving voorgelegd. Op 9.2.1990 werd door MBA-1 de voorlopige conclusie getrokken dat de ontsteker nog steeds niet geheel veilig was.
27. Naar aanleiding van het negatieve resultaat van de ontwikkelingen werd door de DMKL aan de Chef Landmachtstaf op 24.4.1990 voorgesteld de inspanningen voor de modificatie van de ontsteker te beëindigen. Op 21.5.1990 gaf de Chef Landmachtstaf opdracht de modificatie te staken, de mijnen te voorzien van een borgkap in de verpakking en zo snel mogelijk aan te vangen met de vervanging van de mijnen. Daarbij werd bevestigd dat de mijnen in vredetijd niet mochten worden gebruikt en werd tevens aangegeven dat het oorlogsgebruik werd voorbehouden aan genie-eenheden.

28. In Duitsland was in 1989 een aanvang gemaakt met het ontwikkelen van een nieuwe en moderne elektronische sensor t.b.v. een modernisering van de oude Duitse AP-mijnen (Schuetzenmine DM31).
Nederland had de bedoeling om door Duitsland gemodificeerde mijnen uit hun voorraden te verwerven ter vervanging van de AP23. De Duitse ontwikkeling mislukte echter. Onderzoek aan andere ontwikkelingen van AP-mijnen (Italië en Duitsland) was inmiddels gaande om toch in vervanging van de AP23 te kunnen voorzien.
29. In maart 91 heeft de Staatssecretaris beslist dat de gehele behoefte aan mijnen diende te worden herzien in verband met de gewijzigde politieke situatie na het vallen van de Berlijnse Muur. Als gevolg van deze herbezinning en de daarmee gepaard gaande onduidelijkheid in de behoefte aan mijnen werd de vervanging van de AP23 tijdelijk opgeschort.
30. Het besluit van 11.3.1996 alle anti-personeelmijnen af te schaffen, betekende dat ook AP23 (evenals de AP22) moest worden vernietigd. Gegeven de historie van deze mijn wordt geen voorraad aangehouden t.b.v. onderzoeken en beproevingsactiviteiten. Met de vernietiging van de AP23 werd eind 1996 aangevangen. Tot november 1997 waren 24953 mijnen vernietigd. Het restant (20073 mijnen) zal uiterlijk in mei 1998 zijn vernietigd."

3.8. Op 5 februari 1998 vond mondeling overleg plaats over de brief van 19 december 1997 tussen de Staatssecretaris van Defensie en de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer. In het verslag van dit mondeling overleg staat onder meer het volgende:

"Het antwoord van de staatssecretaris van Defensie

De staatssecretaris vond het niet relevant om thans uitputtend in te gaan op de technische kant van het niet minder dan 40 jaar omvattende dossier van de AP-23-mijn. Wel duidelijk is, dat de ontwikkeling ervan met veel strubbelingen gepaard ging en dat het niet lukte om een goed werkende, volledig veilige ontsteker te ontwikkelen. In de jaren tachtig is met deze mijn een tweetal ernstige ongelukken met dodelijke afloop gebeurd, die bijzonder groot, nog dagelijks voelbaar leed hebben veroorzaakt. In de recente publiciteit over de historie van de AP-23-mijn is een aantal zaken met elkaar in verband gebracht. De gedachte dat de ongevallen van 1983 en 1984 dezelfde oorzaak hebben, berust echter op een misverstand. Het ongeval in 1983 gebeurde omdat de instructeur een scherpe mijn in handen had en niet, zoals hij veronderstelde, een instructiemijn. Deze instructeur had een basisopleiding gekregen. Men kan zich afvragen of een andere instructeur de verwisseling wellicht had onderkend, maar dat is niet gebeurd. Als deze verwisseling had plaatsgevonden met een ander type mijn dan de AP-23, was dit ongeval ook gebeurd. Een scherpe mijn van een ander type was in deze omstandigheden ook tot ontploffing gekomen. Het ongeval had niets te maken met technische

onvolkomenheden, maar is veroorzaakt door enorme fouten in het voortraject. In plaats van een instructiemijn is aan een instructeur een scherpe mijn verstrekt. Desgevraagd gaf hij aan dat een scherpe mijn en een instructiemijn een verschillend uiterlijk behoren te hebben. Zo behoort een instructiemijn met een «O» gemerkt te zijn en ook een bepaalde kleur te hebben. Dat was in dit geval niet zo. Uiterlijk had de mijn ook het voorkomen van een scherpe mijn. Het is onbegrijpelijk dat het ongeval desondanks toch heeft kunnen gebeuren. Na het ongeval zijn maatregelen op het gebied van munitieherkenbaarheid en -verwerking genomen om dit soort verwisselingen te voorkomen. Het ongeval in 1984 had een totaal andere oorzaak. Dit ongeval werd veroorzaakt door een technische constructiefout in de AP-23-mijn. Bij defensie was informatie aanwezig over dit manco. Het is ontzettend slecht dat geen maatregelen zijn genomen die het ongeluk hadden kunnen voorkomen.

Na de recente publiciteit in de media en de daarin gesuggereerde verbanden, hebben enkele nabestaanden van betrokkenen bij het ongeval in het leslokaal 't Harde zich tot defensie gewend. In de reactie van defensie zijn de verschillen tussen de ongevallen van 1983 en 1984 nog eens uitgelegd. Daarbij is aangeboden om een en ander in een persoonlijk gesprek nader toe te lichten. Voor één gesprek is al een afspraak gemaakt. De advocaat van de familie (...) heeft zeer recent een schriftelijke reactie op de uitleg van defensie gestuurd. Een afschrift daarvan is aan de vaste commissie gezonden. De daarin gedane suggestie dat bewust een les met een scherpe mijn zou zijn gegeven, ontkende de staatssecretaris met kracht als zijnde onbestaanbaar. De betrokken advocaat krijgt op zeer korte termijn een reactie waarin beargumenteerd uiteen wordt gezet waarom zijn veronderstellingen niet juist zijn. (...)

In 1997 heeft Defensie bij brief van (de) minister (...) de aansprakelijkheid voor het ongeval (op 14 september 1984; N.o.) aanvaard. Aan het eerherstel van de (beproeving sleider; N.o.) is ruime bekendheid gegeven. De landsadvocaat heeft aan de advocaten van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) een voorstel voor een financiële regeling voorgelegd. Op 15 augustus 1997 is in dat verband een aanbod gedaan. Op 22 december 1997 en 13 januari 1998 is hierop gerappelleerd. De staatssecretaris hoopte zo snel mogelijk een reactie te ontvangen. (...)

Desgevraagd gaf de Staatssecretaris aan dat de landsadvocaat voor de rechter heeft aangevoerd dat aan (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) nimmer opdracht is verstrekt om uit te dragen dat de (beproeving sleider; N.o.) door eigen nalatigheid het slachtoffer was geworden van een ongeval. Onderzoek heeft geen enkele aanwijzing opgeleverd die erop zou duiden dat een dergelijke opdracht aan (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) is verstrekt. (...) Hoe het heeft kunnen gebeuren dat ondanks voorhanden zijnde rapportages tegenover (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) werd uitgedragen dat het ongeval te wijten was aan nalatigheid van haar man vond de Staatssecretaris volstrekt onbegrijpelijk en zeer te betreuren. Ondanks pogingen daartoe is het niet gelukt de precieze oorzaak hiervan te achterhalen. Wel zijn, onmiddellijk nadat bekend werd hoe de zaak werkelijk in elkaar stak, maatregelen genomen.

Na het ongeval in 1984 werd de AP-23-mijn uitsluitend voor gebruik in oorlogstijd bestemd. Verder werd opdracht gegeven tot modificatie van het ontstekingsmechanisme

van de mijn. De ontwikkeling daarvan heeft echter geen positief resultaat opgeleverd. Op grond hiervan heeft de landmacht in 1990 besloten deze ontwikkeling stop te zetten. Het in 1996 door de minister van Defensie genomen besluit om alle AP-mijnen af te schaffen, leidde ertoe dat ook de AP-23-mijnen moesten worden vernietigd. Op dit moment heeft een daarin gespecialiseerd Frans bedrijf bijna 25 000 mijnen vernietigd. Alle AP-23-mijnen die nog moeten worden vernietigd, zijn voorzien van borgkappen en opgeslagen in magazijnen. Opslag en vervoer naar het vernietigingsbedrijf in Frankrijk is volstrekt veilig. Medio 1998 zullen de nog resterende 20 000 mijnen zijn vernietigd. In navolging van moderne ontwikkelingen in de industrie is vanaf 1994 een integraal managementsysteem voor munitieveiligheid geïntroduceerd. In dat kader wordt de veiligheid in een continu proces bewaakt."

3.9. Inmiddels had de gemachtigde van het hiervoor onder 3.4. bedoelde ouderpaar bij brief van 29 januari 1998 onder meer het volgende aan de Minister van Defensie laten weten:

"In Uw brief van 20 november 1997 baseert u Uw antwoord op enige feiten, die u - naar de mening van cliënten - ten onrechte als vaststaand beschouwt. In het hierna volgende zal ik op deze feiten ingaan.

1. Het exploderen van de mijn als de veiligheidshendel op "safe" staat.

In uw brief gaat u er ten onrechte vanuit dat de zogenaamde "s-stand" slechts kan ontstaan bij een poging de mijn tot ontploffing te brengen. Dit is niet juist en het verbaast cliënten en mij in hoge mate dat u zich op dit standpunt stelt, aangezien de Krijgsmacht/het Ministerie van Defensie reeds diverse proeven met de AP-23 heeft uitgevoerd waaruit steeds gebleken is dat het standpunt dat u thans inneemt, onjuist is. (...)

In het eerste rapport (meegestuurd als bijlage 1; N.o.) dat is opgesteld op 26 juni 1987 door de Directie Materieel Koninklijke Landmacht, Materieel Beproeving Afdeling 1. Commissie van Proefneming, is de samenvatting reeds op eerste bladzijde opgenomen. Deze samenvatting vermeldt:

"De ontsteker van de mortiermijn nr. 23 is niet veilig. Daarom is een nieuwe ontsteker nr. 23C1 ontwikkeld. Deze heeft een uitgebreide typeclassificatiebeproeving ondergaan.

Dit nieuwe ontwerp voldoet niet en vertoont dezelfde soort problemen als het oude ontwerp, te weten een labiele evenwichtstoestand van de ontsteker, zelfs in de gegrendelde stand "SAFE".

Zelfs in de "veilige" stand."

Als **bijlage 2** stuur ik u een beproevingsaanvraagformulier van 24 oktober 1990 waarin het volgende wordt vastgesteld:

"Bij de Fa. Franerex vindt de modificatie plaats van de mijn nr. ap-23 naar nr. 23C2. Tijdens het modificatieproces wordt de ontsteker gecontroleerd. Met de ontgrendelhendel op "safe" wordt de tuimelaar gespannen. Vervolgens wordt de ontgrendelhendel in de "armed" positie gedraaid; de ontsteker mag dan niet functioneren. Bij één ontsteker is dit echter wel gebeurd."

Als **biilage 3** stuur ik u "aantekeningen behorende bij mijnmortier AP nr. 23. (zie hiervoor onder B.1.15.; N.o.) waarin onder meer is vastgesteld:

"6. Indien de veiligheidshendel uit de safe stand is gedrukt door het binnendeksel, kan de volgende situatie ontstaan: Al voordat de veiligheidshendel in de stand "armed" staat, kan de wapeningspen zich onder invloed van de wapeningspenveer naar binnen in het aluminiumlichaam bewegen, zodoende het grendelblok met slagpin vrijgevend."

*7. Er zijn dan twee mogelijkheden:
(...)*

*b. De slagpinveer bevindt zich in zogenaamde S-toestand.
Dit is technisch mogelijk, terwijl de wapeningspen het grendelblok vergrendelt."*

In de hierboven bedoelde situaties is niet getracht de geteste mijnen tot ontploffing te brengen, maar is de "s-stand" wel ontstaan.

Indien de slagpinveer de "s-stand" heeft aangenomen, kan, zoals u weet, de bewuste mijn reeds door een zeer geringe schok tot ontploffing komen. Het is dan ook zeer wel mogelijk dat de mijn die op 18 juli 1983 is ontploft, in het geheel niet in de "armed-stand" stond, maar dat de mijn, waarvan de slagpinveer reeds de "s-stand" had aangenomen, door een geringe schok (zoals bijvoorbeeld het bewegen van de hefboom) tot ontploffing is gekomen, terwijl de veiligheidshendel op safe stond.

Uw redenering dat uit het feit dat een ontploffing heeft plaatsgevonden kan worden afgeleid dat de veiligheidshendel op "armed" moet hebben gestaan, is dan ook ongeldig.

2. Stond de mijn ten tijde van het ongeval op 18 juli 1983 op "armed" of op "safe"?

In uw brief stelt u dat de hele problematiek rondom de s-stand in het geval van de ramp die heeft plaatsgevonden op 18 juli 1983, niet relevant is. (De instructeur; N.o.) die de les mijnen en valstrikken gaf, zou immers de hefboom van de mijn hebben bewogen, terwijl deze op "armed" stond. Elke mijn zou onder deze omstandigheid tot ontploffing zijn gekomen.

Het staat allerm minst vast dat deze veronderstelling juist is, nu er legio aanwijzingen zijn die op het tegendeel wijzen, te weten:

- a. Een van de getuigen die destijds gehoord is, heeft uitdrukkelijk verklaard dat de wachtmeester de veiligheidshendel "op en neer" heeft bewogen. Dit houdt in dat de mijn eerst van "safe" op "armed" is gezet en daarna weer van "armed" op "safe".
Hiernaar heeft de Koninklijke Marechaussee ten onrechte niet doorgevraagd.
- b. In het proces-verbaal bevindt zich een lesrooster, bestemd voor de lichter 83/4 dat door (de instructeur; N.o.) is ingevuld. Op dit lesrooster staat vermeld dat voor de les de mijnen AT-26, AP-24 C1, en AP-28 in organieke verpakking benodigd zouden zijn. Aan het begin van de les heeft (de instructeur; N.o.) deze getallen veranderd in de nummers van de mijnen die werkelijk in de kist zaten. In plaats van AP-24 C1 werd geschreven "22 scherp". In plaats van de AP-28 werd geschreven "AP-23 scherp".
- c. Op de bewuste dag hebben drie kanonniërs een gesprek opgevangen dat gevoerd werd tussen kaderleden van de betreffende kazerne, inhoudende dat de bewuste les gegeven zou worden met scherpe munitie. Over deze opmerking heeft de vader van één van deze drie kanonniërs het Ministerie van Defensie bij schrijven van 15 augustus 1983 ingelicht. Hierop zijn de bewuste drie kanonniërs summier door de Koninklijke Marechaussee verhoord waarna de Koninklijke Marechaussee het "daarop betrekking hebbend personeel van de kaderbatterij" waartoe de kanonniërs behoorden, heeft aangemaand zich vanaf dat tijdstip op het standpunt te stellen "dat noch de omgekomen wachtmeester-instructeur, noch iemand anders van het ASK op de hoogte kon zijn geweest dat er zich in de kist instructiemiddelen twee (scherpe) mortiermijnen AP-23 hadden bevonden." Verder heeft de Koninklijke Marechaussee de bijeengeroepen militairen aangemaand het bedoelde gesprek vanaf dat tijdstip te beschouwen als bravourtaal of als grap. Een en ander is in het proces-verbaal na de ramp van 18 juli 1983 opgenomen onder dossiernr. 13 letter P.

Clënten zijn van mening dat de Koninklijke Marechaussee hoogst onzorgvuldig heeft gehandeld door het opgevangen gesprek af te wimpelen als bravourtaal of als grap. Met name gezien vanuit het licht dat het hier om één van de ernstigste ongevallen gaat die zich ooit bij Defensie heeft voorgedaan, was een diepgaand onderzoek op zijn plaats geweest, zeker nu - gezien het hiervoor reeds gestelde - allerminst vaststaat dat (de instructeur; N.o.) zich niet realiseerde dat hij met een scherpe mijn van doen had. Bovendien was er alle reden voor de Koninklijke Marechaussee om een en ander uitgebreid te onderzoeken, nu al vaststond dat er zich scherpe mijnen in het leslokaal hebben bevonden.

Concluderend stellen cliënten zich op het standpunt dat in het geheel niet kan worden vastgesteld dat (de instructeur; N.o.) niet op de hoogte was van het feit dat hij met een scherpe mijn van doen had. Logisch gevolg hiervan is dat eveneens niet

kan worden vastgesteld dat (de instructeur; N.o.) de veiligheidshendel niet op "safe" had gezet, alvorens de mijn te demonstreren. Immers, indien men ervan uitgaat dat (de instructeur; N.o.) zich realiseerde dat hij met een scherpe mijn te maken had, ligt het niet voor de hand aan te nemen dat hij deze zou demonstreren, terwijl de veiligheidshendel op "armed" stond.

3. Inlichtingen van het Ministerie van Defensie aan cliënten/de Tweede Kamer.

Nadat de ramp van 1983 had plaatsgevonden, heeft het Ministerie van Defensie enkel duidelijkheid verschaft omtrent de vraag hoe het mogelijk was dat de scherpe mijn uiteindelijk in een leslokaal met dienstplichtigen kon belanden. Hierbij is in het geheel geen aandacht geschonken aan het feit dat de AP-23 een ondeugdelijke mijn is, hetgeen het Ministerie van Defensie zelfs jarenlang heeft ontkend, terwijl zij hiervan al sinds 1970 op de hoogte was. Zelfs na het ongeval in 1983 heeft het Ministerie van Defensie geen passende maatregelen genomen om de AP-23 mijnen uit de landsvoorraad te vernietigen, zodat in 1984 andermaal een ongeluk met de AP-23 plaatsvond, waarbij de (beproeving sleider; N.o.) om het leven kwam.

In 1985 heeft (de Chef Landmachtstaf; N.o.) een nota geschreven over modificatie van de AP-23, zodat technische onvolkomenheden aan deze mijn zouden worden opgeheven. (De Chef Landmachtstaf; N.o.) schrijft in deze nota dat op deze wijze weer veilig met de mijn zou kunnen worden gewerkt. In zijn nota verzoekt (de Chef Landmachtstaf; N.o.) 30.000 mijnen te laten modificeren, zodat deze weer veilig zouden zijn. (De Chef Landmachtstaf; N.o.) schrijft vervolgens dat aan het resterende gedeelte van de voorraad geen behoefte meer is, zodat dit (onveilige) gedeelte wellicht nog in aanmerking kan worden gebracht voor hulp aan bondgenoten.

Cliënten zijn geschokt door het feit dat het Ministerie van Defensie kennelijk het voornemen had (welk voornemen misschien zelfs is uitgevoerd) de mijnen, waarvan het Ministerie wist dat deze onveilig waren aan "bondgenoten" te verkopen. (...)

Daarnaast is aan cliënten nooit medegedeeld dat (de instructeur; N.o.) van zijn meerderen de opdracht had gekregen om de les mijnen en valstrikken te geven, terwijl hij deze les nog nooit eerder had gegeven en hiervoor ook geen deugdelijke opleiding had genoten. Ook zijn cliënten nimmer op de hoogte gesteld van het feit dat deze les volgens de voorschriften van het Ministerie van Defensie door tenminste twee instructeurs tegelijk gegeven dient te worden, hetgeen in het onderhavige geval niet is gebeurd.

Het moge duidelijk zijn dat nabestaanden van een slachtoffer van een dodelijk ongeval voor het verwerken van het leed zo compleet mogelijk door degenen die aansprakelijk is voor het ongeval (in dit geval het Ministerie van Defensie) dienen te worden geïnformeerd. Zelfs indien Uw lezing van de ramp van 1983 juist zou zijn, heeft het Ministerie van Defensie onrechtmatig gehandeld jegens cliënten en de overige nabestaanden, door deze zo slecht en incompleet te informeren over de toedracht van het ongeval en de aanwezige achtergrondinformatie. Uitgerekend het Ministerie

van Defensie, dat haar personeelsleden met explosieven laat omgaan, dient zich te realiseren dat zij nabestaanden van slachtoffers van ongevallen zo zorgvuldig mogelijk dient te begeleiden in het leed dat zij doormaken. Hierin is het Ministerie van Defensie in grove mate tekort geschoten, zodat de nabestaanden van de ramp van 1983 dit leed thans nogmaals doormaken.

Gezien het vorenstaande staat allerminst vast dat de ramp in 1983 ook had kunnen plaatsvinden, indien zich een "deugdelijke" scherpe mijn in het leslokaal zou hebben bevonden. Juist omdat dit in het geheel niet vaststaat, is naar de mening van cliënten een diepgaand extern onderzoek bij het Ministerie van Defensie wenselijk. Het feit dat het Ministerie van Defensie zich ook thans nog op standpunten stelt waarvan zij weet dat deze onjuist zijn, versterkt het gevoel van cliënten dat een dergelijk onderzoek noodzakelijk is, aanzienlijk.

Aangezien de brief die uw Staatssecretaris naar aanleiding van mijn brief aan de Vaste Kamercommissie aan deze commissie heeft gestuurd, op vele punten gelijk is aan uw schrijven van 20 november jl. aan mij, heb ik een afschrift van deze brief per gelijke post aan de Vaste Kamercommissie gestuurd.

Cliënten handhaven hun aansprakelijkheidsstelling van het Ministerie van Defensie voor alle schade, zowel materieel als immaterieel, die zij hebben geleden als gevolg van de handelwijze van het Ministerie van Defensie."

In het bij deze brief als bijlage 1 gevoegde rapport van 26 juni 1987 van de Materieel Beproeving Afdeling 1., Commissie van Proefneming, staat, afgezien van het hiervoor in de brief opgenomen citaat, onder meer het volgende:

"De werking van het mechanisme (van de ontsteker; N.o.) berust op hetzelfde principe, dat bekend is van de ontsteker van de oefenmortiermijn AP nr. 28.

De toegepaste veiligheid is identiek aan de veiligheid die in de oude ontsteker nr. 23 is toegepast.

Dit is de veiligheidspen voorzien van zwaluwstaart, die bediend wordt door de ontgren-del(wapenings-) hendel.

(...)

De nrs. 128 en 141 hebben daadwerkelijk gefunctioneerd, terwijl de ontgren-delhendel nog op SAFE stond.

(b) Voorshands wordt deze klasse gebreken (gebreken aan zeven ontstekers, inclusief die aan nrs. 128 en 141; N.o.) als een groep beschouwd. Alle hebben de LT (een trilproef; N.o.) ondergaan en zes van de zeven hebben een valproef ondergaan. Nadere bestudering van het valschema (...) leert, dat alle zes slechts een val van 90 cm in hun

verpakking hebben ondergaan en wel: alle zes op dezelfde lange zijkant met de ontsteker naar beneden gericht bij omgevingstemperatuur.

(c) Alle zeven ontstekers zijn - tesamen met 10 niet-mishandelde referentie exemplaren - doorgelicht. Op de röntgenfoto's viel bij de zeven verdachte ontstekers het volgende te constateren:

* De zwaluwstaart van de veiligheidspen was in alle gevallen in de juiste positie (SAFE);

* Bij ex. nr. 128 was de zwaluwstaart afgebroken, en bij nr. 141 was de zwaluwstaart ernstig verbogen, beide hadden gefunctioneerd.

(...)

* De referentie ontstekers vertoonden geen bijzonderheden.

(...)

(f) Mogelijke verklaring

Aanname: De ontsteker kan zich in een labiele evenwichtstoestand bevinden. (...) Dit is in tegenspraak met de verwachting van de ontwerper.

Deze labiele evenwichtstoestand kan als volgt worden verklaard:
Door trilbelastingen ontstaan spelingen op de metal parts. Daardoor kunnen de toleranties en de bewegingsmogelijkheden toenemen.

Indien het drukstuk een grote schokbelasting krijgt (grote versnelling, snelle stijgtijd), breekt het drukstuk op de speciaal daarvoor ontwikkelde breekrand en zal de mijn nooit functioneren. Dit levert een effectiviteitsaspect op en geen veiligheidsaspect. Echter, indien de kracht op het drukstuk wat minder groot is, maar wat langer duurt, blijft het drukstuk heel en wordt de zwaluwstaart van de veiligheidspen verbogen (of zelfs afgebroken). Dan komt het grendelstuk een klein stukje naar beneden. Op een gegeven moment komt de groef in het grendelstuk gedeeltelijk voor de kogeltjes en worden de kogeltjes door het schuine oplooptstukje een klein stukje weggeduwd en kunnen dan NET klem komen te zitten.

Bij verbogen zwaluwstaart zal het eventueel gewapend worden en/of op SAFE zetten niet of niet goed mogelijk zijn.

Door verdere belasting van de ontstekers kan de labiele evenwichtstoestand weer overgaan in de oorspronkelijke toestand. Edoch het is gebleken dat de slagpin ook zijn weg naar het slaghoedje kan vervolgen, zeker bij een verbogen zwaluwstaart. Dit zal bij een scherpe mijn resulteren in het voortijdig functioneren."

3.10. Bij brief van 10 maart 1998 reageerde de Minister van Defensie onder meer als volgt op de brief van 29 januari 1998:

"Hieronder zal ik nader ingaan op de eerder door (de) Minister (...) beschreven toedracht van het ongeval.

Daarbij wil ik vooropstellen dat de suggestie dat bewust een les zou zijn gegeven met een scherpe mijn elke fundering mist. Ik wijs deze suggestie dan ook pertinent van de hand. (...)

Op de eerste bladzijde onder punt 1 stelt u dat het onjuist is dat de S-stand slechts zou kunnen ontstaan bij een poging de mijn tot ontploffing te brengen. Voor de goede orde herhaal ik allereerst hetgeen aan u is geschreven in de brief van 20 november jongstleden. Dat is namelijk dat de slagpinveer alleen de dode of S-stand kan aannemen als de veiligheidshendel op ARMED staat en er vervolgens voldoende kracht op de slagpinveer wordt uitgeoefend.

U stelt dat uit diverse proeven zou zijn gebleken dat dit standpunt onjuist zou zijn.

De van 26 juni 1987 daterende bijlage 1 die u ter staving van uw stelling aanhaalt, gaat echter over de beproeving van andere, nieuwe ontstekers. De aanleiding om andere ontstekers te ontwikkelen was het ongeval in 1984 (...). Bij de beproeving in 1987 werden uitsluitend nieuwe ontstekers getest. Daarbij werd geconstateerd dat deze nieuwe ontstekers, die op een andere wijze waren geconstrueerd dan de oorspronkelijke ontstekers, niet veilig waren. Ze konden inderdaad het probleem van een labiele evenwichtstoestand vertonen. Bij de beproeving werd ook geconstateerd dat het zelfs in één geval mogelijk bleek dat deze nieuwe ontsteker, terwijl hij in de vergrendelde SAFE-stand stond, in een labiele evenwichtstoestand kon komen. Deze labiele evenwichtstoestand is overigens geen S-stand aangezien in de nieuwe ontsteker geen sprake was van een bladveer maar van een spiraalveer. Een spiraalveer kan niet de vorm van een 'S' aannemen; de labiele evenwichtstoestand bij de nieuwe ontsteker werd dan ook niet veroorzaakt door de veer.

Dat een labiele evenwichtstoestand mogelijk bleek, heeft te maken met de gewijzigde constructie van de nieuwe ontsteker. Bij de nieuwe ontsteker bleek het mogelijk dat, bijvoorbeeld door een valbelasting, de borgpen (die in verbinding staat met de veiligheidshendel) kon afbreken of beschadigd kon raken.

De oude ontsteker kende evenwel een andere constructie waardoor het bij een valbelasting in de SAFE-stand niet mogelijk is dat de ontsteker in de S-stand komt omdat vóórdat de borgpen zou kunnen afbreken of verbuigen de kracht op de borgpen wordt beperkt door de aanwezigheid van een breekrand in het drukstuk, in combinatie met een holle uitvoering van het grendelblok. Daardoor kan bij het vallen van de mijn bij deze ontsteker de slagpinveer niet in de S-stand komen.

Met andere woorden: bij de oude ontsteker kon de labiele evenwichtstoestand niet optreden in de SAFE-stand. In de tekst uit 1987 waarnaar verwezen is in uw brief wordt dat ook niet beweerd. Er staat dat de nieuwe ontsteker hetzelfde euvel vertoonde als de

oude ontsteker; dat wil zeggen een labiele evenwichtstoestand. Bij de nieuwe ontsteker kon dit zelfs in de SAFE stand optreden. Er staat niet dat dit laatste ook bij de oude ontsteker kon gebeuren. Zoals hiervoor beschreven is dit technisch ook niet mogelijk. De nieuwe ontsteker is afgekeurd en nooit geïntroduceerd binnen de Koninklijke Landmacht.

Het als bijlage 2 gevoegde document (beproevingsaanvraagformulier van 24 oktober 1990) slaat op een situatie dat er een constante kracht op de tuimelaar wordt uitgeoefend en tegelijkertijd de veiligheidshendel van SAFE op ARMED wordt gezet.

In het ook aan u toegestuurde chronologisch overzicht gevoegd bij de brief van 19 december 1997 aan de Vaste Commissie voor Defensie is dit fenomeen ook vermeld (punt 8).

In de beschreven situatie kan de mijn alleen tot ontploffing komen en kan ook alleen een S-stand ontstaan als de veiligheidshendel op ARMED wordt gezet en dus niet meer op SAFE staat. Met andere woorden: het is in deze situatie noodzakelijk voor het kunnen ontstaan van de S-stand dat er voldoende kracht wordt uitgeoefend op de tuimelaar (die dient om de mijn tot ontploffing te brengen) en tegelijkertijd de veiligheidshendel op ARMED wordt gezet. Bij een mijn die op SAFE staat kan de slagpinveer dus niet in de S-stand zijn of komen.

Als bijlage 3 bij uw brief is gevoegd "aantekeningen bij mortiermijn AP nr 23" dd 10-7-86. In dit stuk staat vermeld dat het technisch mogelijk zou zijn dat de slagpinveer zich in de S-stand bevindt terwijl de wapeningspen het grendelblok vergrendelt. Mij is gebleken uit navraag bij de steller van dit stuk uit 1986 dat hij deze stelling niet kan onderbouwen. In de dossiers over de AP-23 mijn is ook nergens een onderbouwing voor deze stelling gevonden.

Het is technisch ook niet mogelijk dat de slagpinveer in de zogenaamde S-stand staat of komt als de veiligheidshendel op SAFE staat. Dit heeft te maken met de inwendige constructie van de ontsteker waarbij het (ook rekening houdend met de maattoleranties) in de SAFE-stand niet mogelijk is het grendelblok zoveel omlaag te bewegen dat de slagpinveer in de S-stand kan komen. De borgpen blokkeert deze beweging.

Subconclusie Gelet op het bovenstaande kan ik niet anders dan concluderen dat het niet mogelijk is dat de slagpinveer in de S-stand staat of komt als de veiligheidshendel op SAFE staat. De door u aangehaalde punten geven geen aanleiding voor een andere conclusie.

Vervolgens geeft u in uw brief aan dat het naar uw oordeel zeer wel mogelijk zou zijn geweest dat de mijn die bij het ongeval op 18 juli 1983 is ontploft in het geheel niet in de ARMED-stand stond. In uw brief suggereert u dat het zeer wel mogelijk zou zijn dat de mijn reeds de S-stand had aangenomen en door een geringe schok tot ontploffing zou zijn gekomen terwijl de veiligheidshendel nog op SAFE stond.

Zoals ik hiervoor heb beschreven is het technisch niet mogelijk dat de slagpinveer in de S-stand staat terwijl de veiligheidshendel op SAFE staat. Ook is het niet mogelijk de mijn tot ontploffing te brengen als de veiligheidshendel op SAFE staat.

Daarnaast blijkt uit de gegevens over de toedracht van het ongeluk in 1983 dat de mijn niet op SAFE heeft gestaan toen de ontploffing plaatsvond. Ik zal daar hieronder nader op ingaan.

Na het ongeval in 1983 is er een uitgebreid onderzoek uitgevoerd door de Koninklijke Marechaussee.

In het kader van dit onderzoek zijn kort na het ongeval een groot aantal personen gehoord en hun verklaringen zijn in het proces-verbaal opgenomen. Hieronder bevonden zich ook een aantal soldaten die aanwezig waren in het leslokaal ten tijde van het noodlottige ongeval.

De verklaringen van deze soldaten geven een duidelijk beeld van de periode vlak voor het moment dat de mijn tot ontploffing kwam. Een aantal punten wil ik daaruit noemen omdat die naar mijn stellige overtuiging iedere twijfel wegnemen over de vraag of de mijn op SAFE stond ten tijde van de ontploffing en of de instructeur wist dat er sprake was van een scherpe mijn.

Uit die verklaringen blijkt dat de instructeur op een vraag vanuit de groep omtrent de kleur van de kist (die op scherpe munitie zou duiden) heeft geantwoord dat men was vergeten de kist in de juiste kleur te verven. Hij heeft hierbij verwezen naar het feit dat er op de zijkant van de kist een briefje zat met het opschrift "instructiemodellen".

Voorts verklaren 5 van de 6 gehoorde soldaten (in verschillende bewoordingen) dat de instructeur de(veiligheids)hendel op de mijn verzette (van SAFE naar ARMED). Uit enkele verklaringen blijkt verder dat hij kort daarvoor al had geprobeerd de tuimelaar (die dient om de mijn tot ontploffing te brengen) te bewegen. Dit lukte niet goed; dit hangt samen met het feit dat de tuimelaar slechts een beperkte beweging kan maken als de veiligheidshendel nog op SAFE staat.

Nadat de instructeur vervolgens de veiligheidshendel van SAFE op ARMED had gezet, heeft hij enkele malen de tuimelaar bewogen. Uit één van de verklaringen blijkt dat hij de laatste maal de tuimelaar met meer kracht heeft bewogen. Dit verklaart waarom de mijn pas toen tot ontploffing kwam. Op de tuimelaar dient namelijk een bepaalde kracht te worden uitgeoefend voordat ontsteking van de mijn kan plaatsvinden. In de regel zal de benodigde kracht meer dan 4 kg zijn. Het is aannemelijk dat de instructeur pas bij de laatste maal voldoende kracht op de tuimelaar heeft uitgeoefend om de mijn tot ontploffing te brengen. Uit de verklaringen blijkt dat de instructeur zich ervan bewust was dat het uitvoeren van dergelijke handelingen bij een scherpe mijn dodelijke gevolgen zou hebben. De instructeur liet zich expliciet in dergelijke zin uit. Hieruit blijkt dat de instructeur er van uit ging dat hij met een instructiemodel te maken had.

In uw brief onder punt 2 a haalt u één verklaring aan uit het proces-verbaal waarin wordt gesproken over het 'op en neer' bewegen van de veiligheidshendel. U leidt hieruit af dat de veiligheidshendel van SAFE naar ARMED en vervolgens weer op SAFE zou zijn gezet. Afgezien van het feit dat dit volgens 5 andere verklaringen niet het geval is geweest, blijkt ook uit de rest van de door u aangehaalde verklaring dat de instructeur met het verzetten van de veiligheidshendel alleen demonstreerde hoe de mijn op ARMED moest worden gesteld.

Verder haalt u in punt 2 b van uw brief een lesrooster aan voor de lichting 83/4 dat, volgens uw brief, door de instructeur zou zijn veranderd.

Hier wordt door u een tweetal documenten verwisseld. In het bij het proces-verbaal gevoegde lesrooster voor de lichting 83/4 (bijlage 1 bij dossier nr 10 letter F) staan in het geheel geen mijntypes vermeld. Dit lesrooster is samen met een handgeschreven lesprogramma mijnen na het ongeval in het leslokaal aangetroffen. Deze stukken waren respectievelijk in gebruik bij en samengesteld door de instructeur. Dit staat uitdrukkelijk vermeld in het proces-verbaal. Ook in het lesprogramma zijn de door u aangehaalde penwijzigingen niet opgenomen.

Als bijlage bij het proces-verbaal is ook gevoegd het hoofdstuk 'mijnen' van de syllabus van de Algemene Kader Opleiding (bijlage bij dossier nr 10 letter E). In deze bijlage, waarvan in het proces-verbaal niet vermeld staat dat die afkomstig is uit het leslokaal, zijn op één bladzijde met pen aantekeningen gemaakt. De aantekeningen lijken met name bedoeld te zijn geweest om voor de lezer een onderscheid tussen de verschillende typen mijnen te maken. Zo is ook opgeschreven waar de letters AP een afkorting van zijn. Ook is bij de AP-28 en AP-24 het woord 'rook' geschreven. Deze types oefenmijn zijn namelijk voorzien van een rooklading. Verder zijn inderdaad de typeaanduidingen 'AP-23' en 'AP-22' opgeschreven met daarbij de vermelding 'scherp'. Dit zijn inderdaad type-aanduidingen voor scherpe mijnen.

In het proces-verbaal is geen aanwijzing te vinden voor de suggestie dat de syllabus en de aantekeningen daarin van de instructeur zouden zijn. Zoals gesteld is in het proces-verbaal niet vermeld dat deze syllabus is aangetroffen in het leslokaal. Ook is er in het proces-verbaal geen aanwijzing te vinden voor uw suggestie dat de instructeur aan het begin van de les aantekeningen (in een syllabus) zou hebben gemaakt. Voor uw suggestie dat de instructeur aan het begin van de les de getallen zou hebben veranderd in de nummers van de mijnen die werkelijk in de kist zaten, is dan ook in de stukken geen ondersteuning te vinden. Verder is ook gebleken dat in de bewuste kist absoluut geen mijn van het type AP-22 heeft gezeten. Ook op dat punt is er geen onderbouwing voor uw suggestie. Tenslotte blijkt uit het hiervoor gestelde dat de instructeur er nu juist vanuit ging met instructiemijnen te maken te hebben.

Punt 2 c van uw brief handelt over een gesprek tussen kaderleden en suggereert dat zij bespraken dat de bewuste les zou worden gegeven met scherpe munitie.

Uw brief noemt evenwel een aantal relevante feiten niet en wekt daarmee naar mijn mening een verkeerde suggestie.

Door de Koninklijke Marechaussee is wel degelijk onderzoek gedaan naar het beweerde gesprek. Onder andere blijkt uit dossier nr 9, cijfer I en 13, letter O van het proces-verbaal dat bij een tweetal kaderleden navraag is gedaan naar het beweerde gesprek. Uit het proces-verbaal condudeer ik dat beiden ontkennen een gesprek met de door u genoemde inhoud gevoerd te hebben.

In het door u aangehaalde deel van het proces-verbaal staat niet vermeld, zoals u stelt, dat de betrokkenen werd 'aangemaand' zich vanaf dat tijdstip op een bepaald standpunt te stellen. Ik kan de mening dat de Koninklijke Marechaussee onzorgvuldig zou hebben gehandeld door het opgevangen gesprek 'af te wimpelen' als bravourtaal of grap niet delen.

In uw brief van 29 januari 1996 noemt u onder punt 3 nog een aantal zaken waar ik hieronder kort op in wil gaan. In de eerste plaats is de stelling onjuist dat Defensie jarenlang zou hebben 'ontkend' dat de AP-23 een manco vertoonde. U levert hier overigens ook geen enkele onderbouwing voor aan.

In de tweede plaats kan ik u mededelen dat nimmer AP-23 mijnen aan bondgenoten zijn verkocht.

In derde plaats wil ik vermelden dat uit het proces-verbaal van de Koninklijke Marechaussee uit 1983 blijkt dat de instructeur de betreffende les éénmaal eerder had gegeven.

Verder blijkt dat de instructeur in zijn opleiding aan de Koninklijke Militaire School ook les heeft gehad in het vak 'mijnen en handgranaten'. De instructeur heeft blijkens het onderzoek geen nadere specifieke opleiding gehad in het vak mijnen en valstrikken. De instructeur was derhalve geen kerninstructeur op dit gebied. Een kerninstructeur heeft tot taak aan andere instructeurs les te geven.

Volgens het lesprogramma waren voor de les mijnen (maar ook de les exercitie en de les 'zelfhulp en kameradenhulp') twee instructeurs ingedeeld. De betreffende instructeurs hebben de lessen onderling verdeeld. Volgens een verklaring uit het proces-verbaal was dit gewoonte en was het niet voorgeschreven de les samen te geven. In een andere verklaring bij het proces-verbaal staat evenwel dat het (officieel) niet de bedoeling was dat de instructeurs de lessen dan onderling verdelen. In het proces-verbaal is evenwel geen voorschrift aangetroffen uit de betreffende periode dat de laatste verklaring ondersteunt.

De andere instructeur had overigens ook geen specifieke opleiding op het gebied van mijnen gevolgd en stelde dat men geacht werd tijdens de opleiding aan de Koninklijke Militaire School voldoende kennis te hebben opgedaan om les te kunnen geven in deze vakken.

Concluderend moet ik vaststellen dat de aan de nabestaanden gegeven informatie over de toedracht van het ongeluk in 1983 juist is. Het ongeval gebeurde doordat de instructeur voor de betreffende les een scherpe mijn verstrekt heeft gekregen en niet, zoals hij

veronderstelde, een instructiemijn. In de gegeven omstandigheden was een scherpe mijn van een ander type ook tot ontploffing gekomen. Het manco aan de AP-23 mijn heeft geen rol gespeeld bij het onderhavige ongeval.

Gelet op het bovenstaande is er naar mijn mening geen grond voor de door u gesuggereerde schadevergoedingsplicht van het Ministerie van Defensie voor de handelwijze van het Ministerie van Defensie na het ongeval."

3.11. De Staatssecretaris van Defensie deelde bij brief van 10 maart 1998 onder meer het volgende mee aan de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer:

"Naar aanleiding van uw verzoek van 23 februari jongstleden bericht ik u als volgt.

De brief van de advocaat van de heer en mevrouw (...) van 29 januari 1998 is zeer recent beantwoord. In het antwoord is uitvoerig en beargumenteerd aangegeven waarom de stellingen van de advocaat niet juist zijn.

Uit alle feiten blijkt dat de verwisseling van een scherpe mijn voor een instructiemijn de oorzaak is voor het ongeval in 1983. Het manco aan de AP-23 mijn heeft géén rol gespeeld bij het ongeval in 1983. Daarbij is het zo dat de suggesties die de advocaat in dit verband in zijn brief opneemt technisch uitgesloten zijn. (...)

Naar aanleiding van het overleg met uw Commissie op 5 februari jongstleden wil ik graag nog een tweetal punten aanroeren.

In het overleg is de vraag aan de orde geweest waarom een tweetal stukken van de Koninklijke Landmacht niet eerder was betrokken bij de afhandeling van (het ongeval in 1984; N.o.). Ter zake kan ik melden dat de beoordeling van de aansprakelijkstelling plaatsgevonden heeft op basis van de processen-verbaal (uit 1984 en 1985) van de Koninklijke Marechaussee. Op basis van de informatie die in de processen-verbaal aanwezig was, is een afweging gemaakt tussen de elementen die wezen op falen aan de zijde van Defensie en elementen die wezen op medeschuld aan de kant van het slachtoffer. Deze afweging heeft geleid tot een afwijzing van de aansprakelijkheid in de jaren 90. De twee bedoelde stukken van de Koninklijke Landmacht waren niet bekend bij de behandelaars van de aansprakelijkstelling. Zij hadden ook geen aanleiding om te veronderstellen dat elders binnen de organisatie dergelijke informatie aanwezig was die bij de afweging tot een andere uitkomst zou kunnen voeren.

Zoals bekend heeft de Minister in 1997 jegens de nabestaanden aansprakelijkheid aanvaard en is een voorstel gedaan voor een financiële regeling. (...)

Door één van de leden van uw Commissie is in het overleg op 5 februari jongstleden gesuggereerd dat al in een bespreking op 17 september 1984 zou zijn vastgesteld dat het slachtoffer geen schuld zou hebben gehad aan het ongeval. Hierover wil ik vermel-

den dat in het tussentijdse situatierapport (dd 18 september 1984) dat naar aanleiding van deze bespreking is opgesteld uitdrukkelijk staat vermeld dat in dat stadium niet met enige zekerheid vast te stellen was wat de oorzaak was geweest van het ongeval. Ook in de aantekeningen die (het hoofd van MVA-4; N.o.) zelf van deze bespreking heeft gemaakt, staat vermeld dat het onderzoek nog loopt en dat de zekerheid gering is dat de oorzaak gevonden wordt.

Kortom, er was op dat moment geen duidelijkheid over de oorzaak van het ongeval van 14 september 1984. Dat kon ook nog niet. Het onderzoek van de Marechaussee naar de toedracht van het ongeluk werd immers pas in april 1985 afgerond. Op 17/18 september 1984 was dan ook geen zinnige conclusie te trekken over de schuldvraag."

4. Beantwoording door de Minister van de door de Nationale ombudsman gestelde vragen

4.1. Het ongeval op 18 juli 1983

Vragen B10 tot en met B17.

"Vraag B10 *Waarom moet naar uw mening uitgesloten worden geacht dat de instructeur wist dat hij de beschikking had over een scherpe mijn? Uiterlijk zal de mijn toch het voorkomen van een scherpe mijn hebben gehad?*

Vraag B11 *De instructeur zou, aldus Defensie, hebben gedemonstreerd hoe de veiligheidshendel van "safe" op "armed" moest worden gezet en vervolgens de hefboom bovenop de mijn (die dient om de mijn tot ontploffing te brengen) enige malen hebben bewogen. Hoe bent u tot deze vaststelling van de gang van zaken tijdens de instructies gekomen? Graag ontvang ik kopieën van alle hierop betrekking hebbende stukken.*

Antwoord B10, B11. Instructiemunitie had de zelfde uiterlijke kenmerken als scherpe munitie, met dien verstande dat in geval van instructiemunitie er een rode O in het artikel ingeslagen moet zijn. Uit de beschikbare informatie valt niet af te leiden dat de instructeur de afwezigheid van de rode O heeft geconstateerd. De munitie was echter aangeleverd ten behoeve van het geven van instructie en de kist was voorzien van etiketten met de tekst 'Instructiemodellen'. Na het ongeval in 1983 is er een uitgebreid onderzoek uitgevoerd door de Koninklijke Marechaussee (...).

In het kader van dit onderzoek zijn kort na het ongeval een groot aantal personen gehoord en hun verklaringen zijn in het proces-verbaal opgenomen. Hieronder bevonden zich ook een aantal soldaten die aanwezig waren in het leslokaal ten tijde van het noodlottige ongeval.

De verklaringen van deze soldaten geven een duidelijk beeld van de periode vlak voor het moment dat de mijn tot ontploffing kwam. Een aantal punten (...) daaruit neemt iedere twijfel weg over de vraag of de mijn op SAFE stond ten tijde van de ontploffing en of de instructeur wist dat er sprake was van een scherpe mijn.

Uit die verklaringen blijkt dat de instructeur op een vraag vanuit de groep omtrent de kleur van de kist (die op scherpe munitie zou duiden) heeft geantwoord dat men was vergeten de kist in de juiste kleur te verven. Hij heeft hierbij verwezen naar het feit dat er op de zijkant van de kist een briefje zat met het opschrift "instructiemodellen".

Voorts verklaren 5 van de 6 gehoorde soldaten (in verschillende bewoordingen) dat de instructeur de (veiligheids)hendel op de mijn verzette (van SAFE naar ARMED). Uit enkele verklaringen blijkt verder dat hij kort daarvoor al had geprobeerd de tuimelaar (die dient om de mijn tot ontploffing te brengen) te bewegen. Dit lukte niet goed; dit hangt samen met het feit dat de tuimelaar slechts een beperkte beweging kan maken als de veiligheidshendel nog op SAFE staat.

Nadat de instructeur vervolgens de veiligheidshendel van SAFE op ARMED had gezet, heeft hij enkele malen de tuimelaar bewogen. Uit één van de verklaringen blijkt dat hij de laatste maal de tuimelaar met meer kracht heeft bewogen. Dit verklaart waarom de mijn pas toen tot ontploffing kwam. Op de tuimelaar dient namelijk een bepaalde kracht te worden uitgeoefend voordat ontsteking van de mijn kan plaatsvinden. In de regel zal de benodigde kracht meer dan 4 kg zijn. Het is aannemelijk dat de instructeur pas bij de laatste maal voldoende kracht op de tuimelaar heeft uitgeoefend om de mijn tot ontploffing te brengen. Uit de verklaringen blijkt dat de instructeur zich ervan bewust was dat het uitvoeren van dergelijke handelingen bij een scherpe mijn dodelijke gevolgen zou hebben. De instructeur liet zich expliciet in dergelijk zin uit.

Uit het bovenstaande blijkt dat de instructeur er van uit ging dat hij met een instructie-model te maken had.

Vraag B12 De instructeur zou, aldus Defensie, alvorens de veiligheidshendel van "safe" op "armed" te hebben gezet, de hefboom hebben bewogen. Is het mogelijk dat de slagpinveer hierdoor in de S-stand is komen te staan? Zo nee, waarom niet? Ik verzoek u om uw antwoord van een toelichting te voorzien. Tevens verzoek ik u om daarbij in te gaan op het gestelde in bijlage 1 bij het rapport van het in 1984/1985 uitgevoerde technisch onderzoek. Ik maak daaruit op dat het zeer wel mogelijk is de ontsteker in de S-stand te brengen door met de hand de hefboom te bewegen, waarna het draaien van de veiligheidshendel de slagpinveer alsnog geheel kan doen doorslaan.

Antwoord B12. In één verklaring uit het proces-verbaal wordt gesproken over het 'op en neer' bewegen van de veiligheidshendel. Door de advocaat van (de ouders van één van de bij het ongeval in 1983 omgekomen militairen; N.o.) is hieruit afgeleid dat de veiligheidshendel van SAFE naar ARMED en vervolgens weer op SAFE zou zijn gezet. Afgezien van het feit dat dit volgens 5 andere verklaringen niet het geval is geweest, blijkt ook uit de rest van de aangehaalde verklaring dat de instructeur met het verzetten van de veiligheidshendel alleen demonstreerde hoe de mijn op ARMED moest worden gesteld.

Zoals is gesteld in het antwoord op vraag A19 kan de ontsteker met de veiligheidshendel in de stand SAFE niet in de dode- of S-stand komen. Het is derhalve ook onmogelijk dat enkel door het bewegen van de veiligheidshendel van SAFE naar ARMED en weer terug, dus zonder gelijktijdig de hefboom (die dient om de mijn tot ontploffing te brengen) om te trekken, de ontsteker in de dode- of S-stand kan komen.

Indien de hefboom (die dient om de mijn tot ontploffing te brengen) in de SAFE stand wordt omgetrokken kan het incidenteel voorkomen dat het grendelstuk in zijn vrije ruimte niet voldoende ver omlaag wordt getrokken waardoor de borgpen niet door het grendelstuk wordt geblokkeerd. De oorzaak van dit verschijnsel is niet bekend.

Het blokkeren van de borgpen door het grendelstuk is bedoeld als extra veiligheidsvoorziening bij het plaatsen van mijnen in het mijnenveld voor het geval dat de struikeldraad met een te hoge spanning zou worden aangebracht.

Indien de struikeldraad met een te hoge spanning wordt aangebracht en de veiligheidshendel vervolgens op ARMED zou worden gezet, zou de mijn zonder deze voorziening direct tot detonatie kunnen komen. Hiervoor is wel nodig dat er blijvend voldoende kracht op de hefboom wordt uitgeoefend.

Indien op de hefboom voldoende kracht wordt uitgeoefend, de veiligheidshendel gelijktijdig op ARMED wordt gezet en er zich inderdaad het hiervoor omschreven fenomeen voordoet (niet blokkeren borgpen) dan kan de ontsteker in de dode- of S-stand komen.

Het is onmogelijk dat deze situatie zich in het leslokaal kan hebben voorgedaan. Daartoe had de instructeur terwijl hij de mijn vasthield én een kracht van 2 tot 5 kg op de hefboom moeten uitoefenen, én tegelijkertijd de veiligheidshefboom op "Armed" moeten zetten. Dit is praktisch niet goed mogelijk zonder bijvoorbeeld de mijn ergens in te klemmen. Uit de verklaringen uit het proces-verbaal kan worden afgeleid dat de instructeur de mijn in zijn hand heeft gehad toen hij de veiligheidshendel op ARMED zette en vervolgens de hefboom in verschillende richtingen bewoog.

Vraag B13 U geeft in uw brief van 10 maart 1998 aan (de gemachtigde van de ouders van één van de bij het ongeval in 1983 omgekomen militairen; N.o.) aan dat de slagpinveer alleen de S-stand kan aannemen als de veiligheidshendel op "armed" staat. Het is volgens u technisch onmogelijk dat de slagpinveer de S-stand aanneemt als de veiligheidshendel op "safe" staat. Ik verzoek u om dit standpunt te onderbouwen.

Antwoord B13. Het is niet mogelijk dat de slagpinveer de dode- of S-stand aanneemt als de veiligheidshendel op SAFE staat.

Voor een nadere onderbouwing wordt verwezen naar het antwoord op vraag A19.

Vraag B14 Gebleken is dat de veiligheidshendel van de AP-23 mijn in de verpakking uit de "safe" stand kan raken (...). Kunt u uitsluiten dat de veiligheidshendel van de mijn al

voordat deze op 18 juli 1983 door de instructeur uit de verpakking werd gehaald uit de "safe" stand was geraakt? Ik verzoek u uw antwoord van een toelichting te voorzien.

Antwoord B14. Ja. Indien de veiligheidshendel uit de SAFE stand wordt bewogen wordt het zegel(loodje) verbroken. Uit verklaringen uit het proces-verbaal (...) blijkt dat de instructeur zelf in het lokaal tijdens de instructie het loodje heeft verwijderd.

Vraag B15 *Vaststaat dat de betrokken instructeur vrijwel geen ervaring had met het geven van de les "Mijnen en valstrikken" (hij zou de les één keer eerder hebben gegeven). Hoe is het mogelijk dat een zo onervaren instructeur zonder toezicht/begeleiding deze les gaf?*

Vraag B16 *Voor de les van 18 juli 1983 was behalve deze instructeur nog een instructeur ingedeeld. Wat was de reden hiervoor? Had de andere instructeur meer ervaring met het geven van de desbetreffende les? Waarom was hij niet bij de les aanwezig?*

Vraag B17 *Wat voor opleiding ontvingen de instructeurs van de les "Mijnen en valstrikken" alvorens zij deze les mochten geven? Had de betrokken instructeur deze opleiding ook genoten? Zijn na het ongeval in 1983 maatregelen getroffen om de kennis van instructeurs te vergroten? Zo ja, wat houden deze maatregelen in?*

Antwoord B15, B16, B17 Uit het proces-verbaal van de Koninklijke Marechaussee uit 1983 valt af te leiden dat de instructeur de betreffende les éénmaal eerder had gegeven. Verder blijkt dat de instructeur in zijn opleiding aan de Koninklijke Militaire School ook les heeft gehad in het vak 'mijnen en handgranaten'. De instructeur heeft blijkens het onderzoek geen nadere specifieke opleiding gehad in het vak mijnen en valstrikken. De instructeur was derhalve geen kerninstructeur op dit gebied. Een kerninstructeur heeft tot taak aan andere instructeurs les te geven.

Volgens het lesprogramma waren voor de les mijnen (maar ook de les exercitie en de les 'zelfhulp en kameradenhulp') twee instructeurs ingedeeld. De betreffende instructeurs hebben de lessen onderling verdeeld. Volgens een verklaring uit het proces-verbaal was dit gewoonte en was het niet voorgeschreven de les samen te geven. In een andere verklaring bij het proces-verbaal staat evenwel dat het (officieel) niet de bedoeling was dat de instructeurs de lessen dan onderling verdelen. In het proces-verbaal is evenwel geen voorschrift aangetroffen uit de betreffende periode dat de laatste verklaring ondersteunt.

De andere instructeur had overigens ook geen specifieke opleiding op het gebied van mijnen gevolgd en stelde dat men geacht werd tijdens de opleiding aan de Koninklijke Militaire School voldoende kennis te hebben opgedaan om les te kunnen geven in deze vakken.

De betreffende les werd door de andere instructeur geregeld gegeven. Er waren, volgens verklaringen uit het proces-verbaal, evenwel niet eerder instructie mortiermijnen AP getoond tijdens deze les.

Uit de beschikbare informatie is niet te achterhalen of er na het ongeval maatregelen zijn genomen om de kennis van instructeurs te vergroten."

4.2. Het ongeval op 14 september 1984

Vragen B20 tot en met B22.

Vraag B20. Bij het periodiek munitie-onderzoek wordt gebruik gemaakt van de "handleiding periodiek onderzoek". Graag ontvang ik een kopie van deze handleiding. Staan in deze handleiding instructies hoe te handelen bij weigeraars?

Antwoord B20. Uit het proces-verbaal P 4/85 blijkt dat er geen formele handleiding periodiek onderzoek AP-23 was en dat men het voorlopig keuringsvoorschrift G12-23-21.17 (...) als zodanig heeft gehanteerd. In het voorlopig keuringsvoorschrift staan geen instructies hoe te handelen bij weigeraars.

Vraag B21. Bevatte de handleiding periodiek onderzoek of de werkopdracht van 30 juli 1984 specifieke instructies met betrekking tot de AP-23 mijn? Zo nee, zijn aan de Munitie Beproeving Afdeling specifieke instructies gegeven met betrekking tot de AP-23 mijn? Zo ja, wanneer zijn deze instructies gegeven en waar bestonden deze instructies uit?

Antwoord B21. Zie het antwoord op vraag B20.

In het gehanteerde voorlopige keuringsvoorschrift G12-23-21.17 (...) stonden elementen vermeld die beproefd moesten worden.

Uit het proces-verbaal P 4/85 (...) blijkt dat het periodiek onderzoek gecombineerd zou worden met een verschervingsproef. Uit de beschikbare informatie valt niet af te leiden dat er specifieke instructies met betrekking tot het beproeven van de AP-23 mijn zijn gegeven aan de Munitie Beproeving Afdeling (MBA-I).

Vraag B22. Acht u, gezien hetgeen nu bij Defensie bekend is over de toedracht van het ongeval in 1984, de toedracht van dit ongeval zoals die in de processen-verbaal van 1984 en 1985 is beschreven nog juist? Zo nee, is dit inmiddels op enigerlei wijze gecorrigeerd? Zo nee, bent u voornemens dit alsnog te doen?

Antwoord B22. Er zijn geen aanwijzingen om te veronderstellen dat de in de betreffende processen-verbaal beschreven toedracht van het ongeval in 1984 niet juist is."

F. De afwikkeling van de ongevallen

1. De afwikkeling van het ongeval in 1983

1.1. De Minister van Defensie liet bij brief van 20 oktober 1983 onder meer het volgende weten aan de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer (Tweede Kamer, vergaderjaar 1983-1984, 18 100 hoofdstuk X, nr. 8):

"Een kwartier na de explosie werden de gewonden overgebracht naar het Sophia Ziekenhuis te Zwolle met één militaire en vier civiele ambulances. Omstreeks vijf uur waren alle gewonden in het ziekenhuis. Het informeren van de families van de getroffenen is niet met de gewenste snelheid geschied. De omstandigheden die daarbij een rol speelden waren de aard en de omvang van de ramp, de beperkte personeelsbezetting in verband met de vakantietijd en de toevallige afwezigheid door ziekte van één der met de alarmering belaste functionarissen.

De gangbare procedure bij ernstige ongevallen in Nederland is dat de commandant van de betrokkene(n) persoonlijk de familie gaat inlichten, zonodig bijgestaan door een arts of een geestelijk verzorger. Als het niet mogelijk is dit op korte termijn te doen, bijvoorbeeld omdat de eenheid in het buitenland verblijft, wordt de militair sociale dienst ingeschakeld.

Gezien het aantal doden en gewonden bij deze ramp was het meteen duidelijk dat de commandant van de betrokken militairen die avond zijn verplichtingen onmogelijk kon nakomen. Besloten werd de militair sociale dienst met de organisatie en uitvoering van de informatievoorziening van de familieleden te belasten. De echtgenote van de overleden instructeur werd in de nabij gelegen woonplaats Elburg door de aalmoezenier en een officier van de artillerieschool op de hoogte gesteld.

Meteen na de ontploffing en het zorgen voor de gewonden werd de toegang tot het instructielokaal op last van de Koninklijke Marechaussee aan een ieder ontzegd. De arts had slechts kunnen constateren dat er geen overlevenden meer in het lokaal aanwezig waren. In verband met het gevaar dat zich nog meer ontplofbaar materiaal in het lokaal bevond, werd niet toegestaan dat de dodelijke slachtoffers werden overgebracht of ter plaatse werden geïdentificeerd. Dat kon pas gebeuren nadat de Explosieven Opruimingsdienst het leslokaal had doorzocht en vrijgegeven. Na alarmering is de dienstdoende ploeg van de EOD meteen uit Culemborg vertrokken en om ongeveer kwart voor zes in het Artillerie Schietkamp aangekomen. De EOD werkt met mobiele ploegen en heeft geen experts op vaste plaatsen gestationeerd. Het onderzoek en het veilig stellen vergde ongeveer een uur. Intussen waren de namen van de gewonden in Zwolle vastgesteld. In de onoverzichtelijke situatie na de ontploffing werd alle aandacht gericht op hulpverlening aan en vervoer van de gewonden. Op hun identiteit werd daarbij op dat moment niet gelet.

Verdere vertraging onstond door de gang van zaken daarna. Daar van de vier functionarissen van de afdeling sociale zaken van het ministerie, die belast zijn met de berichtgevingstaak, twee wegens vakantie afwezig waren en één ziek was, was aanvankelijk slechts een functionaris bereikbaar. Die verzorgde vanuit zijn huis de berichtgeving aan de maatschappelijk werkers van de gewestelijke kantoren van de Militair sociale dienst, die de door het land verspreide families moesten inlichten. Dat had door een aantal personen vanuit een kantoor met meerdere telefoonlijnen dienen te geschieden. Er moest contact worden gelegd met tien regionale maatschappelijk werkers, van wie er enige twee adressen moesten bezoeken. Een van hen belastte zich ten onrechte met het waarschuwen van drie families hetgeen een betreuenswaardige extra vertraging opleverde. Daarbij kwam dat niet alle families thuis waren. De eerste verwanten werden om 21.00 uur ingelicht; de laatste om ongeveer twee uur in de nacht. Dit betrof een familie die zich op een vakantieadres in België bevond en door een aalmoezenier is bezocht.

De betreuenswaardige ervaringen die bij deze gebeurtenissen zijn opgedaan, geven alle aanleiding het waarschuwingssysteem in dit soort gevallen te verbeteren. De afdeling sociale zaken van het ministerie heeft hiertoe reeds voorstellen gedaan.

De familie van militairen die bij ernstige ongevallen zijn betrokken, wordt altijd door middel van een huisbezoek op de hoogte gesteld. Het wordt ongewenst geacht familieleden telefonisch in te lichten over overlijden of ernstige verwondingen.

Op de avond van het ongeluk is dan ook op telefonische vragen alleen zekerheid gegeven als het om militairen ging die niet bij het ongeval waren betrokken. Familieleden van slachtoffers zijn niet per telefoon geïnformeerd omdat degenen die hen te woord stonden ervan uit gingen dat huisbezoek spoedig zou volgen.

De Militair sociale dienst is spoedig na het ongeval in het ziekenhuis in Zwolle werkzaam geweest. Samen met geestelijk verzorgers waren maatschappelijk werkers dag en nacht beschikbaar voor begeleiding van gewonden, opvang van ouders en andere relaties alsmede voor het verlenen van hulp bij praktische zaken. Zo werd in Zwolle onder meer logies voor de bezoekende verwanten verzorgd.

Omdat de aandacht op andere zaken was gericht, werd in eerste instantie niet gedacht aan de mogelijkheid dat de verwanten naar Oldebroek of 't Harde zouden komen. De eventuele opvang van familie aldaar was dan ook niet geregeld. Nadat was gemeld dat er ouders waren en deze werden gezocht, bleken zij reeds te zijn doorgereisd naar Zwolle. In enkele gevallen zijn families en gewonden later helaas geconfronteerd met correspondentie en administratieve regelingen op een wijze die als schrijnend werd ervaren. Dat betreurt ik zeer. Getracht wordt dit in het vervolg te voorkomen en noodzakelijke correspondentie een persoonlijk karakter te geven. Problemen die nabestaanden van slachtoffers en de gewonden en hun families kenbaar maken, krijgen positieve

aandacht. Zij kunnen rekenen op de bereidheid zo mogelijk af te wijken van formele regelingen en aan te sluiten bij de praktische situatie die zich voordoet.

In de contacten met de families van de betrokken militairen spelen de maatschappelijk werkers en de geestelijke verzorgers de belangrijkste rol. De terughoudendheid die werd betracht bij de inwilliging van het verzoek van een familie voor een gesprek met de arts en een kaderlid van het schietkamp hield verband met het lopende justitiële onderzoek.

Het verslag van de lijkschouwer is ingevolge de Wet op de lijkbezorging opgemaakt en vervolgens aangeboden aan de Officier van Justitie te Zwolle. Dit is de desbetreffende familie persoonlijk medegedeeld, vergezeld van de uitnodiging voor een gesprek met de auditeur-militair, die belast is met de leiding van het onderzoek en over alle gegevens beschikt. Van deze uitnodiging wenste men geen gebruik te maken.

Formeel was dit de juiste gang van zaken, maar er zullen wegen worden gezocht om in een dergelijk geval in een persoonlijk contact vragen op medisch gebied snel en juist te beantwoorden.

Alle gebeurtenissen overziend ben ik tot de conclusie gekomen dat de gebleken onvolkomenheden bij een dergelijke calamiteit, zo die zich ooit nog eens zal voordoen, voorkomen moeten worden. Een sluitend plan van op elkaar afgestemde hulp- en andere maatregelen bestaat tot nu toe niet. Er zal met voortvarendheid aan worden gewerkt.

Aan de broers van de slachtoffers wordt de mogelijkheid geboden van volledige vrijstelling van militaire verplichtingen. Aan de begeleiding van de klasgenoten van de slachtoffers wordt goede aandacht besteed; dienstverlating, ook op verzoek, is een mogelijkheid indien de persoonlijke omstandigheden daartoe gegronde redenen geven.

Sociale, geestelijke en medische begeleiders zijn attent op signalen in deze richting. Wel is in dergelijke gevallen gebleken dat een snelle dienstverlating, met wegvallen van begeleiding, de problemen van de betrokkenen kan vergroten. De ervaring van de Militair sociale dienst met onder andere UNIFIL-gangers wordt betrokken bij de begeleiding van degenen die de explosie in Oldebroek hebben meegemaakt.

Het betalen van smartegeld is geregeld in de artikelen 1406 en 1407 van het Burgerlijk Wetboek (zie **ACHTERGROND** onder 5.; N.o.). In geval van verwonding komt alleen de schade, met inbegrip van ideële schade (smartegeld) van de gewonde zelf voor vergoeding in aanmerking. In geval van overlijden hebben de nabestaanden slechts recht op vergoeding indien en voor zover de overledene in hun levensonderhoud voorzag en zij behoeftig achterblijven. Ideële schade wordt hierbij niet vergoed. Militairen die gewond zijn geraakt hebben recht op invaliditeitspensioen indien de invaliditeit als gevolg van de verwonding tenminste tien procent bedraagt."

1.2. Op 20 oktober 1983 vond mondeling overleg plaats tussen de vaste Commissie voor Defensie en de Minister van Defensie. In het verslag van dit mondeling overleg staat onder meer het volgende (Tweede Kamer, vergaderjaar 1983-1984, 18 100 hoofdstuk X, nr. 18):

"Inleiding door de minister van Defensie

(...)

De teneur van de beantwoording is dat de directe medische verzorging snel en deskundig is verlopen, maar dat bij de behandeling van andere zaken, in het bijzonder bij het informeren van nabestaanden, betreurenswaardige tekortkomingen zijn geconstateerd. Daaruit wordt lering getrokken. Voorkómen van dergelijke ongevallen is hoofddoel van het verdere onderzoek, maar evenzeer is van eminent belang dat de organisatie voor het geval dat zich een omvangrijk ongeval voordoet, wordt verbeterd.

Vragen en opmerkingen uit de commissie

(...)

Antwoord van de minister van Defensie

(...)

Oorzaak van het niet goed verlopen van een aantal zaken is het feit dat er in de defensie-organisatie geen draaiboek bestaat voor het optreden bij grote ongelukken en rampen. Er wordt aan een sluitend plan daarvoor gewerkt.

De betreurenswaardige gang van zaken bij het waarschuwen van familieleden van overledenen en gewonden is in belangrijke mate terug te voeren tot het feit dat het waarschuwingssysteem op dezelfde wijze in werking kwam als bij een ongeval overkomen aan één militair. Als regel wordt de familie dan bezocht door de commandant van het slachtoffer en als dat niet mogelijk is door iemand van de sociale dienst. Bij dit uitzonderlijke ongeluk is onvoldoende creativiteit ontwikkeld om improviserend tot goede resultaten te komen. Aan verbetering van het waarschuwingssysteem voor dit soort gevallen wordt gewerkt.

De wijze van inlichten van nabestaanden verdient bijzondere aandacht. Het is op zich zelf een goed uitgangspunt dit niet telefonisch te doen. De commandant van een slachtoffer laat zich zo nodig vergezellen door een arts of een geestelijk verzorger. Bezien wordt of een lid van de sociale dienst in dergelijke gevallen tijdens een huisbezoek bijstand behoeft van een andere functionaris. Het niet telefonisch maar persoonlijk doen van mededelingen heeft in dit geval tot niet aanvaardbare gevolgen geleid. Het dilemma is nu ook overduidelijk: gekozen is voor het niet doen van telefonische mededelingen, maar wat te doen als familieleden opbellen en dringend antwoord vragen? Los van deze fundamentele vraag overigens meenden degenen die de telefoon beantwoordden dat de persoonlijke aanzegging van familieleden op zeer korte termijn zou geschieden,

zodat zij niet voor de vraag hebben gestaan of een telefonisch antwoord wellicht in dit geval het meest humaan zou zijn geweest.

(...)

Een vreemde witte plek in de ervaringen is dat niemand heeft voorzien dat wellicht familieleden zich naar 't Harde zouden begeven om informatie te verkrijgen. In het vervolg zullen zeker maatregelen worden genomen om familieleden goed op te vangen.

Ook is gebleken, bij de uitvoerige nazorg, dat er grote behoefte aan is dat de contactpersoon vrijheid heeft om zaken te regelen of toe te zeggen buiten ambtelijke regelingen om en toegespitst op een concreet geval. Dit kan een menselijke benadering geven in plaats van een bureaucratische. Een beslissing over mogelijk vervroegde dienstverlating van een getroffen(e) moet individueel gericht zijn en niet een collectief besluit zijn voor alle betrokkenen. Ook na de dienstverlating van gewonden of anderen die het ongeluk hebben bijgewoond, kan begeleiding voortgaan. Degenen die onverhoopt blijvend invalide zullen zijn, houden de zorg en begeleiding van Defensie.

Er is een alomvattend justitieel onderzoek gaande naar de vraag of een strafbaar feit is gepleegd en of een dader is aan te wijzen. Het onderzoek is afgerond en het beraad over de conclusie is gaande. De commissie ontvangt hierover nader bericht."

1.3. Bij brief van 6 februari 1984 informeerde de Minister de Voorzitter van de Tweede Kamer en de Voorzitter van de vaste Commissie voor Defensie nader. Hij gaf onder meer het volgende aan:

"Nadat het justitieel onderzoek was voltooid is het oordeel van het Hoog Militair Gerechtshof ingeroepen over de vraag of de zaak al dan niet voor verwijzing naar de militaire rechter in aanmerking moet worden gebracht. Het college heeft daarover nog niet beslist.

(...)

De gang van zaken na het ongeval heeft veel vragen opgeroepen over de berichtgeving aan de verwanten van de slachtoffers. Een vertragende factor bij het doorgeven van de informatie was de noodzaak van nauwgezette identificatie. Behalve door het feit dat de overledenen pas konden worden geïdentificeerd nadat zekerheid bestond over de veiligheid op de plaats van het ongeval, kon niet voor snelle herkenning gebruik worden gemaakt van militaire herkenningsplaatjes. Deze zijn om technische redenen pas enige tijd na opkomst van de militair beschikbaar. De slachtoffers behoorden tot een juist opgekomen lichting. Op korte termijn zal aan alle militairen bij hun opkomst een tijdelijk herkenningsplaatje worden verstrekt, waarop de belangrijkste persoonlijke gegevens worden vermeld.

Tijdens het mondeling overleg op 20 oktober 1983 is gesproken over de vraag aan wie de berichtgeving moet worden overgelaten, indien de commandant niet zelf de verwanten kan informeren. Een commandant die met een calamiteit wordt geconfronteerd en niet de verwanten van alle slachtoffers kan inlichten, kan daarvoor een beroep doen op de inzet van maatschappelijk werkers van de Afdeling Sociale Zaken van het ministerie.

Extra duidelijkheid hierover zal worden gegeven in de desbetreffende voorschriften en de instructies aan de Militair Sociale Dienst (MSD).

De afdeling sociale zaken heeft een calamiteitenplan dat voorziet in één centraal (telefonisch) meldpunt ten behoeve van de berichtgeving van en aan de medewerkers van de MSD. In het algemeen blijft het aanbeveling verdienen om de verwanten over ernstige voorvallen als overlijden, ernstige ziekte of verwonding of vermissing in te lichten tijdens een persoonlijk bezoek. De geestelijk verzorgers in de krijgsmacht geven steun waar dat nodig of gewenst is; hun inzet blijkt mede door hun kennis van het militaire bedrijf van grote waarde.

Op grond van de ervaringen die zijn opgedaan bij het ongeval in Oldebroek is het waarschuwingssysteem gezien in samenhang met onder meer de interne berichtgeving, de organisatie van de hulpverlening, de identificatie van de slachtoffers, de eventuele opvang van de relaties van de slachtoffers op verschillende plaatsen (plaats van het ongeval, ziekenhuis, kazerne) de voorlichting aan het niet getroffen personeel dat het ongeval meemaakte en de nazorg van de gewonden. Deze maand worden instructies voltooid voor een algemeen rampenplan met het doel de hulp en andere maatregelen beter op elkaar af te stemmen. Bij calamiteiten kan dan gebruik worden gemaakt van controlelijsten (checklists) om te voorkomen dat noodzakelijke acties over het hoofd worden gezien.

De begeleiding van verwanten en gewonden geschiedt door medewerkers van de Militair Sociale Dienst (MSD). Deze maatschappelijk werkers beschikken over uitgebreide ervaring met de zorg voor minder valide (gewezen) militairen en oorlogsslachtoffers. De nazorg van de gewonden wordt na hun dienstverlating voortgezet, zolang dat nodig is. De begeleiding van verwanten van gewonden of overleden militairen betreft zowel materiële aspecten (pensioen aanspraken, verzekeringen, regeling begrafeniskosten e.d.) als immateriële zorg (verwerking rouwproces, eenzaamheid e.d.). Ook de intensiteit en de duur van deze begeleiding worden afgestemd op de behoeften. Van de negen gewonden ondergaan er nog drie medische behandeling. Van de overige zes militairen die gewond raakten hebben er twee de dienst verlaten (als buitengewoon dienstplichtige) en doen er vier weer dienst.

Tot nu toe is in drie gevallen aan een broer van een slachtoffer vrijstelling van dienst verleend en hebben twee klasgenoten van de getroffen militairen de dienst op eigen verzoek verlaten. De weduwe van de omgekomen beroepsmilitair ontvangt een weduwepensioen (...). De overige bij het ongeval overleden militairen waren ongehuwd en droegen niet bij in de noodzakelijke kosten van bestaan van hun ouders. In die gevallen bestaan er geen aanspraken op kostwinnerspensioenen.

De aanspraak van gewonden op invaliditeitspensioen hangt af van de medische eindtoestand van de betrokkenen; deze is nog niet in alle gevallen bereikt.

In een aantal gevallen is gebleken dat administratieve voorschriften een vlotte en praktische oplossing van - vaak kleine - problemen in de weg stonden. Dat was nadelig voor de sociale begeleiding en bemoeilijkte de taak van de maatschappelijk werkers. Door hun de mogelijkheid te geven bepaalde aangelegenheden in direct contact met het ministerie te regelen overeenkomstig de praktische situaties, kunnen dergelijke fricties worden vermeden. De MSD zal overigens ook worden ingeschakeld om te voorkomen dat families van overleden militairen worden geconfronteerd met kil aandoende ambtelijke correspondentie met betrekking tot het overlijden."

1.4. Bij brief van 22 maart 1984 voegde de Minister daar het volgende aan toe (Tweede Kamer, vergaderjaar 1983-1984, 18 100 hoofdstuk X, nr. 29):

"Thans is mij gebleken dat de in die brief (brief van de Minister van Defensie van 6 februari 1984; N.o.) verstrekte gegevens op één punt niet juist zijn. Anders dan is vermeld waren de militairen van het betrokken onderdeel van de Artillerieschool op de bewuste dag wel in het bezit van herkenningsplaatjes. Hoewel herkenningsplaatjes, om technische redenen, in het algemeen eerst enige weken na indiensttreding worden verstrekt, waren zij ditmaal nl. eerder aanwezig dan gebruikelijk.

Identificatie van de slachtoffers vond plaats door de Koninklijke Marechaussee waarbij, om persoonsverwisseling uit te sluiten de identificatie werd gebaseerd op herkenning door twee onafhankelijke personen.

Personeel van de staf van de Artillerie School te Oldebroek relateerde, in evaluatiebesprekingen, de door de Koninklijke Marechaussee gevolgde procedure aan het ontbreken van herkenningsplaatjes, hetgeen gezien het bekende feit dat herkenningsplaatjes in het algemeen pas later ter beschikking komen verklaarbaar was. Deze onjuiste relatie is nadien door niemand tegengesproken.

Vervolgens werd het ontbreken van herkenningsplaatjes als één van de oorzaken van de vertraagde berichtgeving aangemerkt en werd naar methoden gezocht om in deze lacune te voorzien. Nadat hiervoor een oplossing was gekozen vermeldde ik dat, in de eerder genoemde onjuiste relatie, in mijn brief van 6 februari 1984.

De opgetreden vertraging bij de berichtgeving aan de familieleden van de slachtoffers is dus uitsluitend veroorzaakt door de andere factoren, die ik in mijn eerdere brieven heb genoemd.

De aangekondigde maatregelen betreffende tijdelijke herkenningsplaatjes blijven overigens wel van kracht. Het spijt mij zeer dat een ongelukkige samenloop tot onjuiste informatieverstrekking heeft geleid."

1.5. De Stichting Rechtsbijstand Dienstplichtigen, die de belangen behartigde van vier van de bij het ongeval gewond geraakte militairen (onder anderen de heer G), verzocht op 18 januari 1984 aan het Ministerie van Defensie om aan te geven of het Ministerie aansprakelijkheid aanvaardde voor het ongeval.

De Minister van Defensie liet in reactie hierop, op 16 februari 1984, weten dat hij de aansprakelijkheid voor de gevolgen van het ongeval erkende.

2. Beantwoording door de Minister van de door de Nationale ombudsman gestelde vragen

Vragen C1.1 tot en met C1.11.

"Vraag C1.1 Op welke wijze, op welke datum, op welk tijdstip, waar en door wie heeft de berichtgeving (inlichten nabestaanden over het ongeval) plaatsgevonden?

Antwoord C1.1 Uit de beschikbare informatie (met name de brief die op 20 oktober 1983 door de toenmalige Minister van Defensie aan de Tweede Kamer is gestuurd (...)) kan het volgende worden aangehaald.

(Zie de brief van de Minister van 20 oktober 1983, hiervoor onder F.1.1.; N.o.).

Uit een verslag van een geestelijk verzorger dd 12 september 1985 (...) wordt afgeleid dat de dienstdoende ambtenaar van de MSD op 18 juli 1983, ± 19.40 uur de namen van de slachtoffers doorkreeg. De laatste MSD-functionaris werd op 18 juli 1983 om 21.00 uur ingelicht.

Vraag C1.2 Wanneer stond de toedracht van het ongeval vast?

Vraag C1.3 Wanneer, op welke wijze en door wie zijn de nabestaanden en de overlevenden van het ongeval geïnformeerd over de precieze toedracht van het ongeval?

Antwoord C1.2. C1.3. Uit de beschikbare stukken is niet af te leiden op welk moment precies de toedracht van het ongeval vaststond. Uit de brief van 28 juli 1983 van de toenmalige Minister van Defensie aan de Tweede Kamer (...) blijkt dat op dat moment de toedracht van het ongeval bekend was. De nabestaanden en overlevenden zijn middels een afschrift van deze brief en volgende brieven van de Minister aan de Tweede Kamer geïnformeerd over de toedracht van het ongeval.

Vraag C1.4 Wanneer heeft Defensie aansprakelijkheid erkend voor het ongeval in 1983? Zijn de nabestaanden en overlevenden daarover geïnformeerd? Zo ja, wanneer, op welke wijze en door wie?

Antwoord C1.4. Uit de brieven die de toenmalige Minister van Defensie destijds (1983/1984) (...) aan de Tweede Kamer heeft gestuurd naar aanleiding van het ongeval, valt op te maken dat Defensie de verantwoordelijkheid voor het ongeval vanaf het begin heeft aanvaard door aan te geven welke tekortkomingen binnen de KL bijgedragen hebben aan de mogelijkheid dat scherpe mijnen als instructiemiddel zijn gehanteerd. Overigens is hierbij de juridische term aansprakelijkheid niet expliciet gehanteerd. Tevens is daarbij aangegeven welke maatregelen ter verbetering in de organisatie ter hand zouden worden genomen.

In de brief van de Minister van Defensie van 20 oktober 1983 is ook nog een passage gewijd aan schadevergoeding aan gewonden en nabestaanden. In de brief van 6 februari 1984 is een passage gewijd aan de aanspraken op basis van militaire pensioenwetgeving. De nabestaanden en (ouders van) overlevenden hebben allen een afschrift ontvangen van deze brieven van de Minister aan de Tweede Kamer.

In de periode kort na het ongeval zijn door/namens enkele gewonden verzoeken tot schadevergoeding ingediend bij het Ministerie waarop vervolgens vergoeding van schadeposten heeft plaatsgevonden. Hierbij (1983/1984) is de aansprakelijkheid expliciet aanvaard (...). In de antwoorden op de kamervragen in 1997 (...) is overigens vermeld dat in februari 1984 aansprakelijkheid is aanvaard.

Ter zake van schadevergoeding naar aanleiding van het ongeval in 1983 leefde toentertijd bij Defensie de gedachte dat, gelet op de samenstelling van de groep slachtoffers, eventuele schade die rechtens voor vergoeding in aanmerking zou komen, zou worden afgedekt door uitkeringen op basis van de militaire pensioenwetgeving.

Het was destijds overigens niet gebruikelijk dat nabestaanden en/of gewonden actief werden benaderd om hen te wijzen op mogelijke rechten op schadevergoeding.

Vraag C1.5 Op welke wijze zijn de nabestaanden en overlevenden schadeloos gesteld?

Antwoord C1.5. Uit de beschikbare informatie blijkt dat 7 overlevenden een verzoek tot toekenning van invaliditeitspensioen hebben ingediend. Van 2 overlevenden zijn geen pensioengegevens aangetroffen.

Van één van deze overlevenden is het verzoek afgewezen omdat de invaliditeit van betrokkene minder dan 10 % werd geacht hetgeen op basis van de betreffende regelgeving geen aanspraak geeft op een invaliditeitspensioen. Recent heeft de betrokkene een verzoek ingediend voor een nieuw geneeskundig onderzoek omdat hij de laatste jaren steeds meer hinder ondervindt van de lichamelijke en psychische klachten.

De overige 6 overlevenden van het ongeval ontvangen op basis van de militaire pensioenwetgeving een zogenaamd invaliditeitspensioen. Voor hen is namelijk door een commissie van militair geneeskundigen vastgesteld dat er sprake is van invaliditeit met dienstverband. De mate van invaliditeit wordt afhankelijk van de soort aandoening uitgedrukt in een percentage. Dit percentage wordt vervolgens vertaald naar een uitkeringsgrondslag en leidt tot een uitkering welke genoten wordt boven een eventueel regulier inkomen, een (verhoogde) arbeidsongeschiktheidsuitkering danwel een combinatie van beide. Het invaliditeitspercentage wordt vastgesteld aan de hand van de zogenaamde War Pensions Committee (WPC)-schaal en kan dus variëren per persoon.

Aan enkele overlevenden zijn daarnaast op aanvraag kosten vergoed zoals reiskosten, studiekosten, huurkosten ivm studie e.d. Tevens zijn in enkele gevallen de reiskosten e.d. van ouders vergoed.

Zie ook het antwoord op vraag C1.4 betreffende de vergoeding van schadeposten (smartengeld; materiële schade) van enkele overlevenden.

Nabestaanden hadden slechts recht op schadevergoeding indien en voorzover de overledene in hun levensonderhoud voorzag en zij behoeftig achterbleven. Van de overleden militairen was alleen de instructeur gehuwd. Zijn weduwe ontvangt op basis van de militaire pensioenwetgeving nabestaandenpensioen ter zake van overlijden met dienstverband.

Vraag C1.6 Zijn er over de financiële afwikkeling procedures gevoerd? Zo ja, dan ontvang ik graag kopieën van de desbetreffende stukken.

Antwoord C1.6. Er is door 4 overlevenden bezwaar aangetekend respectievelijk beroep ingesteld tegen beslissingen inzake het (invaliditeits)pensioen alsmede de beslissing op een verzoek om in aanmerking te worden gebracht voor een vervoersvoorziening. In één geval is het voorlopig beroep tegen de pensioenbeslissing later ingetrokken. (...)

Vraag C1.9 Waren de betrokken maatschappelijk werkers nauwkeurig geïnformeerd over de toedracht van het ongeval, zodat zij vragen terzake konden beantwoorden? Zo ja, door wie?

Antwoord C1.9. De maatschappelijk werkers waren op de dag van het ongeval, voor zover dat toen kon, voldoende geïnformeerd om de berichtgeving over het ongeval te kunnen doen. De exacte toedracht van het ongeval was op dat moment nog niet bekend. Gedetailleerdere informatie daarover kwam pas beschikbaar toen het onderzoek van de Koninklijke Marechaussee gevorderd was. Niet bekend is in hoeverre de maatschappelijk werkers (toen) over de toedracht van het ongeval zijn geïnformeerd.

Vraag C1.10 Waaruit heeft de begeleiding/nazorg van de nabestaanden en de overlevenden van het ongeval bestaan en over welke periode heeft deze zich uitgestrekt?

Antwoord C1.10. De begeleiding en nazorg van de overlevenden heeft enkele maanden geduurd en is, zolang dat nodig was, ook na hun dienstverlating voortgezet. Het betrof zorg op het gebied van de psychologische hulpverlening alsmede assistentie bij vragen van materiële aard (zoals rechtspositie en vergoedingen).

De begeleiding van verwanten van gewonden of overleden militairen betrof eveneens zowel materiële aspecten (pensioenaanspraken, verzekeringen) als immateriële zorg (verwerking rouwproces). De intensiteit en de duur van deze begeleiding werden eveneens afgestemd op de behoeften. Voor zover bekend heeft de begeleiding en nazorg van sommige families enkele weken en van sommige enkele maanden geduurd. Van één familie is bekend dat de begeleiding bijna anderhalfjaar heeft geduurd.

Vraag C1.11 Zijn bij uw Ministerie klachten ontvangen over de berichtgeving aan en de begeleiding van de nabestaanden respectievelijk overlevenden van het ongeval? Zo ja, dan ontvang ik graag terzake nadere informatie (door welke nabestaanden respectievelijk overlevenden is over welke aspecten geklaagd, op welke wijze is daarop gereageerd door uw ministerie etc.).

Antwoord C1.11. Ja, met name zijn veel klachten ontvangen over de vertraagde berichtgeving aan de families van de slachtoffers. In brieven van de Minister van Defensie aan de Tweede Kamer van 20 oktober 1983, 6 februari 1984 en 22 maart 1984 is een toelichting gegeven op de wijze waarop de berichtgeving heeft plaatsgevonden en welke lessen daaruit zijn getrokken. In een enkel geval zijn klachten ontvangen van nabestaanden die geconfronteerd werden met een schrijnende vorm van onpersoonlijk ambtelijke correspondentie of geconfronteerd werden met formele administratieve regelingen die niet of onvoldoende aansloten bij de praktische situatie die zich voordeed. In genoemde brieven aan de Tweede Kamer is ook daarover geïnformeerd.

Ook is er geklaagd over de begeleiding door Defensie.

Op klachten van nabestaanden en overlevenden is vrijwel altijd persoonlijk door de Minister van Defensie, de Secretaris-Generaal of de Bevelhebber der Landstrijdkrachten gereageerd. Veelal betrof het een schriftelijke reactie en in enkele gevallen is, los van de begeleiding van de MSD, door de Minister of door een verantwoordelijk functionaris een bezoek gebracht aan familieleden. De nabestaanden en overlevenden werden verder geïnformeerd door afschriften van brieven aan de Tweede Kamer.

Van de ouders van één van de slachtoffers zijn in de loop der jaren klachten ontvangen met betrekking tot het ontbreken van (en de correspondentie over) een passende herdenking van de bij het ongeval in 1983 omgekomen militairen. Hierop is in de loop der jaren gereageerd met verschillende brieven door onder meer de Minister, de Secretaris-Generaal en de Bevelhebber der Landstrijdkrachten.

Nadat de mijnongevallen uit 1983 en 1984 in 1997 wederom in de publiciteit waren gekomen zijn brieven ontvangen van/namens nabestaanden van het ongeval. In deze brieven werd met name geklaagd over het ontbreken van (juiste) informatie over de toedracht van het ongeluk. Hierop is schriftelijk gereageerd door de Minister van Defensie."

Vraag C1/C2

"Vraag C1/C2 Wat is uw oordeel over de nazorg en begeleiding die de nabestaanden/overlevenden hebben ontvangen?

Antwoord C1 en C2 De begeleiding en nazorg is door de betrokken maatschappelijk werkers met de grootste zorg en toewijding gedaan.

Ten aanzien van het ongeval in 1983 valt het te betreuren dat de berichtgeving aan verwanten direct na het incident niet goed is verlopen. Op een aantal andere punten zijn nabestaanden helaas soms geconfronteerd met correspondentie die in de gegeven omstandigheden niet adequaat was."

3. De afwikkeling van het ongeval in 1984

3.1. De Staatssecretaris van Defensie schreef op 18 september 1984 onder meer het volgende aan de Minister van Binnenlandse Zaken:

"Bij een driedaagse beproeving van munitie in het Artillerie Schietkamp te Oldebroek is tijdens het uitvoeren van een geprogrammeerde serie beproevingen van een aantal AP-mijnen 23, de heer (...) tijdens de uitoefening van zijn functie om het leven gekomen.

De taak van betrokkene in genoemd schietkamp was eerderevermelde mijnen klaar voor ontsteking te maken.

Door een onvoorziene reactie van een der mijnen, een zogenaamde "weigeraar", kwam deze onverwacht tot ontploffing met genoemd noodlottig gevolg.

Het ongeval is in genen dele te wijten aan onvoorzichtigheid van wijlen de (beproeving-leider; N.o.) en is duidelijk een dienstongeval.

Gelet op het vorenstaande moge ik u verzoeken mij toestemming te verlenen de aan de begrafenis van (de beproevingsleider; N.o.) verbonden kosten (...) door het Rijk te doen vergoeden."

De brief was getekend door de plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeels-zaken).

3.2. De Minister van Binnenlandse Zaken liet bij brief van 25 september 1984 aan de Staatssecretaris van Defensie weten dat hij kon instemmen met het voorstel om aan de nabestaanden van de beproevingsleider een netto tegemoetkoming toe te kennen tot een zodanig bedrag dat de begrafenis-kosten daaruit konden worden betaald.

3.3. Bij beslissing van 29 november 1984 kende de Staatssecretaris van Defensie een vergoeding toe aan de weduwe van de beproevingsleider ter dekking van de gemaakte begrafenis-kosten.

3.4. Naar aanleiding van het overlijden van de beproevingsleider werd door het Algemeen burgerlijk pensioenfonds (Abp) aan de weduwe en kinderen van de beproevingsleider een weduwen- en wezenpensioen toegekend.

Daarnaast werd door het Ministerie van Defensie een aanvullende uitkering toegekend op grond van artikel 45 van het Algemeen Rijksambtenarenreglement (zie **ACHTERGROND**, bijlage 1, onder 2.).

3.5. Het Abp verzocht bij brief van 26 augustus 1985 aan het Ministerie van Defensie om informatie met betrekking tot het ongeval van 14 september 1984 teneinde te kunnen vaststellen of dit ongeval was te wijten aan de schuld van een derde. Het Abp stuurde daartoe een blanco aanmeldingsformulier Verhaalswet ongevallen ambtenaren aan het Ministerie. Verder verzocht het Abp aan het Ministerie om toezending van een kopie van het proces-verbaal dat van het ongeval was opgemaakt.

3.6. De Directeur Materieel Koninklijke landmacht stuurde bij brief van 10 oktober 1985 het ingevulde aanmeldingsformulier Verhaalswet ongevallen ambtenaren terug aan het Abp. Hij gaf op dit formulier bij de vraag "Door welke persoon of instantie werd het ongeval veroorzaakt?" aan: "Ongeval bij de beproeving van mortier-mijn". Hij voegde bij zijn brief vijf bladzijden van het proces-verbaal nr. P 4/85. Hij gaf terzake in zijn brief het volgende aan:

"De tussenliggende bladzijden genummerd 3 t/m 13 bevatten een technische verhandeling over de constructie en werking van de mijn AP/23, welke mij voor de beoordeling niet relevant voorkomt."

3.7. Het plaatsvervangend hoofd van het Bureau Schade-afwikkeling van het Ministerie van Financiën liet bij brief van 21 januari 1986 onder meer het volgende aan het Abp weten:

"Na zorgvuldige bestudering van de door u gezonden gegevens met betrekking tot de toedracht van het ongeval ben ik tot de conclusie gekomen, dat het ongeval niet is te wijten aan een zogenaamde onrechtmatige daad aan de zijde van het Ministerie van Defensie en/of haar medewerkers. Tevens ben ik van oordeel, dat er in een geval als het onderhavige, niet kan worden gesproken van "produkten-aansprakelijkheid".

Het slachtoffer, dat de functie had van explosieven-expert, was heel goed op de hoogte van de gevaren verbonden aan het werken met mijnen.

Daarom ben ik van oordeel, dat hij zich in casu niet in de nabijheid van de haperende mijn had moeten begeven.

Kennelijk was de (beproeving sleider; N.o.) wat al te overmoedig geworden.

Op grond van het bovenstaande ben ik van mening, dat het niet mogelijk is voor het weduwen- en wezenpensioen een civiele vordering in te stellen tegen een derde.

Ik adviseer u uw dossier te seponeren."

3.8. Naar aanleiding van een verzoek van de weduwe van de beproevingsleider om inzage in het proces-verbaal P. 4/85 deelde een medewerker van het Ministerie van Defensie bij brief van 28 maart 1988 het volgende aan haar mee:

"...Naar aanleiding van uw telefoongesprek op 23 maart j.l., waarin U mij om inzage van het PV omtrent het dodelijk ongeval van uw man heeft verzocht, is door mij de nodige navraag gedaan.

Na overleg met de personeelsconsulent (...) is vastgesteld, dat de beste methode is, om officieel om vrijgave van het PV te verzoeken. Om u enigszins te helpen is een concept voor een dergelijk verzoek aan deze brief toegevoegd.

Het is wel nodig om een dergelijk verzoek aangetekend te verzenden. Aan de toezegging van (het hoofd van MBA-1; N.o.) BD kan ik helaas op formele gronden niet voldoen..."

3.9. De weduwe van de beproevingsleider maakte gebruik van de bij de brief van 28 maart 1988 gevoegde concept brief. Zij stuurde deze brief op 19 april 1988 aan de Minister van Defensie. In deze brief stond onder meer het volgende:

"Ik verzoek u mij op grond van de wet openbaarheid van bestuur het procesverbaal van onderzoek en verhoor dossier nr. P 4/85 "Explosie Mortiermijn AP-23 't Harde, 14 september 1984" opgesteld door de Koninklijke Marechaussee, 3^e Divisie, District Gelderland ter inzage ter beschikking te stellen."

3.10. De Minister van Defensie reageerde bij brief van 16 juni 1988 onder meer als volgt:

"Het door u bedoelde proces-verbaal van de brigade 't Harde van de Koninklijke marechaussee, nr. 674/1984, d.d. 9 oktober 1984, is pro-justitia opgemaakt. Dit betekent dat alleen de Officier van Justitie aan wie het proces-verbaal is toegezonden, u een afschrift van het verbaal kan doen toekomen."

3.11. De Minister stuurde deze brief naar een onjuist adres. Na een rappel van de weduwe van de beproevingsleider (bij brief van 13 oktober 1988), stuurde hij de brief alsnog naar het juiste adres. Hij deed dit bij brief van 24 oktober 1988.

3.12. Bij brief van 26 oktober 1988 verzocht de weduwe van de beproevingsleider aan de Officier van Justitie te Zwolle om toezending van de processen-verbaal nrs. P 4/85 en P 674/1984. De Officier van Justitie stuurde bij brief van 30 november 1988 een kopie van proces-verbaal nr. P 674/1984 aan de weduwe van de beproevingsleider.

3.13. De weduwe van de beproevingsleider schreef op 31 januari 1989 onder meer het volgende aan de Minister:

"In (mijn brief van 19 april 1988; N.o.) is sprake van een proces-verbaal van onderzoek en verhoor met het dossiernummer P 4/85 "Explosie Mortiermijn AP-23 't Harde, 14 september 1984", opgesteld door het District Gelderland van de Derde Divisie der Koninklijke Marechaussee.

In uw antwoord (van 16 juni 1988; N.o.) wordt melding gemaakt van een proces-verbaal nummer 674/1984, opgesteld door de Brigade 't Harde van het District Gelderland van de Derde Divisie der Koninklijke Marechaussee.

Uit het bovenstaande concludeer ik, dat er een tweetal proces-verbalen bestaan rondom de gebeurtenissen van 14 september 1984.

(...) de Officier van Justitie bij de Arrondissementsrechtbank Zwolle (heeft) mij inzage verleend in het proces-verbaal nr 674/1984.

Bijlage 6 van dit PV is een rapport van technisch onderzoek. Uit het gestelde in punt D van deze bijlage kan worden geconcludeerd, dat een vervolgonderzoek (...) heeft plaatsgevonden.

Ik verzoek u op grond van de Wet Openbaarheid van Bestuur mij het proces-verbaal (nummer 4/85; N.o.) en het hierboven genoemde vervolgonderzoek ter inzage ter beschikking te stellen."

3.14. In een notitie van de commandant van de Koninklijke marechaussee van 11 april 1989 inzake het verzoek van de weduwe van de beproevingsleider om inzage van proces-verbaal nummer P 4/85 staat onder meer het volgende:

"

5: De inhoud van het proces-verbaal P 4/85 toont aan dat:

- de AP-23 met het lotnummer identiek aan dat van de mijn waardoor de (beproe-
vingsleider; N.o.) om het leven kwam, een technische onvolkomenheid kent waar-
door een dode stand van de veer in het ontstekingsmechanisme tot de mogelijk-
heid behoort waardoor het systeem onstabiel wordt, zodat een trilling detonatie tot
gevolg kan hebben;
- de onvolkomenheid bekend is geweest bij de ontwikkelaars van de AP-23;
- de (beproeivingsleider; N.o.) van één en ander mogelijk op de hoogte is geweest;

6: In het proces-verbaal P 4/85 geclassificeerde gegevens m.b.t. de AP-23 zijn vermeld;

7: Artikel 4 van de WOB (zie **ACHTERGROND** onder 4.; N.o.) van toepassing zou zijn;

Gelet op de complexe materie adviseer ik uitleg aan (de weduwe van de beproevings-
leider; N.o.) (...) te laten geven door verbalisanten, daar door inzage van het proces-

verbaal P 4/85 mogelijk de indruk zou kunnen gaan ontstaan dat de (beproevingssleider; N.o.) onverstandig zou hebben gehandeld c.q. dat het ministerie van Defensie gegevens heeft achtergehouden die van belang waren voor de wijze waarop de (beproevingssleider; N.o.) - na de weigering van de desbetreffende AP-23 heeft gehandeld.

Indien besloten zou worden om verzoekster inzage van het proces-verbaal op grond van de WOB toe te staan, vooraf overleg te voeren met DMKL in verband met de in het proces-verbaal voorkomende geclassificeerde gegevens."

3.15. Tijdens een gesprek op 22 juni 1989 met een medewerker van de Koninklijke marechaussee en een juriste van het Ministerie van Defensie werd aan de weduwe van de beproevingsleider een kopie van een deel van proces-verbaal nr. P 4/85 overhandigd.

3.16. De weduwe van de beproevingsleider overhandigde op 19 september 1989 een kopie van proces-verbaal nr. P 4/85 aan de officier van justitie te Zwolle. Bij brief van 21 september 1989 verzocht de weduwe van de beproevingsleider aan hem om het onderzoek naar de oorzaak van het ongeval van 14 september 1984 te heropenen.

3.17. De officier van justitie te Zwolle liet bij brief van 18 oktober 1989 aan de weduwe van de beproevingsleider weten dat er naar zijn oordeel onvoldoende gronden waren om aan haar verzoek tot heropening van het onderzoek tegemoet te komen. Hij gaf in zijn brief onder meer het volgende aan:

"Hoezeer ik ook met u van mening ben dat zich bijna onvoorstelbare "communicatiestoornissen" hebben voorgedaan, vanuit mijn discipline kan ik slechts constateren dat uit het dossier (...) geen - strafrechtelijk relevante - verdachten kunnen worden aangewezen. Voor zover er sprake zou zijn van laakbaar handelen en/of nalaten kan ik de in het strafrecht bij een dergelijke zaak noodzakelijke causaliteit naar mijn mening onmogelijk aantonen of zelfs maar aannemelijk maken.

Van een eventueel in te stellen vervolgonderzoek kan in redelijkheid mijns inziens ook niet verwacht worden dat daaruit wel - vanuit de strafrechtelijke optiek - "een redelijk vermoeden van schuld aan enig strafbaar feit" zou kunnen worden gedestilleerd."

3.18. De weduwe van de beproevingsleider schreef op 20 november 1992 onder meer het volgende aan de functionaris die ten tijde van het ongeval in 1984 plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken) was:

"Bij deze stel ik u aansprakelijk voor alle, door mij en mijn gezin, geleden schade, ontstaan na het incident met dodelijke afloop, op 14 september 1984 (...).

Het, tot aan de beantwoording van vragen (gesteld in de tweede kamer), consequent afwijzen van schuld, en het slechts met intimidatie naar mijn zijde, door (een medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.), in bijzijn van de juriste van defensie, afstaan van het onderzoeksrapport 2 (proces verbaal nummer P 4/85; N.o.), alsmede

het niet zelf verantwoording dragen van defensie, zowel mbt de oorzaak van dit incident als van de afhandeling, nopen mij nu deze stap te maken.

Tot op heden, heb ik van (de hiervoor bedoelde medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.), noch van defensie en of justitiezijde, de waarheid mogen vernemen omtrent de juiste toedracht van de dood van mijn echtgenoot. Daarbij doel ik zeker ook op de omstandigheden die tot dit noodlottig incident geleid hebben. Met name (...) evenals de vraag waarom (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van MVA-4; N.o.) in 1970 deze mijn niet geblokkeerd heeft, op grond van het gemelde in KABO-06.31/70.

Ik verwijt Defensie, in deze, de dood van mijn echtgenoot o.a. als gevolg van incompetentie, een starre bureaucratische organisatie, overbelasting en onderbezetting met daarbij een gebrek aan scherpte, daadkracht en toezicht en controle. Met name het nalaten van handelen door defensiemedewerkers heeft m.i. de dood van mijn echtgenoot tot gevolg gehad.

Ik verzoek u per kerende post, mij op de hoogte te stellen van de ware toedracht van de dood van mijn echtgenoot.

(...)

Daarbij verzoek ik u mij per kerende post mede te willen delen of u al dan niet van zins bent, het onderzoeksrapport 2, alsnog aan de hoofdofficier van justitie aan te bieden, en of beide onderzoeksrapporten 1 en 2, bij de auditeur-militair zijn aangebracht ter vervolging van militaire verdachten in deze, zo niet of u dit van zins bent alsnog te doen.

(...)

Tot mijn verbijstering heb ik van de hoofdofficier van justitie begrepen dat de exacte toedracht van de niet natuurlijke dood van mijn echtgenoot, niet bij justitie blijkt aangemeld, cq de uitkomsten van het tweede onderzoek niet in handen van justitie zijn geraakt, zo dat justitie nimmer de schuldvraag heeft kunnen vaststellen, laat staan er tot mogelijke strafvervolging is kunnen overgaan. In tegenspraak het gemelde bij de beantwoording van de kamervragen."

3.19. De functionaris die ten tijde van het ongeval in 1984 plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken) was, reageerde bij brief van 30 november 1992 onder meer als volgt op de brief van de weduwe van de beproevingsleider van 20 november 1992:

"Gaarne wil ik reageren op uw brief van 20 november 1992. Ten tijde van het noodlottige ongeval van uw man was ik Plv. Directeur Burgerpersoneel en ik herinner mij nog heel

goed hoe ook wij bij het Ministerie van Defensie geschokt waren door het gebeurde. Op en na de 14e september is er al het mogelijke gedaan om ook de gevolgen voor u en uw kinderen zo goed mogelijk op te vangen en u de begeleiding te geven die wij noodzakelijk vonden.

Na dat verschrikkelijk ongeluk is er een intern onderzoek gehouden naar de toedracht. Uit dat onderzoek werd helaas ook duidelijk dat de wijze van handelen van uw man mede een oorzaak is geweest voor het fatale ongeluk. In het onderzoeksrapport wordt daarop uitgebreid ingegaan. Juist vanwege dat feit en teneinde uw gevoelens niet node-loos te kwetsen is de beslissing genomen U het onderzoeksrapport niet zonder meer te overhandigen maar door (een medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.) en een juriste van het Ministerie van Defensie van een toelichting daaraan te laten voorafgaan. Het is jammer en pijnlijk nu te moeten constateren dat daar waar van onze kant slechts een zo groot mogelijke zorgvuldigheid werd bedoeld, dat dit door U is opgevat als intimidatie van de kant van de betrokkene(n).

Uit Uw brief blijkt duidelijk dat u zich ook nu nog afvraagt of u van de zijde van het Ministerie van Defensie de juiste en volledige informatie hebt gekregen rondom de toedracht van het ongeluk. Ik begrijp dat het antwoord op die vraag voor u persoonlijk en voor uw kinderen van het grootste belang is. Ik geef u graag de verzekering dat het Ministerie van Defensie alle medewerking wil verlenen aan het scheppen van de nodige duidelijkheid voor u. De Koninklijke Marechaussee heeft een uitgebreid onderzoek gedaan naar de toedracht van het ongeluk. Die instantie heeft tot taak objectief en zonder aanzien des persoons de juiste feiten vast te stellen. Ik heb er dan ook geen enkel bezwaar tegen dat u de in de aanhef van uw brief bedoelde onderzoeksrapporten ter hand worden gesteld, ook al verkeer ik in de veronderstelling dat u onderzoeksrapport 2 reeds in uw bezit hebt.

Anders dan u in uw brief stelt is het "Pro Justitia" opgemaakte Proces Verbaal, nr.P.674/1984 besproken met de Officier van Justitie te Zwolle én de Auditeur Militair te Arnhem en in ieder geval aan de eerste aangeboden. Er zijn toen geen personen als verdachten van strafbare feiten aangemerkt. Op basis van dat document heeft de Zwolse Officier van Justitie ook geen aanleiding gevonden enig nader strafrechtelijk onderzoek te doen instellen.

Tevens is er een "intern" onderzoek ingesteld, waarvan de neerslag is vastgelegd in dossier P.4/85. Op uw verzoek gedaan bij brief van 21 september 1989 heeft (...), Officier van Justitie te Zwolle, met gebruikmaking van beide hierboven genoemde dossiers de zaak heroverwogen. Een en ander heeft geleid tot de conclusie, dat niet zou worden overgegaan tot heropening van het onderzoek. De motieven welke tot deze conclusie hebben geleid werden u schriftelijk bekend gesteld bij zijn brief van 18 oktober 1989 (...).

Aangezien u betwijfelt, of de zaak door de justitiële autoriteiten indertijd wel voldoende is (kunnen worden) behandeld, zal ik beide onderzoeksrapporten doen toekomen aan de Hoofdofficier van Justitie te Arnhem, zijnde de bevoegde autoriteit m.b.t. vervolging van militairen, met het verzoek zijn oordeel in deze te geven.

(...)

Ik wil tenslotte besluiten met nogmaals te benadrukken dat het Ministerie van Defensie volledige openheid wil betrachten met betrekking tot de feiten en omstandigheden die hebben geleid tot het noodlottige ongeval dat uw man is overkomen."

3.20. Naar aanleiding van een brief van de toenmalige gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider van 12 oktober 1993 stuurde de Minister van Defensie bij brief van 16 december 1993 de beide onderzoeksrapporten aan de hoofdofficier van justitie te Arnhem, met het verzoek om aan te geven of er aan de zijde van het militaire personeel strafbare feiten waren gepleegd.

3.21. Bij brief van 27 december 1993 stuurde de Minister een kopie van zijn brief van 16 december 1993 aan de toenmalige gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider. Hij bood in deze brief zijn excuses aan voor het feit dat pas bij brief van 16 december 1993 gevolg was gegeven aan de toezegging gedaan in de brief van 30 november 1992. Verder reageerde hij op het in de brief van 12 oktober 1993 gedane verzoek van de toenmalige gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider tot inzage van een aantal ontbrekende bijlagen bij proces-verbaal nr. P 4/85. Hij gaf aan dat het proces-verbaal zich bevond bij de hoofdofficier van justitie te Arnhem en dat de ontbrekende stukken daar konden worden verkregen.

3.22. De hoofdofficier van justitie te Arnhem reageerde bij brief van 25 januari 1994 op de brief van de Minister van 16 december 1993. Hij deelde mee dat bestudering van de hem ter beschikking staande stukken hem had geleid tot het oordeel dat bij het ongeval geen andere personen waren betrokken dan de beproevingsleider. Hij merkte op dat er derhalve ook geen sprake was van enig door enige militair gepleegd strafbaar feit.

3.23. Begin oktober 1994 wendde de gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider zich tot de afdeling Militaire Zaken van het Arrondissementsparket Arnhem met een verzoek tot inzage van proces-verbaal nr. P 4/85. Naar aanleiding van dit verzoek verzamelde het Arrondissementsparket Arnhem de desbetreffende stukken. Begin 1995 maakte de weduwe van de beproevingsleider gebruik van de door het Arrondissementsparket Arnhem geboden mogelijkheid om het proces-verbaal in te zien. Bij brief van 22 maart 1995 stuurde het Arrondissementsparket Arnhem naar aanleiding van een verzoek daartoe van de weduwe van de beproevingsleider een kopie van het proces-verbaal, inclusief een aantal bijlagen en een aantal niet tot het proces-verbaal behorende stukken, aan de weduwe van de beproevingsleider.

3.24. Bij brief van 12 juli 1995 stelde de toenmalige gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider het Ministerie van Defensie aansprakelijk voor de schade die de weduwe van de beproevingsleider heeft geleden door het wegvallen van haar echtgenoot.

3.25. De Staatssecretaris van Defensie reageerde bij brief van 4 augustus 1995 als volgt op deze aansprakelijkstelling:

"Zoals bekend werd naar de toedracht van het noodlottig ongeval (...) op 14 september 1984 een onderzoek ingesteld door de Koninklijke marechaussee hetgeen is vastgelegd in het - pro justitia - opgemaakte proces verbaal nummer P 674/84. Tevens is een intern onderzoek uitgevoerd door de Koninklijke marechaussee (vastgelegd in proces verbaal van onderzoek en verhoor nummer P 4/85). In beide onderzoeken hebben de justitiële autoriteiten geen aanleiding gezien om tot strafvervolgning over te gaan.

Bij nadere bestudering van de genoemde onderzoeken is mij niet gebleken dat aan alle wettelijke vereisten voor aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad is voldaan. Gelet op het niet duidelijk aanwezig zijn van een rechtsgrond voor een vordering van uw cliënt tot schadevergoeding moet ik u dan ook mededelen dat ik de gestelde aansprakelijkheid van het Ministerie van Defensie in deze niet kan aanvaarden."

3.26. De weduwe van de beproevingsleider schreef op 20 april 1996 onder meer het volgende aan de Minister van Defensie:

"Op 14 september 1984 is mijn echtgenoot (...), bij het periodiek beproeven van een mijn tw. de AP-23 lotnummer 68-2 om het leven gekomen. Aanleiding tot het dodelijk ongeval was het feit, dat de te beproeven mijn tot ontbranding is gekomen terwijl deze op de veilige stand stond. Mijn echtgenoot heeft de wachttijden zoals gelden bij periodiek onderzoek in acht genomen. De opdracht tot de beproeving heeft hij gekregen van zijn bevoegd gezag (het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.). Deze heeft in het bijzijn van (het hoofd van MBA-1 en het hoofd sectie Burgerpersoneel van de DMKL; N.o.) tegenover mij en anderen op 14 september 1984 verklaard dat mijn echtgenoot geheel volgens de regels gehandeld heeft en dat mijn kinderen en ik financieel geen enkele schade ten gevolge van dit feit zouden ondervinden. Begin dit jaar heeft hij dit nogmaals herhaald. Dit in tegenstelling tot de bedrijfsmaatschappelijk werker (...) die van zijn burgerleiding (de plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.) middels (het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk werk van de Directie Burgerpersoneel; N.o.) de opdracht had te melden op 14 september 1984 dat de dood van mijn echtgenoot was ontstaan door eigen toedoen. Het inmiddels in mijn bezit zijnde verslag van onderzoek van de commissie van onderzoek van 17 september 1984 vermeldt echter dat (de coördinator van de sectie Techniek van MVA-4 (in de periode 1968-1971 medewerker van het bureau Technische Voorbereiding van de afdeling Munitie); N.o.) op dat moment verklaard heeft aan de commissie, dat het gehele lot AP 23 onbetrouwbaar te achten was, op grond van onjuiste modificaties aan

de ontsteking en de daarbij behorende aanduidingsvoorschriften. (...) Vanaf 14 september 1984 tot op heden ben ik doende geweest om duidelijkheid te verkrijgen omtrent de ware toedracht van mijn man zijn dood en de daarmee samenhangende afhandeling hiervan. In 1988 (bedoeld wordt 22 juni 1989; N.o.) heb ik uit handen van (de eerder bedoelde medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.) een incompleet proces-verbaal ontvangen. In 1989 ben ik naar de pers gegaan met het deel ik tot dan toe wist, dit heeft kamervragen opgeleverd (...). De Minister heeft schriftelijk laten weten, niet juist gehandeld te hebben tav de veiligheidsvoorschriften. Enige maanden geleden heb ik inzage gehad in het volledige dossier bij de Rechtbank te Arnhem. Hieruit bleek dat ik door (de medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.) op cruciale punten onjuist geïnformeerd ben. Dit leverde weer evenzo vele vragen op. Nog slechts enkele weken ben ik in het bezit van de bijgaande brief van het Ministerie van Defensie dd 10-10-85 (...) gericht aan het ABP en het antwoord van het Ministerie van Financiën/Generale Thesaurie hierop aan het ABP dd 21-01-86 (...). De inhoud van deze brieven is in tegenpraak met het antwoord van de Minister aan de Tweede Kamer. Tevens is de inhoud van de brief aan het ABP in strijd met de waarheid, en met de inhoud van de bewust door Defensie niet meegezonden pagina's aan het ABP, zoals Defensie zelf vermeldt in de bewuste brief. (...)

Ik heb de volgende verzoeken aan u:

1. Ik verzoek u, nu, binnen redelijke termijn schriftelijk volledige openheid omtrent de doodsoorzaak van mijn echtgenoot (...)
2. Ik verzoek u per omgaande het personeelsdossier in copie van mijn overleden echtgenoot toe te zenden"

De weduwe van de beproevingsleider voegde bij haar brief een door haar vader op 22 november 1995 opgestelde verklaring. In deze verklaring staat onder meer het volgende:

"Bij mijn dochter thuis hoorden we het verschrikkelijke nieuws dat mijn schoonzoon (...) bij een ongeval tijdens zijn werk was omgekomen. Op dat moment waren er ook 3 mensen van de Koninklijke landmacht aanwezig, die haar eerder op de middag van het ongeval op de hoogte hadden gesteld. Volgens mij waren dat (het hoofd van MBA-1, het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 en het hoofd sectie Burgerpersoneel van de DMKL; N.o.). Omstreeks 16.00 uur toen de heren op het punt stonden te vertrekken, heb ik hen de vraag gesteld hoe het nu, financieel gezien, verder moest met mijn dochter. Zij verzekerden mij uitdrukkelijk dat er goed gezorgd zou worden voor mijn dochter (...) en haar kinderen, en dat zij er financieel niets op achteruit zou gaan. Mijn vrouw (...) stond bij dit gesprek en hoorde ook hoe zij benadrukten dat voor mijn dochter financieel goed gezorgd zou worden.

Toen de heren vertrokken, heb ik nog even buiten met (het hoofd van MBA-1; N.o.) staan praten op het tuinpad. Wij waren op dat moment de enigen aldaar. (Het hoofd van

MBA-1; N.o.) benadrukte nogmaals dat er goed gezorgd zou worden voor mijn dochter en dat er, financieel gezien, voor haar geen vuiltje aan de lucht was. Op dat moment was ik ervan overtuigd dat mijn dochter er financieel niet op achteruit zou gaan, wat voor mij en mijn vrouw in ieder geval, in deze trieste tijd, een grote geruststelling was."

3.27. De Secretaris-Generaal van het Ministerie van Defensie reageerde bij brief van 8 augustus 1996 onder meer als volgt op de brief van de weduwe van de beproevingsleider van 20 april 1996:

"In uw brief verzoekt u om volledige openheid omtrent de doodsoorzaak van uw man. Aan dit verzoek is in het verleden voldaan. Onmiddellijk na het ongeval is door de Koninklijke Marechaussee proces verbaal opgemaakt (nummer P 674/1984). Aansluitend heeft een onderzoek plaats gevonden naar de oorzaak van het ongeval. De resultaten daarvan zijn eveneens in een proces-verbaal neergelegd (nummer P4/85). In het verleden heeft een juriste van het Ministerie van Defensie, bijgestaan door (een medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.), u een toelichting gegeven op het onderzoeksrapport. In het rapport werd uitgebreid ingegaan op de handelwijze van uw man die mede-oorzaak is geweest van het ongeval. Om uw gevoelens niet nodeloos te kwetsen is toen het onderzoeksrapport slechts gedeeltelijk aan u ter beschikking gesteld. Helaas beschouwt u dit als het verstrekken van onjuiste informatie. Inmiddels heeft u, zoals u zelf schrijft en zoals blijkt uit de brief van uw advocate van 12 juli 1995, deze stukken kunnen inzien. De omstandigheden die hebben geleid tot de dood van uw man worden in beide stukken uitvoerig beschreven. Er zijn geen andere stukken die meer of andere informatie bevatten met betrekking tot de toedracht van het ongeval van 14 september 1984. Op basis hiervan is dan ook geen andere conclusie mogelijk dan hetgeen (de (ten tijde van het ongeval in 1984) plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.) 30 november 1992 heeft bericht en hetgeen namens de staatssecretaris op 4 augustus 1995 aan uw advocate is medegedeeld. Uit het onderzoek is gebleken dat de wijze van handelen van uw man mede een oorzaak is geweest voor het fatale ongeluk. Niet gebleken is dat aan alle wettelijke vereisten voor aansprakelijkheid van Defensie uit onrechtmatige daad is voldaan.

Met uw brief stuurde u twee bijlagen mee. Een brief van de Directeur Materieel Koninklijke landmacht aan de directie van het ABP, en een brief van het Ministerie van Financiën aan het ABP. Daarover, en over de rechtspositionele afwikkeling van het ongeval, merk ik het volgende op.

Nabestaanden van ambtenaren ontvangen van het ABP een zogenaamd weduwen- of wezenpensioen. Als er sprake is van een oorzakelijk verband tussen het ongeval en de aard van de opgedragen werkzaamheden of de bijzondere omstandigheden waaronder de werkzaamheden moeten worden verricht, en het ongeval niet te wijten is aan schuld of onvoorzichtigheid van de ambtenaar, gelden er een aantal aanvullende voorzieningen. Hoewel de processen-verbaal spreken over onzorgvuldig handelen van uw echtgenoot, heeft Defensie in de rechtspositionele afhandeling gesteld dat sprake was van

een zogenaamd 'dienstongeval'. Om die reden zijn de begrafenis kosten ten laste van het ministerie gebracht. Voorts is aan u en uw kinderen een aanvullende uitkering toegekend op grond van artikel 45 ARAR.

De door u meegestuurde brieven hebben betrekking op de situatie dat het ABP, indien sprake is van schuld van een derde, de weduwen of wezenuitkering kan verhalen op die derde.

In uw geval zou dus, als het ABP daartoe aanleiding had gehad, uw weduwen- en wezenpensioen op Defensie zijn verhaald. Uit de correspondentie blijkt dat het ABP daartoe niet is overgegaan. Een en ander heeft derhalve geen invloed op de u toekomende uitkering gehad. Het personeelsdossier doe ik u bijgaand in kopie toekomen."

3.28. Bij brief van 29 augustus 1996 deelde de toenmalige gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider onder meer het volgende mee aan de Minister van Defensie:

"Cliënte heeft (...) een berekening laten maken van de materiële schade die zij en haar kinderen hebben geleden als gevolg van het overlijden van haar echtgenoot. In de kopie die ik u thans van het rapport zend, wordt berekend dat de schade tot op heden fl. 92.438,-- bedraagt. Dit bedrag is exclusief verhaals- en juridische kosten (welke kosten tot op heden op circa fl. 7.000,- worden ingeschat). Uiteraard is de berekening een momentopname, hetgeen impliceert dat de materiële schade in de toekomst nog zal toenemen (...).

Ik verzoek u vriendelijk mij mede te delen of het Ministerie van Defensie bereid is de schade van mijn cliënte en de kinderen die tot op heden manifest is, te vergoeden. Hierbij merk ik op dat cliënte niet alleen materiële schadevergoeding vordert, doch ook een schadevergoeding voor de immateriële schade die cliënte tot op heden heeft geleden.

Ter toelichting op de zojuist genoemde immateriële schadevergoeding wens ik toe te voegen dat deze schade niet alleen is ontstaan door het overlijden van de (beproeving-leider; N.o.) zelf, doch ook door de wijze waarop het Ministerie van Defensie de afhandeling van de zaak heeft aangepakt. Cliënte heeft sterke aanwijzingen dat gepoogd is de zaak zoveel mogelijk in de luwte te stellen, onder het mom van bescherming van de gevoelens van de weduwe. Cliënte is door deze gang van zaken echter bijzonder benadeeld. Zij heeft door de aanhoudende tegenstrijdige en opzettelijk onvolledige berichtgeving met betrekking tot de aanleiding van het dodelijk onge-luk en de schuldvraag het verlies van haar overleden echtgenoot tot op heden niet kunnen verwerken en heeft zich pas in een zeer laat stadium gerealiseerd dat zij het haar aangedane leed wenste om te zetten in een vermogensrechtelijke vordering. (...)

Cliënte wenst rehabilitatie van haar overleden echtgenoot. De shockschade die cliënte heeft opgelopen als gevolg van het overlijden is nog steeds bij cliënte aanwezig.

De immateriële schade van cliënte en de kinderen zal ik in een nader stadium begroten."

3.29. De Minister van Defensie liet in reactie op de brief van 29 augustus 1996, bij brief van 15 november 1996, onder meer aan de toenmalige gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider weten dat hij op basis van de na het ongeval opgemaakte processen verbaal niet tot een ander oordeel kon komen dan de Secretaris Generaal in zijn brief van 8 augustus 1996. Verder gaf hij het volgende aan:

"Ter zake van de wijze van afhandeling van de zaak door het Ministerie van Defensie constateer ik het volgende. In het verleden is door medewerkers van het Ministerie van Defensie aan uw cliënte een toelichting gegeven op het onderzoeksrapport van de Koninklijke Marechaussee. Omdat in het rapport uitgebreid werd ingegaan op de handelwijze van de (beproeversleider; N.o.), is toen besloten het onderzoeksrapport slechts gedeeltelijk aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) ter beschikking te stellen. Dit om haar gevoelens niet nodeloos te kwetsen. Bij uw cliënte is daarbij de indruk ontstaan dat Defensie onder valse voorwendselen niet alle informatie heeft willen prijsgeven.

Al eerder zijn de motieven voor deze handelwijze aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) medegedeeld.

Het spijt mij dan ook te moeten constateren dat uw cliënte niet te overtuigen is van de oprechte bedoelingen die ten grondslag hebben gelegen aan deze beslissing.

De stelling dat er sprake is geweest van aanhoudend tegenstrijdige en opzettelijk onvolledige berichtgeving tijdens het Ministerie van Defensie moet ik verder als ongefundeerd ter zijde stellen.

Gelet op het bovenstaande kom ik tot de slotsom dat er geen gronden zijn om af te wijken van het eerder ingenomen standpunt waarbij de gestelde aansprakelijkheid van het Ministerie van Defensie is afgewezen. Er zijn ook geen nieuwe feiten of veranderde omstandigheden die daartoe aanleiding geven."

3.30. De weduwe van de beproevingsleider had zich inmiddels bij brief van 9 juli 1996 gewend tot Hare Majesteit de Koningin met het verzoek te bewerkstelligen dat er duidelijkheid werd verschaft over de toedracht van het ongeval op 14 september 1984. Het Kabinet der Koningin verzocht aan de Minister van Defensie deze brief te beantwoorden. De Minister deed dit bij brief van 15 november 1996. Hij gaf in deze brief onder meer het volgende aan:

"Over het ongeval zijn twee processen-verbaal opgemaakt (nummer P 674/1984 en nummer P4/85). De omstandigheden die hebben geleid tot de dood van uw man worden in beide stukken uitvoerig beschreven. Er zijn geen andere stukken die meer of andere informatie bevatten met betrekking tot de toedracht van het ongeval van 14 september 1984. Op basis hiervan kan ik dan ook niet tot een ander standpunt komen dan reeds eerder door Defensie is ingenomen. Naar mijn mening zijn er geen nieuwe feiten of

omstandigheden die aanleiding geven tot het instellen van een nader onderzoek danwel tot het wijzigen van het eerdere standpunt. Ik besef dat hiermee niet tegemoet wordt gekomen aan uw verlangens. Het spijt mij, dat ik u moet teleurstellen."

3.31. In een dagvaarding van 31 januari 1997 gaf de toenmalige gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider onder meer het volgende aan:

"

4. Direct na het ongeval is eiseres op 14 september 1984 bezocht door (het hoofd van MBA-1, het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 en het hoofd sectie Burgerpersoneel van de DMKL; N.o.). Zij brachten onder meer de boodschap over dat de (beproevingseider; N.o.) zorgvuldig had gehandeld en dat hem geen enkele blaam trof. Vervolgens werd eiseres bezocht door de (...) bedrijfsmaatschappelijk werker DBP/Koninklijke Marine Admiraliteiten, die namens de Generale Staf Landmacht de boodschap overbracht dat het ongeval te wijten was aan de (beproevingseider; N.o.) zelf. Bovendien deelde hij mede dat de Generale Staf eiseres dringend verzocht de pers niet in te lichten terzake van het ongeval.
5. Door de Koninklijke Marechaussee is een onderzoek ingesteld naar de ongewilde detonatie. (...)
6. Ondertussen werd een tweede, geheim, onderzoek ingesteld door de Marechaussee (P.4/85). Het onderzoek had tot doel de Minister van Defensie inlichtingen te verschaffen over de ontwikkeling van de AP 23 mijnen en de veiligheidsvoorschriften. (...)
15. Gedaagde heeft het onderzoeksrapport aanvankelijk slechts gedeeltelijk ter beschikking gesteld aan eiseres. Eiseres werd door het Ministerie ontmoedigd om een eigen onderzoek te doen naar de verwijtbaarheid van het ongeval. In 1985 wilde (het hoofd van MBA-1; N.o.) eiseres inzage geven in het procesverbaal op voorwaarde dat eiseres zou vastleggen dat ze de inhoud van dit p.v. nooit in rechte zou gebruiken. Eiseres heeft geweigerd aan de voorwaarde te voldoen en kreeg derhalve geen inzage. De opvolger van (het hoofd van MBA-1; N.o.) heeft inzage geweigerd.
(...)
17. In november 1988 werd aan eiseres door de Officier van Justitie een afschrift verstrekt van het eerste proces-verbaal. Met een beroep op de Wet Openbaarheid van Bestuur heeft eiseres bij brief van 31 januari 1989 een afschrift van het tweede proces-verbaal opgevraagd. Het exemplaar dat aan eiseres werd toegezonden was niet volledig.
18. Tijdens een gesprek dat eiseres in juni 1989 met (een medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.) en een juriste van het Ministerie van Defensie heeft gevoerd, verkreeg eiseres na lang aandringen een kopie van p.v. P.4/85. Eiseres voelde zich geïntimideerd doordat (de medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.) er bij haar op aandrang de zaak te laten rusten. Verder deelde (de medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.) mede dat het ongeval geheel aan de

(beproevingssleider; N.o.) te wijten was, daar hij de voorgeschreven wachttijd na een weigeraar zou hebben overtreden. In p.v. P 674/84 wordt vermeld dat de voorgeschreven wachttijd 5 minuten is.

19. Pas in februari 1995 is eiseres in het bezit gekomen van de ontbrekende gedeelten van het proces-verbaal (...)
20. Het hiervoor gestelde heeft ertoe geleid dat eiseres pas in 1995 volledig op de hoogte is gekomen van de toedracht van het ongeval. Gedaagde heeft ten opzichte van eiseres onrechtmatig gehandeld door de gebrekkige wijze waarop eiseres van informatie is voorzien. (...) De handelwijze van gedaagde heeft eiseres bijzonder geschokt en heeft ertoe geleid dat bij eiseres immateriële schade is ontstaan. Bedoelde immateriële schade bestaat uit gevoelens van woede, onmacht en verdriet en een geschokt bewustzijn.
(...)
23. Eiseres stelt gedaagde aansprakelijk voor de materiële schade die zij en haar kinderen lijden als gevolg van het overlijden van haar echtgenoot. (...)
24. Eiseres stelt gedaagde daarnaast aansprakelijk voor de sub 20 genoemde immateriële schade die is ontstaan als gevolg van de onrechtmatige daad die gedaagde jegens eiseres heeft gepleegd."

3.32. Bij brief van 27 februari 1997 verzocht de toenmalige gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider aan de Minister van Defensie om toezending van onder meer een kopie van het proces-verbaal van onderzoek naar aanleiding van het ongeval in het leslokaal op 18 juli 1983 en van het dossier over de AP-23 mijn van de afdeling munitie van MVA-4. De Minister van Defensie reageerde bij brief van 27 maart 1997 als volgt:

"Bij het verzamelen van de gevraagde gegevens voor het Wob-verzoek is nieuwe informatie boven water gekomen. Het betreft twee documenten die tot stand zijn gekomen na de afsluiting van het proces-verbaal en waarvan het bestaan onbekend was bij de behandelaars van de eerdere brieven van u en uw cliënte. Deze documenten hebben dan ook geen rol kunnen spelen bij onze beoordeling tot dusver van de aansprakelijkheid. Deze nieuwe informatie werpt een nieuw licht op deze zaak en geeft aanleiding tot een ander oordeel over de aansprakelijkheid van Defensie. Defensie is dan ook bereid thans de aansprakelijkheid voor het ongeval (...) te aanvaarden.

Ik heb de Landsadvocaat daarom verzocht zo spoedig mogelijk met u in contact te treden om alsnog tot een minnelijke regeling te komen.

Het is voor mij onbegrijpelijk dat deze informatie niet eerder boven water is gekomen. Ik zal na laten gaan hoe dit heeft kunnen gebeuren.

Doordat deze informatie niet eerder beschikbaar was, bevatten de brieven van Defensie aan u en uw cliënte tot mijn spijt informatie die nu blijkt niet volledig te zijn. Ik bied u en in het bijzonder uw cliënte hiervoor mijn excuses aan."

3.33. De Minister van Defensie deelde bij brief van 27 maart 1997 onder meer het volgende mee aan de weduwe van de beproevingsleider:

"Na het tragische ongeval van uw echtgenoot in 1984 heeft u zich bij meerdere gelegenheden tot Defensie gewend over de toedracht van het ongeval. Ook heeft u Defensie aansprakelijk gesteld voor het ongeval.

Tot mijn spijt heb ik nu moeten constateren dat ik zelf en de ambtelijke leiding van Defensie op basis van onvolledige informatie met u hebben gecorrespondeerd over het ongeval van uw echtgenoot.

Naar aanleiding van uw Wob-verzoek is nu nieuwe informatie boven water gekomen die niet eerder bij de oordeelsvorming is betrokken. Het betreft twee documenten die tot stand zijn gekomen na afsluiting van het proces-verbaal en waarvan het bestaan onbekend was bij de behandelaars van de eerdere brieven aan u en uw advocate. Deze documenten hebben dan ook geen rol kunnen spelen bij onze beoordeling tot dusver van de aansprakelijkheid. De nieuwe informatie geeft aanleiding tot een ander oordeel over de aansprakelijkheid van Defensie.

Ik wil u met nadruk hiervoor mijn excuses aanbieden. Ik heb verzocht na te gaan hoe dit heeft kunnen gebeuren.

Ook bied ik u mijn excuses aan voor het feit dat Defensie in eerdere brieven aan u en uw advocate naar nu blijkt onvolledige informatie heeft gegeven.

De conclusie kan niet anders zijn dan dat Defensie aansprakelijk is voor het ongeval dat uw echtgenoot in 1984 is overkomen. Ik heb de Landsadvocaat opdracht gegeven contact op te nemen met uw advocate teneinde tot een minnelijke regeling te komen."

3.34. De weduwe van de beproevingsleider schreef op 19 april 1997 onder meer het volgende aan de Minister van Defensie:

"Als bijlage zit in het personeelsdossier een minuut van een brief van (de plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.) van 18 september 1984 (...), waarin deze overduidelijk schrijft aan de Minister van Binnenlandse Zaken, m.b.t. vergoeding transport van het stoffelijk overschot van mijn man en de begrafenis-kosten, o.a. het volgende:

"Het ongeval is in geen dele te wijten aan onvoorzichtigheid van wijlen de (beproe-vingsleider; N.o.) en is duidelijk een dienstongeval."

(...) Hiermee had Defensie vanaf in ieder geval 18 september 1984 haar verantwoordelijkheid dienen te nemen jegens mij en mijn gezin. Afgezien van de dubbele opdracht van (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.).

In het inmiddels door mij ontvangen dossier van (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) bevindt zich een brief van 2 april 1997 van (de (ten tijde van het ongeval in

1984) plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.) aan hem gericht, met o.a. de mededeling:

"Op 27 maart 1997 heeft de Minister van Defensie aan zowel (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) als aan haar advocaat bericht dat op grond van informatie die tot nu toe niet eerder bekend was, Defensie de aansprakelijkheid aanvaardt voor het ongeval dat de (beproevingleider; N.o.) is overkomen."

Ik verzoek u mij mede te delen hoe het mogelijk is dat (de (ten tijde van het ongeval in 1984) plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.) reeds in 1984 aan derden meldt dat mijn man geen blaam treft, vervolgens in 1990 mede door zijn toedoen aan de kamer laat melden dat de minister het KMAR rapport 85/4 onderschrijft, en vervolgens in briefwisseling, in 1992 aan mij schrijft dat mijn man wel blaam treft en vervolgens zich in een brief aan (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) beroept op z.g. nieuwe stukken die in 1997 boven water gekomen zijn.

De opdracht die (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) had van zowel (de plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.) als de BLS/DMKL, blijktens zijn dossier, was o.a. mij en mijn gezin "de meest maximale begeleiding te geven". Dit terwijl hij twee opdrachten had gekregen, die haaks op elkaar staan, te weten enerzijds het te doen voorkomen als is de dood van mijn man zijn eigen schuld, waarnaar Defensie tot op heden gehandeld heeft, anderzijds ons de meest maximale begeleiding geven. (...)

Ik verzoek u, gezien het bovenstaande mij tevens mede te delen of u blijft bij uw standpunt dat voor Defensie de in uw brief van 27 maart 1997 genoemde informatie nieuwe informatie was, gezien het feit dat uit de bij mij in bezit zijnde dossiers anders blijkt. Dit is voor mij zeker van belang m.b.t. mijn nog te nemen beslissing of ik in gesprek wil met Defensie om mijn zaak in der minne te schikken."

3.35. De Secretaris-Generaal van het Ministerie van Defensie reageerde bij brief van 6 mei 1997 onder meer als volgt:

"Wat betreft de brief van de plv Directeur Burgerpersoneel dd 18 september 1984 wil ik het volgende opmerken. Deze brief is geschreven 4 dagen na het ongeval van uw echtgenoot. Daarin wordt voorgesteld de begrafeniskosten voor rekening van het Rijk te laten komen. Hiervoor diende toestemming te worden verleend door het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Op basis van de toenmalige regelgeving was het mogelijk dat de begrafeniskosten voor rekening van het Rijk zouden worden gebracht indien er sprake was van een dienstongeval. Vandaar dat in de brief wordt geschreven dat uw echtgenoot tijdens de uitoefening van zijn functie om het leven is gekomen. Indien er evenwel sprake zou zijn van grove nalatigheid van betrokkene dan zou geen vergoeding kunnen worden gegeven. Op basis van de op dat moment bij de opstellers van

de brief van 18 september 1984 beschikbare gegevens was er geen aanleiding om aan te nemen dat het ongeval te wijten was aan onvoorzichtigheid van uw echtgenoot. In de brief werd daarom aangegeven dat het ongeval in geen dele te wijten is aan onvoorzichtigheid van uw echtgenoot.

Zoals u bekend is, zijn er twee processen-verbaal gemaakt naar aanleiding van het ongeval. Het proces-verbaal nr P 674/84 is 'Pro Justitia' opgemaakt en afgesloten op 5 oktober 1984. Het tweede proces-verbaal nr P. 4/85 is afgesloten op 12 april 1985. Duidelijk is derhalve dat de Directie Burgerpersoneel op 18 september 1984 geen kennis had kunnen nemen van de bevindingen in de processen-verbaal over de toedracht van het ongeval. Er was ook anderszins op die 18^e september voor de Directie Burgerpersoneel geen aanleiding om aan te nemen dat er sprake was geweest van onvoorzichtigheid van de zijde van uw echtgenoot. Dit verklaart de inhoud van de brief van 18 september 1984.

Toen in later jaren Defensie door u aansprakelijk werd gesteld, heeft de beoordeling daarvan en de beantwoording van de brieven van u en van uw advocate plaatsgevonden op basis van de bevindingen die waren opgenomen in de processen-verbaal. Zoals u door de Minister is medegedeeld met zijn brief van 27 maart 1997 is naar aanleiding van uw Wob-verzoek nieuwe informatie boven water gekomen. Het betrof zoals gesteld twee documenten die tot stand waren gekomen na de afsluiting van de processen-verbaal. (...)

De betreffende documenten waarop wordt gedomd in de brief van de Minister van 27 maart 1997 zijn inmiddels in bezit van uw advocate. (...)

Met de brief van 27 maart 1997 heeft het Ministerie van Defensie de aansprakelijkheid aanvaard voor het ongeval van uw echtgenoot. Defensie wil met u en uw advocate in gesprek komen teneinde de mogelijkheden voor een minnelijke regeling te bespreken. Ik spreek de hoop uit dat het bovenstaande u aanleiding geeft om dit overleg met Defensie en de Landsadvocaat te starten."

3.36. In juni 1997 verzocht de toenmalige gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider aan de Landsadvocaat om aan te geven of het Ministerie van Defensie bereid was de immateriële schade te vergoeden die de weduwe van de beproevingsleider had geleden doordat aan haar onvolledige informatie over het ongeval was verstrekt. Zij gaf in de desbetreffende brief aan dat de weduwe van de beproevingsleider alleen bereid was om over een minnelijke regeling te praten indien het Ministerie de volledige aansprakelijkheid met betrekking tot zowel het ongeval als de wijze van informatieverstrekking aanvaardde. Verder verzocht zij om toezending van een aantal stukken.

Bij brief van 8 juli 1997 stuurde de Landsadvocaat een aantal stukken aan de toenmalige gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider.

3.37. Naar aanleiding van een aantal vragen van de redactie van een landelijke dagblad deelde het Kabinet van de Staatssecretaris van Defensie bij telefax van 9 juli 1997 onder meer het volgende mee:

"3. Klopt het dat Defensie (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) de opdracht heeft gegeven (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) te vertellen dat het ongeluk van haar man zijn eigen schuld was?

Voor zover is na te gaan klopt dat. Vermoedelijk is dat gebeurd op basis van het proces verbaal van het Marechaussee-onderzoek waaruit bleek dat de (beproevingleider; N.o.) onvoorzichtig gehandeld had.
[Zie voor een reactie van de Minister op dit punt F.4.2.: N.o.]

6. Waarom heeft Defensie pas dit jaar aansprakelijkheid erkend voor de dood van de (beproevingleider; N.o.)?

Aangezien uit nieuwe gegevens bleek dat de omstandigheden waaronder (de beproevingsleider; N.o.) had moeten werken verre van ideaal waren en die omstandigheden een rol hebben gespeeld bij het ongeluk."

3.38. Op 7 augustus 1997 dagvaardde de toenmalige gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider het Ministerie van Defensie. Zij verzocht de rechtbank te bepalen dat het Ministerie binnen een bepaalde termijn de volgende vragen diende te beantwoorden:

- "1. Erkent het Ministerie van Defensie thans dat de conclusies in het proces-verbaal P 4/85 met betrekking tot het handelen van de (beproevingleider; N.o.) onterecht zijn? Zo ja, waarom en op grond waarvan en zo nee, waarom niet?
2. Erkent het Ministerie van Defensie thans dat de AP 23 met lotnummer AI 68/2 in 1983 en de daarop volgende jaren ten onrechte in de landsvoorraad was opgenomen en ten onrechte op de kalender voor periodiek onderzoek was geplaatst?"

Verder verzocht zij om afgifte van een aantal stukken.

3.39. De Landsadvocaat liet naar aanleiding van de dagvaarding bij brief van 12 augustus 1997 onder meer het volgende aan de toenmalige gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider weten:

"De mijnen AP 23 met lotnummer AI 68/2 waren in 1983 en de daarop volgende jaren niet ten onrechte in de landsvoorraad opgenomen. Gezien de complexiteit van het onderwerp en het bestaan van mogelijke vervolgvragen is een uitgebreider antwoord op zijn plaats.

Een munitieartikel is en blijft in de landsvoorraad opgenomen zolang aan dat artikel een operationele behoefte bestaat. Volgens vertegenwoordigers van de Directie Materieel Koninklijke Landmacht zijn de betreffende AP 23 mijnen sinds hun invoering bestemd geweest voor gebruik als oorlogsmunitie. Hieruit vloeide voort dat door operationele eenheden niet met scherpe mijnen geoefend werd. De operationele eenheden dienden echter wel geïnstrueerd te worden. Voor het geven van deze instructie stonden diverse instructiemiddelen ter beschikking, waaronder inerte instructiemodellen. De bestemming als oorlogsmunitie neemt niet weg dat periodiek onderzoek aan de mijnen verricht diende te worden om hun toestand en gedrag te kunnen bepalen.

In 1970 is naar de AP-23 mijnen met lotnummer AI 68/2 een onderzoek ingesteld door de Munitie Onderzoekings Dienst.

Op basis van de resultaten van dit onderzoek hadden nadere adequate maatregelen ten aanzien van deze mijnen moeten worden genomen. Dit is niet geschied.

Volgens het door de Koninklijke Marechaussee in 1985 ingestelde onderzoek naar het ongeval (in 1984; N.o.), is het feit dat dit niet is geschied waarschijnlijk het gevolg van interne communicatiestoornissen die samenhangen met de omstandigheid dat een functionaris die een belangrijke rol speelde bij de afdoening van de resultaten van het onderzoek uit 1970, op een gewichtig moment (begin 1971) de dienst verliet en zijn werkzaamheden niet heeft kunnen overdragen omdat zijn opvolger nog niet was benoemd. Tevens kan, zoals uit latere notities blijkt, overbelasting van het munitietechnisch personeel een rol hebben gespeeld alsmede onvoldoende dossiervorming en onvoldoende gestructureerde kwaliteitsbewaking.

Maatregelen die hadden kunnen worden genomen zijn de volgende (of combinaties daarvan).

- a) Er hadden gerichte formele procedures aan betrokkenen bekend gesteld kunnen worden omtrent de manier waarop met de mijnen diende te worden omgegaan. Ten aanzien van de mijnen van voornoemd lotnummer ontbrak een formele, gerichte procedure over hoe om te gaan met weigeraars.
- b) Er hadden technische modificaties aan de mijnen kunnen worden aangebracht, hetgeen niet is geschied.
- c) De mijnen hadden geblokkeerd kunnen worden, hetgeen betekent dat niemand zonder uitdrukkelijke autorisatie de beschikking over deze mijnen kon krijgen. Periodiek onderzoek aan de mijnen zou wel plaats kunnen vinden. Tevens kon het personeel gewoon worden opgeleid met gebruikmaking van de daartoe bestemde opleidingsmiddelen.

Geen van bovenstaande maatregelen zou hebben geresulteerd in het verwijderen van de mijnen uit de landsvoorraad. De operationele behoefte bleef bestaan en alternatieven waren niet voorhanden.

Het ministerie acht het aannemelijk, dat met name indien een gerichte instructie omtrent het omgaan met weigerende AP 23 mijnen met lotnummer 68/2 voorhanden was geweest of wanneer tot blokkering was overgegaan, de (beproeving sleider; N.o.) de weigerende mijn anders behandeld had. Met andere woorden, het is aannemelijk dat de (beproeving sleider; N.o.) niet het slachtoffer was geworden van het ongeluk met de AP-23 mijn als naar aanleiding van het rapport uit 1970 bovenstaande maatregelen waren genomen.

Het in de pers regelmatig gesuggereerde verband tussen het ongeluk te Oldebroek en het ongeluk (in 1984; N.o.) wordt door Defensie ontkend. De oorzaak van beide ongelukken is geheel verschillend. Bij het ongeval te Oldebroek was een echte scherpe mijn tussen instructiemijnen terechtgekomen.

Ook bij het doorvoeren van de onder a tot en met c bedoelde maatregelen had het ongeval te Oldebroek plaats kunnen vinden omdat de noodzaak voor instructie bleef bestaan. Het ongeval in 1983 te Oldebroek kon, gegeven de totaal andere aard en oorzaak, geen indicatie geven voor technische gebreken van de AP 23 en daarmee het veilig gebruik van de mijn ter discussie stellen. De naar aanleiding van het ongeval in 1983 genomen maatregelen waren er uitsluitend op gericht het verwisselen van scherpe munitie en instructiemiddelen tegen te gaan.

(...) De mijnen zijn in 1983 en daarna terecht op de kalender voor periodiek onderzoek geplaatst. Van elk munitieartikel in de landsvoorraad wordt door periodiek onderzoek fysisch, chemisch en functioneel de actuele toestand vastgesteld teneinde potentieel gevaarlijke situaties te signaleren en maatregelen ter verbetering te kunnen nemen.

(...) Naar de gevraagde documenten is geruime tijd en in verschillende archieven van Defensie gezocht (...). De stukken zijn daarbij niet aangetroffen (...).

Nu de vragen zijn beantwoord neem ik aan dat er geen reden meer is het kort geding doorgang te doen vinden. Gaarne zie ik van u dan ook de bevestiging tegemoet dat het kort geding zal worden ingetrokken."

3.40. De Minister van Defensie deelde bij brief van 15 augustus 1997 onder meer het volgende mee aan de weduwe van de beproevingsleider:

"Al eerder heb ik u geschreven. Ik heb u toen laten weten dat Defensie op grond van onvolledige informatie heeft gehandeld jegens u. Daarvoor heb ik u mijn excuses aangeboden en ik heb de hoop uitgesproken dat de vanaf dat moment ingeslagen weg zou kunnen bijdragen aan verzachting van het leed van u en uw gezin.

Ik wil het niet bij die woorden laten en ik richt mij dan ook nogmaals tot u. Alle bevindingen en informatie overziend moet ik er helaas van uitgaan dat uw echtgenoot geen

ongeval zou zijn overkomen indien door Defensie tijdig de juiste maatregelen waren getroffen. Het ongeval is aan Defensie toe te rekenen en niet aan uw echtgenoot.

Er rust dan ook geen enkele smet op de nagedachtenis van uw overleden echtgenoot. Ik heb opdracht gegeven om aan dit eerherstel binnen en buiten de defensieorganisatie ruime aandacht te geven.

De afhandeling van het ongeval loopt nu al vele jaren. Een snelle en bevredigende afwikkeling zal ongetwijfeld het u en uw gezin aangedane leed kunnen verzachten. Ik wil het daarom niet alleen bij woorden laten, maar nu ook zo spoedig mogelijk een passende regeling aan u aanbieden. De Landsadvocaat zal deze op korte termijn aan uw advocate toesturen."

3.41. De Landsadvocaat legde bij brief van 15 augustus 1997 een finale regeling aan de toenmalige gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider voor. Hij gaf daarbij onder meer het volgende aan:

"Voor de goede orde wil ik vermelden dat het Ministerie op geen enkele wijze iets wil afdoen aan de aanvaarding van de aansprakelijkheid voor het ongeval (in 1984; N.o.). Daarnaast is het een feit dat uiteindelijk pas bijna 13 jaar na het ongeval door mijn cliënt daarvoor de aansprakelijkheid is aanvaard. Mijn cliënt is van mening dat de omstandigheden na het ongeval in zijn relatie als (overheids)werkgever tot de weduwe van de (beproevingleider; N.o.) niet passend zijn geweest. Dit heeft mijn cliënt, zonder dat daar een juridische kwalificatie aan kan worden verbonden, van invloed laten zijn op de tegemoetkoming die hij de nabestaanden nu biedt.

Cliënt zal aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) ter zake een tegemoetkoming verstrekken ten bedrage van f 200.000,=. Daarbij ga ik er overigens van uit dat alle schade die door de nabestaande is geleden, hoe ook genaamd of omschreven, door deze tegemoetkoming ruim wordt gedekt. Cliënt is daarnaast bereid de kosten van het geding voor de Rechtbank en de buitengerechtelijke kosten in de zin van art. 6:96 BW voor zijn rekening te nemen.

Gaarne verneem ik of uw cliënte deze finale regeling aanvaardt"

3.42. De weduwe van de beproevingsleider liet bij brief van 17 augustus 1997 onder meer het volgende aan de Minister van Defensie weten:

"Hierin (de brief van de Landsadvocaat van 15 augustus 1997; N.o.) las ik dat mij een finale regeling moest worden geboden die passend is in deze langlopende zaak. (...) Nergens in de brief kon ik lezen over het feit wat mij en mijn kinderen nu werkelijk is aangedaan. Het bewust verkeerd informeren (Hoe de zaken ervoor stonden wisten uw medewerkers in ieder geval al op 17 september 1984) en mij daardoor zoveel

jaren bezig laten zijn met het verleden en het mij onthouden van de mogelijkheid tot afsluiten van het rouwproces. Laat staan het weer kunnen kijken naar de toekomst. Door dit gedrag zijn wij levenslang gestigmatiseerd. Hiervoor kreeg ik dan de passende regeling van f200.000,- bruto (=f80.000,- netto) aangeboden mede bedoeld voor schade in de toekomst. Dit alles zoals de Landsadvocaat in zijn brief opmerkt: "dat door deze tegemoetkoming alle schade ruim wordt gedekt." De Landsadvocaat is kennelijk vergeten dat in 1984 door (het hoofd van MBA-1, het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 en het hoofd sectie Burgerpersoneel van de DMKL; N.o.) alsmede daarna door (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) mij is verzekerd dat mijn gezin geen enkel financieel nadeel zou hebben en dat het volledige salaris van mijn man etcetera tot aan de datum dat hij 65 jaar zou zijn geworden, zou worden doorbetaald.

(...)

Meteen na de dood van mijn man kreeg ik volledig tegenstrijdige informatie: 1^e. een kolonel, overste en hoofd personeelszaken die mij vertellen dat mijn man geen enkele blaam trof en vervolgens de bedrijfsmaatschappelijk werker die de opdracht had te vertellen dat het ongeval te wijten was aan de onvoorzichtigheid van mijn man. U zult begrijpen dat ik hierdoor in grote verwarring kwam."

3.43. De gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider voegde daar bij brief van 2 september 1997 onder meer het volgende aan toe:

"Voor mijn cliënte is het aanbod dat u heeft gedaan (...) niet acceptabel. In de dagvaarding is vermeld dat de materiële schade tot op heden begroot is op een bedrag van rond de f. 100.000,--. De toekomstige materiële schade is in zijn geheel nog niet begroot, doch cliënte kan nu reeds meedelen dat zij er binnenkort circa fl. 800,-- netto per maand op achteruit gaat. Cliënte stelt voor een gespecialiseerd bureau een begroting te laten maken van de te verwachten toekomstige schade. Zij zal daarbij als uitgangspunt nemen het verschil tussen de thans te verwachten toekomstige inkomsten van het gezin, afgezet tegen de inkomsten die het gezin gehad zou hebben indien (de beproevingsleider; N.o.) nog geleefd zou hebben, rekening houdend met reëel te achten salarisstijgingen (...).

Overigens merk ik op dat indien de schadevergoeding wegens materiële schade wordt uitgekeerd ten titel van inkomstenderving, er alsdan uiteraard rekening moet worden gehouden met belastingheffing door de fiscus over het vast te stellen bedrag.

De immateriële schade is in een eerder stadium door cliënte begroot op een bedrag van fl. 100.000,--. In combinatie met het bovenstaande leidt dit tot de conclusie dat het totale door Defensie uit te keren bedrag excl. de buitengerechtelijke kosten veel hoger zal moeten zijn dan fl. 200.000,-- aangezien de globale begroting van de tot op

heden geleden materiële netto geleden schade en de begrote immateriële schade tezamen alleen al fl. 200.000,-- bedragen.

Graag verneem ik op korte termijn van u of het Ministerie akkoord kan gaan met de bovenstaande uitgangspunten."

3.44. De Minister van Defensie gaf bij brief van 10 oktober 1997 onder meer het volgende te kennen aan de weduwe van de beproevingsleider:

"In perspublicaties wordt bij herhaling gemeld als zou de regeling die door de Landsadvocaat is aangeboden slechts een bedrag van f 80.000,- (netto) omvatten. Aangezien een gesprek tussen de beide raadslieden niet tot stand lijkt te komen, wil ik deze gelegenheid aangrijpen om u te melden dat dit op een misverstand moet berusten. Het is de bedoeling dat het door de Landsadvocaat aangeboden bedrag onbelast is. Defensie is bereid daartoe ook een zogenaamde belastinggarantie te verstrekken.

Ik hoop dat het bovenstaande voor u aanleiding zal zijn om uw advocate alsnog te laten overleggen met de Landsadvocaat over de aangeboden regeling. Het zou te betreuren zijn als door het ontbreken van de mogelijkheid tot overleg de afwikkeling van deze zaak aan de rechter moet worden overgelaten."

3.45. De weduwe van de beproevingsleider schreef op 19 oktober 1997 onder meer het volgende aan de Minister:

"De NOVA-uitzending van gisteravond 18 oktober heeft mij wederom verbijsterd en geschokt.

Het heeft nb 13 jaar geduurd voordat uw ministerie heeft toegegeven dat de dood van mijn man niet zijn eigen schuld was.

Nu blijkt dat (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) met zijn uitlatingen in de media begin juli gelijk had met oa de dodelijke ongevallen van 1983 en 1984 aan elkaar te koppelen.

(...) Via NOVA heb ik nu moeten vernemen dat de slachtoffers en nabestaanden van '83 op dezelfde wijze als ik door uw ministerie opnieuw zijn beschadigd met het feit dat uw ministerie al vanaf 1970 op de hoogte was van de ondeugdelijkheid van de mijn en op grond van prestige oa de dood van mijn man heeft veroorzaakt en dat identieke ongevallen tot op de dag van vandaag opnieuw kunnen plaatsvinden."

3.46. De Minister reageerde bij brief van 22 december 1997 onder meer als volgt:

"In uw brief verwijst u naar de NOVA-uitzending van 18 oktober 1997. Door deze uitzending van NOVA kan de indruk zijn ontstaan dat aan de ongelukken in 1983 en 1984 dezelfde oorzaak ten grondslag ligt.

De veronderstelling dat de verwisseling van een oefenmijn voor een scherpe mijn niet de enige oorzaak zou zijn geweest van het ongeval in 1983 berust evenwel op een misverstand. Om dit duidelijk te maken wil ik met name kort ingaan op de toedracht van het ongeval in 1983 en het ongeval waarbij uw echtgenoot is omgekomen.

Bij beide ongevallen, in 1983 en 1984, ging het om een mijn van het type AP-23, lot 68-2. De oorzaak van het ongeval op 18 juli 1983 was het feit dat er een instructieles werd gegeven met scherpe mijnen, terwijl dit met instructiemodellen had moeten gebeuren. De instructeur verkeerde in de veronderstelling dat hij de beschikking had over instructiemodellen. Hij heeft gedemonstreerd hoe de veiligheidshendel op een van de mijnen van "safe" ("S") op "armed" ("A") moest worden gezet en vervolgens de hefboom bovenop de mijn, die dient om het explosief tot ontploffing te brengen, enige malen bewogen. De scherpe mijn, want het was geen instructiemodel, explodeerde hierdoor.

Bij het ongeval waarbij uw echtgenoot om het leven is gekomen, was op de mijn de veiligheidshendel van "safe" op "armed" gezet en aan de hefboom bovenop de mijn was een touw geknoopt. Door een ruk aan het touw moest de mijn exploderen. Dat gebeurde echter niet.

De technische oorzaak van dit ongeval is een constructiefout in de mijn. De slagpinveer in de mijn kan bij een poging de mijn tot ontploffing te brengen in een labiel evenwicht blijven staan en heeft dan de vorm van de letter "s". Er wordt wel gesproken van de "s"-stand of "dode" stand van de slagpinveer. Als het labiele evenwicht wordt verstoord, bijvoorbeeld door aanraking, kan de mijn alsnog exploderen. Als de veiligheidshendel op "safe" staat, kan de slagpinveer niet de "dode" of "s"-stand aannemen. Dit kan alleen als de veiligheidshendel op "armed" staat en er vervolgens voldoende kracht op de slagpinveer wordt uitgeoefend.

Het ongeval in 1983 had ook kunnen gebeuren als de mijn AP-23, lot 68-2, in 1970 zou zijn geblokkeerd. Het blokkeren van een type mijn betekent dat niemand zonder uitdrukkelijke toestemming de beschikking over scherpe mijnen kan krijgen. Omdat de AP-23 mijn wel voor gebruik in oorlogstijd bestemd zou zijn gebleven, zou daarmee de noodzaak van instructie zijn blijven bestaan. Het personeel wordt, ook in zo'n geval, geïnstrueerd met behulp van opleidingsmiddelen. Het laten ombouwen van een scherpe mijn tot een instructiemijn was dan - met autorisatie - nog altijd mogelijk geweest.

Duidelijk is dat de afwijking aan de slagpinveer van de AP-23-mijn, lot 68-2, geen verband houdt met het ongeval in 1983. Dit ongeval gebeurde omdat de instructeur een scherpe mijn in handen had en niet, zoals hij veronderstelde, een instructiemijn. In die omstandigheden was door de handelingen van de instructeur een scherpe mijn van een

ander type ook tot ontploffing gekomen. De scherpe mijn had uiteraard nooit in het instructielokaal terecht mogen komen. (...)

Naar ik hoop is het bovenstaande voor u aanleiding het overleg tussen onze wederzijdse advocaten te laten beginnen over het voorstel dat is gedaan door de Landsadvocaat bij brief van 15 augustus 1997."

3.47. Bij brief van 13 januari 1998 stuurde de Minister een kopie van de brief van de Staatssecretaris van Defensie van 19 december 1997 aan de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer (zie hiervoor onder hoofdstuk E, § 3, 3.7.) aan de weduwe van de beproevingsleider. Hij schreef in de brief van 13 januari 1998 onder meer het volgende:

"Mag ik van u met een enkel woord vernemen of het overleg tussen onze wederzijdse advocaten over het voorstel dat is gedaan door de Landsadvocaat bij brief van 15 augustus 1997 kan beginnen?"

3.48. Bij brief van 15 juli 1998 diende de weduwe van de beproevingsleider een Wob-verzoek in bij het Ministerie van Defensie. Zij verzocht om toezending van een kopie van het volledige dossier. Tevens stelde zij in deze brief een aantal vragen. Zij gaf in deze brief onder meer het volgende aan:

"Kort voor de kerst '97 heb ik via derden vernomen dat u de familie (van één van de bij het ongeval in 1983 omgekomen militairen; N.o.) een brief gezonden heeft waarin de technische oorzaak van de dood van mijn man naar voren werd gebracht. Er werd vermeld dat de oorzaak een constructiefout van de mijn betrof. Pas in januari '98 ben ik zelf hierover geïnformeerd. (...)

Wat voor mij echter nog steeds, nu na bijna 14 jaar, speelt is wat er nu feitelijk gebeurd is. Daar heb ik tot op heden geen antwoord op gekregen."

3.49. De plaatsvervangend Secretaris-Generaal van het Ministerie van Defensie reageerde bij brief van 3 augustus 1998 onder meer als volgt:

"Op uw vraag wat er nu feitelijk gebeurd is, wil ik allereerst aangeven dat, zoals ook is geschreven in de brief (...) aan u van 22 december 1997, een constructiefout in de mijn de technische oorzaak is van het ongeval dat uw man is overkomen. Binnen de Defensie-organisatie was in ieder geval vanaf het verschijnen van een beproevingsverslag uit 1970 het manco in de mijn bekend. De resultaten van de beproevingen hebben binnen de Defensie-organisatie niet geleid tot adequate maatregelen. Verder wil ik verwijzen naar het proces-verbaal P 4/85 zoals dat ook in uw bezit is. De toedracht van het ongeluk op 14 september 1984 komt daarin tot uitdrukking."

3.50. Bij brief van 6 augustus 1998 verzocht de Secretaris-Generaal van het Ministerie van Defensie aan de weduwe van de beproevingsleider, onder verwijzing naar de stukken die in de loop van de tijd al aan haar waren toegezonden, om haar Wob-verzoek nader te specificeren. De weduwe van de beproevingsleider deed dit bij brief van 20 augustus 1998. Zij verzocht het Ministerie om binnen één week te reageren.

3.51. Het Ministerie reageerde bij brief van 17 september 1998 op het hiervoor bedoelde Wob-verzoek. Het Ministerie gaf in deze brief onder meer aan dat voor zover met het Wob-verzoek werd beoogd dat Defensie documenten voor intern beraad, die persoonlijke beleidsopvattingen bevatten van de behandelende ambtenaren, openbaar zou maken, het verzoek werd afgewezen.

Ten aanzien van een ander punt werd aan het Wob-verzoek tegemoet gekomen. Dit betrof correspondentie tussen Defensie en de media.

3.52. Namens de weduwe deelde de bedrijfsmaatschappelijk werker bij brief van 9 oktober 1998 onder meer het volgende mee aan de Minister:

"Zoals u weet gaat het met name om het aspect of (de weduwe; N.o.), al dan niet vanaf 14 september 1984 opzettelijk verkeerd door het Ministerie is in- en voorgelicht met betrekking tot de doodsoorzaak van haar echtgenoot.

Ten aanzien van het gehele dossier (...) gaat (de weduwe; N.o.) er van uit dat er geen andere stukken meer bestaan dan in uw laatste brieven beschreven. Mocht dat anders zijn verzoekt zij u, mij dat binnen 14 dagen te laten weten."

3.51. De Minister reageerde bij brief van 25 januari 1999 onder meer als volgt op de brief van 9 oktober 1998:

"Wat betreft de in de laatste alinea van uw brief opgenomen vraag merk ik op dat in de recente brieven van Defensie naar aanleiding van het WOB-verzoek (...) d.d. 15 juli 1998 en de nadere concretisering van 20 augustus 1998 is gereageerd op de ter zake (...) gestelde vragen en niet is beoogd een allesomvattende opsomming van bestaande stukken te geven.

Voor wat betreft de toedracht van het ongeluk (...), meen ik dat (de weduwe; N.o.) in het bezit is van alle relevante stukken. Overigens is mij recent gebleken dat een document dat kort geleden is aangehaald in de pers mogelijk incompleet in het bezit van (de weduwe; N.o.) is. Het betreft een stuk dat de advocate van (de weduwe; N.o.) als productie ingebracht heeft in de civiele procedure (...). Een compleet exemplaar (van het reisverslag van de Koninklijke marechaussee van 13 november 1984; N.o.) voeg ik derhalve voor de volledigheid bij. Aangezien bij dezelfde productie 2 een andere, incomplete en ongetekende versie van de interimrapportage van de Koninklijke mare-

chaussee is opgenomen stuur ik u voor de volledigheid tevens een afschrift van de ondertekende versie dd 16 oktober 1984.

(...)

Tenslotte wil ik bij deze (de weduwe; N.o.) wederom uitnodigen tot overleg over het voorstel voor een financiële regeling dat is gedaan bij brief van de Landsadvocaat d.d. 15 augustus 1997. Het heeft mijn voorkeur op deze wijze tot een vergelijk te komen en daartoe in een overleg te bezien of een financiële compensatie (...) met wederzijdse instemming kan worden overeengekomen."

3.52. Bij brief van 11 februari 1999 liet de gemachtigde van de weduwe van de beproevingsleider onder meer het volgende weten aan de Landsadvocaat:

"Zoals afgesproken bericht ik u hierdoor welke punten naar de mening van cliënte zouden moeten worden opgenomen in een verklaring van uw cliënt.

Het betreft hier de volgende punten:

- Het feit dat het Ministerie van Defensie bewust verkeerde informatie heeft gegeven aan cliënte. In diverse brieven en in diverse telefoongesprekken heeft het Ministerie cliënte voorgehouden dat de dood van haar man te wijten zou zijn geweest aan de onvoorzichtigheid van (de beproevingsleider; N.o.).
- Het bewust achterhouden van informatie.
Naar achteraf moet worden vastgesteld, was het Ministerie al vanaf 1970 op de hoogte van de ondeugdelijkheid van de bewuste mijn. Voorts moet het Ministerie er al geruime tijd van op de hoogte geweest zijn dat de dood van (de beproevingsleider; N.o.) in het geheel niet te wijten is geweest aan zijn eigen onvoorzichtigheid.
- Het feit dat het Ministerie (de betrokken bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) opdracht heeft gegeven om cliënte te berichten dat (de beproevingsleider; N.o.) door zijn eigen schuld om het leven was gekomen."

4. Beantwoording door de Minister van de door de Nationale ombudsman gestelde vragen

4.1. Vragen C2.1 tot en met C2.15.

"Vraag C2.1 Op welke wijze, op welke datum, op welk tijdstip, waar en door wie heeft de berichtgeving aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) plaatsgevonden?"

Antwoord C2.1. (De weduwe van de beproevingsleider; N.o.) is door medewerkers van DMKL (het hoofd van MBA-1, het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens

van MBA-1 en het hoofd sectie Burgerpersoneel van de DMKL; N.o.) thuis geïnformeerd over het ongeval. Nadere informatie over dit gesprek ontbreekt (...).

Vraag C2.2 *Wanneer stond de toedracht van het ongeval vast?*

Antwoord C2.2 Voorzover valt na te gaan uit de beschikbare stukken stond de toedracht van het ongeval vast met het gereedkomen van het proces-verbaal P 4/85 (...). Het betreffende proces-verbaal is afgesloten op 12 april 1985.

Vraag C2.3 *Wanneer, op welke wijze en door wie is (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) geïnformeerd over de precieze toedracht van het ongeval?*

Antwoord C2.3. Zoals is aangegeven in het antwoord op vraag C2.1 en C2.4 hebben medewerkers van DMKL (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) op de dag van het ongeval geïnformeerd over het ongeval.

Voorzover is na te gaan is (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) uiteindelijk geïnformeerd over de toedracht van het ongeval doordat zij heeft kunnen kennisnemen van de inhoud van het proces-verbaal P 4/85. Een copie van dit proces-verbaal is haar, op haar verzoek tijdens een gesprek met (een medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.) en een juriste van de Directie Juridische Zaken van Defensie in 1989 overhandigd (...).

Nadat in 1997, bij het verzamelen van stukken ten behoeve van de beantwoording van een WOB-verzoek, nieuwe informatie boven water was gekomen (...) is (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) hierover door de Minister van Defensie bij brief van 27 maart 1997 geïnformeerd. In het kader van het WOB verzoek (...) zijn haar in 1997 in totaal 9 ordners (...) met dossiers afkomstig van de KL betrekking hebbend op de AP-23 mijn alsmede het Proces verbaal P 842/1983 (...) ter beschikking gesteld. Hierin waren ook stukken opgenomen die betrekking hadden op het ongeval.

Vraag C2.4 *(De weduwe van de beproevingsleider; N.o.) zou direct na het ongeval zijn bezocht door (het hoofd van MBA-1, het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 en het hoofd sectie Burgerpersoneel van de DMKL; N.o.), met de mededeling dat haar echtgenoot zorgvuldig (volgens de voorschriften) had gehandeld en dat het ongeval niet aan hem viel te wijten (zie onder meer de aan u gerichte brief van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) van 20 april 1996). Klopt dit?*

Antwoord C2.4. Na het ongeval op 14 september hebben medewerkers van de DMKL de weduwe bezocht en haar ingelicht over het ongeval. De exacte bewoordingen waarin (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) is geïnformeerd zijn niet bekend.

Vraag C2.5 *(De bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) zou op 14 september 1984 de opdracht hebben gekregen om aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) te vertellen dat het ongeval grotendeels te wijten was aan de (beproevingleider; N.o.) en*

te verzoeken de pers niet in de zaak te betrekken. Deze opdracht zou zijn gegeven door (...) de toenmalige plaatsvervangend directeur burgerpersoneel via het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk werk van de Directie Burgerpersoneel. [zie onder meer de aan u gerichte brief van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) van 20 april 1996]. Klopt dit?

Vraag C2.6 *Hoe valt hetgeen hiervoor onder C2.4 en C2.5 is aangegeven te rijmen met elkaar, met het tussentijds situatierapport van 18 september 1984 (waarin staat dat op dat moment nog niet met enige zekerheid was vast te stellen was de oorzaak van het ongeval was geweest) en met de brief van (de toenmalige plaatsvervangend directeur burgerpersoneel; N.o.) van 18 september 1984, kenmerk PB.52.07.23.377/202 (waarin staat dat het ongeval in geen dele te wijten is aan onvoorzichtigheid van de (beproe- vingsleider; N.o.) en duidelijk een dienstongeval is)?*

Antwoord C2.5 en C2.6. Zoals op kamervragen (...) (dd. 22 augustus 1997 (...)) is geantwoord, is niet gebleken dat aan (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) opdracht is gegeven aan de weduwe (van de beproevingsleider; N.o.) mede te delen dat haar man zelf schuld had aan het ongeluk. Ter toelichting mag het volgende dienen. De (de beproevingsleider; N.o.) was een medewerker van de Directie Materieel van de Koninklijke Landmacht (DMKL). De uitvoering van het personeelsbeleid voor de burgermedewerkers van de DMKL was door de Minister, zoals te doen gebruikelijk bij grote onderdelen, gedelegeerd aan de directeur van die directie. Daaronder viel de totale zorg voor het personeel zoals rechtspositie, loopbaanbeleid, sociale zorg etc. Ook de afhandeling van ongevallen hoort daarbij. Het verstrekken van informatie over de toedracht van een ongeval, overkomen aan een personeelslid van de DMKL, behoort tot de verantwoordelijkheid van de directeur. Na het ongeval op 14 september hebben medewerkers van de DMKL de weduwe bezocht (zie antwoord vraag C2.4). In een vergadering op 17 september 1984 die onder leiding stond van de Plv. Directeur Materieel is een tussentijds situatierapport opgemaakt dat op 18 september werd uitgebracht. Binnen de DMKL bestond op dat moment de opvatting dat nog niet met zekerheid was vast te stellen wat de oorzaak van het ongeval was geweest en er werd dan ook vanuit gegaan dat de (beproe- vingsleider; N.o.) geen schuld trof.

Personeelsfunctionarissen op het niveau van het Ministerie baseren zich v.w b. de toedracht van een ongeval op mededelingen van de betreffende dienst. Zij hebben daarover geen zelfstandig oordeel. De Directie Burgerpersoneel was de overkoepelende personeelsdirectie voor het totale burgerpersoneel van Defensie en als zodanig een onderdeel van het Ministerie. De heer (...) was daar Plv.directeur. Onmiddellijk na het ongeval op 14 september 1984 moest - mede in verband met de vraag of de begrafenis- kosten op grond van de rechtspositieregeling met toestemming van het Ministerie van Binnenlandse Zaken voor vergoeding in aanmerking kwamen - worden vastgesteld of sprake was van een dienstongeval in de zin van de relevante wet- en regelgeving. Bij die vaststelling was in dit geval slechts van belang of het ongeval al dan niet veroorzaakt

was door de opzet of grove schuld van betrokkene. Hoewel de volledige toedracht van het ongeval op dat moment nog niet bekend was, is men er - na verificatie door de directie burgerpersoneel bij de DMKL - bij het schrijven van de brief van 18 september 1984 aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken van uitgegaan dat, gezien het ontbreken van indicaties van de onvoorzichtigheid van de (beproevingssleider; N.o.), er geen sprake was van opzet of grove schuld. Een en ander is in lijn met het tussentijds situatierapport van 18 september. Eén van de afdelingen waarover de (toenmalige plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.) in 1984 de scepter zwaaide was de afdeling Bedrijfsmaatschappelijk werk. Vanuit die afdeling (...) werden de verschillende onderdelen van Defensie ondersteund door BMW-ers. Ook de DMKL had een BMW-er toegewezen gekregen. Op 14 september, na de melding van het ongeval, was de reguliere BMW-er voor de DMKL echter niet beschikbaar. Vanuit de DMKL werd dan ook aan de afdeling BMW gevraagd een andere BMW-er beschikbaar te stellen. Deze vraag kwam binnen bij de assistente van het afdelingshoofd, aangezien (het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk werk; N.o.) met vakantie was. De assistente belde (het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk werk; N.o.) op haar vakantieadres en na dit overleg werd (...) aangewezen, die nog niet zo lang daarvoor bij de afdeling in dienst was getreden. Deze werd vervolgens benaderd. (De toenmalige plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.) werd op de bewuste vrijdagavond door (het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk werk; N.o.) via zijn echtgenote van e.e.a. op de hoogte gesteld. (De toenmalige plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.) heeft op 14 september niet met (het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk werk; N.o.) gesproken en (het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk werk; N.o.) heeft niet gesproken met (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.). De opdracht, waarvan in de vraagstelling sprake is, is en kon dan ook niet door hem worden gegeven. Bovendien lag het vanuit hun positie in de organisatie noch op de weg van (de toenmalige plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.), noch op de weg van (het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk werk; N.o.) zich uit te laten over de schuldvraag. Zij hadden daarover op 14 september nog geen informatie en zij waren daartoe niet bevoegd. Tenslotte geldt ook voor bedrijfsmaatschappelijk werkers dat zij niet de taak hebben over mogelijke schuldvragen in discussie te gaan met slachtoffers of nabestaanden. De taak van de BMW-er is gelegen in de opvang van het gezin en het behulpzaam zijn bij de regelingen die na zo'n tragisch ongeval getroffen moeten worden. Als er al een discussie met nabestaanden over schuld of aansprakelijkheid gevoerd moet worden dan is dat een zaak van het lijnmanagement of van personeelsfunctionarissen of juridische medewerkers in opdracht van het management. Het ligt trouwens voor de hand dat discussies met slachtoffers of nabestaanden over een eventuele schuldvraag direct na een ongeval zoveel mogelijk worden vermeden. Het bieden van zorg is de allereerste prioriteit.

Vraag C2.7 In antwoord op vragen van de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal (Tweede Kamer, vergaderjaar 1997-1998, 25 436 en 25 600 X, nr. 4) heeft de Staatssecretaris van Defensie onder meer het volgende

aangegeven: "Onderzoek heeft geen enkele aanwijzing opgeleverd die erop zou duiden dat een dergelijke opdracht aan (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) is verstrekt." Waaruit heeft dit onderzoek bestaan? Zijn de (toenmalige plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.) en (het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk werk; N.o.) in het kader van dit onderzoek gehoord? (...)

Antwoord C.2.7 Het onderzoek heeft bestaan uit navraag bij de door (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) genoemde personen. Deze navraag heeft geen enkele indicatie gegeven voor een andere conclusie dan dat de bedoelde opdracht aan (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) niet is gegeven. Van het onderzoek (de navraag) zijn geen stukken voorhanden. (Zie ook het antwoord op vraag C.2.5 en C.2.6.)

Vraag C2.8 *(Een medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.) en een juriste van Defensie hebben op 22 juni 1989 gesproken met (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.). Tijdens dit gesprek zou (de medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.) er (...) op hebben aangedrongen om de zaak te laten rusten. Bovendien zou (de medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.) hebben meegedeeld dat het ongeval geheel aan de (beproeversleider; N.o.) te wijten was, omdat hij de voorgeschreven wachttijd na een weigeraar niet in acht zou hebben genomen (...). Klopt dit? Indien er een verslag danwel aantekeningen van dit gesprek zijn gemaakt, dan ontvang ik daar graag een kopie van.*

Antwoord C.2.8. Naar aanleiding van een WOB-verzoek van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) dd 11 maart 1989 om de processen verbaal opgemaakt naar aanleiding van het ongeval in 1984 ter inzage ter beschikking te stellen, is er in 1989 een gesprek geweest tussen de (hiervoor bedoelde medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.), een juriste van de Directie Juridische Zaken en (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.). Het proces-verbaal P 674/1984 (...) was opgemaakt Pro Justitia en kon derhalve slechts ter inzage worden gegeven door de bevoegde justitiële autoriteiten.

Wat betreft het proces-verbaal P 4/85 werd in 1989, gelet op de complexe materie, door (de eerder bedoelde medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.) aan DJZ geadviseerd uitleg te geven aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) door verbalisanten, daar door inzage van het proces-verbaal mogelijk de indruk zou kunnen gaan ontstaan dat de (beproeversleider; N.o.) onverstandig zou hebben gehandeld c.q. dat het ministerie van defensie gegevens heeft achtergehouden die van belang waren voor de wijze waarop de (beproeversleider; N.o.) na de weigering van de desbetreffende AP-23 heeft gehandeld (...).

In het gesprek met (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) heeft de (medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.) aangegeven dat (de weduwe; N.o.) mogelijk met andere schokkende feiten geconfronteerd zou worden dan zij verwachtte. Verder

heeft hij aangegeven dat (de weduwe; N.o.) het proces-verbaal mocht inzien en kopiëren maar tevens dat hijzelf niet zou willen dat zijn vrouw onvoorbereid dit (gestelde in het PV) over hem zou lezen. (De weduwe van de beproevingsleider; N.o.) zou dan immers ook lezen dat haar man - zou hij de raadgevingen van zijn medewerkers hebben opgevolgd - nog in leven zou zijn. De (medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.) heeft vanuit deze beweegredenen (...) kennisname van de stukken ontraden met als oogmerk om haar daarmee in bescherming te nemen.

Er zijn geen aantekeningen noch een verslag van het gesprek gemaakt.

Vraag C2.9 In verschillende brieven (zie onder meer de brief van (de (ten tijde van het ongeval in 1984) plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.) van 30 november 1992 en de brief van de Secretaris Generaal van het Ministerie van Defensie van 8 augustus 1996 (...)) en het gesprek van 22 juni 1989 heeft het Ministerie van Defensie aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) meegedeeld dat het handelen van haar echtgenoot mede een oorzaak is geweest van het ongeval. Pas in maart 1997 is door Defensie toegegeven dat het ongeval was te wijten aan een ondeugdelijke mijn en dat de (beproevingleider; N.o.) niets viel te verwijten. Hoe is het mogelijk dat zo lang door Defensie is volgehouden dat het ongeval mede was te wijten aan het handelen van de (beproevingleider; N.o.)?

Antwoord C2.9 Het Ministerie van Defensie heeft zich bij de bedoelde brieven aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) gebaseerd op de processen verbaal uit 1984 en 1985 van de Koninklijke Marechaussee. Bij de beoordeling van de aansprakelijkstelling is op basis van de informatie die in de processen-verbaal aanwezig was, een afweging gemaakt tussen de elementen die wezen op falen aan de zijde van Defensie en elementen die wezen op medeschuld aan de kant van het slachtoffer. Deze afweging heeft geleid tot een afwijzing van de aansprakelijkheid in de jaren 90. Naar aanleiding van de twee aantekeningen (zie antwoord vraag C2. 10) die in 1997 boven water kwamen, bleek dat een andere visie op de aansprakelijkheidsvraag bepaald mogelijk was. De twee aantekeningen van de Koninklijke Landmacht waren eerder niet bekend bij de behandelaars van de aansprakelijkstelling bij de Centrale Organisatie. Zij hadden ook geen aanleiding om te veronderstellen dat elders binnen de Organisatie dergelijke informatie aanwezig was die bij de afweging tot een andere uitkomst zou kunnen voeren. Op basis van die informatie is vervolgens besloten alsnog over te gaan tot erkenning van aansprakelijkheid door Defensie.

De (medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.)wist ten tijde van het gesprek in 1989 niet van het bestaan van de twee aantekeningen.

Vraag C2.10 In uw brief van 27 maart 1997 aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) is sprake van nieuwe informatie (documenten) die niet eerder boven water is gekomen. Welke documenten worden hier bedoeld. Graag ontvang ik kopieën van deze documenten. Kunt u verklaren waarom deze documenten pas in 1997 boven water zijn gekomen? Zo ja, wat is die verklaring?

Antwoord C2.10 Het betreft (persoonlijk gemerkte) 'Aantekeningen bij het proces-verbaal P 4/85', gedateerd 2 mei 1985, van (het hoofd van MVA-4; N.o.) (...) alsmede 'Aantekeningen bij PV nr P 4/85, nr 3P/85' ongedateerd, van (het hoofd van MBA-1; N.o.) (...).

Zoals aangegeven in het antwoord op vraag C2.9 waren de twee aantekeningen van de Koninklijke Landmacht niet bekend bij de behandelaars van de aansprakelijkstelling bij de Centrale Organisatie. Zij hadden ook geen aanleiding om te veronderstellen dat elders binnen de organisatie dergelijke informatie aanwezig was die bij de afweging tot een andere uitkomst zou kunnen voeren. De Koninklijke Landmacht was niet betrokken bij de behandeling van de aansprakelijkstelling van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.).

Naar aanleiding van het verzoek dd 27 februari 1997 van (de advocate van) (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) om op basis van de WOB een afschrift te krijgen van het dossier met betrekking tot de AP-23 bij de afdeling munitie van DMKL zijn de stukken bij de behandelaars van de aansprakelijkstelling bekend geworden.

Overigens blijkt uit de beschikbare stukken uit 1990 (...) dat de betreffende aantekeningen ook bij de Centrale Organisatie, in casu het Directoraat-Generaal Materieel (DGM), aanwezig waren. DGM is echter in de jaren 90 evenmin betrokken geweest bij de behandeling van de aansprakelijkstelling van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.).

Ook bij een WOB-verzoek van het Haarlems Dagblad van 9 januari 1991, ingediend naar aanleiding van de beantwoording van vragen van (een) Tweede Kamerlid (...) in oktober 1990 over de problemen met AP-23 mijnen, zijn bovengenoemde aantekeningen niet boven water gekomen. Volstaan is met het ter hand stellen van het aan de beantwoording van die vragen ten grondslag liggende onderzoeksrapport (...). De behandelend ambtenaar van het WOB-verzoek was niet op de hoogte van het bestaan van de betreffende aantekeningen.

Hierin ligt voorzover bekend de verklaring voor het feit dat de aantekeningen niet eerder bij de beoordeling van de aansprakelijkstelling zijn betrokken.

Vraag C2.11 *Waarom heeft (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) zoveel moeite moeten doen (onder meer indiening WOB-verzoeken) om inzage te krijgen in de stukken die betrekking hebben op het overlijden van haar echtgenoot?*

Antwoord C2.11. In de dagvaarding van Defensie uitgebracht door (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) (...) is vermeld dat (het hoofd van MBA-1; N.o.) in 1985 het proces-verbaal slechts onder voorwaarde ter inzage wilde geven. Hierover is geen nadere informatie aangetroffen. In de (...) aantekening (het hoofd van MBA-1; N.o.) staat in punt 4b vermeld dat er z.i. geen bezwaar bestond tegen kennisname van PV P4/85 door (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.).

Voor zover uit de beschikbare informatie valt op te maken heeft (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) zich (op 23 maart 1988) telefonisch gewend tot (een medewerker van het Ministerie van Defensie; N.o.) met een verzoek tot inzage in het Proces-verbaal omtrent het ongeval van haar man. In zijn antwoord (...) stelde (de desbetreffende medewerker; N.o.) dat na overleg met de personeelsconsulent was vastgesteld dat de beste methode zou zijn om officieel om vrijgave van het PV te verzoeken. Hij heeft daartoe een concept voor een dergelijk (WOB)verzoek voor haar bijgevoegd. Niet bekend is op welke gronden men tot die conclusie is gekomen.

Vervolgens heeft (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) zich tot Defensie gewend met een verzoek gedaan op 19 april 1988 om op basis van de WOB inzage te krijgen in proces-verbaal P 4/85.

Er is geen informatie aangetroffen waaruit blijkt dat Defensie daarvoor uit eigener beweging informatie over de toedracht heeft verschaft aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.).

Vraag C2.12 Hebben gedurende het gehele begeleidingstraject nog andere maatschappelijk werkers (...) (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) bijgestaan? (...)

Antwoord C2.12. Voorzover op grond van de aanwezige dossiers valt na te gaan, hebben geen andere maatschappelijk werkers (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) bijgestaan.

Vraag C2.13 Waaruit heeft de begeleiding/nazorg van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) bestaan en over welke periode heeft deze zich uitgestrekt?

Antwoord C2.13. Het ging hier om de gebruikelijke begeleiding door een bedrijfsmaatschappelijk werker zoals het steun verlenen bij de emotionele verwerking en het mee helpen oplossen van allerlei vraagstukken van rechtspositionele aard die nu eenmaal na zo'n ongeval aan de orde moeten komen. Dikwijls speelt de BMW-er een intermediaire rol tussen de nabestaande(n) en de Defensieorganisatie voor de meest uiteenlopende vragen. De begeleiding heeft zich afgespeeld vanaf de datum van het ongeval tot in de zomer van 1987.

Vraag C2.14 Wordt (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) momenteel nog steeds begeleid door een medewerker van uw Ministerie? Zo ja, door wie?

Antwoord C2.14 Nee.

Vraag C2.15 Op welke wijze is (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) schadeloos gesteld?

Antwoord C2.15. (De weduwe van de beproevingsleider; N.o.) ontvangt een weduwenpensioen. Haar kinderen ontvangen een wezenpensioen. (De weduwe van de beproevingsleider; N.o.) ontvangt ook een uitkering op grond van artikel 65 BARD (Burgerlijk Ambtenaren Reglement Defensie; voorheen artikel 45 ARAR). Daarnaast zijn geen specifieke schadeuitkeringen gedaan. De begrafenkosten zijn (...) vergoed.

Gelijktijdig met de brief van de toenmalige Minister van Defensie aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) van 15 augustus 1997 waarin de (beproevingleider; N.o.) eeerherstel werd geboden is door de Landsadvocaat een voorstel voor een financiële regeling aangeboden aan de advocate van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.). Ondanks herhaalde verzoeken daartoe van de zijde van de Landsadvocaat en Defensie is tot op heden niet ingegaan op de uitnodiging om hierover in gesprek te komen."

Vraag C1/C2.

"Vraag C1/C2 Wat is uw oordeel over de nazorg en begeleiding die de nabestaanden/overlevenden hebben ontvangen?

Antwoord C1 en C2 De begeleiding en nazorg is door de betrokken maatschappelijk werkers met de grootste zorg en toewijding gedaan.

(...)

Wat betreft het ongeval van 1984 is het bijzonder spijtig dat Defensie op basis van onvolledige informatie met (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) heeft gecorrespondeerd. In de relatie tot (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) is, terugkijkend, ook niet altijd op een voor haar bevredigende wijze tegemoet gekomen aan de bij haar bestaande behoefte aan informatie."

4.2. De Minister van Defensie liet in een later stadium van het onderzoek met betrekking tot het faxbericht van 9 juli 1997 van het Kabinet van de Staatssecretaris van Defensie aan de redactie van een landelijk dagblad (zie hiervoor onder 3.37.) het volgende aan de Nationale ombudsman weten:

"Uit navraag bij de stellers van dit antwoord is gebleken dat het antwoord geen betrekking heeft op de periode direct/kort na het ongeval op 14 september 1984; dit blijkt ook uit de verwijzing daarin naar het Proces-verbaal P 4/85 dat pas in 1985 is afgerond. Pas op basis van het onderzoek, waarvan de weerslag uiteindelijk is neergelegd in P 4/85, werd vervolgens de conclusie getrokken dat het ongeval mede het gevolg was van handelen van de (beproevingleider; N.o.)."

G. De verkoop van de AP-23 mijn

1. Beantwoording door de Minister van de door de Nationale ombudsman gestelde vragen

1.1. Vragen A45 tot en met A48

"Vraag A45. In een nota over de mijn van 12 december 1985 (...) van de Chef Landmachtstaf aan de Directeur Materieel Koninklijke Landmacht (zie hiervoor onder D.2.4.; N.o.) staat onder meer het volgende: "Aan het resterende gedeelte van de voorraad is operationeel geen behoefte meer. Dat gedeelte kan wellicht nog in aanmerking worden gebracht voor hulp aan bondgenoten." Acht u het, gelet op hetgeen inmiddels gebeurd was met en bekend was over de mijn, verantwoord dat een dergelijk voorstel is gedaan?"

Antwoord A45. Het is niet juist dat onveilige munitie aan derden wordt aangeboden zonder dat daarbij ten minste wordt gewezen op de bestaande veiligheidsrisico's van de munitie. Het is niet duidelijk of bij het voorstel een dergelijke waarschuwing was voorzien.

Vraag A46. Is de mijn ooit (te koop) aangeboden aan bondgenoten? Zo ja, wanneer is dit gebeurd en hoe is dit in zijn werk gegaan?

Antwoord A46. In 1990 was door de landmachtstaf (...) na het mislukken van de modificatie aangegeven dat de voorraad AP-23 mijnen in de bewapening diende te blijven totdat vervanging zou hebben plaatsgevonden. Er werd daarbij aan de DMKL verzocht zo spoedig mogelijk aan te vangen met vervanging van dit type mijn.

In december 1991/januari 1992 is via de Nederlandse ambassades met het op grond van de Defensienota af te stoten materieel, waaronder de AP-23 mijn die volgens de toenmalige planning in 1994 beschikbaar zou komen voor verkoop, gesondeerd of daarvoor belangstelling betond bij - vanuit het wapenexportbeleid aanvaardbare - landen (...).

Eind 1992 is dit herhaald in de vorm van een catalogus (...) waarbij in een erratum is aangegeven dat de AP-23 mijn uit de catalogus moest worden verwijderd. Inmiddels was namelijk besloten overtollige AP-23 mijnen (volgens de planning in 1996) te vernietigen.

In antwoord op kamervragen (...) is aangegeven dat deze mijnen, in verband met de technische staat waarin zij verkeerden, niet zouden worden verkocht of afgestoten maar zouden worden vernietigd.

Vraag A47. Klopt het dat begin jaren negentig de mijn als overtollig defensiemateriaal op exportlijsten te koop is aangeboden? Zo ja, wanneer is dit gebeurd?

Graag verneem ik uw mening hierover. Graag ontvang ik kopieën van de desbetreffende exportlijsten.

Antwoord A47. Zie het antwoord op vraag A45 en A46.

Vraag A48. *Is de AP-23 mijn ooit daadwerkelijk aan derden verkocht? Zo ja, wanneer en aan wie is de mijn verkocht?*

Antwoord A48. Neen.

Recent (april 1998) is gebleken dat in 1981 door (de producent van de AP-23 mijn; N.o.) 21 sets AP-23 (lot 68-2) mijnen geleverd zijn aan (een inkoopbureau van de Amerikaanse marine; N.o.). Aangezien (de producent van de AP-23 mijn; N.o.) geen mijnen voorradig had, zijn op verzoek van (de producent van de AP-23 mijn; N.o.) deze sets op leenbasis door de KL ter beschikking gesteld aan (de producent van de AP-23 mijn; N.o.).

Onduidelijk is of na het ongeval van 1984 informatie is verstrekt aan de afnemer van (de producent van de AP-23 mijn; N.o.) over het manco aan de mijn.

Aan (de producent van de AP-23 mijn; N.o.) is in april 1998 door de DMKL/afdeling munitie opdracht gegeven het (desbetreffende inkoopbureau van de Amerikaanse marine; N.o.) te informeren over het manco aan de AP-23 mijn."

1.2. De Minister verstrekke onder meer een kopie van een lijst met voor verkoop beschikbaar strategisch defensiematerieel van november 1991. Hierop kwamen onder meer 30.000 AP-23 mijnen voor. Op de lijst was aangegeven dat zij in 1994 beschikbaar zouden komen voor verkoop.

1.3. Verder stuurde de Minister een kopie van de door hem in zijn antwoord op vraag A46 bedoelde catalogus. In het bijgevoegde erratum was aangegeven dat de 30.000 te koop aangeboden AP-23 mijnen dienden te worden doorgehaald.

1.4. Noch in de lijst met voor verkoop beschikbaar strategisch defensiematerieel, noch in de hiervoor bedoelde catalogus, werd gewezen op het manco van de AP-23 mijn.

1.5. De door de Minister in zijn antwoord op vraag A46 bedoelde kamervragen (kamervragen van 18 september 1992) en het antwoord daarop van de Staatssecretaris van Defensie (van 14 oktober 1992) luiden als volgt:

Vraag:

"Kunt u uitsluiten, dat de (30.000) opgeknapte AP-23 mijnen aan Turkije worden verkocht? Zo neen, waarom niet?"

Antwoord:

"Ja. Genoemde mijnen komen in verband met de technische staat waarin zij verkeren, niet langer voor verkoop of afstoting in aanmerking en zullen derhalve worden vernietigd."

2. Nadere informatie van de producent van de AP-23 mijn en een inkoopbureau van de Amerikaanse marine

2.1. Naar aanleiding van een aantal vragen van de Nationale ombudsman deelde (de producent van de AP-23 mijn; N.o.) onder meer het volgende mee:

- "
- (De producent van de AP-23 mijn; N.o.) is vóór april 1998 niet formeel door de Koninklijke Landmacht geïnformeerd over het manco aan de AP-23 mijn.
 - De Koninklijke Landmacht heeft (de producent van de AP-23 mijn; N.o.) wel op 20-04-1998 verzocht om het manco te melden aan (het desbetreffende inkoopbureau van de Amerikaanse marine; N.o.).
 - (de producent van de AP-23 mijn; N.o.) heeft inderdaad op dat verzoek gereageerd en heeft (het desbetreffende inkoopbureau van de Amerikaanse marine; N.o.) schriftelijk geïnformeerd over het manco aan de AP-23 mijn (brief (...) d.d. 11 mei 1998)."

2.2. Het Ministerie van Defensie liet op 16 oktober 1998 aan de Nationale ombudsman weten dat de brief van (de producent van de AP-23 mijn; N.o.) van 11 mei 1998 (het desbetreffende inkoopbureau van de Amerikaanse marine; N.o.) niet had bereikt. Het Ministerie van Defensie stuurde, nadat het dit had ontdekt, op 16 oktober 1998 rechtstreeks (per fax) een kopie van de brief van 11 mei 1998 aan (het desbetreffende inkoopbureau van de Amerikaanse marine; N.o.).

2.3. De producent van de AP-23 mijn verstrekke aan de Nationale ombudsman onder meer een kopie van de brief van de Directeur Materieel Koninklijke Landmacht van 20 april 1998. In deze brief staat onder meer het volgende:

- "1. Bij een inventarisatie van de historie van de mijn AP nr. 23 is gebleken dat in 1981 op uw verzoek 21 sets mijnen AP nr. 23 door de KL aan u zijn geleverd. Deze mijnen waren (...) bestemd voor (een inkoopbureau van de Amerikaanse marine; N.o.).
2. Zoals bekend voldoet de mijn AP nr. 23 niet aan de veiligheidseisen. In dit verband adviseer ik u de betreffende autoriteiten op de hoogte te stellen van de risico's die verbonden zijn aan handelingen met deze mijnen. Voorts adviseer ik u de betref-

fende autoriteiten aan te bevelen deze mijnen te laten vernietigen. Ik verzoek u mij te informeren omtrent de resultaten van dit overleg.

3. Tot slot verzoek ik u mij uiterlijk op 24-04-1998 een gedetailleerde opgave te verstrekken van alle door u geëxporteerde mijnen AP nr. 23."

2.4. Verder zond de producent van de AP-23 mijn een kopie van zijn brief van 11 mei 1998 aan het inkoopbureau van de Amerikaanse marine. De producent van de AP-23 mijn liet in deze brief aan het desbetreffende inkoopbureau weten dat de geleverde AP-23 mijnen niet veilig waren. Zij adviseerde het inkoopbureau de mijnen te vernietigen.

De producent van de AP-23 mijn stuurde een kopie van haar brief van 11 mei 1998 aan de Directie Materieel van de Koninklijke Landmacht. In de begeleidende brief van 11 mei 1998 gaf zij onder meer het volgende aan:

"Inzake punt 3 van uw brief delen wij u mede, dat wij verder geen mijnen AP-23 geëxporteerd hebben."

2.5. Het hiervoor bedoelde inkoopbureau van de Amerikaanse marine deelde bij brief van 9 december 1998 aan de producent van de AP-23 mijn mee dat de AP-23 mijnen waren gebruikt danwel onschadelijk waren gemaakt en niet meer voorkwamen in de voorraad.

2.6. Naar aanleiding van een aantal vragen van de Nationale ombudsman liet het hiervoor bedoelde inkoopbureau van de Amerikaanse marine onder meer weten dat de eerste correspondentie met betrekking tot de ongevallen met de AP-23 mijn de brief van de producent van de AP-23 mijn van 11 mei 1998 was. Het inkoopbureau wees erop dat het deze brief op 16 oktober 1998 had ontvangen als onderdeel van een fax van 16 oktober 1998 van het Ministerie van Defensie. Verder gaf het inkoopbureau aan dat de marine de mijnen niet meer in bezit had. De mijnen waren ofwel - zonder incident - tot ontploffing gebracht ofwel onschadelijk gemaakt.

H. Verklaringen van personen die in het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman zijn gehoord

1. Verklaring van de ouders van één van de bij het ongeval in 1983 omgekomen militairen

In het kader van het onderzoek werd op 3 november 1998 een gesprek gevoerd met de ouders van één van de bij het ongeval in 1983 omgekomen militairen. Zij verklaarden bij deze gelegenheid het volgende:

"...Bij het ongeval op 18 juli 1983 in het leslokaal te Oldebroek is onze zoon (...) omgekomen. Het was zijn eerste dag op de kazerne; daarvoor was hij een aantal dagen op bivak geweest.

Op de dag van het ongeluk hoorden we op een gegeven moment van familie dat de grootste kazerne-ramp sinds de tweede wereldoorlog was gebeurd op de legerplaats bij Oldebroek. Het kwam in de avond ook uitgebreid op het nieuws. Omdat we niets hoorden en ongerust begonnen te worden, hebben we rond 20.30 uur telefonisch contact opgenomen met de kazerne. Ons werd verteld dat de lijnen overbezet waren, en dat wij Den Haag moesten bellen. Op het opgegeven nummer van Defensie in Den Haag werd ons gezegd dat we een ander nummer moesten kiezen. Toen we dat nummer draaiden, werd ons verteld dat ze nog niets wisten, en dat wij zouden worden gebeld als er iets bekend was.

Tussen 23.15 en 23.30 uur stond er een Defensie-ambtenaar aan de deur, met de mededeling dat onze zoon nooit meer thuis zou komen. Dit was ongeveer zeven uur nadat de ramp had plaatsgevonden.

Vanuit Defensie werd beweerd dat dit late tijdstip van berichtgeving was veroorzaakt door problemen bij de identificatie. Dat is volgens ons onwaar want wij wisten zeker dat onze zoon zijn identificatieplaatje bij zich droeg. We weten in ieder geval dat de late berichtgeving mede is veroorzaakt door het feit dat de ambtenaar die het bericht kwam brengen n.b. ook bij drie andere families langs moest. Na ons moest hij nog naar Bussum en naar Den Helder.

De ambtenaar die ons kwam informeren, had volgens ons een onmogelijke opdracht. Over de oorzaak van het ongeval deed hij geen mededeling. Wel was zijn belangrijkste boodschap op die avond verder dat Defensie de begrafeniskosten tot maximaal f 2.700 zou vergoeden.

Met deze ambtenaar hebben we verder geen contact gehad.

Daarna is een zekere majoor (...) van de MDD twee keer bij ons langs geweest, de eerste keer om te praten en de tweede keer om de spullen van onze zoon terug te brengen, nadat wij daar zelf om hadden moeten vragen. Verder heeft nog een legeraalmoezenier geprobeerd langs te komen, onderweg naar Schiphol om "bij te babbelen". Om die reden hadden wij geen behoefte aan dat bezoek.

Over de oorzaak van het ongeval hebben we steeds te horen gekregen dat er sprake was geweest van verwisseling van mijnen. Over de eigenlijke doodsoorzaak van onze zoon kregen we helemaal geen informatie. Omdat we er behoefte aan hadden te weten hoe het precies was gegaan, zijn we vragen gaan stellen. De betrokken militaire arts (...) deelde ons echter mee dat hij "niets met ons te maken had". Achteraf hoorden we dat hij van (de (ten tijde van het ongeval in 1983) plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelsbeleid)/(ten tijde van het ongeval in 1984) plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.) een spreekverbod had gekregen. Uiteindelijk vernamen we van een burgerarts te Ermelo, die direct na het ongeval had geassisteerd, dat onze zoon een scherp in zijn halsslagader had gekregen, en was overleden aan een slagaderlijke bloeding. Dit hoorden wij dus pas ongeveer een half jaar na de ramp. Overigens hebben wij de (militaire arts; N.o.) aangeklaagd bij het medisch tuchtcollege. Dit college heeft hem vanwege zijn houding berispt. Uit deze gang van zaken blijkt dus dat wij zelf geheel alleen achter de informatie, die voor ons heel wezenlijk was, hebben moeten aangaan.

Wat ons is opgevallen is dat Defensie, en ook de Defensie-specialisten in de Tweede Kamer, ons tijdens onze contacten met hen steeds vroegen of wij contact hadden met andere nabestaanden. Wij hadden de indruk dat Defensie en "politiek Den Haag" bevreesd waren voor groepsvorming, en ons zag als een gemakkelijk slachtoffer zo lang we "alleen" stonden.

Verder moet ons van het hart dat wij vinden dat zowel Defensie als "politiek Den Haag" totaal geen gevoel heeft getoond voor onze situatie. Zo werd ons bijna geen informatie gegeven, en ontvingen we bijvoorbeeld enkele maanden na de ramp een brief van Defensie, gericht aan onze zoon, met het verzoek of hij zijn gironummer wilde opgeven voor uitbetaling van soldij tot 18 juli! Uit woede hebben we deze brief bij Minister De Ruiter persoonlijk bezorgd. Andere dingen die ons hebben gestoken waren het feit dat Minister De Ruiter op de dag na de ramp op vakantie ging, en het feit dat we van de Koningin geen blijk van medeleven hebben ontvangen.

De enige Defensie-man die zich in onze ogen menselijk heeft opgesteld, was de commandant van 't Harde (...).

Het onderzoeks-p.v. hebben we destijds vrij snel gekregen, weliswaar via de Tweede Kamer. Daarin ontbraken echter merkwaardigerwijs verschillende bladzijden, en sommige passages waren "weggepoetst" waaronder die over de soort mijn waar om het ging. Ons werd verteld dat het niet goed voor ons was om bepaalde passages te kennen. Volgens ons heeft Defensie er geen idee van wat nabestaanden willen weten. Het is ook niet aan hen om te bepalen wat goed voor ons is. Volgens ons beschikte ook de Kamer niet over het volledige p.v. In die tijd bestond de Wet openbaarheid van bestuur nog niet. We hadden een sterke behoefte aan informatie, maar de informatieverstrekking werd door Defensie gesaboteerd. We hebben ook steeds het gevoel gehad dat er iets niet klopte, dat er informatie werd achtergehouden. Achteraf is ons vermoeden juist geweest.

Van Defensie hebben wij geen enkele begeleiding gekregen. We hebben de verwerking voornamelijk zelf, binnen ons gezin, gerealiseerd. Zo hebben we na de ramp een herdenkingsboekje gemaakt, en hebben wij een jaar na de ramp de (...) Stichting opgericht, een bescheiden liefdadigheidsfonds dat in naam van onze zoon (...) kleine projecten steunt waarvan wij zeker weten dat deze de sympathie van hem zouden hebben.

Als we toen goed waren geïnformeerd en begeleid, hadden we nu niet weer het verdriet opnieuw hoeven beleven. Defensie realiseert zich kennelijk niet welk effect het pas na 14 jaar naar buiten brengen van de informatie over de ondeugdelijkheid van de mijnen heeft op de nabestaanden. In wezen voelen wij ons belogen en bedrogen door Defensie, door het achterhouden en verdraaien van informatie. Dit alles maakt het verlies van onze zoon voor ons nog veel onverdraaglijker. Door het naar buiten komen, in 1997, van allerlei nieuwe informatie zijn wij onnodig opnieuw ernstig beschadigd.

We zijn al een tijd bezig een fatsoenlijke herdenking voor onze zoon en de andere slachtoffers van de ramp in 1983 voor elkaar te krijgen. We zouden graag zien dat ook zij op 4 mei worden herdacht. De directeur van het 4 mei-comité stond er positief tegenover, maar Defensie wilde niet meewerken. In april 1998 hebben we gesproken met (de bevelhebber van de Koninklijke Landmacht; N.o.). Het was een prettig gesprek. Hij begreep ons verlangen en zegde toe dat hij zijn best zou doen. Sindsdien hebben we echter niets meer van hem vernomen. Al met al hebben wij het gevoel dat onze zoon en alle dienstplichtigen die in vredetijd maar wel in dienst van het vaderland zijn omgekomen, worden doodgezwegen. Vergelijk daarmee het eerbetoon aan omgekomen Joegoslavië-gangers. Defensie snapt ook niet dat wij behoefte hebben aan medeleven.

Ook vinden wij het schrijnend dat degenen door wier falen de ramp is gebeurd, daarvoor niet zijn berecht en gestraft. Rechtvaardigheid ontbreekt. Dat blijkt ook duidelijk uit de uitspraak van het hoog militair gerechtshof waarin is besloten niet tot strafvervolgning over te gaan, omdat er dan ook hogeren zouden moeten worden gestraft. Er is geen sprake van rechtvaardigheid. Wij twijfelen aan de rechtsstaat Nederland. Dit is voor ons moeilijk verteerbaar..."

Het hiervoor bedoelde ouderpaar verstrekte aan de Nationale ombudsman een kopie van de uitspraak van het Medisch Tuchtcollege te Groningen van 9 mei 1984. Hierin staat onder meer het volgende:

"Ten tijde van deze fatale gebeurtenis was de aangeklaagde arts in de rang van reserve-eerste luitenant werkzaam bij de Militair Geneeskundige Dienst van het Artillerie Schietkamp. Onmiddellijk nadat de explosie had plaatsgevonden heeft de arts zich dadelijk, samen met een gewondenverzorger, naar de plaats van het ongeluk begeven. Op de stoep voor het leslokaal trof hij verschillende gewonden aan, aan wie hij eerste hulp verleende. Toen hem door omstanders werd gezegd, dat zich binnen in het leslokaal ook nog personen bevonden, is hij het leslokaal binnengegaan. Hij heeft slechts kunnen vaststellen, dat zich daar vier doden bevonden, waarna hij zich weer heeft

gewijd aan de verzorging van de gewonden buiten het leslokaal. (...) Een andere taak heeft de arts in verband met de fatale gebeurtenis niet gehad. Hij is met name niet betrokken geweest bij de identificatie van de slachtoffers noch bij de lijkschouwing.

De klagers hebben er in de weken volgend op het gebeurde tegenover de betrokken militaire autoriteiten blijk van gegeven erg veel prijs te stellen op een gesprek met de arts. Toen zij ten slotte op 9 september 1983 zelf in telefonisch contact traden met de arts liet deze weten geen taak te hebben jegens hen en verklaarde hij bovendien de dag tevoren van zijn militaire meerderen de mededeling te hebben gekregen dat het hem niet was toegestaan met de klagers in contact te treden.

(...)

De overgebleven klacht heeft, naar het College van de klagers heeft begrepen, betrekking op de grondhouding van de arts, hierin bestaande, dat hij niet - met name vóórdat hij daartoe een verbod had gekregen - op eigen initiatief althans als reactie op de signalen van de klagers contact met hen althans met hun huisarts heeft opgenomen en niet, desnoods met negatie van het verbod, bereid is geweest tot een gesprek met hen.

Het College betreurt het, dat de kennelijk diep gevoelde en ook begrijpelijke behoefte van de klagers aan een gesprek met de arts, die als eerste medicus de gevolgen van het ongeval en de slachtoffers onder ogen kreeg, niet is gehonoreerd. Dat zo'n gesprek niet zinvol zou zijn geweest acht het College alleen al gelogenstraft door de mate waarin het achterwege blijven van het gesprek duidelijk kenbaar door de klagers wordt ervaren als een ontbrekende schakel in het proces van verwerking van het leed veroorzaakt door het verlies van hun zoon.

Niettemin ziet het College er van af verder in te gaan op de mening van de klagers en hun raadsman, dat de weigering van de arts om met hen in contact te treden zich niet verdraagt met de normen van medische ethiek. Het college is immers van mening, dat, al ware dit zo, de overtreding van die normen geenszins voor rekening van de arts mag worden gebracht.

Aan de hand van diens verklaringen ter terechtzitting heeft het College vastgesteld, dat de arts, die zich wel degelijk blijkt te hebben bekommerd om de nazorg onder meer van de nabestaanden van de slachtoffers en die stelt eenmaal telefonisch contact te hebben gehad met de huisarts van de klagers, een en andermaal - ook van zijn "medisch commandant" - de aanwijzing heeft gekregen, dat hij wat betreft de begeleiding en het onderhouden van contacten met de nabestaanden geen taak had en dat een en ander geheel diende te worden overgelaten aan de sociale dienst. Vaststaat voorts, dat ten slotte op 8 september 1983 aan de arts is verboden om met de klagers in contact te treden.

Er moet mee worden rekening gehouden dat de arts tevens militair was en dat hij in die kwaliteit gebonden was aan de aanwijzingen en beperkingen, die in het kader van de militaire hiërarchie wat betreft zijn taakuitoefening als militair arts aan hem waren gesteld. Zo was hij ook gebonden aan de aanwijzingen en beperkingen waar het hier om gaat. Er is althans voor het College geen reden om aan de arts tegen te werpen, dat hij zich als militair ook in dit geval aan de hem gegeven aanwijzingen heeft menen te moeten houden.

Dit voert het College tot de slotsom dat eigenlijk niet het optreden van de arts maar het ter zake gevoerde defensie-beleid in het geding is. Daarover een oordeel uit te spreken mag het College evenwel niet tot zijn taak rekenen. (...)

De klacht tegen de arts dient het College gelet op hetgeen hiervóór is overwogen ongegrond te verklaren."

2. Verklaring van de heer S.

In het kader van het onderzoek werd op 20 november 1998 een gesprek gevoerd met de heer S., die bij deze gelegenheid het volgende verklaarde:

"...Begin juli 1983 ben ik als dienstplichtige opgekomen. Ik was toen twintig jaar. Op maandag 18 juli 1983 hadden we de laatste twee uur les in mijnen. We zaten met vijftien leerlingen en een instructeur (...) in het leslokaal. Op een gegeven moment werden een of twee kisten met mijnen door collega's het lokaal binnengebracht. Ik herinner mij overigens nog dat toen ik de klas binnenkwam, mij een plek voorin werd aangewezen; ik ben toch achterin gaan zitten. Achteraf realiseer je je dat dat waarschijnlijk je geluk is geweest.

(De instructeur; N.o.) liet een en ander zien, en op een gegeven moment haalde hij een AP-23 mijn uit de kist. We stelden allerlei vragen over de mijn. (De instructeur; N.o.) vertelde onder meer dat er een kracht van meer dan vier kilo op de hefboom moest worden uitgeoefend om de mijn te doen exploderen. We hebben het ook over de kleur gehad. Het was een groene mijn, terwijl ons werd gezegd dat oefen-mijnen blauw moesten zijn. Ik weet niet meer wat (de instructeur; N.o.) daarover precies heeft gezegd, maar het kwam er op neer dat we ons niet druk moesten maken. Ook over andere verschillen tussen oefenmijnen en scherpe mijnen hebben we het gehad, zoals de de gaten die boven in oefenmijnen moeten zitten, en een bepaalde code die er op moet staan.

(De instructeur; N.o.) heeft tijdens de les de pal op de mijn van "safe" op "armed" gezet, en toen weer terug op "safe". Daarna heeft hij de hefboom vier keer bewogen. Pas bij de vierde keer ontplofte de mijn, kennelijk oefende (de instructeur; N.o.) toen pas voldoende kracht op de hefboom uit. Ik weet zeker dat de pal van de mijn op dat moment in de "safe-stand" stond.

Voor mij was het duidelijk dat (de instructeur; N.o.) er van uitging dat hij met een demo bezig was. Als hij, als instructeur, had geweten dat hij een scherpe mijn in zijn handen

had, had hij daar toch niet mee gedemonstreerd. Ik ga nu ook niet zeggen dat ik vind dat hij had moeten weten dat hij met een scherpe mijn bezig was. De geruchten dat gezegd zou zijn dat we zouden gaan oefenen met scherpe mijnen lijken mij indianen-verhalen. Het stuk van (de toenmalige Minister van Defensie; N.o.) over de oorzaak van de ramp, namelijk de verwisseling van de mijnen, heeft mij altijd aannemelijk geleken. Ik heb die verwisseling ook steeds als oorzaak gezien. Je schrikt je dan veertien jaar later te pletter als je hoort dat die mijn ondeugdelijk was. Achteraf lijkt me dat het ongeluk nooit had mogen gebeuren; de mijn ontplofte immers terwijl hij op "safe" stond. Tot vorig jaar, toen al die nieuwe informatie naar buiten kwam, heb ik ook nooit de koppeling gemaakt tussen het ongeval in 1983 en dat in 1984. Nu ligt dat anders.

Direct na de explosie ben ik in een zwart gat gevallen. Ik ben waarschijnlijk een tot drie minuten buiten bewustzijn geweest. Op eigen kracht ben ik het leslokaal uit gekropen, en ben op een muurtje bij een gebouw tegenover het leslokaal gaan zitten. Toen ik hoorde dat er gewonden en doden waren, wilde ik eigenlijk terug het leslokaal in. Gelukkig hebben zij mij tegengehouden. Artsen hebben mij in een ambulance geplaatst, waarna ik naar een ziekenhuis ben gebracht. Daar heb ik drie dagen gelegen, vervolgens ben ik ongeveer veertien dagen thuis geweest. Daarna heb ik mijn tijd uitgediend. (...)

Voor zover ik weet ben ik nooit over deze zaak door de Koninklijke marechaussee gehoord. De verklaring die u mij laat zien (het proces-verbaal van verhoor van overlevende S bij proces verbaal nr. P 842/1983; N.o.), zegt mij niet veel. Wat er in staat, klopt wel zo ongeveer. In het ziekenhuis hebben ze mij destijds wel wat vragen gesteld, misschien was dat het verhoor. Ik kan me ook niet herinneren dat ik een verklaring heb ondertekend.

Al met al is het een traumatische ervaring voor mij geweest. Je probeert het weg te stoppen en je probeert te overleven, maar dat ongeval blijft toch een rode draad. Via therapie probeer ik het nu een plaats in mijn leven te geven.
(...)

Echte begeleiding heb ik nooit gekregen van Defensie. Ik ben in feite door mijn maatjes in dienst opgevangen. Er is ook nooit een maatschappelijk werker bij mij langs geweest. Er is wel eens een aalmoezenier bij me langs geweest, maar daar heb je niets aan. In 1983 hebben we een paar dagen in een conferentie-oord in Amersfoort gezeten, om te praten over het ongeval. Als ik toen direct goed was begeleid, had ik nu misschien geen professionele psychische hulp nodig gehad.

Op en gegeven moment ben ik lid geworden van de BNMO, de Bond van Nederlandse Militaire Oorlogs- en Dienstsachtoffers. Zij hebben namens mij bij Defensie een request ingediend voor een invaliditeitspensioen. Dat is door Defensie gehonoreerd. Het ABP betaalt uit. Sinds 1989 heb ik zodoende een invaliditeitspensioen. Het percentage is

momenteel bepaald op 25%, daar kan ik mee uit de voeten. Ik zie het als een soort erkenning, dat vind ik belangrijk.

De BNMO heeft mij geïnformeerd over de mogelijkheid een invaliditeitspensioen aan te vragen, door Defensie ben ik er nooit op geweest.

Al met al doet deze zaak mij meer dan ik ooit had gedacht. Ik ben blij dat er eindelijk aandacht aan wordt gegeven, nu door de Nationale ombudsman. Van Defensie hoor je niets. In 1983 en in 1984 heeft Defensie mij kopieën gestuurd van de informatie die aan de Kamer werd gegeven. De laatste brief was van 6 februari 1984, daarna heb ik niets meer gehoord. Van Defensie mocht worden verwacht dat zij ons hadden benaderd na alles wat er in 1997 in de media is gekomen. Defensie heeft echter nooit meer wat laten horen. Volgens mij zou Defensie eindelijk eens moeten toegeven dat er fouten zijn gemaakt.

De berichtgeving in 1997 heeft mij boos gemaakt, omdat ik toen realiseerde dat wij destijds niet de juiste informatie hebben gekregen. De onderste steen zou boven moeten komen, maar je hoort gewoon niets meer van Defensie. Defensie zou ons toch op zijn minst kunnen benaderen met de vraag hoe het met ons gaat.

Er gebeurt gewoon niets..."

3. Verklaring van de heer G.

In het kader van het onderzoek werd op 22 december 1998 een gesprek gevoerd met de heer G. Hij verklaarde bij deze gelegenheid het volgende:

"...Ik ben in juni 1983 opgekomen in militaire dienst. Na een introductie-bivak kregen we in Oldebroek les met exercitie-mijnen. Wij moesten een kist ophalen met explosieven. Het ging om AT-mijnen, inktpotmijnen en AP-mijnen. Nadat wij de spullen in het leslokaal hadden gezet, begon de les. Wat betreft de AT-mijnen en de inktpotmijnen was het overduidelijk dat we met oefenmateriaal hadden te maken.

Onze instructeur vertelde ook waaraan je kon zien of een AP-mijn een scherp of een oefenexemplaar was. Hij had het over de kleur, de codering en de ronde openingen in het conische gedeelte. Ik herinner mij dat we daar nog aantekeningen van hebben gemaakt.

Nadat de instructeur het oefenexemplaar gedemonstreerd had, pakte hij op een gegeven moment een scherpe AP-mijn uit de kist. Hij liet deze aan ons zien, en verbrak toen de verzegeling van de mijn. Daarbij zei hij voor de grap: "Als dit een echte is, zijn wij er geweest." Hij heeft toen de mijn op scherp gezet, en terwijl de mijn in die stand stond heeft hij de kegel bovenop de mijn in verschillende richtingen bewogen. Terwijl hij dat deed, ontplofte de mijn.

Ik heb korte tijd een black-out gehad, ik ben naar buiten gegaan, en daar hebben ze mij, zo is mij later verteld, uit een boom moeten halen; ik verkeerde in een shock-toestand. Ik had scherven in mijn gezicht, mijn voet en mijn handen gekregen, en heb een week in het ziekenhuis in Zwolle gelegen.

We lagen daar met andere gewonden op één zaal. Degenen die heel zwaar waren gewond, lagen niet bij ons.

Tijdens ons verblijf in het ziekenhuis is onder anderen (de) minister (...) langs geweest. Ook een aantal andere hooggeplaatste militairen heeft ons bezocht. Het enige dat mij op dat moment interesseerde was dat ik niet terug wilde in militaire dienst. Ik heb mijn verhaal verteld aan ieder die het maar wilde horen, het kan best zijn dat daar ook iemand van de Koninklijke marechaussee bij is geweest. Voor mij was dit een onzekere tijd. Als ik zei dat ik niet terug wilde in dienst kreeg ik als antwoord dat ik eerst maar eens beter moest worden.

Na een week ben ik ontslagen uit het ziekenhuis. Of ik terug moest in dienst, wist ik toen nog niet. Ik heb toen wel eens contact gehad met de Militair Sociale Dienst in Eindhoven, maar dat was onregelmatig.

Op een gegeven moment heb ik een gesprek gehad met de commandant van 't Harde. Hij vergeleek hetgeen was gebeurd met een verkeersongeval, en zei dat ik het best weer zo spoedig mogelijk in dienst kon gaan. Dat wilde ik per se niet. De commandant heeft mij naar het Bureau Individuele Hulp te Utrecht gestuurd. Daar heb ik gesproken met een psycholoog.

Uiteindelijk ben ik ongeveer twee maanden na het ongeval terechtgekomen bij de Inspecteur-Generaal voor de Krijgsmacht (...). Tot aan die tijd had ik ziek thuis gezeten. (De Inspecteur-Generaal voor de Krijgsmacht; N.o.) heeft ervoor gezorgd dat ik een andere functie, die van bouwkundig tekenaar, kreeg bij Defensie. In die functie heb ik mijn diensttijd volgemaakt.

Na mijn dienstplicht bood Defensie mij een vaste baan aan, als bouwkundig opzichter/tekenaar. Ik weet dat zij een andere klasgenoot na afloop van zijn dienstplicht ook een vaste baan hebben aangeboden. Of ze mij die baan hebben aangeboden om iets goed te maken, of omdat ze iemand als mij nodig hadden, weet ik niet. Het zal wel een combinatie van beide zijn geweest.

Mijn baan bij Defensie was soms erg moeilijk voor mij, met name wanneer ik te maken had met munitie-depots. Dan kwam alles weer naar boven.

Uiteindelijk ging mijn functioneren bij Defensie bergafwaarts, en ook privé functioneerde ik niet meer goed. Via de bedrijfsarts kwam ik weer terecht bij het Bureau Individuele Hulp, bij een psycholoog die de bedrijfsarts toevallig kende. Dit was ergens in 1987. Toen werd duidelijk dat ik leed aan een post-traumatisch stress-syndroom. Door de ervaringen met de Libanon-gangers wisten ze daar inmiddels wat van.

Het Bureau Individuele Hulp heeft mij in 1987 erg goed geholpen. Ik ben toen afstand gaan nemen van Defensie, en ik heb toen gekozen voor een baan in het onderwijs, buiten de Defensie-organisatie. Defensie bood mij een jaar extra wachtgeld aan, alsmede vergoeding van mijn studiekosten. Omdat ik niet meer functioneerde in mijn baan bij Defensie was het ook in het belang van Defensie dat ik wat anders ging doen.

Ergens in 1987 heb ik, via de Stichting Rechtsbijstand Dienstplichtigen, een schadevergoeding van f 6.000 gekregen van Defensie. Dit was een vergoeding voor immateriële schade.

Pas medio 1998, toen ik lid was geworden van de BNMO, de Bond van Nederlandse Miliare Oorlogs- en Dienstslachtoffers, heb ik formeel om een invaliditeitspensioen gevraagd. De aanvraag ligt nu bij USZO. In het verleden had ik via de Stichting Rechtsbijstand Dienstplichtigen al wel eens gekeken of ik een invaliditeitspensioen kon krijgen, maar ze vonden mij psychisch te goed, ik zou minder dan 10% arbeidsongeschikt zijn. In algemene zin vind ik dat de informatieverstrekking door Defensie altijd heel summier is geweest. We hebben op een gegeven moment een kopie gekregen van de brief van Defensie aan de Tweede Kamer, maar verder hebben we nooit iets gehoord over de toedracht van het ongeval.

(...) Ik vind het triest om te moeten constateren dat iedereen die er toen bij betrokken is geweest daar nu nog zo veel nare gevolgen van ondervindt. Mijn algemene verwijt aan Defensie is dat Defensie mij steeds het gevoel geeft dat ze ons hebben opgezadeld met problemen die we zelf moeten oplossen. Ik heb nog geluk gehad dat ik bij toeval ben verwezen naar een goede psycholoog bij het Bureau Individuele Hulp. Bij andere jongens heeft het allemaal nog veel langer geduurd.

Defensie zou beter moeten weten, en had veel meer aandacht moeten schenken aan de gevolgen van dit soort traumatische ervaringen.

Het is een ingrijpende gebeurtenis geweest, en echt loslaten zal het mij nooit.

Ons algemene gevoel is ook dat we door Defensie met een kluitje in het riet zijn gestuurd. Hoe zit het nou met die AP-23. Kennelijk deugde die mijn niet, en toch zijn wij ermee geconfronteerd. Stel dat uit het rapport van de Nationale ombudsman blijkt dat die mijn er in 1983 helemaal niet had mogen zijn.

Ook heb ik het gevoel dat Defensie mij heeft afgescheept met een footje. Wat is die f 6.000 nou.

Via de BNMO hebben we Bureau (...) ingeschakeld voor een civiele procedure tegen Defensie. Hoe ver zij zijn, weet ik niet. Ik neem aan dat zij de zaak nog zijn aan het inventariseren. Hoe meer lotgenoten er aan meedoen, hoe beter..."

4. Verklaring van de heer P.

In het kader van het onderzoek werd op 8 januari 1999 een gesprek gevoerd met de heer P., die ten tijde van het ongeval in 1983 dienstplichtig militair was. Hij verklaarde bij deze gelegenheid het volgende:

"...Omdat het ongeluk lang geleden heeft plaatsgevonden, weet ik niet meer precies wat er toen is gebeurd.

Na de explosie ben ik het lokaal uitgekropen, en op een hek gaan zitten. Daar werd ik door anderen geholpen. Toen ik zag dat er lijken uit het lokaal werden gehaald, realiseerde ik mij dat er een vreselijk ongeluk was gebeurd.

Ik ben vervolgens per ambulance naar het ziekenhuis gebracht, en heb daar drie dagen gelegen. Of ik toen ben gehoord door de Koninklijke marechaussee weet ik niet. Het proces-verbaal dat u mij laat zien, ken ik niet meer.

Na het ongeval ben ik niet meer in feitelijke dienst geweest. Ik ben toen buitengewoon dienstplichtig geworden.

In verband met mijn gezondheidstoestand heb ik in oktober 1984 om een invaliditeitspensioen gevraagd. Ik was daar zelf achteraan gegaan, en via Maatschappelijk Werk van Defensie was ik er achter gekomen dat die mogelijkheid bestond. Mijn invaliditeitspercentage werd vastgesteld op 15%. Ik ben toen nog in bezwaar en beroep gegaan omdat ik het niet eerlijk vond dat dit invaliditeitspensioen pas inging op de datum van het verzoek daartoe. Volgens mij was de dag van het ongeval bepalend. Ik heb op dit punt echter ongelijk gekregen.

Ongeveer twee jaar geleden ben ik ermee begonnen compensatie te krijgen voor de gevolgen van het ongeval. Ik heb toen een letselschadeadvocaat benaderd. Later, toen de zaak in 1997 (...) weer in het nieuws kwam, heb ik besloten het via de BNMO, de Bond van Nederlandse Militaire Oorlogs- en Dienstsachtoffers, te spelen, om meer kracht achter de zaak te zetten. Via de BNMO en bureau (...) loopt nu een schadeclaim.

Ik vind het een goede zaak dat Defensie mij na het ongeval psychische begeleiding heeft aangeboden. Ik heb een aantal keren gesproken met een psycholoog in Utrecht. Op een gegeven moment ben ik er zelf mee gestopt.

Ik heb wel veel kritiek op de informatieverstrekking door het Ministerie van Defensie. Ik heb bericht gekregen dat Defensie bezig was met een onderzoek, en later heb ik het rapport gekregen waarin werd gesproken over de verwisseling van de mijnen en over de onervarenheid van (de instructeur; N.o.).

Mijn indruk is dat Defensie heeft gedacht: jullie zoeken het maar uit. Als je zoiets hebt meegemaakt, moeten volgens mij echter minimaal goede begeleiding en juiste informatie worden verstrekt. Als mij eerder de juiste toedracht, de constructiefout dus, zou zijn meegedeeld, zou ik minder lang last hebben gehad.

De nazorg staat of valt met dit soort onduidelijkheden. Hoe langer er onduidelijkheid bestaat, hoe slechter dat is. Het achterhouden van informatie is funest, je moet niet het gevoel hebben dat je wordt beduvelde.

Via NOVA ben ik in contact gekomen met (de bij het ongeval in 1984 betrokken bedrijfsmaatschappelijk werker van Defensie; N.o.). Voordat ik zou meewerken aan de NOVA-uitzending wilde ik meer te weten komen. Van (hem) hoorde ik toen van dat gesjoemel met gegevens.

Naar aanleiding van de NOVA-uitzending heb ik ook weer contact gekregen met de heer S. en met de heer G., twee voormalige klasgenoten.

Ook heeft (het hiervoor onder H.1.1. bedoelde ouderpaar; N.o.) mij een keer benaderd, zij wilden informatie van mij over de gang van zaken in 1983. Onder meer wilden zij weten of hun zoon nog had geleefd na de explosie.

Al met al vind ik het het ergst dat Defensie niet eerlijk is. Eerlijkheid en duidelijkheid moeten voorop staan, ook al beseft ik dat Defensie niet aan alle behoeften van slachtoffers en nabestaanden kan voldoen..."

5. Verklaring van een persoon die tijdens het ongeval in 1983 als militair in een aangrenzend leslokaal zat

In het kader van het onderzoek werd op 23 november 1998 een gesprek gevoerd met een persoon die tijdens het ongeval in 1983 als militair in een aangrenzend leslokaal zat. Hij verklaarde bij deze gelegenheid het volgende:

"...In 1983 ben ik in militaire dienst gegaan, ik was toegelaten tot de officiersopleiding. Ten tijde van het ongeval zat ik al enkele maanden in dienst. Op de dag van het ongeval met de AP-23, 18 juli 1983, had ik met mijn klas les in een van de vier lokalen in het desbetreffende gebouwtje in Oldebroek. Ons lokaal bevond zich direct naast het lokaal waarin de mijn is ontploft. Ons lokaal was tijdens het ongeval verduisterd, omdat er op dat moment dia's werden getoond.

Op een gegeven moment hoorden we een harde klap. Wij dachten eerst dat er een granaat op het gebouw was neergekomen en hielden er rekening mee dat er na twintig seconden nog een zou volgen. Daarom zochten we direct dekking. Toen er niet nog een klap volgde, zijn wij ons lokaal uitgegaan, en hebben geholpen om gewonden in het lokaal naast ons naar buiten te komen. Ondanks de schrik en de verwarring hebben wij geprobeerd zoveel mogelijk te helpen, terwijl de beroepsmilitairen apathisch stonden toe te kijken.

Dit hele voorval heeft mij psychisch belast. Wij hadden namelijk alles gezien. Later merkte ik dat ik steeds hevig schrok als ik een knal hoorde, daaruit blijkt wel hoeveel impact het ongeval van 1983 op mij heeft gehad. Van enige nazorg of psychische begeleiding is geen sprake geweest. Op de dag na de ramp moesten wij weer gewoon doorgaan, er werd gedaan alsof er niets was gebeurd. Ik heb er in de periode daarna veel last van gehad. Niet lang na het ongeval heb ik er met mijn commandant over gesproken. Hij deed mij toen het aanbod om de dienst te verlaten, ik zou dan S5 krijgen. Omdat toen het idee bestond dat zoiets je maatschappelijke carrière zou kunnen schaden, ben ik daar niet op ingegaan. Waar ik kwaad om ben, is dat ze mij toen geen begeleiding hebben aangeboden. Ook ben ik er kwaad om dat zoiets heeft kunnen gebeuren. (...)

Ik heb mijn ongenoegen over het gebrek aan opvang of begeleiding door Defensie nooit uitgesproken. Wel heb ik enkele jaren na de ramp laten weten dat ik niet meer als reserve-officier opgeroepen wilde worden. Als enige reactie kreeg ik toen het verzoek om mijn p.s.u. in te leveren.

Een aantal weken na het ongeval is de bevelhebber van de landstrijdkrachten op bezoek geweest in het artillerie schietkamp, om ons te informeren over het resultaat van het onderzoek naar de oorzaak van de ramp. Hij vertelde dat de hele gang van de scherpe mijn was nagegaan, en dat gebleken was dat er op negen momenten sprake was geweest van menselijk falen. Ik vond dat onbegrijpelijk en was er kwaad om, omdat dienstplichtigen, die er niet voor gekozen hadden in dienst te gaan, de dupe zijn geworden van fouten van beroepsmilitairen.

Overigens heb ook ik destijds die les in mijnen gehad. Ik weet niet meer wie onze instructeur was. Wel weet ik nog dat onder andere de verschillen tussen scherpe mijnen en oefenmijnen werden uitgelegd. Een scherpe mijn was groen, zonder geel lijntje. Een oefenmijn was leeg geboord, en was groen mét een geel randje. Overigens had ik niet echt een hoge pet op van die lessen. Je ging er gewoon heen omdat het nodig was om door te stromen..."

6. Verklaring van de instructeur die samen met de bij het ongeval in 1983 omgekomen instructeur was ingedeeld voor de bewuste les

In het kader van het onderzoek werd op 19 februari 1999 een gesprek gevoerd met de instructeur die samen met de bij het ongeval omgekomen instructeur was ingedeeld voor de bewuste les "Mijnen en valstrikken". Hij verklaarde bij deze gelegenheid het volgende:

"...Op de dag van het ongeval, maandag 18 juli 1983, heb ik als instructeur in de ochtenduren les gegeven in "waarnemen". Na de pauze heb ik het vijfde en het zesde lesuur een aantal activiteiten overgenomen van (de bij het ongeval omgekomen instructeur; N.o.), zoals het begeleiden van een klas naar de geneeskundige dienst voor inentingen.

Tussen 15.00 en 15.30 uur begon de bewuste les "mijnen" die (de bij het ongeval omgekomen instructeur; N.o.) verzorgde. Zelf heb ik het schietkamp tussen 16.00 en 16.30 uur verlaten omdat ik hevige hoofdpijn had. Normaliter ging ik pas rond 17.00 uur naar huis. Ik heb de cursusleider, ik geloof dat dat destijds de heer (...) was, op de hoogte gesteld van mijn voortijdige vertrek.

Omstreeks 17.30 uur werd ik thuis gebeld door (...), de officier van piket. Hij vroeg mij, zonder opgave van redenen, terug te komen naar het schietkamp. Daar ben ik tussen 18.00 en 18.30 uur aangekomen. Als je zoiets hoort, weet je dat er iets ernstigs is gebeurd. Na door de Koninklijke marechaussee doorgelaten te zijn, werd ik geïnfor-

meerd over het ongeval. De reden waarom zij mij hadden teruggeroepen was dat ik mogelijk alle slachtoffers zou kunnen identificeren.

Wij moesten eerst wachten totdat de EOD de tweede scherpe mijn had verwijderd. Pas daarna werd het lokaal vrijgegeven en konden de lichamen uit het lokaal worden gehaald. Ik heb ze toen geïdentificeerd, voor zover ik mij kan herinneren samen met de wachtmeester (...). Ik heb ook de arts nog moeten helpen bij het openmaken van kleding; dat was nodig om verwondingen te kunnen vaststellen. Daarna ben ik weer naar huis gegaan.

Op de dinsdag of op de woensdag daarna ben ik bij de Koninklijke marechaussee geweest. Zij hebben toen proces-verbaal opgemaakt.

De cursusleider waarover ik het had, was de directe chef van de instructeurs. Er waren vijf of zes instructeurs per lichting. Normaal gesproken ben je als instructeur verbonden aan één lichting. Ik heb echter lange tijd les gegeven aan groepen van verschillende lichtingen.

Vaak werden voor bepaalde lessen twee instructeurs ingeroosterd. Eén instructeur verzorgde dan de les, en de ander kon dan assisteren bij het praktijkgedeelte, bijvoorbeeld bij het uit elkaar halen van geweren. Op die manier kon je meer individuele aandacht schenken aan de cursisten. Ik denk dat de indeling voor de les "mijnen" ongeveer fifty-fifty was. In de ene helft van de gevallen was er één instructeur ingeroosterd, in de andere helft waren dat twee instructeurs. Overigens is de planning niet hetzelfde als de praktijk. Het gebeurde vrij vaak dat van de planning werd afgeweken. In het algemeen deed je een les samen als je samen was ingeroosterd. Als er bijvoorbeeld iemand ziek was, werd er echter geschoven. Dat gebeurde altijd in overleg met de cursusleider.

Aanvankelijk was het de bedoeling dat ik de hele maandag lessen "waarnemen" zou geven aan leerlingen van een andere lichting. Om een of andere reden hoefde ik echter alleen 's morgens bij die andere lichting lessen te geven, zodat ik 's middags wel beschikbaar was voor de lichting waaraan (de bij het ongeval omgekomen instructeur; N.o.) les gaf. Dat hoorde ik pas vlak voor het weekend. Ik bleek de bewuste maandagmiddag samen met (de bij het ongeval omgekomen instructeur; N.o.) te zijn ingeroosterd voor de vakken "exercitie", "ZHKH" (zelfhulp en kameradenhulp) en, de laatste twee uur, "mijnen". Omdat ik dat pas zo laat hoorde, had ik niet voldoende voorbereidingstijd meer voor het vak "mijnen". Die les zat er bij mij niet zo goed in als bijvoorbeeld de les "waarnemen", en ik had niet voldoende voorbereidingstijd meer. (De bij het ongeval omgekomen instructeur; N.o.) wist dat ook, en hij wist ook dat hij de les dus alleen zou geven. Na de middag heb ik de les "exercitie" in mijn eentje gegeven, zodat (de bij het ongeval omgekomen instructeur; N.o.) de les "mijnen" rustig kon voorbereiden. Ik had niets voorbereid voor de les "mijnen". Voor het weekend was al duidelijk dat (de bij het ongeval omgekomen instructeur; N.o.) die les in zijn eentje zou geven. De cursusleider was daar ook van op de hoogte.

In de syllabi waarmee wij werkten stond precies aangegeven wat de einddoelen waren en met welke hulpmiddelen we werkten. Hoeveel instructeurs per les nodig waren, was daarin niet geregeld.

Overigens werd het administratieve deel verzorgd door het Bureau Administratieve Ondersteuning en het Bureau Planning. Het ging dan om de indeling van de lessen, de indeling van de lokalen, het instructiemateriaal en om de administratie. Dit gebeurde onder de verantwoordelijkheid van de schoolcommandant.

Het gerucht dat die dag geoefend zou worden met scherpe mijnen is echt waanzin. Als het al juist is dat er zoiets gezegd zou zijn, dan heeft dat betrekking op les of handelingen die buiten het leslokaal zouden plaatsvinden, op de schietbaan dus of op een andere daarvoor geëigende plaats. Scherpe munitie kan soms worden gebruikt om de cursisten in te prenten wat munitie doet. Het is waanzin om dat in een leslokaal te doen. Dat die scherpe mijnen in het leslokaal zijn terechtgekomen, is stom toeval, het gevolg van blunderwerk bij Defensie.

Ik heb de bewuste les niet voorbereid, en de bewuste mijnen ook niet gezien. Ze zijn wel gezien door het bureau waarbij ze zijn binnengekomen. Het is vreemd dat daar niet is opgemerkt dat het scherpe mijnen waren..."

7. Verklaring van de weduwe van de beproevingsleider

In het kader van het onderzoek werd op 3 november 1998 een gesprek gevoerd met de weduwe van de beproevingsleider die bij het ongeval in 1984 om het leven is gekomen. Zij verklaarde bij deze gelegenheid het volgende:

"...Bij het ongeval met de mijn op 14 september 1984 is mijn echtgenoot (...) omgekomen.

Voordat ik op de zaak inga, wil ik opmerken dat ik misschien bepaalde stukken vergeet. De hele geschiedenis behelst inmiddels al een periode van 14 jaar, waarin Defensie geen goede wil heeft getoond, en niet oprecht is geweest. Pas de laatste twee jaar is er veel informatie vrijgekomen.

Destijds, in 1984, was mijn man drie jaar werkzaam bij de MBA-1 (Materieel Beproevingafdeling) van Defensie. Er was sprake van hoge werkdruk in verband met een wisseling van de wacht. (Het) zeer ervaren (plaatsvervangend hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) was pas vertrokken en (...) was in zijn plaats gekomen en dus nieuw. Het (hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) was geen munitietechnicus.

Op de dag van het ongeval kreeg ik 's middags bezoek van drie heren van Defensie: (het hoofd van MBA-1, het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 en het hoofd sectie Burgerpersoneel van de DMKL; N.o.). Zij vertelden mij dat

mijn man om het leven was gekomen. Ook vertelden zij mij dat mijn man de regels in acht had genomen en dat het ongeval niet aan hem was te wijten. Op de vraag van mijn vader (...) hoe het nu financieel gezien verder moest met mij, verklaarde (het hoofd van MBA-1; N.o.) dat ik er financieel absoluut niet op achteruit zou gaan.

In de avond kwam (de bedrijfsmaatschappelijk werker van het Ministerie van Defensie; N.o.). Hij had de opdracht mij te informeren over de dood van mijn man, en hij wist niet dat dat die middag al aan mij was meegedeeld. Hij vertelde mij dat hij moest zeggen dat het ongeval was te wijten aan onvoorzichtigheid van mijn man, maar non-verbaal maakte hij heel duidelijk dat dat niet zo was. Pas later vernam ik van hem dat hij de opdracht had gekregen om op dit punt te liegen.

Ik stond er in de daarop volgende periode op om het p.v. te lezen. Dit werd mij begin 1984 door (het hoofd van MBA-1; N.o.) toegestaan, zij het onder bepaalde voorwaarden. Zo mocht ik bijvoorbeeld geen kopieën of aantekeningen maken. Ik ben niet accoord gegaan met de voorwaarden die (het hoofd van MBA-1; N.o.) stelde.

(...)

In reactie op mijn verzoek om het p.v. ben ik doorverwezen naar Zwolle, naar de OvJ (...). Toen bleken er twee p.v.'s te zijn. Ik kreeg p.v. 674 ter inzage, en heb gevraagd om het andere p.v. Dit p.v. 4/85 bleek bij Justitie onbekend te zijn. Hierna heb ik om inzage van p.v. 4/85 gevraagd bij Defensie. Hierop werd ik uitgenodigd in Den Haag voor een gesprek met (een medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.). Van dit gesprek was ik zeer ontdaan; hij wilde mij slechts een deel van het p.v. laten zien, te weten de eindconclusie. Uiteindelijk heeft een juriste van Defensie, die bij het gesprek aanwezig was, het p.v. (naar later bleek niet geheel) gekopieerd. Zij deelde de bezwaren van (de medewerker van de Koninklijke marechaussee; N.o.) niet. Dit speelde in juni 1989. Ik heb vervolgens dit dus onvolledige kopie van het p.v. aan de OvJ (...) gegeven. Hij liet mij daarop weten dat er geen reden was voor een strafrechtelijk onderzoek. (...)

Van het desbetreffende p.v. 4/85, heb ik geen hoge pet op. Er is naar de conclusies toegeschreven, en er wordt ingegaan op het (vermeende) handelen van mijn man, in plaats van op de geschiedenis van de mijn. Ook worden er verkeerde uitgangspunten gehanteerd, bijvoorbeeld met betrekking tot de wachttijd van 30 minuten. Ook bevat het p.v. tegenstrijdige verklaringen van (het hoofd van de groep Periodiek Onderzoek, van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 en het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.). (Het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) had kennelijk opdracht gegeven tot de proef, maar dat staat niet in het p.v. Ook is de opzet van het beproevingsonderzoek niet in het p.v. opgenomen.

Wat mij ook is opgevallen, is dat beide verklaringen van (het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van de afdeling Munitie van MVA-4; N.o.) niet in het p.v. zijn opgenomen, evenmin als uitspraken van mijn man's meerderen zoals (het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 en het hoofd van MBA-

1; N.o.) over zijn functioneren welke terug zijn te vinden in de aantekeningen van (het hoofd van MVA-4; N.o.) gemaakt tijdens de vergadering van de commissie van onderzoek op 17 september 1984.

Volgens deze aantekeningen heeft mijn man onder andere bedachtzaam en voorzichtig gewerkt. Voorts begrijp ik niet waarom een aantal betrokkenen, onder wie (het plaatsvervangend hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 vanaf mei 1984 en het hoofd van MBA-1; N.o.) alsmede de verantwoordelijke van de opdrachtgevende afdeling tot Periodiek Onderzoek niet zijn gehoord. Verder staat dit p.v. 4/85 wat betreft het handelen van mijn man haaks op p.v. 674.

De eindconclusies zijn willekeurig samengesteld op basis van enkele uitspraken van één persoon, te weten (het hoofd van de groep Periodiek Onderzoek, van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.).

Het heeft tot 1997 geduurd voordat ik nieuwe informatie kreeg van Defensie. In de tussenliggende jaren is er wel steeds gecorrespondeerd met Defensie, maar dat leverde niets op.

Wel heeft (het hoofd van MBA-1; N.o.) mij al in 1985-1986 telefonisch laten weten dat het bekend was dat de mijn ondeugdelijk was, en dat dit door MBA-1 al in 1969 of 1970 was signaleerd en gerapporteerd aan Den Haag. Daar was echter nooit iets mee gedaan. De informatie zou in de la van ene heer (...) zijn blijven liggen, aldus (het hoofd van MBA-1; N.o.).

Tijdens een bezoek aan het parket van de militaire rechtbank te Arnhem mocht ik (...) alleen aangeven welke pagina's ik in kopie wilde krijgen. Hij vond het onzin om het gehele p.v. te kopiëren, daar ik het meeste toch al had volgens hem. Een en ander werd niet direct gekopieerd maar later toegestuurd.

Voor wat betreft de begeleiding die ik vanuit Defensie heb gekregen, kan ik u zeggen dat (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) de enige was die contact met mij onderhield en onderhoudt van 1984 tot op heden. Hij was en is mijn steun en toeverlaat, en hij heeft mij overeind gehouden. Zonder hem had ik hier niet meer gezeten. De nadruk van de begeleiding lag en ligt op de psychosociale hulpverlening.

Ik weet dat (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) op een gegeven moment van (het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) in 1995 heeft gehoord dat mijn man niet schuldig was aan het ongeval, en dat dit in 1984 al bekend was bij de militairen. (Het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) verwees (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) naar de (plaatsvervangend Directeur Materieel Koninklijke Landmacht; N.o.), die toen aan (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) zei dat er dan maar iets aan mijn uitkering moest worden gesleuteld. Ook weet ik dat (het hoofd van MVA-4; N.o.) bij (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) thuis op bezoek is geweest, en hem heeft verteld dat het ongeval was veroorzaakt

door de ondeugdelijkheid van de mijn, en niet door onvoorzichtigheid van mijn man. (Het hoofd van MVA-4; N.o.) toonde zich toen verbaasd over de gang van zaken.

In algemene zin verwijt ik Defensie dat zij mij al 14 jaar in deze situatie hebben gelaten. Al in 1984 hadden zij mij de juiste informatie kunnen en moeten geven omtrent het ongeval. Tijdens de vergadering van de onderzoekscommissie van 17 september 1984 was namelijk al duidelijk wat er aan de hand was. Defensie heeft mij gedurende al deze jaren in mijn rouwproces schadelijk gehinderd. Dat neem ik Defensie zeer kwalijk.

Inmiddels heeft Defensie mij een schikkingsvoorstel gedaan van f 200.000 wat voor mij nog niet bespreekbaar is. Ik vind echter dat mijn zaak niet los kan worden gezien van die van (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.), Defensie zou ook hem een goede regeling moeten aanbieden. Dat wil Defensie echter niet. Mijn zaak loopt nog steeds, daar ik nog steeds geen antwoord heb gekregen op voor mij belangrijke vragen, zie hiervoor onder andere de (...) brief (...) van 11 februari 1999.

Een grote blunder van Defensie vind ik ook dat de brief van de Staatssecretaris van 22 december 1997, waarin voor het eerst melding wordt gemaakt van constructiefouten in de AP-23, alleen aan de Kamer is verstuurd en dat ik niet direct een aan mij persoonlijk gerichte brief met uitleg heb gekregen. Pas een maand later kreeg ik een copie van de brief aan de Kamer.

In februari 1998 heeft de staatssecretaris (...) nog staan te liegen tegenover de Vaste Kamercommissie voor Defensie door te beweren dat de ware toedracht van het ongeval in de loop der jaren stukje bij beetje bekend is geworden. Dat is onzin, want in 1984 was alles al bekend.

Defensie vergeet gewoon het menselijke aspect, en heeft mijn gezin en dat van (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) kapot gemaakt. Defensie toont desinteresse, terwijl de feiten er niet om liegen. Al in 1970 was bij Defensie bekend dat de mijn niet deugde, en dat de voorraad moest worden vernietigd. Het is onbegrijpelijk dat dat niet is gebeurd. Kennelijk waren de belangen om met de mijn door te gaan te groot. Defensie is gewoon over lijken gegaan.

(...)

Ik heb geen enkel vertrouwen meer in uitspraken, beloftes, toezeggingen en handelen van Defensie.

Voorbeelden hiervoor zijn o.a.:

- In 1984 was al bekend dat de AP-23 onbetrouwbaar was.
- In 1984 was al bekend dat mijn man geen enkele blaam trof met betrekking tot het ongeval. Pas in 1997 geeft de minister dit toe onder druk van kort geding en de media- (...)
- De via (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) onlangs ontvangen brief van (de Minister van Defensie van 25 januari 1999; N.o.) bevestigt wederom mijn wantrouwen jegens Defensie.

Ook nu weer blijkt dat ik nog steeds niet alle documenten in mijn bezit heb met betrekking tot 1984. Dit ondanks schriftelijke verzekeringen van minister en ambtenaren.

Bovendien vind ik het schandelijk dat ik zelf steeds uit ordners vol informatie, bij stukjes en beetjes de ware toedracht en feiten moet destilleren. Dit puzzelwerk geeft een enorme psychische druk en belasting..."

8. Verklaring van de bedrijfsmaatschappelijk werker

8.1. In het kader van het onderzoek werd op 9 november 1998 een gesprek gevoerd met de bedrijfsmaatschappelijk werker van het Ministerie van Defensie die de weduwe na het ongeval heeft begeleid. Hij verklaarde bij deze gelegenheid het volgende:

"...Per 1 juli 1984 ben ik als bedrijfsmaatschappelijk werker in dienst getreden bij Defensie. Ik kreeg direct een stapel dossiers in behandeling, waaronder die van het ongeval met de AP-mijn in 1983. Deze dossiers waren on-af weggelegd, en ik werd geacht daar wat mee te gaan doen.

Op 14 september 1984 gebeurde het ongeluk met (de beproevingsleider; N.o.).

Omstreeks 13.00 uur werd ik daarover voor het eerst geïnformeerd. Voor mij was het erg lastig omdat ik nog bijna niemand kende, en omdat mijn diensthoofd (...) in Zierikzee was en het plaatsvervangend hoofd (...) afwezig was. Tussen 13.00 en 17.00 uur kreeg ik verschillende telefoontjes over het ongeval. Over de toedracht kreeg ik tegenstrijdige informatie. Omstreeks 17.00 uur kreeg ik het bericht dat het ongeval was te wijten aan de (...) eigen schuld (van de beproevingsleider; N.o.). Ook kreeg ik te horen dat er op de dag vóór het ongeval ruzie was geweest tussen een aantal betrokkenen, en dat (het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 en het hoofd van MBA-1; N.o.) opdracht hadden gegeven om door te gaan met de beproeving van de mijn.

Ik ben op 14 september 1984 tussen 19.00 en 20.00 uur naar (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) gegaan, en heb toen conform hetgeen (het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk Werk; N.o.) mij had meegedeeld aan haar verteld dat het ongeval was te wijten aan de schuld van haar man. Aan de onderkoelde manier van reageren van (de weduwe; N.o.) merkte ik dat er iets niet klopte. Ik wist toen nog niet dat zij 's middags al was bezocht door drie Defensie-mensen, te weten (het hoofd van MBA-1, het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 en het hoofd sectie Burgerpersoneel van de DMKL; N.o.), en dat zij haar hadden meegedeeld dat haar man juist zorgvuldig had gehandeld.

Overigens vond ik het vreemd dat ik van (het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk Werk; N.o.) gelijk aan (de weduwe; N.o.) moest zeggen dat het ongeval de schuld van haar man was. Het leek mij logisch om lopende het onderzoek nog niets te zeggen.

Op 17 september 1984 moest ik aanwezig zijn bij een bespreking van de Commissie van onderzoek. Op zich had ik niets te zoeken bij die mensen. Die bespreking, die ongeveer twee uur duurde, was complete waanzin. Ook mensen van de Koninklijke

marechaussee zaten er bij. Lot 68-1 bleek in feite identiek te zijn aan lot 68-2 door het gebruik van onderdelen van het afgekeurde lot 68-1 in lot 68-2. (De coördinator van de sectie Techniek van MVA-4 (in de periode 1968-1971 medewerker van het bureau Technische Voorbereiding van de afdeling Munitie) en het hoofd van het bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen van de afdeling Munitie van MVA-4; N.o.) gaven toe dat het hele lot volstrekt onbetrouwbaar was. De grootste zorg bleek te zijn de relatie tussen het ongeval van 1983 en dat van 1984.

Tijdens de vergadering kreeg ik ruzie met (het hoofd sectie Burgerpersoneel van de DMKL; N.o.), die weigerde de kosten die samenhangen met de begrafenis van (de beproevingsleider; N.o.) te vergoeden. (De plaatsvervangend Directeur Materieel KL; N.o.) heeft ons toen uit de vergadering gehaald, en hij heeft gebeld naar (...), de plaatsvervangend directeur burgerpersoneel. In verband met angst voor een claim van mevrouw (...), de weduwe van de instructeur die in 1983 was omgekomen, is toen door (de plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel; N.o.) bepaald dat expliciet aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) moest worden gezegd dat het ongeval was te wijten aan de schuld van haar man.

Zodoende is er steeds wisselende informatie over de schuld van (de beproevingsleider; N.o.) gegeven; eerst werd aan (zijn weduwe; N.o.) meegedeeld dat haar man correct had gehandeld, toen moest ik haar zeggen dat hij onzorgvuldig was geweest, tijdens de vergadering van 17 september 1984 werd vervolgens weer gezegd dat hij correct had gehandeld, en vervolgens werd weer bepaald dat aan de weduwe moest worden verteld dat het wél de schuld van haar man was. (...)

Het onderzoek dat is afgerond met p.v. 85-4 diende ter informatie van de minister. De opdracht was een onderzoek naar de geschiedenis van de mijn. Zo is de opdracht geformuleerd tijdens de vergadering van 17 september 1984. In het p.v. is echter gefocust op het handelen van (de beproevingsleider; N.o.). Tot mijn verbazing is (het hoofd van MBA-1; N.o.) niet gehoord. Hij hield informatie achter. Ook is in het onderzoek geen aandacht besteed aan het bijna-ongeval in 1970 (...) en aan de blokkering van de mijn in 1955 (bedoeld wordt 1983; N.o.).

Overigens heb ik niet het verslag gekregen van de bespreking van 17 september 1984. De boodschap was: niet verspreiden, en op het verslag stond: persoonlijk/confidentieel.

Ik kan u vertellen dat al in 1970 bekend was dat de AP 23 manco's in zich had, en dat er desondanks geen maatregelen zijn genomen. Defensie had er een financieel belang bij om de mijn te handhaven; voor elke mijn kreeg Defensie een "fee" van 25%.

(...)

In 1987 heb ik om ontslag gevraagd. Dit werd door Defensie geweigerd. Ik ben toen bij (de plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel; N.o.) geweest, die mij op 9 juli 1987 de opdracht gaf om te stoppen met de begeleiding van (de weduwe van de beproevings-

leider; N.o.). Dat viel bij mij helemaal verkeerd. Ik heb toen het dossier (...) onder de Archiefwet laten plaatsen, hetgeen inhoudt dat het niet mocht worden vernietigd. (Het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk Werk; N.o.) was het hier mee eens. Toch is het dossier vernietigd. Zij hebben (de weduwe; N.o.) op een gegeven moment laten weten dat het dossier was afgesloten en vernietigd. De zaak was echter nooit afgesloten.

(...)

Ik ben ook na mijn ontheffing uit mijn functie doorgegaan met de begeleiding van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.). Niemand anders deed het, en zij had dringend begeleiding nodig. Defensie heeft mij er overigens nooit op aangesproken dat ik er mee doorging. Ik ben haar ook gaan helpen met het opstellen van brieven wanneer zij informatie wilde hebben. Zij is er in 1987 mee begonnen om zoveel mogelijk informatie over de gang van zaken rond de mijnen te verzamelen. In de jaren daarvoor was ze te murw om daar achter aan te gaan.

(...)

Ik vind het niet juist dat het p.v. 85-4 niet naar de officier van justitie is gestuurd. Bijvoorbeeld (de coördinator van de sectie Techniek van MVA-4 (in de periode 1968-1971 medewerker van het bureau Technische Voorbereiding van de afdeling Munitie); N.o.) was als verdachte gehoord. Uit het pv blijkt dat de zwarte piet steeds bij (de beproevingsleider; N.o.) werd gezocht, terwijl zijn eerdere baas (het plaatsvervangend hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens tot mei 1984; N.o.) ervan op de hoogte was dat wat (de beproevingsleider; N.o.) moest doen met de mijn, niet kon. Het p.v. 85-4 bevat overigens tegenstrijdige verklaringen van (het hoofd van de groep Periodiek Onderzoek, van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.). Voorts is in dit p.v. ten onrechte niet vermeld dat (het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens; N.o.) de beproevingsopdracht heeft gegeven, en dat hij na een ruzie daarover begin september 1984 heeft besloten dat het beproevingsonderzoek moest doorgaan.

Ik heb later, eind 1996, aan (het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens; N.o.) verteld hoe het met de zaak (...) was gelopen. Hij toonde zich daarover verbolgen, en deelde mij in januari 1997 mee dat voor de militaire kant op 17 september 1984 duidelijk was dat het ongeval niet de schuld van (de beproevingsleider; N.o.) was. (Het hoofd van MBA-1; N.o.) had de zaak volgens hem echter "dichtgegooid". Ik heb toen (de plaatsvervangend Directeur Materieel KL; N.o.), de baas van (het hoofd van MBA-1; N.o.), gebeld. (De plaatsvervangend Directeur Materieel KL; N.o.) zei mij dat het ongeval de schuld van (de beproevingsleider; N.o.) was, maar dat er financieel wel wat viel te regelen voor (zijn weduwe; N.o.). Ik vond dit erg laag, en heb een en ander doorgegeven aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.).

Mijn begeleidingstaak van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.), zoals die direct na het ongeluk werd bepaald, was in feite driedig. Ik moest zorgdragen voor de psychosociale hulp aan haar en haar gezin, ik moest de financiële zaken voor haar regelen, en ik moest het belang van Defensie in de gaten houden. Zo moest ik ervoor zorgen dat de zaak buiten de media bleef, en dat ook de Tweede Kamer er buiten werd gehouden. Het regelen van haar financiële zaken was moeilijk, omdat haar status niet duidelijk was, en het ABP dus ook niet wist waar zij recht op had.

Voor mij is volstrekt helder dat in deze zaak sprake is van een doofpot. Daar wilde ik niet aan meewerken, en daardoor ben ik in de problemen geraakt.

Dat er nu opeens sprake is van nieuwe informatie, is onzin. De zogenaamd nieuwe informatie van (het hoofd van MVA-4) was ook op 17 september 1984 al bekend. Ook het rapport van 1970 is toen nadrukkelijk aan de orde geweest.

De politieke top van Defensie was in 1984 ook op de hoogte. Het probleem was echter dat wanneer de feiten van 1984 naar buiten zouden komen, ook de zaak van 1983 zou "knallen". Ik verwijt Defensie nadrukkelijk dat de betrokkenen bij het ongeval in 1983 zo lang niet zijn geïnformeerd. Ook anderszins zijn zij schandalig behandeld door Defensie. Zo is er voor verschillende overlevenden die zwaargewond zijn geraakt financieel niets geregeld. Zou het ongeval (...) in 1984 niet zijn gebeurd, dan zou ik met de dossiers van het ongeval in 1983 aan de slag zijn gegaan. (...)

Over het ongeval van 1983 heb ik zo mijn twijfels. De instructeur (...), die toen is omgekomen, heeft een aantekening gemaakt dat hij een scherpe mijn heeft gepakt. Hij was er kennelijk van op de hoogte dat hij met een scherpe mijn werkte. De stelligheid waarmee Defensie beweert dat het ongeval puur is veroorzaakt door de verwisseling van een scherpe mijn met een oefenmijn durf ik niet voor mijn rekening te nemen. Overigens had de mijn, gezien de onderzoeksbevindingen van 1970, gewoon niet in de landsvoorraad mogen zitten. De ongevallen van 1983 en 1984 waren dan ook niet gebeurd..."

8.2. In een later stadium van het onderzoek van de Nationale ombudsman voorzag de bedrijfsmaatschappelijk werker zijn verklaring van commentaar.

Hij gaf onder meer aan dat vóór de passage "...Tijdens de vergadering kreeg ik ruzie met..." diende te worden opgenomen dat hij tijdens de vergadering van 17 september 1984 van de plaatsvervangend Directeur Materieel KL uitdrukkelijk meermalen de opdracht had gekregen om aan de weduwe van de beproevingsleider te melden dat haar overleden echtgenoot zo zorgvuldig mogelijk had gehandeld. Hij voegde daar aan toe dat hij vervolgens ter vergadering onenigheid had gekregen met het hoofd sectie Burgerpersoneel van de DMKL over onder meer de vergoeding van de begrafeniskosten. Hij merkte op dat het hoofd sectie Burgerpersoneel van de DMKL had meegedeeld dat dit volgens hem en de plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel niet kon omdat er geen sprake was van een dienstongeval. Hij wees erop dat dit botste met de opdracht die hij had gekregen van de plaatsvervangend Directeur Materieel KL om het ongeval te behandelen als een dienst-

ongeval en met de mededeling die het hoofd sectie Burgerpersoneel van de DMKL had gedaan aan de weduwe op 14 september 1984.

Verder gaf hij het volgende aan:

"De zin (...) is toen door (de plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel; N.o.) bepaald (...) dient te vervallen en worden vervangen door: is toen door (de plaatsvervangend Directeur Materieel KL; N.o.) in overleg met (de plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel; N.o.) bepaald.

(De plaatsvervangend Directeur Materieel KL; N.o.) heeft een einde aan het geschil gemaakt mbt het dienstongeval. Intern zou het als dienstongeval afgedaan worden. (De plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel; N.o.) geeft daar op 18 9 84 per brief aan BIZA (...) gevolg aan, duidelijk een dienstongeval. (De weduwe van de beproevingsleider; N.o.) wist niets. Luid protest van (mij) heeft niet geholpen. Voor mij ligt hier de start van mijn verdere problemen tot op heden.

Het stoort mij in hoge mate dat m.b.t. de ter vergadering gegeven opdracht iedereen deze ook ontkent. Tevens wordt er geen melding gemaakt in het verslag (...) noch in de aantekeningen van (het hoofd van MVA-4). Noch van het feit dat hij de ter vergadering gegeven opdracht weer ingetrokken en gewijzigd heeft in het omgekeerde.

Ik wilde deze verklaring van Defensie hebben en toevoegen aan deze verklaring. Dat is tot op heden niet gelukt. Ik overweeg hiervoor in samenwerking met de VBM een beëdigd getuigenverhoor van alle bij de bijeenkomst aanwezigen, bij de rechter.

(...)

Blokkering van de mijn 1955, dient te zijn 1983 (19.7.) na het ongeval in het leslokaal."

Voorts deelde hij - in een bijlage bij het commentaar op zijn verklaring - het volgende mee:

"Nadat ik een telefoongesprek gehad heb met (het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens; N.o.) (...) heb ik medio januari 1996 (de plaatsvervangend Directeur Materieel KL; N.o.) opgebeld.

In tegenstelling tot hetgeen (het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens; N.o.) gezegd had m.b.t. het niet falen van (de beproevingsleider; N.o.), was (de plaatsvervangend Directeur Materieel KL; N.o.) consistent in hetgeen er na de vergadering 17.9.84 gezegd is, t.w. (de beproevingsleider; N.o.) heeft wel gefaald. Ondanks al mijn tegenwerpingen m.b.t. zijn opdracht in de vergadering."

9. Verklaring van het, ten tijde van het ongeval in 1984, plaatsvervangend hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1

In het kader van het onderzoek werd op 2 november 1998 een gesprek gevoerd met het (ten tijde van het ongeval in 1984) plaatsvervangend hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 (plv. hoofd vanaf mei 1984). In vervolg op dit gesprek overhandigde hij op 24 november 1998 een diskette met de volgende tekst aan de Nationale ombudsman:

"...Herinneringen (...) aan de mijn AP23, 2 november 1998

Aanleiding

Het is bijna anderhalf decennium geleden dat er twee keer een heel ernstig ongeval met munitie gebeurde. Ik ben mij dat als de dag van gisteren blijven herinneren. De mijn heeft mij lang beziggehouden.

- In 1983 was er het ongeluk in het klaslokaal, toen werkte ik bij de sectie techniek van MVA 4 als projectofficier effectiviteitsverbetering artilleriemunitie, maar dit was het allerbelangrijkste onderwerp waarover werd gesproken.
- In 1984 werkte ik in Zaandam als hoofdofficier munitie beproevingsanalyse, toen onze bedrijfsleider tijdens het uitvoeren van periodiek onderzoek omkwam.
- In 1986 had ik de leiding over de typeclassificatie van de gemodificeerde ontsteker, met alle problemen van dien.
- In 1988 werkte ik als adjunct directeur productie en techniek bij (...) en één van mijn belangrijkste portefeuilles was de mijn AP 23.
- Tien jaar later, in 1998 werd ik benaderd om plv. Korpschef te worden in Haarlem, daar bleek (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) op de meldkamer te werken (overigens heb ik om andere redenen afgezien van deze functie).

U heeft mij benaderd om mijn herinneringen aan u toe te vertrouwen die ik heb aan de mijn. Ik heb aangeduid dat ik daar niet zo veel voor voelde. Vervolgens heeft u mij op 30 oktober 1998, per brief (...), opgeroepen, waartoe ik verplicht ben (...). Het hierna volgende is een zo goed mogelijke opsomming van datgene wat ik mij kan herinneren en wat ik u heb medegedeeld. (...)

Eerst geef ik een samenvatting en een situatieschets, zoals ik nu terugkijk op de beginperiode tot begin jaren 80. Ik concentreer mij daarbij op het tweede ongeluk. Vervolgens ga ik in op de gebeurtenissen in 1984 en ik sluit af met een korte terugblik op het eerste ongeluk.

Samenvatting

Naar mijn idee zijn er voor het ongeluk (op 14 september 1984; N.o.) drie oorzaken:

- De mijn heeft - voor zover ik het achteraf heb kunnen nagaan - een langdurige ontwikkelingsgang doorgemaakt, is toch goedgekeurd en in de bewapening gekomen. Daar zijn wel een paar vraagtekens bij te plaatsen. Met alle kennis die ik nu heb, zou ik vermoedelijk niet hebben geadviseerd om de mijn in de bewapening te nemen begin zeventiger jaren en zou het ongeluk derhalve niet hebben kunnen gebeuren.
- Als de mijn dan toch in de bewapening was gekomen, had de documentatie op orde moeten zijn, dan hadden we veel meer geweten ten behoeve van de uitvoering van het periodiek onderzoek, in het bijzonder voor wat betreft de risico's en de veiligheidsmaatregelen.
- Als defensie een effectiever en efficiënter personeelsbeleid had gevoerd ten aanzien van de categorie munitietechnisch officieren, had er geen braindrain plaatsgevonden begin tachtiger jaren en zou (de beproevingsleider; N.o.) beter ingewerkt en begeleid zijn geweest.

Kortom, als ik het periodiek onderzoek had uitgevoerd op die dag, met dezelfde documentatie, kennis en ervaring en met dezelfde mijn, en ook al zou ik een half uur hebben gewacht, dan zou ik dit waarschijnlijk nu niet hebben kunnen opschrijven.

Het eerste argument geldt overigens naar mijn idee ook voor het ongeluk met de exercitiemijn in het klaslokaal een jaar daarvoor.

Ook zou deze mijn in de huidige technische staat daarom naar mijn mening niet te koop mogen worden aangeboden, ook niet alleen maar voor oorlogsdoeleinden, een mijnen-veld dient immers ook veilig geruimd te kunnen worden.

Een situatieschets

Medio zeventiger jaren ontstond het inzicht dat de categorie munitietechnische officieren bij de Landmacht uit dreigde te gaan sterven. Na de oorlog en in de vijftiger jaren werden vele munitietechnische officieren opgeleid, mensen met een grote praktijkervaring, opgegroeid in het 'leerling-meestemodel', nodig in dit vak waar fouten tot doden leiden. Edoch, een specialistisch opgeleide officier kreeg als 'beloning' een vertraagde carrièregang, omdat hij niet meer zo breed inzetbaar zou zijn en geen plaatsingen bij het legerkorps zou kunnen vervullen. Kortom, de animo om dat vak te kiezen was niet groot en er werd ook vanuit defensie niet zo veel aandacht aan besteed. Tot eind 70, ik behoorde tot de eerste nieuwe opleidingsgroep die in 78-79 de opleiding opnieuw volgde, en wel grotendeels op engelse leest geschoeid, duur, uitgebreid, langdradig, les krijgen van oude, ervaren wijze specialisten, heel degelijk en met een groot bewustzijn voor veiligheid en respect voor meer ervaren collega's, ongeacht rang of stand. Ik ben er nog dankbaar voor dat ik die aanpak heb meegekregen. Maar één lichting van 3 officieren was niet voldoende om de komende uitstroom te compenseren. Dus werd er een eigen Nederlandse opleiding opgezet, naar mijn gevoel van mindere diepgang. (De beproevingsleider; N.o.) volgde één van die opleidingen, ik weet niet meer precies welk jaar, begin jaren 80, hij was geen officier, maar (...) burger, een categorie die destijds nog iets lager in de pikorde/aanzien stond. Zelf heb ik eerst een paar jaar bij MVA 4

gewerkt in Den Haag, daar heb ik heel veel geleerd en gedaan, onder coaching van ervaren collega's.

Zaandam, een degelijk munitietechnisch bolwerk tot begin jaren 80

In Zaandam was een dependance gevestigd van MBA 1, de sectie beproeving van munitie en kleinkaliberwapens. Tot begin jaren 80 werd deze sectie vele jaren geleid door zeer ervaren munitietechnici: (...) als sectiehoofd, (het plaatsvervangend hoofd sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 tot 1 mei 1984; N.o.), (...) als hoofd beproevingsanalyse kleinkaliberwapens met ieder een eigen beproevingsgroep, bestaande uit gedreven, ervaren deskundige medewerkers op LTS/MBO niveau, en (...), hoofd bedrijf, verantwoordelijk voor alle ondersteunende activiteiten en routinematige activiteiten, zoals het periodiek onderzoek. Daarvoor had hij onder andere een eigen afdeling in fort 1800 roeden, niet zo specialistisch, wel degelijk (vooral LTS+ niveau). De 4 mensen die de leiding hadden, beschikten samen over meer dan 120 jaar ervaring, volgens velen een heel wezenlijke factor van veiligheid.

Begin jaren 80, een braindrain

Als eerste ging (het sectiehoofd; N.o.) met pensioen, meer dan 30 jaar ervaring weg. Er waren geen ervaren overstes met munitietechniek-ervaring meer bij de landmacht beschikbaar. Daarom werd er voor gekozen om de overste (...) voor deze functie (hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) te vragen. Hij had tenminste vroeger eens een paar jaar bij MBA 1 gewerkt als artillerie officier, beter iets dan niets, zo dacht men naar mijn indruk. Helaas was men te laat begonnen met het opleiden van een nieuwe garde, en voor KMA officieren was het extra onaantrekkelijk vanwege het feit dat het een categorie officieren bijzondere diensten betrof met vertraagde bevorderingsgang. (ik vond dat toen niet zo erg, het vak leek mij leuk en ik was niet geheel onbemiddeld en ik vond het toen leuk om ergens deskundig in te zijn, later ging ook ik daar anders over denken en ben vertrokken). Maar ik was nog veel te jong en te laag in rang voor de functie van sectiehoofd.

Als tweede verdween (het hoofd bedrijf; N.o.), met meer dan 30 jaar ervaring. Daarvoor kwam (de beproevingsleider; N.o.) in de plaats, met 0 jaren ervaring, niet echt verstandig. Maar men zei, bij de ondersteuning zit heel veel deskundigheid. Edoch, (de beproevingsleider; N.o.) stond nogal op zijn strepen en kon niet zo goed luisteren, zo werd mij later duidelijk. In mei 1984 ging ook (het plaatsvervangend hoofd sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) met pensioen, nog eens 30 jaar ervaring weg.

Het duurde tot juli voordat er een beslissing werd genomen wie hem op zou volgen (...). (...) bleef bij MVA 4, omdat hij belast was met het project mijnen, toen heel belangrijk (inclusief het probleem 't Harde met de mortiermijn AP 23). Ik had mijn Nina-project bijna afgerond, dus ik ging naar Zaandam. Ik heb toen wel aangegeven, dat ik zeer uitgebreid ingewerkt wilde worden. Gelukkig woonde (het plaatsvervangend hoofd sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 tot 1 mei 1984; N.o.) om de hoek in Zaandam, lagen

we elkaar goed, en kon ik desnoods iedere dag bij hem binnenwandelen, wat ik vaak ook deed.

Zomer 1984

De leiding was in die twee maanden vrij onregelmatig aanwezig in verband met vakantie. Maar als we er allemaal waren, lunchten we samen op de kamer van (het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.). (Het plaatsvervangend hoofd sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 tot 1 mei 1984; N.o.) werkte mij in op zijn oude/mijn nieuwe kamer. In zijn bovenste bureaulade lag een open doorsnede van een model van de ontsteker van de mortiermijn AP23. Hij drukte mij op het hart om altijd van dat ding af te blijven. Omdat er een boel vuiltjes aan kleefden, zo zei hij, dat herinner ik mij heel goed. Na zijn vakantie zou hij het mij wel verder uitleggen. Overigens had ik voldoende respect voor dat ding, met het ongeluk in het klaslokaal in 't Harde nog vers in het geheugen. Daarnaast had iedere munitietechnicus een heilig ontzag voor mijnen, ervaring of geen ervaring, want - ik citeer uit iedere opleiding - "Een mijn is een gevaarlijk ding, want hij kent geen verschil tussen vriend en vijand". En je weet nooit zeker of hij al of niet op scherp staat, van buiten of van binnen, met allerlei slimme, gemene valstriktrucs erin, of niet.

Eén van de uitvloeiselen van het ongeluk op het Harde was dat er met spoed periodiek onderzoek moest worden uitgevoerd. Dat was namelijk nog nooit gedaan. Die aanvraag was vanuit Den Haag in Zaandam gekomen. En (de beproevingsleider; N.o.) vond dat dat zijn verantwoordelijkheid was. Hij deed de routine onderzoeken, (het hoofd beproevingsanalyse kleinkaliberwapens; N.o.) of ik deden de ingewikkelde beproevingen met nog onbekende, niet typegeklasseerde munitiesoorten of de beproevingsaanvragen omdat er iets aan een bestaand artikel nader onderzocht moest worden.

Echter, (de beproevingsleider; N.o.) had ook gehoord dat de AP 23 in het klaslokaal schuin uit zijn pot omhoog was gekomen en dat was niet goed. Dus wilde hij het PO niet geheel conform de handleiding uitvoeren (voor zover überhaupt aanwezig), maar er extra zaken bij betrekken. Tevens wilde hij daarmee aantonen, dat hij ook wel ergens goed in kon zijn (...), zo zei hij mij op een middag. Als hij dat wilde doen, vond ik dat het officieel moest, met een goedgekeurd beproevingsplan en dergelijke, zo zei ik hem. Hij vond dat onzin en dacht dat ik hem kort wilde houden of zo iets, maar formeel had ik niets over hem te vertellen.

Daarbij kwam dat (de beproevingsleider; N.o.) in het bos (waar de beproevingsafdeling was gehuisvest), niet geliefd was. Door sommigen werd hij gewoon dwarsgezeten, dat had hij wellicht aan zijn eigen gedrag te danken, maar dat draagt niet echt bij aan de veiligheid.

Voordat ik dat allemaal een beetje doorhad, was het inmiddels al augustus. Ik was toen pas 31 jaar oud. Ik heb dat eerst met (de beproevingsleider; N.o.) besproken, werd nerveus en dergelijke, ik herinner me dat vrij precies. Ik had met hem te doen. Ik heb hem toen aangeraden naar huis te gaan (het hoofd beproevingsanalyse kleinkali-

berwapens en het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) waren er die middag niet) en ik heb hem geadviseerd eens serieus te praten over zijn werk met zijn vrouw, zijn dokter of een psycholoog. Hij wilde daar niet zo aan, ik meen mij te herinneren dat hij zei dat zijn vrouw defensie niet zo zag zitten, en die munitieclub al helemaal niet, maar ik weet dat niet zo zeker meer, wel dat ik was geschrokken. Het kon hem toch allemaal niets meer schelen, iedereen was tegen hem, hij liet zich in nogal sombere bewoordingen uit.

Toen ben ik naar (het plaatsvervangend hoofd sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 tot 1 mei 1984; N.o.) gewandeld en heb hem dit verhaal verteld. (Het plaatsvervangend hoofd sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 tot 1 mei 1984; N.o.) zei, dat hij niet zo veel meer kon doen officieel, maar dat ik het eerst eens met (het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) moest bespreken. Dat heb ik gedaan, maar dat landde geloof ik niet echt in goede aarde. (Het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) gaf me aan dat ik (de beproevingsleider; N.o.) een eerlijke kans moest gunnen en dat ik niet moest denken dat ik beter was of zoiets.

Degene met wie ik mijn zorgen intern kon delen, was de sergeant 1 (...). Wij voelden ons vrij machteloos, en zeiden wel eens tegen elkaar: als dat maar goed blijft gaan, wat moet er gebeuren voordat de leiding ingrijpt.

In het bos werd gezegd: als (de beproevingsleider; N.o.) de leiding over een soort beproeving met zo'n gevaarlijk ding wil hebben, dan zoekt hij het maar uit, maar dan gaan wij liever niet mee (...). Daarbij kwam dat (de beproevingsleider; N.o.) vond dat hij zijn clubje van 1800 roeden wat meer ervaring wilde geven (en status naar mijn idee, dan zou dat ook op hem afstralen), dus daar ging hij de proefopzet mee uitvoeren. Die hadden er immers recht op, zo zei hij. Ik zei hem dat je zo niet hoorde te denken in ons vak. Dat ging bij hem het ene oor in, het andere oor uit. (Het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) greep alweer niet in. En ik had noch macht, noch gezag in de ogen van (het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) en hij had formeel wel gelijk in zekere zin.

De dag zelf

Het was vrijdag 14 september. Die ochtend was ik in Zaandam, want (de beproevingsleider; N.o.) had PO en (het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) had iets anders te doen op het Ask, meen ik mij te herinneren.

En er moest altijd één van ons drieën aanwezig zijn.

Tijdens de derde dag gebeurde dat fatale ongeluk. Enige dagen eerder had hij als ik het mij goed herinner al eerder een weigeraar gehad en die weer op veilig gezet en dat was goed gegaan. Op die vrijdag trok hij aan het touw en er gebeurde niets. Op de video zagen ze dat het touw los lag. Het kan zijn dat hij gedacht heeft dat het touw losgeschoten was van het ringetje, dus dat de ontsteker helemaal nog niet had bewogen. Dan zou wachten in theorie niet nodig zijn geweest. Overigens, ook na een half uur wachten zou de mijn toch kunnen zijn ontploft, als de ontsteker wel bewogen was geweest.

Eigenlijk had deze mijn überhaupt nooit benaderd mogen worden, maar naar mijn mening met een Fal afgeschoten moeten worden of zoiets.

Tegen twaalf uur ging de telefoon. Ik kreeg (het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) aan de lijn. Die vroeg heel rustig of ik even de deur van mijn kamer dicht wilde doen. Nu ik dit zo concreet opschrijf, voel ik weer die enorme pijn van die momenten. (Het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) vertelde mij dat "er iets was gebeurd" in de springkuil en dat ik maatregelen moest nemen. Ik vroeg hem wat er precies was gebeurd en welke maatregelen hij bedoelde. Hij wilde verder niet praten. Wel zei hij dat ik de poort op slot moest doen en de telefooncentrale uitschakelen, net als op een vliegbasis als er een piloot naar beneden was gekomen. De weduwe hoorde het niet via via te horen. Ik vroeg: "Hoeveel zijn er dood (...)?". Toen vertelde hij mij wat er was gebeurd. Hij zou eerst zorgen voor de eerste opvang van de andere mensen in de kuil en dan samen met (het hoofd van MBA-1; N.o.) en nog iemand naar (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) gaan. Zodra zij het wist moest ik iedereen bij elkaar roepen (tot dat moment kreeg ik het dienstbevel van absolute zwijgplicht). Dan moest ik het de mensen in Zaandam vertellen en hen geestelijke steun verlenen (aan mij werd kennelijk niet gedacht). Ik probeerde direct (het plaatsvervangend hoofd sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 tot 1 mei 1984; N.o.) te bereiken. Die was er niet. Toen heb ik de maatregelen uitgevoerd met als smoes dat ik een telegram had gekregen en dat dit een onderdeel was van een militaire alertheidsoefening. Toen ik dat achter de rug had, knapte ik. Ik deed mijn deur dicht en begon bijna te huilen. (...) kwam binnen. In een split second besloot ik hem deelgenoot te maken, jammer voor dat dienstbevel. (...) was een fijne, wijze collega, die ik blind vertrouwde, dat kwam ook uit. Wat was ik blij dat ik die middag een maatje had. Het duurde namelijk nogal lang voor dat ik weer werd gebeld. Intussen gonsde het bij ons in Zaandam van de geruchten, spanning en angst. Er werden onder elkaar allerlei scenario's besproken. De vraag waar iedereen mee worstelde, was: HOEVEEL zijn er dood, want iedereen voelde aan zijn klompen aan dat mijn verhaal dat het een oefening betrof, niet waar was. Maar ik durfde het niet tegen nog meer mensen te vertellen. Stel je voor dat door mijn schuld (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) het eerder zo horen, via het nieuws bijvoorbeeld. Dat nooit. (Het hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1; N.o.) en ik meen (het hoofd van MBA-1; N.o.) (vanuit Den Haag) reden naar Zandvoort, en (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) bleek te winkelen met de kinderen, meen ik me te herinneren. Met zijn drieën hebben ze het (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) verteld, vervolgens hebben ze mij gebeld en zijn toen naar de staf in Den Haag gegaan, want daar viel natuurlijk ook het nodige te doen.

Ik meen dat het inmiddels al half vier was toen ik iedereen in de kantine bijeen haalde en het vertelde. Die uren wachten en dat moment waren de allermoeilijkste momenten uit mijn leven tot nu toe.

De volgende ochtend

In de mijn zat een aantal problemen. Die zijn genoegzaam bekend. Wat mij geweldig heeft verbaasd, is hoe het ooit mogelijk was, dat een pilot-lot met zoveel problemen ooit in de bewapening is gekomen, sterker nog, goedgekeurd en vooral - betaald werd! Wat het geheel bij mij nog aparter maakt, is hoe het toch mogelijk is dat er in de volgende lots afgekeurde spullen verwerkt mochten worden. Dat is in mijn herinnering een dood-zonde. En ik snap niet hoe dat ooit is goedgevonden, en door wie. Ik heb daar wel ideeën over, maar dat zijn slechts gissingen. Deze mijn werd de prestigemijn genoemd (van (de coördinator van de sectie Techniek van MVA-4 (in de periode 1968-1971 medewerker van het bureau Technische Voorbereiding van de afdeling Munitie); N.o.). Ik vind het reuze lastig daar iets over te zeggen. Ik ben in 1980 een jaar zijn directe assistent geweest, zat bij hem op de kamer en was op dezelfde dag jarig. Een echte ervaren vakman, een selfmade man, omhooggeklommen door alle rangen heen, maar kritiek kon hij niet hebben. Ik was toen zijn leerling, hij mijn meester. Hij stimuleerde mij altijd enorm en ik heb veel van hem geleerd.

De dag na het ongeluk (...) zijn (...) (ook een toenmalige collega, in de mijnenhoek) en ik naar (de coördinator van de sectie Techniek van MVA-4 (in de periode 1968-1971 medewerker van het bureau Technische Voorbereiding van de afdeling Munitie); N.o.) thuis gegaan, met de bedoeling om van hem meer achtergrond te krijgen. Hij heeft ons letterlijk zijn stoep afgevloekt, was volstrekt over zijn toeren en heeft nooit meer een woord tegen mij gezegd, van de ene op de andere dag. Ik vind dat heel vreemd.

Ik denk dat hij de mijn niet wilde laten mislukken omdat hij dan zelf mislukt zou zijn, dan is het misschien niet eens boos opzet geweest, maar toch met catastrofale gevolgen.

(...)

Het eerste ongeluk

Ik heb eigenlijk nauwelijks bemoeienis met de AP 23 gehad vóór 1983, anders dan dat ik er les in heb gekregen tijdens mijn opleiding. Wel heb ik er vanuit mijn betrokkenheid later veel over nagedacht in hoeverre dat ongeluk een relatie had met de slechte kwaliteit van de mijn. Of de mijn nu goed of slecht was geweest, het was een logistieke blunder van de eerste orde van defensiepersoneel en in mijn optiek daarmee van defensie dat er een vermenging plaats heeft kunnen vinden van exercitiemunitie en scherpe munitie. Dat was één oorzaak van dat eerste ongeluk in 1983.

Maar: stel dat deze anti personeelmijn niet in de bewapening was gekomen in het begin van de zeventiger jaren, dan was er een buitenlandse bestelling geplaatst, want de KL had absoluut een behoefte aan deze categorie munitie (er bestonden Engelse en Amerikaanse alternatieven). Overigens: met dit eventueel andere type AP mijn had dezelfde stommitieit uitgehaald kunnen worden in dezelfde periode als je gelooft in Murphy's law (anders zou dit ongeluk ook nooit hebben kunnen gebeuren).

Zoals ik eerder ook al aangaf, ik denk dat er vooral ook sprake was van een tekort aan gekwalificeerd opgeleide en betrokken munitietechnici, te weinig managementkwaliteit,

te weinig veiligheidsbewustzijn, geen adequaat kwaliteitsborgingssysteem, documentatie niet op orde en zo meer.

Achteraf denk ik wel eens: hoeveel andere lijken zijn er nog meer in de kast, waar wij geen weet van hebben, misschien is het wel een wonder dat er niet veel meer ongelukken zijn gebeurd.

Voor zover ik nog ben geïnformeerd, is er inmiddels sprake van een wezenlijk andere situatie. Naar mijn gevoel is één van de belangrijkste redenen daarvoor geweest dat de toenmalige leiding van de DMKL en MVA 4 een aantal eminences grises heeft teruggehaald als extern deskundigen. Samen met hen zijn allerlei structurele verbeteringsmaatregelen doorgevoerd die vooral op de langere termijn hun resultaat afwerpen, naast een aantal quick hits die direct zijn ingevoerd om nieuwe problemen te voorkomen.

Concluderend: wie zijn de schuldigen, of is dit een open einde...

Ja, ik verwijt het de landmacht dat ze veel te laat zijn begonnen met vervangen van munitietechnische kennis op officiersniveau, dat daar een vertraagde bevorderingsgang tegenover stond en zo meer. Ik verwijt het de leiding van DMKL dat deze beproeving niet nauwkeuriger is gecoacht, ik verwijt het mezelf dat ik niet harder heb geroepen dat ik het diep in mijn hart volstrekt onverantwoord vond dat (de beproevingsleider; N.o.) er mee door mocht blijven gaan. Ik lig daar soms nog wakker van. Daarom heb ik ook gemeend dat ik dit verhaal kwijt wilde. Het lost niets op, we krijgen (de beproevingsleider; N.o.) er niet mee terug, maar het lucht wel op, een soort semi-openbare boetedoening. Over de oorzaken van dat eerste ongeluk gesproken: ik weet dat daar twee stromingen zijn, ik heb daar ambivalente gevoelens bij. Maar als deze prestigemijn nooit in de bewapening was gekomen, zou de kans op dat eerste ongeluk naar mijn idee veel kleiner zijn geweest (met een buitenlandse mijn zou aan een aantal randvoorwaarden waarschijnlijk beter zijn voldaan, zoals veiligheid, documentatie, opleidingsmodellen en zo meer).

Overigens, het heeft mij verbaasd dat de marechaussee mij nooit heeft gehoord. Zelf heb ik geen initiatief ontplooid. Dat werd door de staf ontraden.

Tot zover mijn bijdrage..."

10. Verklaring van het hoofd van MBA-1

In het kader van het onderzoek werd op 12 februari 1999 een gesprek gevoerd met het (ten tijde van het ongeval in 1984) hoofd van MBA-1. Hij verklaarde bij deze gelegenheid het volgende:

"Als hoofd Materieel Beproevingafdeling 1 heb ik te maken gehad met het ongeval met de AP-23 mijn op 14 september 1994, waarbij (de beproevingsleider; N.o.) is omgekomen. Alle wapens, munitie, electronica en optronica werden namelijk door onze afdeling

beproefd. Onze organisatie zat deels in Zaandam en deels in Den Haag. De Sectie Beproevingen was in Den Haag gevestigd, terwijl de Sectie Munitie en Klein Kaliber Wapens, waar het hier om ging, was gevestigd in Zaandam. Onder deze sectie in Zaandam vielen onder meer de Beproevingsgroep Munitie en de Beproevingsgroep Periodiek Onderzoek. Ik was onder meer voor deze twee secties eindverantwoordelijk.

Bij beproevingen heb je het over onderzoek naar nieuwe, onbekende munitie. Dit werk werd hoger gewaardeerd dan het zogenaamde "p.o.", het periodiek onderzoek, dat niet meer inhoudt dan het regelmatig uit te voeren onderzoek, volgens vast omschreven procedures, naar de toestand van de bestaande munitie. Voor het p.o. haal je bijvoorbeeld een aantal stukken uit de munitie-voorraad uit elkaar om die te controleren op corrosie en dergelijke. Ook het zogenaamde "verschieten" en het zogenaamde "verscherven" maken onderdeel uit van het periodiek onderzoek. Daarbij laat je een aantal stuks munitie afgaan om te zien of alles nog goed werkt. Normaliter deed je het eerste p.o. na tien jaar, en daarna steeds om de vijf jaar.

Het periodiek onderzoek werd gedaan door de Beproevingsgroep Periodiek Onderzoek, een onderdeel van de Sectie Munitie en Klein Kaliber Wapens te Zaandam. Bij deze sectie waren destijds drie mensen op HBO-niveau werkzaam, namelijk de heer (...), de (beproeving sleider; N.o.) en (het plaatsvervangend hoofd van de sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1, plv. hoofd vanaf mei 1984; N.o.). Voor het desbetreffende p.o. was (de beproeving sleider; N.o.) ingedeeld als eerst-verantwoordelijke. Lkol. (...), destijds hoofd van de Sectie Munitie en Klein Kaliber Wapens, was de directe chef van (de beproeving sleider; N.o.). Het desbetreffende p.o. was gewoon een routinematige klus. Het kan best zijn dat in het handboek p.o. geen handleiding stond voor het onderzoek van de AP-23. De sectie p.o. moest dan zelf wat bedenken.

Het kan best zijn dat de AP-23 na het ongeval in het leslokaal in 1983 is geblokkeerd, ik weet daar niets van, ook niet of het toen om een mijn van hetzelfde lot ging als in 1984. Ik weet wel dat de relatie tussen dat ongeval en het p.o. van de AP-23 nul was. Het ongeval in het lokaal had niets te maken met de technische staat van de mijn, het ging om een verwisseling. Misschien dat (het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens; N.o.) wél iets weet van het blokkeren van de AP-23 na het ongeval in het leslokaal.

Na het ongeval op 14 september 1984 ben ik samen met (...), hoofd van de Sectie Burgerpersoneel van de Directie Materieel Koninklijke Landmacht, met een dienstauto naar (de weduwe; N.o.) gegaan. (Het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens; N.o.) was er niet bij, hij zat in Oldebroek. Van hem heb ik wel telefonisch wat informatie gekregen voordat we bij (de weduwe; N.o.) arriveerden. Ik kende haar al, ik had haar namelijk eerder al eens ontmoet. Deze dag was de moeilijkste dag in mijn hele diensttijd bij Defensie. Je moet op zo'n moment een jonge vrouw met twee kleine kinderen gaan vertellen dat haar man is omgekomen bij het periodiek onderzoek van een mijn. We zijn uren bij haar geweest, en we zijn pas weggegaan toen haar ouders er waren. We hebben over van alles en nog wat gesproken. (Het hoofd van de Sectie

Burgerpersoneel; N.o.) heeft wat verteld over pensioenen, dat was iets waar ik niets van afwist. Wat hij precies heeft meegedeeld, weet ik niet. Zelf heb ik daar niets over gezegd, ook niet aan haar ouders. Het moment was daar trouwens ook niet naar. Over de toedracht van het ongeval kon ik haar niet veel meer vertellen dan dat er een mijn was afgegaan. Ik geloof wel dat ik haar heb gezegd dat haar man zorgvuldig had gehandeld.

Ik ben inderdaad aanwezig geweest bij de bijeenkomst op 17 september 1984. Naar ik veronderstel was de bedoeling van deze bijeenkomst het hoe en het waarom van het ongeval uit te zoeken. Met veel stemverheffing vertelde (...), destijds coördinator van de Sectie Techniek van de Materieel Voorzieningsafdeling-4, dat het ondenkbaar was dat het ongeval was veroorzaakt door een fout in de mijn. Volgens (hem) was de mijn beproefd en goedgekeurd, en moest hij dus goed zijn. Er werd door hem gehamerd op de betrouwbaarheid van de mijn. Over eventuele manco's aan de mijn werd niet gesproken.

Overigens heb ik later van (het plaatsvervangend hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens tot mei 1984; N.o.) gehoord dat (...), die destijds werkzaam was bij de Beproevingsgroep Munitie van de Munitie Onderzoekingsdienst (later ingedeeld bij de Materieel Beproeving Afdeling 1) (de beproevingsleider; N.o.) wel had gewaarschuwd in verband met mogelijke problemen met de AP-23. Hij had hem gezegd dat daarover iets in het archief was te vinden. (De beproevingsleider; N.o.) heeft dat echter niet nagezocht. Dit aspect is op 17 september 1984 niet ter sprake gekomen. (Het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens; N.o.) en ik wisten daar op dat moment ook niet van.

Bij mijn weten is het ongeval in het leslokaal, een jaar daarvóór, ook niet besproken. Van een ruzie tussen (de betrokken bedrijfsmaatschappelijk werker en het hoofd van de Sectie Burgerpersoneel; N.o.) over vergoeding van begrafeniskosten weet ik ook niets. Ik weet niet eens dat (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) aanwezig was bij deze bijeenkomst.

Ik ben uiteraard op de begrafenis van (de beproevingsleider; N.o.) geweest. Daarna heb ik geen direct contact meer gehad met (zijn weduwe; N.o.), totdat ik kennisnam van de inhoud van het rapport (...) van de Koninklijke marechaussee. Van generaal (...), de plaatsvervangend Directeur Materieel Koninklijke Landmacht, kreeg ik het rapport te lezen. Er zat een kattebelletje van hem bij met de mededeling dat ik het alleen mocht lezen, en dat ik het daarna moest teruggeven (...). Ik mocht er verder niets mee doen. Bij mij viel dat echt verkeerd. Defensie wilde mijns inziens deze zaak in de doofpot stoppen. Ik vond het echt absurd dat we niets met dat rapport mochten doen.

Ik was het daar volstrekt niet mee eens, en ik heb toen, tegen de opdracht van (de PDMKL; N.o.) in, zelf een kopie van het rapport gemaakt, en dit ingeboekt in het geheime archief. Ik heb vervolgens (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) gebeld, en haar aangeboden het rapport te komen lezen. Zij liet mij toen weten dat ze daar nog

niet aan toe was. Na mijn vertrek bij Defensie, op 1 november 1986, heb ik mijn opvolger (...) geïnformeerd over de kopie van dat rapport, die ik had opgeborgen in de kluis, en over mijn toezegging aan (de weduwe; N.o.) dat zij inzage kon krijgen in dat rapport. Behalve hem heb ik alleen mijn plaatsvervanger (...) meegedeeld dat ik een kopie had gemaakt. Enige tijd daarna heeft (de weduwe; N.o.) mij gebeld met de mededeling dat zij nu inzage wilde in het rapport. Ik heb haar verwezen naar (mijn opvolger; N.o.), die haar kennelijk de mogelijkheid van inzage heeft gegeven.

Zelf heb ik toen ik nog bij Defensie werkte ook nog eens bij de Staf DMKL gevraagd naar dat rapport, maar dat bleek daar toen onvindbaar te zijn. Het heeft mij overigens niet echt verbaasd dat die informatie veel later, in 1997, alsnog naar buiten is gekomen.

Met (het hoofd van de Sectie Burgerpersoneel; N.o.) heb ik het ongeval destijds natuurlijk besproken, we noemden het een ongeval "in en door de dienst". Het was in onze ogen dus een dienstongeval, in verband waarmee (de weduwe; N.o.) recht had op een maximaal pensioen. Ik weet niet precies hoe dat was geregeld, (het hoofd van de Sectie Burgerpersoneel; N.o.) was de man die daarvan op de hoogte was. Ik ben er altijd van uitgegaan dat het ongeval als een dienstongeval zou worden aangemerkt. (De beproevingsleider; N.o.) wist immers niet dat de mijn niet deugde, hij kon ervan uitgaan dat de mijn in orde was.

Als ik het geheel overzie, dan vind ik dat Defensie in deze zaak wel wat valt te verwijten. Defensie zou gewoon moeten uitkomen voor fouten die zijn gemaakt. Het rapport (...) van de Koninklijke marechaussee speelt wat mij betreft in dit verband de hoofdrol.

Overigens heeft de (betrokken bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) in de media veel onzin over deze zaak naar buiten gebracht. Bijvoorbeeld dat hij op 14 september 1984 al wist dat de mijn gevaarlijk was, of zijn verhaal dat hij de opdracht had gekregen om bij de begrafenis (...) de militairen bij (de weduwe; N.o.) weg te houden. Dit soort verhalen is aantoonbaar onjuist."

11. Verklaring van het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1

In het kader van het onderzoek werd op 15 februari 1999 een gesprek gevoerd met het (ten tijde van het ongeval in 1984) hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1. Hij verklaarde bij deze gelegenheid het volgende:

"Ik was ten tijde van het ongeval op 14 september 1984 (...) als hoofd van de Sectie Munitie en Klein Kaliber Wapens van de Materieel Beproevingafdeling 1 de directe chef van (de beproevingsleider; N.o.).

Onze sectie deed onder meer periodiek onderzoek naar munitie. De hele landsvoorraad werd periodiek, in een vaste cyclus, door de molen gehaald. Dat de ontsteker van de AP-23 in uitzonderlijke gevallen de neiging had in een labiele tussenstand te komen staan, was bij ons binnen de sectie algemeen bekend, ook vóór het ongeval van

14 september 1984. We hebben ook heel vaak geprobeerd dat ding in de labiele stand te krijgen. Je kunt het vergelijken met zo'n klik-klakding. De mijn bleef soms precies tussen de "klik" en de "klak" in staan.

Of we voor het desbetreffende periodiek onderzoek bepaalde wachttijden of andere bijzondere voorzieningen hadden afgesproken, weet ik niet meer zeker. Ik geloof wel dat bij de proefopzet rekening is gehouden met een extra wachttijd voor weigeraars. (...)

Wel weet ik dat er geen samenhang was tussen het ongeval in het leslokaal in 1983 en het ongeval in 1984. In 1983 ging het om een logistieke kwestie. Een scherpe mijn had onschadelijk gemaakt moeten worden ten behoeve van instructie. Een scherpe mijn kreeg echter uitsluitend het uiterlijk van een instructiemodel. Vanwege het ongeval in 1983, waarbij zeven doden vielen, was het periodiek onderzoek van de AP-23 natuurlijk wel beladen. Ik geloof dat een verschervingsproef standaard deel uitmaakte van het periodiek onderzoek. Daar waren ook boeken en voorschriften voor.

Ten tijde van het ongeval was ik zelf in Oldebroek. Ik werd thuis, waar ik was gaan lunchen, gebeld, en ik ben toen direct naar het schietkamp gegaan. Ik ben niet mee geweest naar (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.). (Het hoofd van MBA-1; N.o.) is haar gaan informeren over het verongelukken van haar man, samen met (het hoofd van de Sectie Burgerpersoneel; N.o.). Ik bleef op het schietkamp bij de aangeslagen personeelsleden.

Wat er tijdens het overleg op 17 september 1984 is besproken, weet ik niet meer. Ik weet wel dat er uiteindelijk twee rapporten zijn uitgebracht, een technisch rapport van (de PDMKL; N.o.) en een rapport van de Koninklijke marechaussee. (De PDMKL; N.o.) concludeerde dat het om een dienstongeval ging, terwijl de Koninklijke marechaussee iets concludeerde dat er op neer kwam dat je bij Defensie nooit een dienstongeval kunt hebben. Ook zou, naar ik in de wandelgangen heb begrepen, in het rapport van de Koninklijke marechaussee staan dat (de beproevingsleider; N.o.) "beter had kunnen weten". Dit rapport bood de mogelijkheid om (de beproevingsleider; N.o.) als een "klungel" af te schilderen. Burgerpersoneel van Defensie heeft die conclusie aangegrepen om (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) een goed pensioen te onthouden. Wij hebben ons daar bijzonder kwaad over gemaakt. In dat verband moet u zich realiseren dat bij Defensie de burgers de militairen elkaar nogal eens in de staart bijten.

Zelf ben ik overigens niet op de hoogte gesteld van de inhoud van deze rapporten. Ik heb het rapport van de Koninklijke marechaussee ook nooit gezien. Om inzage heb ik ook nooit gevraagd.

Het rapport uit 1970 ken ik ook niet. Dat de AP-23 in een tussenstand kon blijven staan was, zoals ik al heb opgemerkt, algemeen bekend. Dat het ongeval in 1984 is veroorzaakt door een probleem met de ontsteker, met die tussenstand dus, is voor mij zo goed als zeker.

Ik heb de dag na het ongeval contact opgenomen met (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.), maar zij maakte duidelijk dat zij niets meer met mij te maken wilde hebben. Zij gaf ons de schuld van de dood van haar man. Ik ben natuurlijk wel naar de begrafenis geweest, maar ben helemaal achteraan blijven staan. Bij Defensie was ook bekend dat (de weduwe; N.o.) niets meer met mij te maken wilde hebben, ze hebben mij er ook verder helemaal buiten gelaten. Feitelijk ben ik in dit opzicht "koud gesteld". De organisatie wilde mij er ook niet mee lastig vallen, zo voelde ik het. Op zich vond ik dat een nare gedachte, ik kon namelijk bijzonder goed met (de beproevingsleider; N.o.) opschieten. Tot op zekere hoogte blijft zo'n zaak je ook achtervolgen.

Op afstand heb ik de verdere ontwikkelingen gevolgd. Ik heb veel bewondering voor de wijze waarop (de betrokken bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) zich heeft ingezet voor (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.). Hij heeft echt enorm veel voor haar gedaan, en hij is steeds blijven zoeken naar een ingang voor erkenning voor (de beproevingsleider; N.o.). Uiteindelijk heeft hij bereikt dat (de beproevingsleider; N.o.) is gerehabiliteerd, en dat (de weduwe; N.o.) alsnog een goed pensioen heeft gekregen."

12. Verklaring van het hoofd van de Sectie Beproevingen van MBA-1

In het kader van het onderzoek werd op 2 maart 1999 een gesprek gevoerd met het (ten tijde van het ongeval in 1984) hoofd van de Sectie Beproevingen van MBA-1. Hij verklaarde bij deze gelegenheid het volgende:

"Ik ben vrijwel direct na mijn afstuderen in dienst getreden bij Defensie, en ik heb daar in totaal 32 jaar gewerkt. Ten tijde van het ongeval met de AP-23 in 1984 was ik lid van de Commissie van Proefneming, ik was het enige burgerlid sinds 1955.

Tevens was ik hoofd van de Sectie Beproevingen in Den Haag. De kolonel (...) was, als hoofd Materieel Beproevingen afdeling 1, mijn hoofd. De andere secties die onder hem vielen, waren de sectie Munitie en Klein Kaliber Wapens te Zaandam, de sectie Beproevingenfaciliteiten in Den Haag, en voorts een sectie Administratie. Ik was de tweede man van de Materieel Beproevingen afdeling 1, en uit dien hoofde plaatsvervanger van (het hoofd van MBA-1; N.o.). De (beproevingenleider; N.o.) werkte bij de sectie Munitie en Klein Kaliber Wapens.

Met het ongeval (in 1984; N.o.) heb ik eigenlijk niets te maken gehad. Het ging namelijk om periodiek onderzoek dat werd uitgevoerd door mensen van de sectie Munitie en Klein Kaliber Wapens te Zaandam. (...) was daar een tijd hoofd geweest, hij was een echte deskundige. Ten tijde van het ongeval was hij opgevolgd door (...), een artillerist. (Het hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens; N.o.) wist weinig van munitie.

Elke maandagochtend hadden wij in Den Haag een vergadering waarin het programma van de beproevingen van die week werd doorgenomen. Ook de beproeving waarbij (de beproevingsleider; N.o.) is omgekomen, is ter sprake geweest. Het ging om een gewoon

routinematig periodiek onderzoek, niets bijzonders. Het ongeval in het leslokaal een jaar daarvoor is toen ook wel ter sprake geweest. Dat ongeval werd geweten aan een vergissing, aan de verwisseling van een scherpe mijn met een demonstratie-mijn. De mijn zelf was niet verdacht. Pas na het tweede ongeval (...) is men dieper gaan kijken naar eventuele manco's aan de mijn.

Ik ben direct na het ongeval (...) door (het hoofd van MBA-1; N.o.) geïnformeerd. Bij het onderzoek naar de oorzaak van dat ongeval ben ik niet betrokken geweest, het was ook niet mijn specialiteit.

Met (het hoofd van MBA-1; N.o.) heb ik tussentijds wel eens gesproken over het onderzoek. Ik kan me herinneren dat hij heeft verteld dat er iets niet goed zat in het verleden. (Het hoofd van MBA-1; N.o.) heeft mij nooit geïnformeerd over het rapport van de Koninklijke marechaussee, en voor zover ik mij kan herinneren heeft het rapport ook nooit gecirculeerd onder de leden van de Commissie van Proefneming. Ik vermoed dat het rapport naar de sectie Munitie en Klein Kaliber Wapens in Zaandam is gegaan. Ik ben nooit nieuwsgierig geweest naar het rapport, daar had je het ook gewoon veel te druk voor.

Bij het onderzoek van de Koninklijke marechaussee waren veel hoge autoriteiten betrokken (...). Het lijkt mij logisch dat (het hoofd van MBA-1; N.o.) het rapport van de Koninklijke marechaussee kende. Ik vond het niet vreemd dat er niet veel publiciteit aan het rapport is gegeven. De mijn was door een toevallige omstandigheid ontploft, en pas veel later werd door de nasleep duidelijk wat er speelde.

Mij is nooit door iemand verteld dat er een kopie van het rapport in de kluis lag. Als (het hoofd van MBA-1; N.o.) er niet was, had ik de sleutel van de kluis, maar ik heb er nooit in gekeken.

Enerzijds heeft het me wel verbaasd dat de zaak nu weer zo wordt opgerakeld. Ik geloof dat wat betreft de zaak (van de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) in de kranten veel gekleurde, eenzijdige, informatie staat.

Anderzijds past het bij de cultuur van Defensie dat zaken niet snel naar buiten komen. Het geheimhouden van informatie hoort bij ons vak, de vijand luistert immers mee."

13. Verklaring van de plaatsvervangend Directeur Materieel Koninklijke Landmacht

In het kader van het onderzoek werd op 5 maart 1999 een gesprek gevoerd met de (ten tijde van het ongeval in 1984) plaatsvervangend Directeur Materieel Koninklijke Landmacht. Hij verklaarde bij deze gelegenheid het volgende:

"Ten tijde van het ongeval (in 1984; N.o.), was ik pas enkele maanden plaatsvervangend Directeur Materieel Koninklijke Landmacht. In juli 1984 was ik in die functie begonnen.

De melding van het ongeval is ongetwijfeld op de dag zelf bij mij binnengekomen. Verder heb ik er de eerste dagen echter geen enkele bemoeienis mee gehad.

Op 17 september 1984, drie dagen na het ongeval, is op mijn initiatief een bijeenkomst belegd met alle bij het ongeval betrokken partijen. Op dat moment was het onderzoek van de Koninklijke marechaussee pas enkele dagen bezig. Dit onderzoek werd pas in het voorjaar van 1985 afgesloten.

Het doel van onze bijeenkomst was om ons tussentijds een beeld te vormen van de oorzaak en de aanleiding van het ongeval ten einde de Bevelhebber der Landstrijdkrachten te kunnen informeren, en om te bespreken wat wij voor (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) konden doen. In dat verband was het uitgangspunt dat wij de grootst mogelijke zorgvuldigheid zouden betrachten. Na deze bijeenkomst werd via de DBP vernomen, dat BiZa had besloten, dat de teraardebestelling voor rekening van het Rijk zou kunnen plaatsvinden. Er is ook gesproken over de begeleiding van en de nazorg aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) en de collega's die bij het ongeval aanwezig waren geweest. Eventuele tegenstrijdigheid in wat aan (de weduwe; N.o.) zou zijn verteld op 14 september 1984 is op deze bijeenkomst van 17 september 1984 niet aan de orde geweest. Er is ook geen sprake van dat ik aan de (bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) zou hebben verteld dat hij aan (de weduwe; N.o.) moest vertellen dat haar man onzorgvuldig was geweest. Ik had de (bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) vóór 17 september 1984 ook nooit ontmoet.

Tijdens de bijeenkomst van 17 september 1984 zijn de problemen met de zogenaamde S-stand van de AP-23 niet ter sprake geweest. We wisten wel dat er eerder problemen waren geweest met de AP-23, en volgens mij waren die problemen mede de reden van het periodiek onderzoek van september 1984. U zou dit kunnen verifiëren bij mensen die daar meer bij betrokken zijn geweest dan ik. Pas twee dagen na deze bijeenkomst hoorde ik van (...), destijds hoofd van MVA-4, dat er een probleem was met de spanning van de bladveer van de mijn, waardoor deze in een instabiele toestand kon geraken.

Over de schuldvraag viel op 17 september 1984 niets te vertellen; die vraag is ook niet aan de orde geweest. Er is gesproken over een snelbeeldfilm, die wellicht wat zou kunnen vertellen over de oorzaak. Ten tijde van onze bijeenkomst was deze film nog niet beschikbaar. Met betrekking tot de (beproeivingsleider; N.o.) is wel opgemerkt dat hij rustig en bekwaam was.

Volgens mij wordt er te veel gewicht toegekend aan de bijeenkomst van 17 september 1984.

In een aantekening van (een medewerker van de afdeling Munitie van MVA-4; N.o.) van 18 september 1984 wordt iets gezegd over een mogelijke oorzaak. (Deze medewerker; N.o.) was niet aanwezig bij de bespreking op 17 september 1984.

Die aantekening was voor mij aanleiding om een nader onderzoek te laten instellen. Dat onderzoek heeft geresulteerd in een voorstel tot modificatie van de mijn. Dit voorstel is neergelegd in een notitie van 21 juni 1985. Het ging om een puur technisch stuk. De

vraag was wat we nog aan die mijn konden doen, en of we een eventuele modificatie in eigen beheer zouden moeten doen, of zouden moeten opdragen aan de industrie.

Ik heb het rapport van de Koninklijke marechaussee van april 1985, p.v. 4/85, gezien. De Koninklijke marechaussee heeft dat rapport, naar ik aanneem, toegestuurd aan een aantal betrokkenen, onder wie de directeur Materieel. Ik neem aan dat het ook aan de officier van justitie is verstuurd, alsmede aan MVA-4 en aan MBA-I. Als MVA-4 en MBA-I het niet van de Koninklijke marechaussee hebben gekregen, dan zullen wij het hun wel ter lezing hebben aangeboden.

Voor zover ik mij kan herinneren, is in dit p.v. onder andere ook aangegeven dat de (beproevingssleider; N.o.) te vroeg naar de mijn is gelopen.

Zelf heb ik het p.v. niet verspreid.

(De bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) heeft het p.v. 4/85 destijds van mij ter inzage gekregen. Hij heeft bij mij op het bureau of bij mij thuis inzage genomen in dat p.v. Dat gebeurde op informele basis. Hij was geen verantwoording aan mij schuldig omdat hij behoorde tot de Directie Burgerpersoneel.

Voor zover ik weet heeft (...) van de Koninklijke marechaussee inzage in het p.v. 4/85 gegeven aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.). Naar ik aanneem bepaalt de opsteller van zo'n p.v., in dit geval dus de Koninklijke marechaussee, wie er inzage mogen hebben. Ik was daar niet bij betrokken.

Het heeft mij niet verbaasd dat Defensie op basis van dat p.v. van de Koninklijke marechaussee heeft gesteld dat (de beproevingsleider; N.o.) schuld had aan het ongeval. Waarom Defensie daar later op is teruggekomen en alsnog aansprakelijkheid heeft aanvaard, weet ik niet.

Ik ben zelf in 1988 vertrokken bij de Directie Materieel, ik kreeg toen een baan op het hoofdkwartier van de NATO in Brussel.

Overigens was het niet aan mij om iets voor (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) te doen. De zorg voor de familie liep via de Directie Burgerpersoneel, de facto via de (bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.).

(Het hoofd van MVA-4; N.o.) heeft voor mij aantekeningen gemaakt bij het p.v. 4/85. De door hem aan de orde gestelde problematiek met betrekking tot het tekort aan munitie-technici herkende ik, dat punt was al eerder aan de orde gesteld. De Directie Materieel zat destijds in een reorganisatieproces, en het was duidelijk dat er een probleem was bij MVA-4. Wat (het hoofd van MVA-4; N.o.) meldde was niet echt nieuw.

Een en ander heeft geleid tot een wijziging in de structuur van de organisatie en tot een verandering in de personeelsbezetting.

Wat er verder met zijn verhaal is gedaan, weet ik niet. Iedere suggestie dat wij zijn aantekeningen onder de tafel zouden hebben geveegd, is onzinnig. Het probleem was al bekend.

Volgens mij zijn er twee opties. Of ik heb de opmerkingen van (het hoofd van MVA-4; N.o.) voor kennisgeving aangenomen omdat het probleem toch al werd aangepakt, óf ik heb zijn opmerkingen doorgespeeld naar mijn directeur, die er dan waarschijnlijk mee naar de secretaris-generaal is gegaan, helaas zijn beide functionarissen inmiddels overleden.

Het is te lang geleden om nog met zekerheid te zeggen wat er is gebeurd. Het vernietigen of het verstoppert van stukken was echter niet onze aanpak.

Of ik het p.v. ook heb doorgestuurd naar het hoofd van MBA-I (...) kan ik niet zeggen. Het probleem is dat al die verhalen niet meer zijn te traceren in de archieven. Het is gewoon niet duidelijk wat er met al die stukken is gebeurd.

Eind 1995 of begin 1996, toen ik Defensie al lang had verlaten, ben ik thuis gebeld door de (bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.). Hij vertelde mij dat hij wilde terugkomen op de zaak (...). Dit telefoongesprek heb ik opgenomen. (De bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) vertelde mij dat de Directie Burgerpersoneel van Defensie zich op het standpunt stelde dat (de beproevingsleider; N.o.) het ongeval aan zichzelf had te wijten, en dat (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) daardoor in de bijstand zou belanden. Hij vroeg mij een verklaring te ondertekenen waaruit bleek dat (de beproevingsleider; N.o.) zorgvuldig had gehandeld. Op mijn vraag waarom ik dat zou moeten doen, noemde hij het rapport van de Koninklijke marechaussee van april 1985. Toen ik hem vroeg in welke hoedanigheid hij mij benaderde, zei hij dat hij niet meer bij Defensie werkte, en dat hij als privé-persoon (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) begeleidde. Dit bleek een nogal gevoelig onderwerp te zijn voor (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.). Ik heb hem toen meegedeeld dat ik erover zou nadenken, en dat ik hem zou terugbellen.

Na overleg met (...), die toen Directeur Materieel Koninklijke Landmacht was en die op zijn beurt overleg had gevoerd met de Directeur Personeel, heb ik (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) later teruggebeld en hem geadviseerd een brief aan de Directie Personeel te schrijven waarin hij zijn bezorgdheid over de situatie van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) kon uiten. De Koninklijke Landmacht zou zich dan wellicht coulant opstellen. Ik heb geweigerd de door hem bedoelde verklaring te tekenen, omdat ik geen zicht had op de hele zaak.

Vanaf toen is (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) zich naar mij toe rancuneus gaan gedragen, en heeft hij gesteld dat ik hem zou hebben opgedragen tegen (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) te liegen over de schuld van haar man. Eerst had (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) een ander slachtoffer op het oog, namelijk (het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk Werk; N.o.). Later kreeg ik de schuld van (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.). Ik weet niet wat ik met (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) aanmoet, ik vind het een tragische figuur."

14. Verklaring van de plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken)

In het kader van het onderzoek werd op 11 februari 1999 een gesprek gevoerd met de (ten tijde van het ongeval in 1984) plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken). Hij verklaarde bij deze gelegenheid het volgende:

"Bij het ongeval op 18 juli 1983 ben ik niet betrokken geweest. Ik was in die periode plv. Directeur Burgerpersoneel (Personeelsbeleid). Het ging om een ongeval waarbij militairen waren betrokken. In die tijd waren de directies burgerpersoneel en militair personeel strikt gescheiden. Pas in 1990 zijn deze directies samengevoegd tot één Directoraat-Generaal Personeel.

Van een eventueel spreekverbod dat zou zijn opgelegd aan een militaire arts die was betrokken bij het ongeval in 1983, weet ik niets.

In mijn functie van plv. Directeur Burgerpersoneel (Personeelszaken) was ik wel betrokken bij het ongeval in 1984, waarbij de burger-ambtenaar (...) omkwam. Het bedrijfsmaatschappelijk werk was één van de afdelingen waarvoor ik verantwoordelijk was. Omdat de bedrijfsmaatschappelijk werker voor de Directie Materieel Koninklijke Landmacht (DMKL) afwezig was, werd ons gevraagd of wij voor de begeleiding van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) een andere bedrijfsmaatschappelijk werker beschikbaar konden stellen. Daar heb ik toen mee ingestemd. In overleg met (...), destijds Hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk Werk van de Directie Burgerpersoneel heeft haar assistente (...) toen (...) gevraagd om als bedrijfsmaatschappelijk werker (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) te begeleiden. Overigens verliep het contact met (het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk Werk; N.o.) telefonisch, omdat zij op dat moment op vakantie was. Op de dag van het ongeval heb ik haar in de avond even gesproken, als ik het mij goed herinner.

Ik kan mij herinneren dat wij op de vrijdag van de week na het ongeval overleg hebben gevoerd, en toen hebben geconcludeerd dat de (bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) zich prima van zijn taak had gekweten.

Overigens heb ik pas via de media en tijdens de rechtszaak van de (bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) in 1997 vernomen van zijn verwijt dat hij van zijn leiding de opdracht zou hebben gekregen om tegenover (de weduwe; N.o.) te liegen over de toedracht van het ongeval met de mijn.

Ik ben ook betrokken geweest bij de afhandeling van de begrafenis kosten. De afwikkeling daarvan vond plaats met toestemming van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Daarover heb ik toen gebeld met de heer (...) van BiZa. De kosten zouden door de overheid worden vergoed indien het ging om een dienstongeval en indien er geen sprake was van nalatigheid van betrokkene. Ik ben bij de DMKL nagegaan of er sprake was van schuld van de (beproeving leider; N.o.). Omdat mij werd gezegd dat de toedracht niet vaststond, hebben wij het voordeel van de twijfel gegund aan (de beproevingsleider;

N.o.). Daardoor konden de kosten worden vergoed. Ik heb dat schriftelijk doorgegeven aan de betrokken directeur van het Ministerie van Binnenlandse Zaken (...).

Ik kan mij overigens niet herinneren dat ik op 17 september 1984 een telefoontje heb gekregen van (...), destijds plv. Directeur Materieel Koninklijke Landmacht, met betrekking tot de vergoeding van de begrafenis kosten.

Toen (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) in 1992 met een civielrechtelijke aansprakelijkstelling van Defensie kwam, heb ik op advies van de Directie Juridische Zaken geen aansprakelijkheid aanvaard. Uit het proces-verbaal van de Koninklijke marechaussee bleek namelijk dat het ongeval in zekere mate ook te wijten was aan onvoorzichtigheid van de (beproeving leider; N.o.).

In 1997 heeft Defensie alsnog aansprakelijkheid voor het ongeval (...) aanvaard. Dit betekende dat er met (de weduwe; N.o.) gesproken moest worden over de vergoeding van schade.

Het feit dat dit pas dertien jaar na het ongeval is gebeurd, is op zichzelf niet van invloed geweest op de positie van (de weduwe; N.o.). In rechtspositioneel opzicht is er namelijk steeds van uitgegaan dat het om een dienstongeval ging. Daardoor heeft zij bijvoorbeeld geen pensioeninkomsten misgelopen.

Mij is niet bekend dat Defensie ooit een link heeft gelegd tussen de ongevallen van 1983 en 1984, en in verband daarmee heeft getracht onder aansprakelijkstelling uit te komen. Zo is Defensie niet. Je kunt dit soort motieven bedenken, maar ik ken ze niet."

15. Verklaring van het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk Werk

In het kader van het onderzoek werd op 4 maart 1999 een gesprek gevoerd met het (ten tijde van het ongeval in 1984) hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk Werk van de Directie Burgerpersoneel. Zij verklaarde bij deze gelegenheid het volgende:

"Van 1980 tot 1988 ben ik Hoofd Bedrijfsmaatschappelijk Werk geweest bij Defensie. Toen ik in die functie begon, had ik de leiding over ongeveer 28 maatschappelijk werkers. Toen ik in 1988 de dienst verliet, waren dat er nog ongeveer 11. De terugloop in het aantal kwam met name door de op handen zijnde fusie met de Militair Sociale Dienst.

Op de dag van het ongeval (op 14 september 1984; N.o.) was ik op vakantie. Door iemand van mijn kantoor in Den Haag, ik weet niet meer wie, werd ik op mijn vakantie-adres gebeld. Ik heb toen (...) aangewezen als degene die de begeleiding van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) voor zijn rekening zou nemen. De maatschappelijk werker in Amsterdam die hier eigenlijk voor ingezet had moeten worden, was op dat moment ziek, en ik wist dat (de betrokken bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) deze zaak er wel bij kon hebben. Zelf heb ik (de betrokken bedrijfs-

maatschappelijk werker; N.o.) die dag niet gesproken. Omdat ik geen plaatsvervanger had neem ik aan dat mijn chef (...) die toen plaatsvervangend directeur burgerpersoneel was, aan (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) heeft verteld dat hij deze zaak op zich moest nemen. In de avond heb ik geprobeerd telefonisch contact te krijgen met (de plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.). Hij was echter niet thuis op het moment dat ik belde. Ik heb toen aan zijn echtgenote verteld dat de zaak mijns inziens was geregeld.

De daarop volgende weken heb ik niemand meer over deze zaak gesproken, ik was immers op vakantie. Of (de plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.) later nog op deze zaak is teruggekomen, weet ik niet.

Wij hadden een keer per maand in Den Haag overleg met alle bedrijfsmaatschappelijk werkers. Juist omdat zij verspreid over het land zaten, was dat het moment om elkaar te spreken. (De betrokken bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) heeft bij die gelegenheid nooit over de zaak (...) gesproken, en ik heb hem er ook nooit naar gevraagd. Als maatschappelijk werker behoorde hij, voor een stukje begeleiding van de nabestaanden, tot het zogenaamd "social team", waartoe ook de personeelschef, een personeelsconsulent en de commandant van het betrokken onderdeel behoorden. Van hen kreeg (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) zijn informatie, en met hen besprak hij de gang van zaken. De directe verantwoordelijkheid lag bij dat "social team", en (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) behoorde aan dat team verantwoording af te leggen. Naar ik aanneem rapporteerde hij ook aan dat team.

Zelf heb ik geen enkele bemoeienis gehad met de begeleiding van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) door (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.).

Ik hoor van u voor het eerst dat (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) beweert dat hij van mij de opdracht zou hebben gekregen om aan (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.) te vertellen dat de dood van haar man aan diens eigen onzorgvuldigheid was te wijten. Voor mij is dat nieuw, ik ben ook nooit door wie dan ook benaderd om op dat punt een verklaring af te leggen, ook niet door Defensie.

Wel heb ik enkele weken geleden, naar aanleiding van uw oproep om met u te komen praten, telefonisch contact opgenomen met (de destijds plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken); N.o.). We hebben toen niet inhoudelijk over de zaak gesproken.

Over hetgeen (de bedrijfsmaatschappelijk werker; N.o.) beweert, kan ik u niets vertellen. Ik weet ook niet wat hij allemaal heeft meegemaakt in het team waarin hij zat. Hij is ook vrij snel na het bewuste ongeval overgeplaatst naar de Centrale Afdeling, en toen had ik niets meer met hem te maken. Kennelijk is hij op een soort van vrijwillige basis doorgegaan met de begeleiding van (de weduwe van de beproevingsleider; N.o.). Ik heb er nooit rapportages of wat dan ook van gezien.

Overigens is een bedrijfsmaatschappelijk werker bij Defensie een soort dominee-figuur met een diplomatieke functie, die een stuk psycho-sociale begeleiding voor zijn rekening neemt. Echte bevoegdheden hebben zij niet.

Het werk van bedrijfsmaatschappelijk werkers is toegevoegd aan het functioneren van het bedrijf, en is dus niet gelijk te stellen aan gezinsmaatschappelijk werk."

BEOORDELING

I. Inleiding

1. In de eerste helft van de jaren tachtig vonden, binnen ruim één jaar tijd, twee ernstige ongevallen plaats met een door Defensie¹ ontwikkelde Anti Personeelsmijn, de AP-23, die bij de krijgsmacht in gebruik was.

Het eerste ongeval vond plaats op 18 juli 1983. In een leslokaal van de legerplaats bij Oldebroek ontplofte een AP-23 mijn uit lot AI 68-2. Door dit ongeval kwamen zeven militairen om het leven en raakten negen militairen gewond.

Het tweede ongeval gebeurde op 14 september 1984, tijdens een periodiek onderzoek naar de AP-23 mijn in het Artillerie Schietkamp te Oldebroek. Een AP-23 mijn uit hetzelfde lot AI 68-2 werd van afstand afgezet². De mijn ontplofte toen niet. Zij explodeerde echter alsnog nadat zij door de beproevingsleider was benaderd. De beproevingsleider is daarbij op slag gedood.

2. Naar aanleiding van het ongeval in 1983 werd een onderzoek ingesteld door de Koninklijke marechaussee. Het Ministerie van Defensie kwam op basis van het onderzoeksrapport van de Koninklijke marechaussee (proces-verbaal nr. P 842/1983) tot de conclusie dat het ongeval was te wijten aan de verwisseling van een instructiemijn met een scherpe mijn.

Naar aanleiding van het ongeval in 1984 werden onderzoeken ingesteld door de Koninklijke marechaussee en door de Materieel Voorzieningsafdeling-4 (MVA-4). Op basis van één van de onderzoeksrapporten van de Koninklijke marechaussee (proces-verbaal nr. P 4/85) nam de Minister van Defensie aanvankelijk het standpunt in dat de wijze van handelen van de beproevingsleider mede oorzaak was geweest van het ongeval.

In een brief aan de weduwe van de beproevingsleider van 27 maart 1997, twaalfeneenhalf jaar na het ongeval op 14 september 1984, erkende de Minister echter alsnog dat Defensie aansprakelijk was voor dit ongeval. Volgens de Minister was naar aanleiding van een Wob-verzoek van de weduwe van de beproevingsleider nieuwe informatie boven water gekomen, die aanleiding gaf tot een ander oordeel over de aansprakelijkheid. De Minister liet aan de weduwe van de beproevingsleider weten dat het aannemelijk was dat haar echtgenoot geen ongeval zou zijn overkomen indien Defensie na het verschijnen van het beproevingsverslag van 11 november 1970 de juiste maatregelen zou hebben getroffen.

In het beproevingsverslag van 11 november 1970 is aangegeven dat de slagpinveer van de AP-23 mijn in een labiel evenwicht, de zogenaamde S-stand, was te brengen. De Minister gaf aan dat de AP-23 mijn direct na het bekend worden van de mogelijkheid van het

¹ De begrippen *Defensie* en *Defensie-organisatie* worden gebruikt als verzamelbegrip voor het Ministerie van Defensie en zijn onderdelen enerzijds en de krijgsmacht en haar onderdelen anderzijds.

² "afzetten" is het verrichten van die handelingen die dienen te leiden tot ontploffing van de mijn.

optreden van deze S-stand had moeten worden geblokkeerd. Bovendien had in voorschriften, bijsluiters en opleidingen aandacht aan het manco moeten worden besteed.

Het ongeval in 1983 had overigens volgens de Minister ook kunnen gebeuren indien de AP-23 mijn in 1970 wel zou zijn geblokkeerd. Ook dan zou namelijk de noodzaak van instructie voor gebruik in oorlogstijd zijn blijven bestaan. Het laten ombouwen van een scherpe mijn tot een instructiemijn was dan - met autorisatie - nog altijd mogelijk geweest.

3. Zoals in de inleiding van dit rapport al is aangegeven, riepen de erkenning in 1997 van de aansprakelijkheid voor het ongeval in 1984 en de daarop volgende berichtgeving in de media vragen op bij nabestaanden van het ongeval in 1983 en andere betrokkenen, alsmede bij een aantal leden van de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer. De vragen van de kamerleden hadden betrekking op:

- A. het feit dat de AP-23 mijn in de arsenalen van Defensie is gehandhaafd ondanks problemen bij de ontwikkeling van de mijn (met name de mogelijkheid van het optreden van de S-stand) en enkele (bijna-) ongevallen met de mijn;
- B. de juistheid/volledigheid van de informatie die het Ministerie van Defensie heeft gegeven over de toedracht van de ongevallen in 1983 en 1984;
- C. de wijze waarop Defensie beide ongevallen heeft afgewikkeld voor wat betreft de nazorg aan en begeleiding van nabestaanden en andere betrokkenen.

Hierna zal in de paragrafen II, III en IV van deze **BEOORDELING** een oordeel worden gegeven over de handelwijze van de Defensie-organisatie met betrekking tot elk van de hiervoor genoemde drie soorten vragen. Dit zal gebeuren op basis van de gegevens die in het onderzoek van de Nationale ombudsman zijn verkregen.

Paragraaf V van deze **BEOORDELING** bevat enkele afsluitende opmerkingen.

Zoals al is aangegeven in de **INLEIDING** van dit rapport, maakt de wijze waarop het Ministerie van Defensie zich heeft opgesteld tegenover de maatschappelijk werker die de weduwe van de beproevingsleider heeft begeleid geen onderdeel uit van het onderzoek door de Nationale ombudsman, en van deze **BEOORDELING**.

II. Het handhaven van de AP-23 mijn

1. Inleiding

De eerste gedraging die de Nationale ombudsman heeft onderzocht, betreft het feit dat Defensie de AP-23 mijn in haar arsenalen heeft gehandhaafd ondanks problemen bij de ontwikkeling van de mijn (met name de mogelijkheid van het optreden van de S-stand) en enkele (bijna-) ongevallen met de mijn (een levensgevaarlijke situatie die zich had voorgedaan rond oktober/november 1968 bij de demontage van een AP-23 mijn uit lot AI 68-1; een bijna-ongeval op 28 januari 1970 bij de vernietiging van lot AI 68-1; de ongevallen op 18 juli 1983 en 14 september 1984).

In paragraaf 2. wordt ingegaan op de problemen bij de ontwikkeling van de AP-23 mijn en de bijna-ongevallen met deze mijn.

Vervolgens wordt, in paragraaf 3., stilgestaan bij het beproevingsverslag van 11 november 1970, dat onder meer is opgesteld naar aanleiding van het bijna-ongeval op 28 januari 1970. Daarna wordt, in paragraaf 4., een oordeel gegeven over het uitblijven van maatregelen naar aanleiding van dit beproevingsverslag.

In paragraaf 5. wordt ingegaan op de vraag welke maatregelen naar aanleiding van het beproevingsverslag hadden moeten worden genomen.

In paragraaf 6. komt de cruciale vraag aan de orde of de ongevallen in 1983 en 1984 niet zouden hebben plaatsgevonden indien het beproevingsverslag van 11 november 1970 wél tot maatregelen had geleid.

Vervolgens worden, in paragraaf 7., de maatregelen besproken die zijn getroffen naar aanleiding van de ongevallen in 1983 en 1984. Voorts bevat paragraaf 7. het oordeel van de Nationale ombudsman over de handhaving van de AP-23 mijn in de arsenalen van Defensie.

Tenslotte wordt, in paragraaf 8., ingegaan op het feit dat Defensie de AP-23 mijnen te koop heeft aangeboden aan derden.

2. De problemen bij de ontwikkeling van de AP-23 mijn en de bijna-ongevallen met de AP-23 mijn

2.1. Tijdens de ontwikkeling van de AP-23 mijn (onder meer bij fabricage- en afnameproeven) bleek dat deze mijn niet altijd/niet onder alle omstandigheden naar behoren functioneerde. Er werden verschillende (technische) problemen geconstateerd. Deze varieerden van losse onderdelen, lekkende mijnen en weigeringen van het slaghoedje tot een ernstige constructiefout, waardoor een levensgevaarlijke situatie ontstond.

Deze levensgevaarlijke situatie deed zich voor rond oktober/november 1968, bij de demontage van een AP-23 mijn uit lot AI 68-1 (de op 25 september 1968 opgeleverde tweede proefserie van de AP-23 mijn). Er was tot demontage van de mijnen uit dit lot besloten omdat een bepaald onderdeel van de mijn diende te worden vervangen in verband met corrosie. De mijnen bleken echter niet demontabel te zijn, en konden bij demontage

ontploffen. Om dit probleem en de andere tot op dat moment geconstateerde problemen op te lossen, werd in de constructie van de mijn een aantal wijzigingen aangebracht.

2.2. Bij fabricage- en afnameproeven van lot AI 68-1 werd tevens geconstateerd dat de bewegingsvrijheid van de hefboom van de ontsteker (het onderdeel van de mijn waarmee deze tot ontploffing wordt gebracht) soms werd gehinderd door de opsluitschroef. Naar aanleiding daarvan werd eveneens besloten tot een constructiewijziging, te weten inkorting van de opsluitschroef. Deze modificatie werd ingevoerd met ingang van lot AI 69-1.

2.3. Vóór de oplevering van lot AI 69-1 was echter nog een serie AP-23 mijnen opgeleverd, te weten lot AI 68-2. In feite was dit de derde proefserie van de AP-23 mijn. Bij de productie van lot AI 68-2 werd gebruik gemaakt van een groot aantal ontstekers die al vóór de productie van lot AI 68-2 gereed waren. Bij deze ontstekers was de hiervoor bedoelde modificatie (inkorting van de opsluitschroef) nog niet toegepast. Niettemin werd lot AI 68-2 goedgekeurd en opgenomen in de landsvoorraad.

De Minister deelde in het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman mee dat de beperking van de beweging van de hefboom door de hoge opsluitschroef destijds blijkbaar niet was gezien als iets dat aan opname van het lot in de voorraad in de weg stond. Aan verlaging van de opsluitschroef zou niet een aanmerkelijk veiligheidsbelang zijn gehecht.

2.4. Zoals hiervoor onder 2.1. al is aangegeven, waren de mijnen uit lot AI 68-1 niet demonstabel. Daardoor konden de gecorrodeerde onderdelen niet worden vervangen. Dit was aanvankelijk aanleiding om lot AI 68-1 af te keuren. De reden van afkeuring lag echter niet in een productiefout, maar in een constructiefout. Daarom werd de afkeuring later omgezet in een "goedkeuring". Daarbij kregen de mijnen de code R-59, hetgeen inhield dat zij dienden te worden vernietigd.

2.5. De vernietiging van de mijnen van lot AI 68-1, door de Explosieven Opruimingsdienst (EOD), gebeurde door de mijnen stuk voor stuk af te zetten. Daarbij weigerde een groot aantal mijnen. Ook op 28 januari 1970 weigerde een mijn. Na een ruime wachttijd (in de rapportages wordt zowel gesproken van 18 minuten als van 31 of 32 minuten) naderden twee onderofficieren de mijn, met de bedoeling om deze op veilig ("safe") te stellen. Terwijl zij de mijn naderden, ontplofte deze alsnog. De twee onderofficieren konden tijdig dekking vinden.

3. Het beproevingsverslag van 11 november 1970

3.1. Naar aanleiding van het incident van 28 januari 1970 en het grote aantal weigeringen bij de vernietiging van lot AI 68-1 voerde de Munitie Onderzoekingsdienst (MOD), in opdracht van de Materieel Voorzieningsafdeling 4 (MVA-4), een algehele controle uit op de veiligheid en gebruiksvaardigheid van de AP-23 mijn. Voor deze controle werden mijnen uit lot AI 69-4

gebruikt. De MOD stelde naar aanleiding van deze controle een beproevingsverslag op, dat werd gedateerd op 11 november 1970 (zie **BEVINDINGEN** onder B.1.10.).

3.2. De MOD gaf in het beproevingsverslag van 11 november 1970 onder meer aan dat de mogelijkheid dat een ontsteker waarvan de hefboom is omgetrokken pas na verloop van tijd onder invloed van relatief zwakke krachten functioneert, al uitgebreid was onderzocht door een medewerker van de Artillerie Inrichtingen (AI). De MOD merkte op dat het deze medewerker daarbij was gebleken dat de slagpinveer van de ontsteker zeer wel in een labiel evenwicht (de zogenaamde S-stand) was te brengen. In het bijzonder bij mijnen waarbij de opsluitschroef nog niet was verlaagd (lot AI 68-2), kon de slagpinveer gemakkelijk in deze S-stand blijven staan. Een zeer lichte schok was daarna voldoende om de ontsteker te doen functioneren. Verder wees de MOD erop dat de slagpinveer tevens in de S-stand kon worden gebracht indien de hefboom werd getrokken in de richting van de veiligheidshendel (waarmee de mijn van safe op armed kan worden gezet) en bij gebruik van de mijn bij lage temperaturen.

De MOD gaf aan dat gezien de mogelijkheid dat de slagpinveer zich in de S-stand bevond (hetgeen van buitenaf niet was waar te nemen), bij beproevingen weigeraars steeds van afstand moesten worden vernietigd.

4. Het uitblijven van maatregelen naar aanleiding van het beproevingsverslag van 11 november 1970

4.1. Het hoofd van het Bureau Technische Uitvoeringen en Keuringen (TU&K) van MVA-4 werd door het beproevingsverslag van 11 november 1970 geïnformeerd over de bevindingen van het onderzoek van de MOD. Uit de processen-verbaal van verhoor die waren gevoegd bij proces-verbaal nr. P 4/85 van de Koninklijke marechaussee (zie **BEVINDINGEN** onder D.1.11.) komt naar voren dat het de verantwoordelijkheid was van Bureau TU&K om maatregelen te treffen naar aanleiding van het beproevingsverslag van 11 november 1970 en de daarin opgenomen aanbeveling om weigeraars steeds van afstand te vernietigen.

4.2. Vaststaat dat het beproevingsverslag van 11 november 1970 Bureau TU&K niet tot enige maatregel heeft gebracht.

De Minister van Defensie heeft, in zijn antwoord van 22 augustus 1997 op een aantal kamervragen (zie **BEVINDINGEN** onder E.3.2.) en in het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman, als mogelijke oorzaken van het niet treffen van maatregelen door Bureau TU&K genoemd: het vertrek op een gewichtig moment (begin 1971) van een functionaris die een belangrijke rol speelde bij de afdoening van het beproevingsverslag en die zijn werkzaamheden niet had kunnen overdragen omdat zijn opvolger nog niet was benoemd, overbelasting van het munitietechnisch personeel, onvoldoende dossiervorming en onvoldoende gestructureerde kwaliteitsbewaking.

4.3. Van Defensie wordt en mag worden verwacht dat zij de veiligheidsrisico's die aan het werken met wapens en munitie zijn verbonden zoveel mogelijk beperkt. Aldus bezien, had het beproevingsverslag hoe dan ook aanleiding moeten geven tot het treffen van maatregelen in het belang van de veiligheid. De door de Minister van Defensie genoemde oorzaken van het uitblijven van dergelijke maatregelen zijn van interne aard. Zij kunnen op geen enkele wijze rechtvaardigen dat het beproevingsverslag van 11 november 1970 niet heeft geleid tot maatregelen.

5. De maatregelen die naar aanleiding van het beproevingsverslag van 11 november 1970 hadden moeten worden genomen

5.1. De Minister van Defensie deelde in het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman mee dat als eerste maatregel na het bekend worden van de mogelijkheid van het optreden van de S-stand de AP-23 mijn had moeten worden geblokkeerd. Aangezien, zoals de Minister ook aangaf, uit het beproevingsverslag van 11 november 1970 bleek dat de S-stand niet alleen kon optreden bij lot AI 68-2, maar bij alle AP-23 mijnen, had een dergelijke blokkeringsmaatregel zich moeten uitstrekken tot alle AP-23 mijnen.

5.2. De Minister gaf aan dat vervolgens - na het blokkeren van de AP-23 mijn - drie alternatieven zouden hebben opengestaan, te weten modificatie, vervanging of vernietiging van de AP-23 mijn.

Defensie heeft in 1985, na het ongeval in 1984, gekozen voor modificatie van de AP-23 mijn. Deze keuze werd ingegeven door het feit dat er op dat moment geen vervanger voor de AP-23 mijn beschikbaar was (een vervanger kwam pas in 1993 beschikbaar), terwijl de mijn nog wel voorzag in een operationele behoefte.

Aangenomen moet worden dat deze situatie in 1970 niet anders is geweest. Aannemelijk is dan ook dat, indien destijds wel consequenties zouden zijn verbonden aan het beproevingsverslag van 11 november 1970, ook toen al zou zijn gekozen voor modificatie van de AP-23 mijn.

5.3. Verder had Defensie, zolang de ongemodificeerde AP-23 mijn nog in de landsvoorraad was opgenomen, in voorschriften, bijsluiters en opleidingen aandacht moeten besteden aan de mogelijkheid van het optreden van de S-stand en, onder meer bij beproevingen, adequate veiligheidsmaatregelen moeten treffen. De Minister heeft daar in het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman terecht op gewezen.

6. De ongevallen in 1983 en 1984

6.1. Zoals hiervoor, onder 4.2., al is aangegeven, heeft het beproevingsverslag van 11 november 1970 niet tot enige maatregel geleid. De Nationale ombudsman staat nu voor de beantwoording van de vraag of de ongevallen in 1983 en in 1984 niet zouden hebben plaatsgevonden indien het beproevingsverslag van 11 november 1970 wél tot maatregelen had geleid.

6.2. Het eerste ongeval vond plaats op 18 juli 1983. In een leslokaal van de legerplaats bij Oldebroek, deel uitmakende van het Artillerie Schietkamp te 't Harde, gemeente Elburg, explodeerde een AP-23 mijn (lot AI 68-2). Door dit ongeval kwamen zeven militairen om het leven en raakten negen militairen gewond.

Op grond van het onderzoek naar de toedracht van het ongeval dat de Koninklijke marechaussee direct na het ongeval had ingesteld, liet de Minister van Defensie op 28 juli 1983 aan de Tweede Kamer weten dat het ongeval was veroorzaakt doordat een instructieles was gegeven met scherpe mijnen, terwijl dit met instructiemodellen had moeten gebeuren. Hij gaf aan dat abusievelijk scherpe mijnen in een leslokaal waren terechtgekomen, als gevolg van een reeks van menselijke fouten, die waren gemaakt over een periode van negen jaren.

6.3. Volgens de Minister had het ongeval in 1983 ook kunnen zijn gebeurd indien de AP-23 mijn in 1970, naar aanleiding van het beproevingsverslag van 11 november 1970, zou zijn geblokkeerd (zie onder meer de brief van de Minister van Defensie aan de ouders van één van de bij het ongeval omgekomen militairen van 20 november 1997; **BEVINDINGEN** onder E.3.6.). Hij wees erop dat ook in dat geval de noodzaak van instructie voor gebruik van de mijn in oorlogstijd zou zijn blijven bestaan. Het laten ombouwen van een scherpe mijn tot een instructiemijn zou ook dan - met autorisatie - nog altijd mogelijk zijn geweest.

6.4. Niet kan met zekerheid worden gesteld dat het standpunt van de Minister van Defensie, dat het ongeval in 1983 ook had kunnen gebeuren indien de AP-23 mijn direct in 1970 zou zijn geblokkeerd, niet juist is. Aannemelijk is dit standpunt echter niet. Immers, het is niet waarschijnlijk dat, indien de AP-23 mijn in 1970 zou zijn geblokkeerd, vervolgens autorisatie zou zijn verleend voor het ombouwen van een scherpe AP-23 mijn tot een instructiemodel.

Op dit punt is van belang dat het gebruik van een instructiemodel van de AP-23 mijn voor het geven van instructie niet noodzakelijk was. Dit kan onder meer worden afgeleid uit het feit dat tot 1983 instructie is gegeven zonder gebruik te maken van instructiemodellen (zie **BEVINDINGEN** onder C.1.5. en C.1.6.). Bovendien kon voor instructiedoeleinden gebruik worden gemaakt van instructiemodellen van de AP-28 oefenmijn. Dit gebeurde onder meer op de Koninklijke Militaire School (zie **BEVINDINGEN** onder C.1.7.). De drie instructiemodellen die in juni 1983 door 566 Munitie Renovatie compagnie aan het Artillerie Schietkamp zijn aangeboden, en die later zijn verwisseld met onder meer twee scherpe AP-23 mijnen, betroffen overigens ook modellen van de AP-28 oefenmijn (zie proces-verbaal nr. P 842/1983, onder schema C; **BEVINDINGEN** onder C.1.3.).

Uit het vorenstaande volgt dat, indien de AP-23 mijn in 1970 zou zijn geblokkeerd, weliswaar de noodzaak tot instructie zou zijn blijven bestaan, maar dat het dan niet nodig zou zijn geweest om voor die instructie een instructiemodel van de AP-23 mijn te gebruiken. Gelet hierop en op de extra veiligheidsrisico's die aan het werken met de AP-23 mijn waren verbonden, is het niet waarschijnlijk dat, indien de AP-23 mijn in 1970 zou zijn geblokkeerd, vervolgens autorisatie zou zijn verleend voor het ombouwen van een scherpe AP-23 mijn tot een instructiemodel.

Mocht niettemin wel autorisatie zijn verleend voor het ombouwen van een scherpe AP-23 mijn tot een instructiemodel, dan is aannemelijk dat alle betrokkenen bij de confrontatie met zo'n AP-23 mijn alerter zouden zijn geweest. Immers, door de blokkering zou voor iedereen duidelijk zijn geweest dat aan het werken met de AP-23 mijn aanmerkelijke veiligheidsrisico's waren verbonden. Niet waarschijnlijk is dat zich dan een zelfde opeenstapeling van fouten zou hebben voorgedaan zoals die nu is voorafgegaan aan het ongeval op 18 juli 1983.

Gezien het vorenstaande moet worden geoordeeld dat het niet aannemelijk is dat het ongeval in 1983 ook had plaatsgevonden indien naar aanleiding van het beproevingsverslag van 11 november 1970 direct de hiervoor, in overweging II.5., bedoelde maatregelen zouden zijn genomen.

6.5. Zoals hiervoor, onder I.1., al is aangegeven, heeft de Minister van Defensie ten aanzien van het ongeval op 14 september 1984, waarbij tijdens een periodiek onderzoek van de AP-23 mijn de beproevingsleider om het leven kwam, in 1997, twaalfeneenhalf jaar na het ongeval, erkend dat aannemelijk is dat het ongeval niet zou hebben plaatsgevonden indien Defensie na het verschijnen van het beproevingsverslag van 11 november 1970 de juiste maatregelen zou hebben getroffen.

De Nationale ombudsman deelt dit standpunt.

7. De maatregelen die zijn getroffen na de ongevallen in 1983 en 1984

7.1. Na het ongeval op 14 juli 1983 zijn diverse maatregelen getroffen. Deze waren primair gericht op het voorkomen van verwisseling van scherpe munitie met instructiemunitie.

Een andere maatregel hield in dat er tot nadere aankondiging geen enkele handeling mocht worden verricht met de AP-23 mijn (exercitie dan wel scherp).

De Minister van Defensie deelde in het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman mee dat deze blokkering inhield dat slechts met uitdrukkelijke autorisatie over scherpe mijnen danwel exercitiemijnen AP-23 kon worden beschikt. Hij gaf aan dat de blokkering van de AP-23 mijn na het ongeval in 1983 nooit volledig is opgeheven.

Naast de blokkering na het ongeval in 1983 zijn echter geen verdere maatregelen getroffen, zoals met name modificatie, vervanging of vernietiging van de AP-23 mijn. Dit is te wijten aan het feit dat Defensie na het ongeval in 1983 niet een onderzoek heeft ingesteld naar de technische staat van de AP-23 mijn. Daardoor zijn de mogelijkheid van het optreden van de S-stand en de maatregelen die naar aanleiding daarvan hadden moeten worden genomen in 1983 niet aan de orde geweest.

Zoals hierna, onder III.2.1.2., zal worden aangegeven, is Defensie naar aanleiding van het ongeval in 1983 ten onrechte niet ook overgegaan tot het instellen van een onderzoek naar de technische staat van de AP-23 mijn. Aangenomen moet worden dat indien Defensie dit toen wél had gedaan, opnieuw (na het beproevingsverslag uit 1970) de mogelijkheid zou zijn onderkend van het optreden van de S-stand, en wel voordat het ongeval van 14 september 1984 gebeurde (zie hierna onder III.2.1.3.).

7.2. Overigens betekende de blokkering dat voor het uitvoeren van periodiek onderzoek een uitdrukkelijke opdracht/autorisatie van MVA-4 nodig was. De na het ongeval in 1983 ingestelde blokkering van de AP-23 mijn is nooit volledig opgeheven. Dit betekent dat voor het periodiek onderzoek van de AP-23 mijn steeds de eis gold van een uitdrukkelijke opdracht/autorisatie van MVA-4.

Vaststaat dat periodiek onderzoek van de AP-23 mijn door MVA-4 was gepland voor 1980 en dat een deel van het periodiek onderzoek (het statische PO) al in 1982 had plaatsgevonden. De opdracht van MVA-4 voor het periodiek onderzoek dateerde derhalve al van vóór de hiervoor bedoelde blokkering van de AP-23 mijn in 1983. Uit het verslag van de op 30 maart 1984 gehouden "probleem inventariserende vergadering" met betrekking tot periodiek onderzoek blijkt dat MVA-4 van mening was dat was achterhaald dat er geen handelingen aan de AP-23 mijn mochten worden verricht (zie **BEVINDINGEN** onder D.1.2.). Aangenomen moet dan ook worden dat de voortgang van het periodiek onderzoek de instemming had van MVA-4.

7.3. Na het ongeval op 14 september 1984 werd gebruik van de AP-23 mijn wederom geblokkeerd. Verder werd toen besloten tot modificatie van de ontsteker van de mijn. Dit gebeurde omdat toen alsnog de mogelijkheid van het optreden van de S-stand was onderkend (zie proces-verbaal nr. P 4/85; **BEVINDINGEN** onder D.1.10., en de rapportages van het technisch onderzoek; **BEVINDINGEN** onder D.1.15.). Het duurde echter nog tot juni 1990 (nadat het modificatieprogramma al was gestaakt) alvorens in voorschriften en bijsluiters werd gewaarschuwd voor de mogelijkheid van het optreden van de S-stand.

Zoals de Minister in het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman heeft laten weten, had, zolang de ongemodificeerde mijn nog in het bestand was, in voorschriften, bijsluiters en opleidingen aandacht aan het manco van de mijn moeten worden besteed. Dat dit niet direct na het ongeval in 1984 is gebeurd, maar pas in juni 1990, is dan ook niet juist. Gelet op de operationele behoefte aan een AP-mijn en omdat destijds niet een vervanger beschikbaar was, ziet de Nationale ombudsman overigens geen reden tot kritiek op de na het ongeval in 1984 genomen beslissing om de ontsteker van de AP-23 mijn te modificeren, en niet alle AP-23 mijnen te vernietigen.

7.4. Gezien het vorenstaande is de Nationale ombudsman van oordeel dat het als een ernstige tekortkoming moet worden aangemerkt dat de AP-23 mijn tot medio 1990 ongemodificeerd in de arsenalen van Defensie is gehandhaafd, en zonder dat in voorschriften, bijsluiters en opleidingen bijzondere aandacht is besteed aan de veiligheidsrisico's die aan het werken met de AP-23 mijn waren verbonden en zonder het treffen van adequate veiligheidsmaatregelen, terwijl al in 1970 binnen de Defensie-organisatie bekend was geworden dat de slagpinveer van de ontsteker in een labiel evenwicht kon komen.

De onderzochte gedraging is op dit punt dan ook niet behoorlijk.

8. Het te koop aanbieden van de AP-23 mijn aan derden

8.1. In november 1991, na het beëindigen van het modificatieprogramma van de ontsteker van de AP-23 mijn en nadat was besloten om de AP-23 mijn in 1993 te vervangen, heeft Defensie 30.000 AP-23 mijnen opgenomen op een lijst met voor verkoop beschikbaar strategisch defensiematerieel. Op deze lijst was aangegeven dat de mijnen in 1994, dus na de voor 1993 geplande vervanging van de AP-23 mijn, beschikbaar zouden komen voor verkoop.

De Minister van Defensie deelde in het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman mee dat in december 1991/januari 1992 met deze lijst via de Nederlandse ambassades is gesondeerd of voor deze mijnen belangstelling bestond bij landen die vanuit wapen-exportbeleid aanvaardbaar waren. Hij gaf aan dat dit eind 1992 is herhaald in de vorm van een catalogus. In een bij deze catalogus gevoegd erratum was evenwel aangegeven dat de 30.000 te koop aangeboden AP-23 mijnen dienden te worden doorgehaald. Inmiddels was immers bepaald dat de AP-23 mijnen, in verband met de technische staat waarin zij verkeerden, niet voor verkoop of afstoting in aanmerking kwamen en zouden worden vernietigd (antwoord van de Staatssecretaris van Defensie van 14 oktober 1992 op kamervragen over de verkoop van de AP-23 mijnen; zie **BEVINDINGEN** onder G.1.5.).

Gelet hierop en op het feit dat aan de technische staat van de mijnen sinds de oplevering (in 1968-1970) niets was veranderd - het modificatieprogramma was al in mei 1990 zonder enig resultaat beëindigd - valt niet te begrijpen waarom Defensie de mijnen één jaar eerder, in 1991, wel geschikt heeft geacht voor verkoop. Geoordeeld moet dan ook worden dat het niet juist is dat Defensie nog eind 1991/begin 1992 30.000 AP-23 mijnen heeft opgenomen op een lijst met voor verkoop beschikbaar strategisch defensiematerieel en daarmee via de Nederlandse ambassades heeft gesondeerd of voor deze mijnen belangstelling bestond.

8.2. De Minister wees er verder op dat in april 1998 is gebleken dat in 1981 de producent van de AP-23 mijn 21 sets AP-23 mijnen van lot AI 68-2 had geleverd aan een inkoopbureau van de Amerikaanse marine (zie **BEVINDINGEN** onder G.1.1.). Deze mijnen waren door de Koninklijke Landmacht beschikbaar gesteld aan de producent van de AP-23 mijn. Uit de gegevens die de producent van de AP-23 mijn en het betrokken inkoopbureau van de Amerikaanse marine hebben verstrekt, blijkt dat het inkoopbureau pas in oktober 1998 is geïnformeerd over het manco van de AP-23 mijn. Dit is niet juist.

Defensie had al direct na het bekend worden in 1970 van de mogelijkheid van het optreden van de S-stand, en zeker na de ongevallen in 1983 en 1984, moeten nagaan of er AP-23 mijnen aan derden waren geleverd. Betrokkenen hadden vervolgens zo spoedig mogelijk moeten worden geïnformeerd over het manco van de AP-23 mijn.

8.3. Gezien het vorenstaande en gelet op hetgeen binnen de Defensie-organisatie bekend was omtrent de technische staat van de AP-23 mijn moet worden geoordeeld dat het Ministerie van Defensie onjuist heeft gehandeld door de AP-23 mijnen te koop aan te bieden aan derden. In dit verband is verder van belang dat, zoals hiervoor onder 8.1. is weergegeven, de technische staat betekende dat de mijnen niet voor verkoop of afstoting in

aanmerking kwamen. Bovendien is het niet juist dat het Ministerie van Defensie het hiervoor onder 8.2. bedoelde inkoopbureau van de Amerikaanse marine niet al direct heeft geïnformeerd over de technische staat van de AP-23 mijn.

Ook op deze punten is de onderzochte gedraging niet behoorlijk.

III. De informatieverstrekking

1. Inleiding

In dit hoofdstuk komt de tweede gedraging die de Nationale ombudsman heeft onderzocht aan de orde: de informatieverstrekking door Defensie over de toedracht van de ongevallen in 1983 en in 1984. Daarbij wordt zowel ingegaan op de informatie die is verstrekt aan de nabestaanden en de overlevenden als op de informatieverstrekking door de Minister van Defensie aan de Tweede Kamer.

In paragraaf 2 (de informatieverstrekking over de toedracht van het ongeval in 1983) wordt met name ingegaan op de informatieverstrekking op het punt van het manco van de AP-23 mijn en het eventueel aanwezige verband tussen dit manco en het ongeval in 1983. Aangezien de informatieverstrekking aan de nabestaanden en overlevenden en die aan Tweede Kamer in grote lijnen gelijk zijn, worden beide vormen van informatieverstrekking behandeld in dezelfde paragraaf.

Bij de informatieverstrekking over de toedracht van het ongeval in 1984 (paragraaf 3) wordt wel een splitsing gemaakt, tussen de informatie die is verstrekt aan de weduwe van de beproevingsleider (paragraaf 3.3.) en die aan de Tweede Kamer (paragraaf 3.4.). Bovendien wordt ingegaan op de informatieverstrekking aan het Algemeen burgerlijk pensioenfonds en aan de officier van justitie te Zwolle (paragraaf 3.5.). Voorafgaand aan de behandeling van de informatieverstrekking komt, in paragraaf 3.2., de toedracht van het ongeval aan de orde.

2. Het ongeval op 18 juli 1983

2.1. Het onderzoek van de Koninklijke marechaussee

2.1.1. Direct na het ongeval op 18 juli 1983 heeft de Koninklijke marechaussee een onderzoek ingesteld. Uit het onderzoek op de plaats van het ongeval bleek dat de instructeur, in plaats van een kist met instructiemodellen, de beschikking had gehad over een kist met daarin twee AP-23 mijnen (scherp) en één groen geverfde oefenmortiermijn AP 28 zonder merktekens. Het onderzoek van de Koninklijke marechaussee richtte zich vervolgens met name op de vraag hoe het mogelijk was geweest dat een scherpe AP-23 mijn in een instructielokaal terecht was gekomen en daar was gebruikt als instructiemodel. Het onderzoek heeft zich echter niet uitgestrekt tot de technische staat van de ontplofte mijn. De Minister van Defensie gaf in het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman aan dat dit niet was gebeurd omdat er geen redenen waren geweest om aan te nemen dat het ongeval in 1983 een technische oorzaak had gehad.

2.1.2. Vaststaat dat de verwisseling van een instructiemijn met een scherpe mijn de hoofdoorzaak was van het ongeval in 1983. Immers, indien deze verwisseling niet had plaatsgevonden, dan was het ongeval niet gebeurd. In zoverre was deze verwisseling een noodza-

kelijke voorwaarde voor het ongeval. Daarmee is echter niet tevens gezegd dat zij ook een voldoende voorwaarde was om dat ongeval te doen gebeuren. In dat verband diende ook aandacht te worden besteed aan enerzijds de technische staat van de ontplofte mijn, en aan anderzijds de wijze waarop de instructeur de mijn had gehanteerd. Wat betreft dat laatste was de stand van de veiligheidshendel van belang, alsmede het aantal keren dat de hefboom was bewogen, de kracht waarmee dat was gebeurd en de richting waarin de hefboom was bewogen.

Het voorgaande betekent dat niet zonder meer, en op voorhand, viel uit te sluiten dat de technische staat van de ontplofte mijn op enigerlei wijze van belang was geweest als factor die het ongeval (mede) had veroorzaakt (zie daarover hierna § 2.2.). In dit verband wordt erop gewezen dat al vrij snel na het ongeval sprake was van een aanwijzing dat er misschien iets niet in orde was geweest met de ontplofte mijn. Uit de verklaringen die de Koninklijke marechaussee op 19 juli 1983 heeft afgenomen van een aantal van de militairen die tijdens het ongeval in het leslokaal aanwezig waren, bleek immers dat de instructeur de hefboom van de mijn (die dient om de mijn tot ontploffing te brengen) verschillende malen (drie tot vier keer) heeft bewogen alvorens de mijn ontplofte. Een mijn die technisch in orde is, behoort te exploderen zodra, en alleen wanneer de hefboom met voldoende kracht wordt bewogen. De hiervoor bedoelde verklaringen gaven geen uitsluitsel over de kracht waarmee de instructeur de hefboom had bewogen. Gelet daarop, viel niet uit te sluiten dat de ontplofte mijn in technisch opzicht niet deugdelijk was. Daaraan doet niet af dat één van de militairen heeft aangegeven dat de instructeur de hefboom de laatste maal krachtig heeft bewogen. Daarmee was immers niet gezegd dat de instructeur de hefboom de eerste maal niet had bewogen met een zodanige kracht dat deze een mijn die technisch in orde was tot ontploffing kon brengen.

Vanuit een oogpunt van zorgvuldigheid had daarom ook een onderzoek moeten worden ingesteld naar de technische staat van de ontplofte mijn. Dit geldt temeer gezien de omvang van de ramp, en het grote belang van de nabestaanden en overlevenden om zo volledig mogelijk te worden geïnformeerd over alle (mogelijke) aspecten van het ongeval.

Dat het onderzoek na het ongeval in 1983 niet toereikend is geweest, blijkt overigens alleen al uit het feit dat ruim een jaar daarna (namelijk ná het ongeval in 1984) alsnog informatie boven water is gekomen over de technische problemen (met name de mogelijkheid van het optreden van de S-stand) met de AP-23 mijn zoals die in het verleden al waren geconstateerd (zie proces-verbaal nr. P 4/85; **BEVINDINGEN** onder D.1.10., en de rapportages van het technisch onderzoek; **BEVINDINGEN** onder D.1.15.).

2.1.3. Aannemelijk is dat wanneer ook een onderzoek zou zijn ingesteld naar de technische staat van de ontplofte mijn (een AP-23 mijn uit lot Al 68-2), daarin de mogelijkheid van het optreden van de S-stand - welke mogelijkheid zich met name voordeed bij mijnen van lot Al 68-2 - naar voren zou zijn gekomen. Zo'n onderzoek had zich immers dienen uit te strekken tot die afdelingen binnen Defensie die kennis droegen van de technische staat van de AP-23 mijn, zoals MVA-4 en MBA-1. Vaststaat dat de mogelijkheid van het optreden van de

S-stand bij verschillende medewerkers van deze afdelingen bekend was (zie onder meer proces-verbaal nr. P 4/85; **BEVINDINGEN** onder D.1.10., en de daarbij gevoegde processen-verbaal van verhoor; **BEVINDINGEN** onder D.1.11.).

2.2. Het ongeval in 1983 en de mogelijkheid van het optreden van de S-stand

2.2.1. Zoals in 2.1.2. is aangegeven, betekent de conclusie over de verwisseling van een instructiemijn met een scherpe mijn niet dat het ongeval in 1983 niet tevens kan worden toegeschreven aan het manco van de AP-23 mijn (de S-stand). Voor het verkrijgen van uitsluitel op dit punt, moet onder meer duidelijk zijn welke handelingen de instructeur precies met de mijn heeft verricht. Immers, indien de instructeur de mijn door het omzetten van de veiligheidshendel op armed heeft gezet en vervolgens de hefboom, waarmee de mijn tot ontploffing wordt gebracht, voldoende krachtig heeft bewogen, zou iedere scherpe mijn die technisch in orde was direct zijn ontploft.

2.2.2. Uit de verklaringen die de Koninklijke marechaussee heeft afgenomen van een aantal militairen die tijdens het ongeval in het leslokaal aanwezig waren, blijkt dat slechts één van hen duidelijk heeft verklaard dat de instructeur de mijn op armed had gezet alvorens de hefboom te bewegen ("Ik zag dat hij door een pal op de mijn om te zetten, de mijn op scherp zette"). De andere verklaringen zijn op dit punt minder stellig. Deze verklaringen hielden in dat:

- de instructeur een bepaald klipje anders had gezet;
- de instructeur op de mijn een pal had verzet;
- betrokkene dacht dat de instructeur de pal van safe naar armed had verschoven;
- de instructeur een pal had verzet;
- de instructeur had gedemonstreerd hoe je de mijn op scherp moest stellen, dat hij de hendel op en neer had bewogen en had gezegd dat je hem zo op scherp stelde.

Drie van de hiervoor bedoelde militairen verklaarden echter tevens dat de instructeur, vóórdat hij de veiligheidshendel had verzet, al had geprobeerd de hefboom te bewegen. Dit ging echter niet, of maar in beperkte mate. Na het verzetten van de veiligheidshendel kon de hefboom wel volledig worden bewogen. Deze verklaringen wijzen er onder meer op dat de veiligheidsinrichting van de mijn goed werkte. Deze is namelijk onder meer zo geconstrueerd dat de hefboom nauwelijks kan worden bewogen indien de veiligheidshendel op safe staat. Pas na het verzetten van de veiligheidshendel op armed kan de hefboom voldoende worden bewogen om de mijn tot ontploffing te brengen.

Gezien het vorenstaande en gelet op het feit dat de instructeur het aan de veiligheidshendel bevestigde zegelloodje heeft verwijderd - dit was alleen nodig indien de instructeur de mijn op armed wilde zetten - is aannemelijk dat de instructeur toen het hem niet goed lukte om de hefboom te bewegen terwijl de veiligheidshendel in de safe stand stond, de veiligheidshendel op armed heeft gezet, waarna hij de hefboom opnieuw heeft bewogen.

2.2.3. Aan hetgeen hiervoor onder 2.2.2. is aangegeven, doet niet af dat overlevende S. (zie **BEVINDINGEN** onder H.2.) in het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman

heeft verklaard er zeker van te zijn dat de veiligheidshendel van de mijn op het moment van de ontploffing op safe stond. Immers, één dag na het ongeval heeft hij tegenover de Koninklijke marechaussee verklaard dat hij dacht dat de wachtmeester de veiligheidshendel van safe naar armed had verschoven. Bovendien wijst, zoals hiervoor onder 2.2.2. is aangegeven, de overige informatie erop dat de veiligheidshendel op het moment van de ontploffing op armed stond.

2.2.4. Op dit punt is verder het volgende van belang.

Uit het door de instructeur met de hand geschreven lesprogramma voor het vak Mijnen (zie bijlage 6) blijkt dat hij wist dat hij voor de les Mijnen en valstrikken kon beschikken over instructiemodellen van de AP-28 oefenmijn. De AP-28 oefenmijn is blauw met witte merken. Verder heeft de AP-28 oefenmijn aan de bovenzijde vier ingeboorde gaten. Instructiemodellen zijn bovendien voorzien van een ingeslagen O opgevuld met rode verf. Instructiemodellen van de AP-28 oefenmijn behoren dus blauw te zijn met: witte merken, aan de bovenzijde vier ingeboorde gaten en een ingeslagen O opgevuld met rode verf.

De drie mijnen die na het ongeval in het leslokaal zijn aangetroffen, waren groen. Twee van deze mijnen waren voorzien van gele merken. Eén mijn was in het geheel niet voorzien van merken, maar had aan de bovenzijde wel vier ingeboorde gaten. Géén van de mijnen was voorzien van een ingeslagen O opgevuld met rode verf. De eerste twee mijnen kwamen derhalve qua uiterlijk overeen met (scherpe) AP-23 mijnen. De andere mijn betrof een formeel niet bestaande modificatie van de AP-28 oefenmijn. AP-28 oefenmijnen die niet meer konden worden gerenoveerd, werden gebruikt als exercitiemodel. Daartoe werd de mijn voorzien van een groene kleur en de in wit aangebrachte letters "EXC". Dit laatste was bij de in het leslokaal aangetroffen AP-28 oefenmijn echter nog niet gebeurd.

2.2.5. Uit het door de instructeur met de hand geschreven lesprogramma blijkt verder dat de instructeur wist dat de groene kleur van een mijn erop duidde dat deze mijn scherp was. Uit de verklaringen die de Koninklijke marechaussee heeft afgenomen van een aantal militairen die tijdens het ongeval in het leslokaal aanwezig waren, blijkt dat de instructeur in de les ook aandacht heeft besteed aan het verschil in kleur tussen scherpe mijnen en oefenmijnen. Uit deze verklaringen blijkt voorts dat de instructeur, op vragen uit de klas over het feit dat de mijnen groen waren en in een groene kist zaten, heeft gewezen op de etiketten die op de kist waren bevestigd. Op deze etiketten stond de tekst "instructiemodellen".

2.2.6. Gezien hetgeen hiervoor onder 2.2.2. tot en met 2.2.5. is aangegeven, moet het er voor worden gehouden dat de instructeur er, ondanks het feit dat de mijnen groen waren, van is uitgegaan dat hij met instructiemodellen werkte. Het feit dat de mijnen waren aangeleverd ten behoeve van het geven van instructie zal de instructeur hebben gesterkt in deze opvatting. Aangezien de instructeur ervan uitging met instructiemodellen te maken te hebben, was er voor hem geen enkele reden om ervan af te zien de veiligheidshendel van de mijn op armed te zetten.

2.2.7. Dat de omgekomen instructeur vóór de les aantekeningen zou hebben gemaakt waaruit zou blijken dat hij er wel van op de hoogte was dat er in de kist twee scherpe mijnen zaten, zoals de advocaat van de ouders van één van de omgekomen militairen in zijn brief aan de Minister van Defensie van 29 januari 1998 (zie **BEVINDINGEN** onder E.3.9.) heeft aangegeven, is niet juist. De Minister heeft er in zijn antwoord aan deze advocaat van 10 maart 1998 (zie **BEVINDINGEN** onder E.3.10.) terecht op gewezen dat de bijlage bij proces-verbaal nr. P 842/1983 waarnaar de advocaat verwijst (zie bijlage 7) niet afkomstig is uit het leslokaal waarin het ongeval plaatsvond. Deze bijlage betrof het hoofdstuk "Mijnen" uit de syllabus van de Algemene Kader Opleiding en was gevoegd bij het proces-verbaal van verhoor van de adjudant programmering en coördinatie van de afdeling Opleidingszaken van het Artillerie Schietkamp Oldebroek.

2.2.8. Zoals hiervoor onder 2.2.2. is aangegeven, is aannemelijk dat de instructeur de mijn door het omzetten van de veiligheidshendel op armed heeft gezet en vervolgens de hefboom, waarmee de mijn tot ontploffing wordt gebracht, heeft bewogen.

Uit de verklaringen die de Koninklijke marechaussee heeft afgenomen van de militairen die tijdens het ongeval in het leslokaal aanwezig waren, blijkt dat de instructeur de hefboom van de mijn verschillende malen (drie tot vier keer) heeft bewogen alvorens de mijn ontplofte. Bovendien blijkt uit deze verklaringen dat hij de hefboom in diverse richtingen heeft bewogen.

2.2.9. Vaststaat dat bij AP-23 mijnen de kans toeneemt dat de slagpinveer in de S-stand komt indien de hefboom in de richting van de veiligheidshendel wordt getrokken en bovendien, bij mijnen uit lot AI 68-2, indien de hefboom in de richting van de opsluitschroef wordt getrokken.

Verder is voor het functioneren van de AP-23 mijn de kracht van belang waarmee de hefboom wordt bewogen. Een AP-23 mijn die technisch volkomen in orde is, behoort pas te functioneren wanneer de hefboom wordt bewogen met een kracht van minimaal vier kilogram (aldus het voorschrift behorend bij de AP-23 mijn; zie bijlage 3). In het beproevingsverslag van 11 november 1970 is op basis van de resultaten van de destijds uitgevoerde beproevingen echter aangegeven dat deze kracht ligt tussen twee en vijf kilogram, en in het geval in de richting van de veiligheidshendel wordt getrokken tussen twee en zes kilogram. Tevens staat in het beproevingsverslag dat de kracht die nodig is voor het doen functioneren van de ontsteker in vele gevallen groter is dan vier kilogram.

2.2.10. Het is niet bekend welke kracht de instructeur heeft gebruikt toen hij de hefboom verschillende malen heeft bewogen. Uit één van de hiervoor bedoelde verklaringen is alleen bekend dat de instructeur de hefboom de laatste maal "krachtig" heeft bewogen. Bovendien is niet precies bekend welke kracht nodig is om de slagpinveer in de S-stand te brengen. Aangenomen moet echter worden dat deze kracht niet groter is dan de kracht die nodig is om de mijn te laten functioneren (deze kracht ligt tussen twee en zes kilogram).

2.2.11. Gezien het feit dat de instructeur de hefboom verschillende malen, in verschillende richtingen, heeft bewogen alvorens de mijn is ontploft, en omdat niet bekend is met welke kracht de instructeur de hefboom heeft bewogen, kan niet volstrekt worden uitgesloten dat de slagpinveer van de in het leslokaal ontplofte mijn, als gevolg van het manco van dit type mijn, zich direct vóór de ontploffing in een labiel evenwicht (de S-stand) heeft bevonden. Dit zou het gevolg kunnen zijn geweest van eerdere bewegingen van de hefboom. Als gevolg van de S-stand zou dan de laatste beweging van de hefboom fataal kunnen zijn geweest, ook als die beweging met geringere kracht zou zijn uitgevoerd dan de kracht die nodig is om een mijn te doen ontploffen die technisch wel goed in orde is.

Niet met zekerheid kan worden gesteld dat de mijn in elk geval zou zijn ontploft indien zij technisch volkomen in orde zou zijn geweest. In dat geval had de mijn pas mogen functioneren nadat de hefboom met een kracht van minimaal vier kilogram was bewogen. Weliswaar heeft één van de betrokken militairen aangegeven dat de instructeur de hefboom de laatste maal krachtig heeft bewogen. Daarmee is echter niet gezegd dat deze beweging op zich voldoende krachtig was om een mijn te doen ontploffen die technisch geheel in orde was, dus ongeacht een eventuele S-stand van de slagpinveer.

2.3. De door de Minister verstrekte informatie

2.3.1. De Minister van Defensie informeerde de Tweede Kamer bij brieven van 28 juli 1983, 20 oktober 1983 en 6 februari 1984 over de toedracht van het ongeval op 18 juli 1983. Hij stuurde aan de nabestaanden en overlevenden van het ongeval kopieën van deze brieven.

2.3.2. De Minister gaf in de hiervoor onder 2.3.1. genoemde brieven als oorzaak van het ongeval op 18 juli 1983 aan dat er een instructieles was gegeven met scherpe mijnen, terwijl dit met instructiemodellen had moeten gebeuren. De Minister baseerde dit standpunt op proces-verbaal nr. P 842/1983 van de Koninklijke marechaussee.

2.3.3. Naar aanleiding van kamervragen liet de Minister op 13 december 1990 aan de Tweede Kamer weten dat het ongeval in 1983 van geheel andere aard was dan het ongeval in 1984, en geen verband hield met de kwaliteit van de AP-23 mijn (zie **BEVINDINGEN**, onder E.3.1.). In 1997 heeft de Minister naar de Tweede Kamer en naar de ouders van één van de omgekomen militairen herhaald dat het ongeval in 1983 geen verband hield met de afwijking aan de slagpinveer van de AP-23-mijn (zie **BEVINDINGEN** onder E.3.2., 3.3. en 3.6.). Volgens de Minister was door de handelingen van de instructeur een scherpe mijn van een ander type ook tot ontploffing gekomen. De verwisseling van een oefenmijn met een scherpe mijn was, aldus de Minister, de enige oorzaak van het ongeval in 1983.

2.3.4. Zoals hiervoor onder 2.1.2. is aangegeven, heeft Defensie na het ongeval in 1983 ten onrechte nagelaten om ook een onderzoek in te stellen naar de technische staat van de AP-23 mijn. Daardoor is in 1983 het manco van de AP-23 mijn niet (opnieuw) onderkend. Dit had tot gevolg dat de Minister toen geen standpunt heeft ingenomen ten aanzien van de

vraag of het ongeval wellicht mede was te wijten aan het manco van de AP-23 mijn. Echter, ook nadat de informatie omtrent het manco van de AP-23 mijn alsnog (weer) boven water was gekomen - na het ongeval op 14 september 1984 - heeft de Minister de nabestaanden en overlevenden van het ongeval in 1983 en de Tweede Kamer die informatie niet onmiddellijk verstrekt.

Daardoor kon het gebeuren dat de nabestaanden en overlevenden van het ongeval en de Tweede Kamer pas in 1997, vele jaren na het ongeval, alsnog, via de media, werden geconfronteerd met het manco van de AP-23 mijn. Het is begrijpelijk dat dit bij hen vervolgens de vraag heeft opgeroepen of de toedracht van het ongeval in 1983 zoals de Minister die destijds had gegeven wel juist was.

2.3.5. Uit hetgeen hiervoor onder 2.3.4. is aangegeven, volgt dat de informatie over de toedracht van het ongeval in 1983 die de Minister van Defensie in 1983/1984 aan de nabestaanden en overlevenden van het ongeval in 1983 en aan de Tweede Kamer heeft verstrekt niet volledig is geweest.

2.3.6. De Minister van Defensie heeft zowel de ouders van één van de bij het ongeval omgekomen militairen als de Tweede Kamer laten weten dat de enige oorzaak van het ongeval in 1983 de verwisseling was van een oefenmijn met een scherpe mijn. Hij heeft zich daarbij op het standpunt gesteld dat er geen verband was tussen het ongeval en het manco van de AP-23 mijn. Door de handelingen van de instructeur zou, aldus de Minister, een scherpe AP-23 die technisch volkomen in orde zou zijn geweest tot ontploffing zijn gekomen.

Hetgeen hiervoor onder 2.2. is aangegeven, betekent echter dat niet met volstrekte zekerheid kon en kan worden gesteld dat het ongeval in 1983 niet ook was te wijten aan het manco van de AP-23 mijn. Voor een zo stellige uitspraak over de oorzaak van het ongeval van 18 juli 1983 als de Minister die heeft gedaan, was daarom onvoldoende grond. In zoverre moet dan ook worden geoordeeld dat de informatie die de Minister van Defensie het hiervoor bedoelde ouderpaar en de Tweede Kamer heeft verstrekt de toets der kritiek niet kan doorstaan.

De onderzochte gedraging is op dit punt niet behoorlijk.

3. Het ongeval op 14 september 1984

3.1. De door de Minister verstrekte informatie

3.1.1. Na het ongeval op 14 september 1984 zijn in totaal drie onderzoeken ingesteld: twee onderzoeken door de Koninklijke marechaussee en één - technisch - onderzoek door MVA-4. Het Ministerie van Defensie stelde zich op basis van de resultaten van één van deze onderzoeken, neergelegd in proces-verbaal nr. P 4/85 van de Koninklijke marechaussee, op het standpunt dat de wijze van handelen van de beproevingsleider mede een oorzaak was

geweest van het ongeval. Op basis hiervan wees het Ministerie, voor het eerst in 1992 en ook later, in 1995 en 1996, iedere aansprakelijkheid voor het ongeval af.

3.1.2. De Minister van Defensie erkende in een brief aan de weduwe van de beproevingsleider van 27 maart 1997, twaalfeneenhalf jaar na het ongeval, alsnog dat Defensie wel aansprakelijk is voor het ongeval. Volgens de Minister was naar aanleiding van een verzoek van de weduwe van de beproevingsleider op grond van de Wet openbaarheid van bestuur (Wob) nieuwe informatie boven water gekomen, die aanleiding had gegeven tot een ander oordeel over de aansprakelijkheid. De Minister liet aan de weduwe van de beproevingsleider weten dat aannemelijk was dat haar echtgenoot geen ongeval zou zijn overkomen indien Defensie na het verschijnen van het beproevingsverslag van 11 november 1970 de juiste maatregelen zou hebben getroffen.

De door de Minister bedoelde "nieuwe informatie" betreft de notitie van het hoofd van MVA-4 met betrekking tot de inhoud van proces-verbaal nr. P 4/85 (notitie van 2 mei 1985) en het door het hoofd van MBA-1 daarop gegeven commentaar (zie **BEVINDINGEN** onder D.1.16. en D.1.17.).

3.1.3. Gezien het vorenstaande zal een oordeel moeten worden gegeven over de vraag of het Ministerie van Defensie zich in redelijkheid tot begin 1997 op het standpunt heeft kunnen stellen dat de wijze van handelen van de beproevingsleider mede een oorzaak was van het ongeval. Voor deze beoordeling is niet zozeer van belang of het standpunt van Defensie logisch houdbaar was. Immers, zonder de fataal gebleken handelwijze van de beproevingsleider zou de mijn vermoedelijk niet in zijn directe nabijheid zijn ontploft. In zoverre is deze handelwijze een noodzakelijke voorwaarde geweest voor de ontploffing. Van belang is echter of dit enkele gegeven voldoende is om, in termen van verantwoordelijkheid, het ongeval toe te rekenen aan de beproevingsleider, zodanig dat dit de afwijzing van aansprakelijkheid van Defensie voor het ongeval kon dragen.

3.2. De toedracht van het ongeval

3.2.1. Zoals hiervoor onder 3.1.1. al is aangegeven, zijn na het ongeval op 14 september 1984 in totaal drie onderzoeken ingesteld: twee onderzoeken door de Koninklijke marechaussee en één - technisch - onderzoek door MVA-4. Op 1 juli 1985 werd het laatste onderzoek afgerond.

MVA-4 gaf in haar eindrapport van 1 juli 1985 aan het hoogst waarschijnlijk te vinden dat het ongeval was veroorzaakt doordat de slagpinveer van de mijn na het omtrekken van de hefboom in de S-stand was komen te staan. Het beroeren van de veiligheidspal dan wel de hefboom had, aldus MVA-4, de mortiermijn vervolgens alsnog doen functioneren.

Uit het onderzoeksrapport van de Koninklijke marechaussee van 12 april 1985 (proces-verbaal nr. P 4/85) blijkt dat de mogelijkheid van het optreden van de S-stand al sinds 1970 bij Defensie bekend was. De MOD had op deze mogelijkheid gewezen in het beproevingsverslag van 11 november 1970 (zie hiervoor onder II.). De MOD had in dit beproevingsverslag onder meer aangegeven dat gezien de mogelijkheid dat de slagpinveer zich in de

S-stand bevond, bij beproevingen weigeraars steeds van afstand dienden te worden vernietigd. Uit proces-verbaal nr. P 4/85 blijkt dat Defensie niets heeft gedaan met deze aanbeveling. Zoals hiervoor onder II. al is aangegeven, gaat het hier om een nalatigheid die geheel voor rekening van Defensie komt.

Niettemin was de Minister van Defensie, op basis van hetgeen in proces-verbaal nr. P 4/85 is gesteld over de wijze van handelen van de beproevingsleider, geruime tijd van mening dat de wijze van handelen van de beproevingsleider mede een oorzaak was van het ongeval. Pas in 1997, op grond van de hiervoor onder 3.1.2. genoemde twee notities, kwam de Minister op dit standpunt terug.

3.2.2. Uit proces-verbaal nr. P 4/85 komt naar voren dat verschillende medewerkers van MBA-1 en MVA-4 al vóór het ongeval op 14 september 1984 kennis droegen van het feit dat de AP-23 mijn gevaarlijk was, en wisten dat weigeraars van afstand dienden te worden vernietigd. Het sub-hoofd van de beproevingsgroep munitie van MBA-1 liet aan de Koninklijke marechaussee weten dat hij dit medio 1984 aan de beproevingsleider had meegedeeld. Ook andere personen zouden dergelijke signalen aan de beproevingsleider hebben afgegeven.

3.2.3. Op dit punt is onder meer van belang dat de AP-23 mijn in de landsvoorraad van Defensie was opgenomen zonder dat uit voorschriften, bijsluiters of iets dergelijks bleek dat er veiligheidsrisico's waren verbonden aan het werken met de mijn. Ook in het voorschrift aan de hand waarvan het periodiek onderzoek plaatsvond, keuringsvoorschrift nr. G 12-23-21.17, was daarover niets opgenomen. Bovendien was het betreffende lot na de technische/visuele inspectie (het statische PO) vrijgegeven voor de springproeven (zie het tussentijds situatierapport van 18 september 1984; **BEVINDINGEN** onder D.1.3.). Zoals in het tussentijds situatierapport ook is aangegeven, mocht de beproevingsleider er dan ook van uitgaan dat de mijn technisch in goede staat verkeerde.

3.2.4. Op het punt van de waarschuwingen die zijn geuit tegenover de beproevingsleider is voorts van belang dat er in personeelstechnisch opzicht het nodige schortte aan de organisatie van MBA-1. Dit blijkt uit de bij proces-verbaal nr. P 4/85 gevoegde processen-verbaal van verhoor.

Zo was er sprake van een achterstand bij het periodiek onderzoek (zie ook het verslag van de bespreking van 30 maart 1984; **BEVINDINGEN** onder D.1.2.). Bovendien was er, zoals het plaatsvervangend hoofd van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens van MBA-1 aan de Koninklijke marechaussee heeft laten weten, sprake van overbelasting, én was de bezetting van functies zeer miniem (zie **BEVINDINGEN** onder D.1.11.3.). Betrokkene wees erop dat er naar zijn mening sprake was van een te gehaaste functie vervulling. Voorts kon er naar zijn mening niet meer uitgebreid en zorgvuldig aandacht worden besteed aan de veiligheid. Verder benadrukte hij dat de beproevingsleider met zijn geringe ervaring (van drie jaar) wel de autoriteit op munitiegebied was, en dat hij naast deze aanmerkelijke verantwoordelijkheid was overstelpt met andere werkzaamheden. Ook uit het proces-verbaal van verhoor van de directe chef van de beproevingsleider (zie **BEVINDINGEN** onder D.1.11.5.)

komt naar voren dat de bezetting van functies niet was zoals zij behoorde te zijn en dat er sprake was van overbelasting.

Uit het proces-verbaal van verhoor van degene die tot 1 mei 1984 plaatsvervangend hoofd was van de Sectie Munitie en klein kaliber wapens blijkt tevens dat ook hij op de hoogte was van de mogelijkheid van het optreden van de S-stand bij de AP-23 mijn, en dat hij wist dat een AP-23 die had geweigerd niet mocht worden benaderd. Hij gaf aan dat hij toen hij de dienst op 1 mei 1984 verliet zijn opvolger daarover niet had kunnen informeren, omdat deze op dat moment nog niet bekend was.

3.2.5. Zoals hiervoor onder II.4.3. al is aangegeven, behoort Defensie de veiligheidsrisico's die aan het werken met wapens en munitie zijn verbonden zoveel mogelijk te beperken. Dit houdt onder meer in dat Defensie ervoor moet zorgen dat haar organisatie wat betreft haar personeel voldoende is toegerust. Defensie dient te zorgen voor voldoende personeel en dit personeel dient over voldoende deskundigheid te beschikken.

Gelet op de problemen waarmee MBA-1 te kampen had, te weten achterstand bij periodiek onderzoek, overbelasting, minimale bezetting en (daardoor) weinig tijd/aandacht voor veiligheid en een gebrek aan voldoende ervaring, moet worden geoordeeld dat Defensie in dit opzicht duidelijk tekort is geschoten.

3.2.6. Aannemelijk is dat de hiervoor, onder 3.2.3. en 3.2.4., genoemde omstandigheden en problemen er mede debet aan zijn geweest dat de beproevingsleider, voorzover jegens hem opmerkingen zijn gemaakt over de onbetrouwbaarheid van de AP-23 mijn, niet een specifiek voor het periodiek onderzoek van de AP-23 mijn bestemde veiligheidsprocedure heeft vastgesteld.

Op dit punt is tevens van belang dat het niet gebruikelijk was om voor ieder periodiek onderzoek een aparte veiligheidsprocedure op te stellen. In de interne order Munitieveiligheid van de Commissie van Proefneming van MBA-1 (zie **BEVINDINGEN** onder D.1.12.) was een algemene veiligheidsprocedure vastgelegd. In deze veiligheidsprocedure is aangegeven dat in het geval van een weigering de beproevingsleider vijf minuten (of langer) "na het verlopen van een eventueel te verwachten vertragingstijd" de ontsteking veilig dient te stellen of uit te nemen. Ook in het verslag van het tussentijds situatieoverleg van 17 september 1984 (zie **BEVINDINGEN** onder D.1.3.) is aangegeven dat een en ander ter beoordeling wordt overgelaten aan de beproevingsleider.

Mocht er dus al sprake zijn geweest van een gebruikelijke veiligheidsprocedure die - volgens proces-verbaal nr. P 4/85 - inhield dat in het geval van een weigering overleg diende te worden gevoerd met alle leden van de groep, dan is het niet juist dat deze procedure niet is vastgelegd in de interne order Munitieveiligheid van de Commissie van Proefneming van MBA-1.

Gezien het vorenstaande is het oordeel van de Koninklijke marechaussee, zoals opgenomen in proces-verbaal nr. P 4/85, dat de beproevingsleider zich ten onrechte niet heeft geconformeerd aan het gebruikelijke veiligheidsgedrag, maar op onverklaarbare wijze zijn eigen veiligheidsprocedure heeft gevolgd, niet houdbaar.

3.2.7. Voorts is aannemelijk dat de hiervoor bedoelde omstandigheden en problemen er aan hebben bijgedragen dat de beproevingsleider in de opmerkingen omtrent de onbetrouwbaarheid van de AP-23 mijn geen aanleiding heeft gezien tot het instellen van een nader onderzoek op dit punt. Overigens valt te betwijfelen of een dergelijk onderzoek iets zou hebben opgeleverd. Het beproevingsverslag van 11 november 1970 was immers wel bij MBA-1 aanwezig, maar de bij MBA-1 aanwezige grote verzameling documenten was - aldus proces-verbaal nr. P 4/85 - niet gerubriceerd. Bovendien was de functie van documentalist niet bezet. Ook op deze punten is de Defensie-organisatie tekort geschoten.

3.2.8. In proces-verbaal nr. P 4/85 zelf wordt amper aandacht besteed aan de beheerstechnische en personeelstechnische problemen bij MBA-1. Aan de invloed die deze problemen kunnen hebben gehad op het handelen van de beproevingsleider wordt geheel voorbijgegaan. Uit de bij proces-verbaal nr. P 4/85 gevoegde processen-verbaal van verhoor komen deze problemen echter wel degelijk naar voren (zie hiervoor onder 3.2.4.).

Gezien het voorgaande kan niet worden gesteld dat de aantekeningen van het hoofd van MVA-4 in zijn notitie van 2 mei 1985, waarin met name wordt ingegaan op de beheerstechnische en personeelstechnische problemen bij MBA-1 en de invloed die deze hebben gehad op het handelen van de beproevingsleider, in dit opzicht nieuw waren. Dat dit niet het geval was, blijkt ook uit de verklaring van de plaatsvervangend Directeur Materieel KL. Deze liet aan de Nationale ombudsman namelijk weten dat de problematiek met betrekking tot het tekort aan munitie-technici die het hoofd van MVA-4 in zijn aantekeningen aan de orde had gesteld niet echt nieuw was geweest. Hij wees er ook op dat de Directie Materieel destijds in een reorganisatieproces was verwickeld.

Verder is van belang dat het hoofd van MBA-1 in zijn notitie instemt met het commentaar van het hoofd van MVA-4. Ook deze notitie bevat derhalve geen nieuwe informatie.

3.2.9. Gezien hetgeen hiervoor onder 3.2.8. is aangegeven, kan de Minister van Defensie niet worden gevolgd in zijn standpunt dat de notities van de hoofden van MVA-4 en MBA-1 die in 1997 boven water zouden zijn gekomen nieuwe informatie bevatten, die aanleiding gaf tot een ander oordeel over de aansprakelijkheid van Defensie. Deze twee notities bevatten geen nieuwe informatie, maar hooguit een andere weging/beoordeling van de informatie zoals die al was neergelegd in proces-verbaal nr. P 4/85, en met name in de daarbij gevoegde processen-verbaal van verhoor. De hoofden van MVA-4 en MBA-1 legden in tegenstelling tot de Koninklijke marechaussee (in proces-verbaal nr. P 4/85) niet de nadruk op de wijze van handelen van de beproevingsleider, maar op de beheerstechnische en personeelstechnische problemen bij MBA-1 die dit handelen hebben beïnvloed. Overigens moet het hoe dan ook het Ministerie van Defensie worden toegerekend dat bij de afhandeling van het ongeval van 14 september 1984 de beide notities zo lang onopgemerkt zijn gebleven.

3.2.10. Het geheel overziend, moet, in verband met de onder 3.1.3. geformuleerde toerekeningsvraag, worden geoordeeld dat Defensie zich in redelijkheid niet, gedurende een reeks van jaren, op het standpunt heeft kunnen stellen dat het ongeval van 14 september 1984

mede het gevolg was van de wijze van handelen - te weten het niet nader onderzoeken van de opmerkingen omtrent de onbetrouwbaarheid van de AP-23 mijn en het bij de weigering niet voeren van overleg met alle leden van de groep - van de beproevingsleider waarvoor hem een verwijt trof. Aannemelijk is immers dat de wijze van handelen van de beproevingsleider in sterke mate bepaald is geweest door de hierboven genoemde beheerstechnische en personeelstechnische omstandigheden en problemen bij MBA-1. Het ging hier om problemen waarvan Defensie op de hoogte was, en waarvoor de volle verantwoordelijkheid ligt bij Defensie. Zo bezien, is het onjuist dat Defensie na het ongeval elke aansprakelijkheid heeft afgewezen. Extra schrijnend voor de weduwe van de beproevingsleider is het dat Defensie maar liefst twaalfeneenhalf jaar in deze opstelling heeft volhard.

3.3. De informatieverstrekking aan de weduwe van de beproevingsleider

3.3.1. Vaststaat dat de Minister van Defensie aan de weduwe van de beproevingsleider, naar aanleiding van haar aansprakelijkstelling van het Ministerie van Defensie in 1992 en later in 1995 en 1996, heeft laten weten dat de wijze van handelen van haar echtgenoot mede een oorzaak was geweest van het ongeval. Naar aanleiding hiervan wees de Minister iedere aansprakelijkheid voor het ongeval af.

Zoals hiervoor onder 3.2.10. al is aangegeven, kon Defensie zich echter in redelijkheid niet op een dergelijk standpunt stellen. Het is dan ook niet juist dat de Minister de aansprakelijkstelling door de weduwe heeft afgewezen.

Gezien hetgeen hiervoor onder 3.2.9. is aangegeven, is het bovendien niet juist dat de Minister aan de weduwe van de beproevingsleider heeft laten weten dat de in 1997 boven water gekomen notities van de hoofden van MVA-4 en MBA-1 nieuwe informatie bevatten, zodanig dat dit aanleiding gaf tot een ander oordeel over de aansprakelijkheid.

3.3.2. Met betrekking tot de informatieverstrekking aan de weduwe van de beproevingsleider is verder het volgende van belang.

Vaststaat dat de weduwe op 14 september 1984, dus op de dag van het ongeval, twee tegenstrijdige mededelingen heeft gekregen over de toedracht van het ongeval. Eerst deelde het hoofd van MBA-1 aan haar mee dat haar man zorgvuldig had gehandeld. Later die dag hoorde zij echter van de betrokken bedrijfsmaatschappelijk werker dat het ongeval was te wijten aan (onvoorzichtigheid van) haar man.

Wat er ook zij van de oorzaak van deze discrepantie, naar de weduwe toe betekent zij dat Defensie is tekortgeschoten in de zorgvuldigheid die in dergelijke gevallen mag worden verwacht. Bovendien is het niet juist dat mededelingen zijn gedaan omtrent de toedracht van het ongeval zelfs nog voor dat naar dat ongeval een onderzoek was ingesteld.

3.3.3. Overigens heeft de Nationale ombudsman niet kunnen vaststellen of de bedrijfsmaatschappelijk werker op 14 september 1984 van het hoofd van zijn afdeling (de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk werk van de Directie Burgerpersoneel) opdracht heeft gekregen om aan de weduwe mee te delen dat het ongeval was te wijten aan (onvoorzichtigheid van) haar man.

Volgens de bedrijfsmaatschappelijk werker heeft hij deze opdracht van zijn afdelingshoofd zelf gekregen. Het hoofd van de Afdeling Bedrijfsmaatschappelijk werk liet echter aan de Nationale ombudsman weten op 14 september 1984 niet met de bedrijfsmaatschappelijk werker te hebben gesproken.

3.3.4. Evenmin heeft de Nationale ombudsman kunnen vaststellen of de plaatsvervangend Directeur Materieel KL op 17 september 1984 twee tegenstrijdige opdrachten aan de bedrijfsmaatschappelijk werker heeft verstrekt.

Volgens de bedrijfsmaatschappelijk werker heeft hij tijdens de vergadering van 17 september 1984 van de plaatsvervangend Directeur Materieel KL de opdracht gekregen om aan de weduwe van de beproevingsleider te melden dat haar echtgenoot zorgvuldig had gehandeld. Naar aanleiding van onenigheid tussen de bedrijfsmaatschappelijk werker en het hoofd van de sectie Burgerpersoneel over de vraag of de begrafenis kosten al dan niet door het Rijk dienden te worden vergoed, zou de plaatsvervangend Directeur Materieel KL zijn opdracht echter (buiten de vergadering) hebben gewijzigd. De bedrijfsmaatschappelijk werker gaf aan dat de plaatsvervangend Directeur Materieel KL in (telefonisch) overleg met de plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken) had bepaald dat hij aan de weduwe van de beproevingsleider moest melden dat het ongeval was te wijten aan haar echtgenoot. Het ongeval zou intern als bedrijfsongeval worden aangemerkt.

De plaatsvervangend Directeur Materieel KL liet echter aan de Nationale ombudsman weten dat er geen sprake van was dat hij de bedrijfsmaatschappelijk werker de opdracht zou hebben gegeven om aan de weduwe van de beproevingsleider te vertellen dat haar man onzorgvuldig was geweest. Hij wees erop dat destijds het onderzoek door de Koninklijke marechaussee nog niet was afgerond, zodat over de schuldvraag ook nog niet veel viel te vertellen.

De plaatsvervangend Directeur Burgerpersoneel (personeelszaken) deelde mee dat hij zich niet kon herinneren op 17 september 1984 een telefoontje te hebben gekregen van de plaatsvervangend Directeur Materieel KL. Hij gaf aan dat hij na het ongeval bij de Directie Materieel KL had nagegaan of er sprake was van schuld van de beproevingsleider. Hij merkte op dat hij, omdat hem werd gezegd dat de toedracht nog niet vaststond, de beproevingsleider het voordeel van de twijfel had gegund, en het ongeval had aangemerkt als een dienstongeval.

3.3.5. Het vorenstaande laat onverlet dat medewerkers van het Ministerie van Defensie op 14 september 1984 aan de weduwe van de beproevingsleider tegenstrijdige en deels onjuiste informatie hebben verstrekt omtrent de toedracht van het ongeval. Zoals hiervoor onder 3.3.2. al is aangegeven, is dit niet juist.

3.3.6. Voorts is het Ministerie van Defensie duidelijk in gebreke gebleven doordat het na de afronding van de onderzoeken naar de toedracht van het ongeval (het laatste onderzoek werd afgerond op 1 juli 1985) de weduwe van de beproevingsleider niet uit eigen beweging heeft geïnformeerd over de resultaten van deze onderzoeken. De weduwe van de

beproevingssleider heeft nu pas in juni 1989, na een beroep op de Wet openbaarheid van bestuur, kennis kunnen nemen van een deel van het door de Koninklijke marechaussee opgestelde proces-verbaal nr. P 4/85 (zie verder hierna onder IV.3.2.). Aannemelijk is dat een medewerker van de Koninklijke marechaussee daarbij aan de weduwe heeft meegegeeld dat het ongeval mede was te wijten aan onvoorzichtigheid van haar man. Zoals hiervoor al is aangegeven, kan die mededeling de toets der kritiek niet doorstaan.

3.3.7. Het geheel overziend, moet worden geoordeeld dat het Ministerie van Defensie wat betreft de informatieverstrekking aan de weduwe van de beproevingsleider omtrent de toedracht van het ongeval ernstig is tekortgeschoten. Het Ministerie heeft niet alleen gehandeld in strijd met het vereiste van actieve informatieverstrekking, maar heeft bovendien tot 1997 volgehouden dat de wijze van handelen van de beproevingsleider mede een oorzaak was voor het ongeval, zodat het aansprakelijkheid afwees, terwijl het al medio 1985 wist, dan wel had kunnen en moeten weten, dat dit standpunt niet houdbaar was.

De onderzochte gedraging is op dit punt niet behoorlijk.

3.4. De informatieverstrekking aan de Tweede Kamer

3.4.1. De Minister van Defensie liet op 20 december 1997 (zie **BEVINDINGEN** onder E.3.7.) aan de Tweede Kamer weten dat een constructiefout in de mijn - de mogelijkheid van het optreden van de S-stand - de technische oorzaak was van het ongeval in 1984. Hij wees erop dat deze constructiefout al in 1970 was vastgesteld. Verder deelde hij mee dat op grond van de processen-verbaal die de Koninklijke marechaussee naar aanleiding van het ongeval had opgesteld destijds de conclusie was getrokken dat het ongeval mede het gevolg was van handelen dat aan de beproevingsleider kon worden toegerekend (zie **BEVINDINGEN** onder E.3.11.). Hij gaf aan dat op grond daarvan toen de aansprakelijkheid voor het ongeval was afgewezen.

De Minister voegde daar aan toe dat hem echter begin 1997, aan de hand van twee tot dan toe onbekende notities, was gebleken dat een andere visie op de aansprakelijkheidsvraag bepaald mogelijk was. Hij gaf aan dat hij op basis van de informatie in deze notities alsnog had besloten om over te gaan tot erkenning van aansprakelijkheid.

3.4.2. Uit hetgeen hiervoor onder 3.2.8. tot en met 3.2.10. en 3.4.1. is aangegeven, volgt dat de verwijzing naar de twee bedoelde notities als motivering voor het besluit om het standpunt over de aansprakelijkheid te herzien geen hout snijdt. Het Ministerie heeft zich destijds, en ook in 1997, immers ook zonder kennisname van de twee notities in redelijkheid niet op het standpunt kunnen stellen dat het ongeval het gevolg was van handelen dat aan de beproevingsleider kon worden toegerekend, zodanig dat het aansprakelijkheid kon afwijzen. In zoverre kan ook de informatie op dit punt zoals de Minister die aan de Tweede Kamer heeft verstrekt de toets der kritiek niet doorstaan.

Ook op dit punt is de onderzochte gedraging niet behoorlijk.

3.5. De informatieverstrekking aan andere instanties

3.5.1. In het kader van de behandeling van de informatie over de toedracht van het ongeval zoals het Ministerie van Defensie die heeft verstrekt, dient tevens aandacht te worden besteed aan de informatie die het Ministerie heeft verstrekt aan het Algemeen burgerlijk pensioenfonds (Abp).

3.5.2. Het Abp had informatie over de toedracht van het ongeval nodig om te kunnen vaststellen of het aan de weduwe en wezen van de beproevingsleider uit te keren weduwen- en wezenpensioen kon worden verhaald op een derde, te weten degene die in verband met het veroorzaken van het ongeval jegens de ambtenaar naar burgerlijk recht aansprakelijk zou zijn voor de geleden schade (zie **ACHTERGROND** onder 1.). Het Abp verzocht bij brief van 26 augustus 1985 om deze informatie. Daartoe stuurde het Abp een blanco aanmeldingsformulier Verhaalswet ongevallen ambtenaren aan het Ministerie van Defensie, en verzocht het om toezending van een kopie van het proces-verbaal dat van het ongeval was opgemaakt.

3.5.3. De Directeur Materieel KL stuurde bij brief van 10 oktober 1985 het ingevulde aanmeldingsformulier Verhaalswet ongevallen ambtenaren terug aan het Abp. Hij gaf op dit formulier bij de vraag "Door welke persoon of instantie werd het ongeval veroorzaakt?" aan: "Ongeval bij de beproeving van mortier-mijn". Hij gaf op het formulier niets aan omtrent het manco van de AP-23 mijn. Verder voegde hij bij zijn brief vijf bladzijden van het proces-verbaal nr. P 4/85. De bladzijden die betrekking hadden op de ontwikkeling van de AP-23 mijn, het manco van de AP-23 mijn en het uitblijven van maatregelen naar aanleiding van het beproevingsverslag van 11 november 1970 zaten daar niet bij. Hij gaf in zijn brief aan dat de technische verhandeling over de constructie en werking van de mijn AP/23 hem voor de beoordeling niet relevant voorkwam.

3.5.4. Het Abp stuurde de hiervoor onder 3.5.3. bedoelde gegevens door aan het Bureau Schade-afwikkeling van het Ministerie van Financiën, dat het Abp diende te adviseren over de vraag of een civiele vordering tegen een derde mogelijk was. Het Ministerie van Financiën liet bij brief van 21 januari 1986 aan het Abp weten van mening te zijn dat het niet mogelijk was om voor het weduwen- en wezenpensioen een civiele vordering in te stellen tegen een derde. Het Ministerie van Financiën gaf aan na zorgvuldige bestudering van de gegevens met betrekking tot de toedracht van het ongeval van oordeel te zijn dat het ongeval niet was te wijten aan een onrechtmatige daad aan de zijde van het Ministerie van Defensie en/of zijn medewerkers.

Volgens het Ministerie van Financiën had de beproevingsleider zich niet in de nabijheid van de haperende mijn moeten begeven. Verder wees het Ministerie van Financiën erop dat de beproevingsleider kennelijk wat al te overmoedig was geworden.

3.5.5. Uit hetgeen hiervoor onder 3.5.4. is aangegeven, volgt dat het Ministerie van Defensie het Abp niet volledig heeft geïnformeerd over de toedracht van het ongeval. De beschikbare

informatie over het manco van de AP-23 mijn en het uitblijven van maatregelen van de zijde van Defensie naar aanleiding van het bekend worden van dit manco ontbrak. Bovendien gaven de toegestuurde bladzijden van het proces-verbaal geen inzicht in de beheers-technische en personeelstechnische problemen bij de betrokken afdeling (MBA-1). Deze informatie was echter wel degelijk van belang voor de beantwoording van de vraag of een civiele vordering tegen een derde (namelijk het Ministerie van Defensie) mogelijk was. Door deze informatie niet aan het Abp te verstrekken, heeft het Ministerie van Defensie dan ook niet juist gehandeld.

De onderzochte gedraging op dit punt is eveneens niet behoorlijk.

3.5.6. Het Ministerie van Defensie diende ook de officier van justitie in het arrondissement Zwolle te informeren over het ongeval op 14 september 1984, opdat deze zich een oordeel kon vormen over de vraag of er aan de zijde van Defensie- personeel strafbare feiten waren gepleegd.

3.5.7. Het Ministerie van Defensie stuurde op 9 oktober 1984 een kopie van proces-verbaal nr. P 674/1984 aan de officier van justitie. Dit proces-verbaal heeft betrekking op het periodiek onderzoek en op het handelen van de beproevingsleider op 14 september 1984. In het proces-verbaal komen het manco van de AP-23 mijn, het feit dat Defensie na het bekend worden van het manco in 1970 heeft verzuimd maatregelen te treffen en de beheerstechnische en personeelstechnische problemen bij MBA-1, echter niet aan de orde.

Gelet hierop, en op het feit dat het Ministerie de officier van justitie zo volledig mogelijk diende te informeren over de toedracht van het ongeval, had van het Ministerie mogen worden verwacht dat het spoedig na het gereedkomen van proces-verbaal nr. P. 4/85, waarin de bovengenoemde aspecten wel aan de orde komen, ook van dat document een kopie aan de officier van justitie zou hebben aangeboden. Vaststaat dat dit niet is gebeurd. Het Ministerie heeft pas op 16 december 1993 (ruim negen jaar na het ongeval) - en pas na aandringen van de weduwe van de beproevingsleider - een kopie van proces-verbaal nr. P 4/85 aan de officier van justitie gestuurd. Ook in zoverre is Defensie duidelijk tekort geschoten.

De onderzochte gedraging is ook op dit punt niet behoorlijk.

IV. De afwikkeling van de ongevallen

1. Inleiding

1.1. De derde onderzochte gedraging betreft de nazorg en de begeleiding zoals het Ministerie van Defensie die heeft geboden aan de nabestaanden van de slachtoffers van de ongevallen met de AP-23 mijn in 1983 en in 1984, en aan anderen die bij deze ongevallen waren betrokken.

In het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman is de Minister van Defensie op dit punt een aantal vragen voorgelegd, en zijn gesprekken gevoerd met een aantal (oud-) medewerkers van de Defensie-organisatie, nabestaanden en andere betrokkenen. Mede door het lange tijdverloop sinds de ongevallen is de informatie die langs deze weg is verkregen te beperkt om een totaalbeeld te kunnen verschaffen van de wijze waarop nazorg en begeleiding gestalte hebben gekregen, of van de wijze waarop deze begeleiding en nazorg door de betrokkenen zijn ervaren. Niettemin biedt deze informatie de Nationale ombudsman voldoende houvast om ten aanzien van verschillende aspecten van de nazorg en begeleiding in deze **BEOORDELING** een aantal opmerkingen te maken.

1.2. In geval van een ongeval met dodelijke afloop binnen de Defensie-organisatie behoort het tot de verantwoordelijkheid van het Ministerie, als werkgever, om de nabestaanden en andere betrokkenen zorgvuldige begeleiding en adequate nazorg te bieden. In dat verband moet onder andere worden gedacht aan een snelle eerste berichtgeving aan relaties van de slachtoffers, aan duidelijke en correcte informatieverstrekking over de oorzaak van het ongeval en over de precieze doodsoorzaak van de slachtoffers, aan goede psycho-sociale begeleiding, en aan adequate voorlichting over allerlei zaken met betrekking tot de rechtspositie van de betrokkenen.

Dit alles stelt hoge eisen aan de Defensie-organisatie.

1.3. In de hierna volgende paragrafen zal aandacht worden besteed aan een aantal aspecten van nazorg en begeleiding met betrekking tot het ongeval van 18 juli 1983 (paragraaf 2.) en van 14 september 1984 (paragraaf 3.).

2. Het ongeval van 18 juli 1983

2.1. Eerste berichtgeving

2.1.1. Het ongeval van 18 juli 1983 in een leslokaal van de legerplaats bij Oldebroek kostte aan zeven militairen het leven. Van hen werden er zes direct na de explosie, die plaats had rond 16.30 uur, gedood; het zevende slachtoffer overleed een dag later. Naast deze zeven slachtoffers raakten negen militairen gewond.

2.1.2. De Defensie-organisatie diende zo spoedig mogelijk de relaties van de verongelukte en gewond geraakte militairen te informeren over hetgeen was gebeurd.

Blijkens het proces-verbaal van de Koninklijke marechaussee van 5 september 1983 (zie **BEVINDINGEN**, onder C.1.3.) werd omstreeks 18.50 uur op de plaats van het ongeval de identiteit van de slachtoffers vastgesteld, en konden omstreeks 19.30 uur de personalia van de slachtoffers worden doorgegeven aan de terzake verantwoordelijke instantie van het Ministerie van Defensie. Blijkens informatie van de Minister (zie zijn antwoord op vraag C1.1.) kreeg de dienstdoende ambtenaar van de Militair Sociale Dienst (MSD) omstreeks 19.40 uur de namen van de slachtoffers door.

Desondanks werden de eerste verwanten pas omstreeks 21.00 uur en de laatste verwanten pas 's nachts omstreeks 02.00 uur geïnformeerd.

2.1.3. De Minister van Defensie heeft in zijn brief van 20 oktober 1983 aan de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer aangegeven dat het informeren van de families van de getroffen personen niet met de gewenste snelheid is gebeurd (zie **BEVINDINGEN**, onder F.1.1.). In die brief ging hij ook in op de factoren die hebben geleid tot vertraging in de berichtgeving. Naast de aard en de omvang van de ramp noemde de Minister in dat verband de beperkte personeelsbezetting in verband met de vakantietijd en de afwezigheid door ziekte van één van de berichtgevers. De Minister gaf in zijn brief van 20 oktober 1983 voorts aan dat met voortvarendheid zou worden gewerkt aan een sluitend plan van op elkaar afgestemde hulp- en andere maatregelen.

2.1.4. De door de Minister genoemde specifieke factoren – naast de aard en de omvang van de ramp – die hebben geleid tot een vertraging in de berichtgeving, betreffen de beschikbaarheid van personeel, en vinden hun oorsprong binnen de Defensie-organisatie. Alleen al daarom kunnen deze interne factoren geen rechtvaardiging vormen voor de vertragingen die zijn opgetreden bij de berichtgeving aan de nabestaanden. In verband met het door de Minister genoemde tekort aan berichtgevers kan nog worden opgemerkt dat Defensie op 18 juli 1983 voldoende tijd heeft gehad om voor dat probleem een oplossing te vinden. Tussen het moment van de explosie en het moment waarop de MSD werd ingelicht over de namen van de slachtoffers lagen immers ruim drie uren.

In zoverre is de onderzochte gedraging op dit onderdeel niet behoorlijk.

2.2. Informatie over de doodsoorzaak

2.2.1. Voor zover nabestaanden van de slachtoffers van het ongeval nadere informatie wensten over de wijze waarop hun familielid was omgekomen, mocht van het Ministerie van Defensie worden verwacht dat het deze informatie onverwijld zou verstrekken.

2.2.2. In het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman verklaarden de ouders van een van de slachtoffers van het ongeval dat zij na het ongeval aan de betrokken militaire arts hadden gevraagd wat de eigenlijke doodsoorzaak van hun zoon was, maar dat deze arts hun vraag niet had willen beantwoorden. Uiteindelijk vernamen zij van een burgerarts dat hun zoon was overleden aan een slagaderlijke bloeding, doordat een scherp in zijn

halsslagader was gekomen. Deze informatie ontvingen zij pas ongeveer een half jaar na het ongeval.

De opstelling van de bedoelde militaire arts heeft deze ouders aanleiding gegeven een klacht in te dienen bij het Medisch Tuchtcollege te Groningen. Uit de uitspraak van het medisch tuchtcollege van 9 mei 1984 (zie **BEVINDINGEN**, onder H.1.2.) blijkt dat de betrokken militaire arts vanuit de Defensie-organisatie de aanwijzing had gekregen dat hij wat betreft de begeleiding en het onderhouden van contacten met de nabestaanden geen taak had, en dat een en ander geheel diende te worden overgelaten aan de sociale dienst van het Ministerie van Defensie. Op 8 september 1983 was hem zelfs uitdrukkelijk verboden om met de betrokken ouders in contact te treden.

In verband daarmee overwoog het tuchtcollege dat eigenlijk niet het optreden van de betrokken arts in het geding was, maar het ter zake gevoerde Defensie-beleid.

2.2.3. Uit deze gang van zaken blijkt dat de Defensie-organisatie in dit opzicht ernstig is tekortgeschoten, door er niet voor te zorgen dat de betrokken ouders, op hun eerste verzoek, de voor hen zo belangrijke informatie konden krijgen.

Ook op dit punt is de onderzochte gedraging niet behoorlijk.

2.3. Informatie over de oorzaak van het ongeval

2.3.1. Alle bij het ongeval betrokkenen hadden er een duidelijk belang bij om te weten waarvoor het ongeval was veroorzaakt. Het was aan het Ministerie van Defensie om hen ter zake op adequate wijze te informeren.

2.3.2. De Minister van Defensie heeft destijds de nabestaanden en de overlevenden van het ongeval geïnformeerd door hen in kennis te stellen van zijn brieven van 28 juli 1983, 20 oktober 1983 en 6 februari 1984 waarin hij de Tweede Kamer informeerde over onder meer de oorzaak van het ongeval op 18 juli 1983.

In zoverre is tegenover de nabestaanden en overlevenden correct gehandeld, en is de onderzochte gedraging op dit punt behoorlijk.

2.3.3. Zoals in hoofdstuk III, onder 2.1.2., van deze **BEOORDELING** is overwogen, is de Nationale ombudsman van oordeel dat het ongeval van 1983 ten onrechte niet ook heeft geleid tot een onderzoek naar de technische staat van de desbetreffende mijn. Doordat het onderzoek in zoverre niet volledig was, kon ook de informatie niet volledig zijn.

Voorts heeft de Minister naderhand ten onrechte nagelaten de betrokkenen bij het ongeval van 1983 uit eigen beweging te informeren over de onderzoekbevindingen naar aanleiding van het ongeval van 1984. Omdat de nabestaanden en de overlevenden van het ongeval van 1983 er groot belang bij hadden om zo spoedig mogelijk kennis te nemen van de voor hen nieuwe informatie over het gebleken manco van de AP-23 mijn is dit niet juist. Zoals onder III.2.3.4. van deze **BEOORDELING** is aangegeven, kon het door deze nalatigheid van

de zijde van het Ministerie gebeuren dat deze nabestaanden en overlevenden pas jaren later, via de media, werden geconfronteerd met voor hen relevante informatie. Uit de verklaringen van een aantal betrokkenen (zie hoofdstuk H. van de **BEVINDINGEN**) blijkt dat zij van mening zijn dat de Defensie-organisatie juist op het punt van informatieverstrekking heeft gefaald. Gelet op de gang van zaken, bezien in relatie tot de dramatische gevolgen van het ongeval in 1983, is deze kritiek alleszins begrijpelijk.

Het Ministerie is in dit opzicht tegenover de nabestaanden en de overlevenden tekort geschoten.

Op dit punt is de onderzochte gedraging dan ook niet behoorlijk.

2.4. Psycho-sociale begeleiding

2.4.1. Het Ministerie van Defensie rekende het, terecht, tot zijn taak om zowel de overlevenden als de nabestaanden van degenen die bij het ongeval van 1983 waren omgekomen psychologische begeleiding te bieden, en om hen bij te staan in hun rouwproces. Voor deze begeleiding werden maatschappelijk werkers van de Militair Sociale Dienst (MSD) ingeschakeld.

De Minister heeft in het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman aangegeven dat deze begeleiding met de grootste zorg en toewijding heeft plaatsgevonden, en dat de intensiteit en de duur van de begeleiding waren afgestemd op de behoeften.

2.4.2. In het kader van het onderzoek hebben verschillende overlevenden, alsmede de nabestaanden van één van de slachtoffers, hun mening gegeven over de wijze waarop zij de psycho-sociale begeleiding vanuit het Ministerie van Defensie hebben ervaren.

De bedoelde nabestaanden verklaarden dat zij van het Ministerie geen enkele begeleiding hebben gekregen, en dat zij de verwerking voornamelijk zelf, binnen hun gezin, hebben gerealiseerd (zie **BEVINDINGEN**, onder H.1.).

Ook overlevende S. (zie **BEVINDINGEN**, onder H.2.) verklaarde dat hij van het Ministerie nooit echte begeleiding heeft gekregen, en dat hij in feite door zijn maatjes in dienst is opgevangen. Hij voegde daar aan toe dat hij, indien hij destijds goed zou zijn opgevangen, nu wellicht geen professionele psychische hulp nodig had gehad.

Overlevende G. daarentegen wees erop dat hij in 1987, toen duidelijk werd dat hij leed aan een post-traumatisch stress-syndroom, erg goed is geholpen door het Bureau Individuele Hulp van het Ministerie. Via een bedrijfsarts van het Ministerie was hij bij dit bureau terecht gekomen. Deze overlevende wees er wel op dat de andere overlevenden veel langer psychische problemen hebben gehad als gevolg van het ongeval, en dat het Ministerie veel meer aandacht had moeten besteden aan de gevolgen van dit soort traumatische ervaringen (zie **BEVINDINGEN**, onder H.3.)

Overlevende P. toonde zich zonder meer tevreden over de psychische begeleiding die het Ministerie hem na het ongeval heeft geboden (zie **BEVINDINGEN**, onder H.4.)

Een persoon die destijds in een aangrenzend lokaal had gezeten, verklaarde dat het hele voorval hem psychisch had belast, en dat van enige nazorg of begeleiding geen sprake is

geweest. In dat verband merkte hij op dat hij op de dag na het ongeval weer gewoon had moeten doorgaan, alsof er niets was gebeurd.

2.4.3. Uit de bedoelde verklaringen blijkt dat de meningen over de geboden nazorg en psychische begeleiding in aanzienlijke mate van elkaar verschillen.

Voorts blijkt uit die verklaringen dat verschillende overlevenden nu, bijna zestien jaar na het ongeval van 18 juli 1983, nog kampen met de psychische gevolgen daarvan.

Het is de Nationale ombudsman niet mogelijk om in algemene zin een uitspraak te doen over de kwaliteit van de geboden zorg en begeleiding, of om te beoordelen of de betrokkenen nu geen psychische problemen zouden hebben indien zij destijds intensiever waren begeleid.

Het enkele gegeven dat een aantal overlevenden duidelijke kritiek heeft op de geboden zorg en begeleiding kan echter als signaal niet worden genegeerd.

2.5. Erkenning aansprakelijkheid

2.5.1. De Minister van Defensie heeft in zijn brieven aan de Tweede Kamer van 20 oktober 1983 en van 6 februari 1984 aangegeven welke tekortkomingen binnen de Koninklijke Landmacht hebben bijgedragen aan de mogelijkheid dat scherpe mijnen zijn gebruikt als instructiemateriaal. In die brieven heeft hij echter niet met zoveel woorden aansprakelijkheid voor het ongeval aanvaard.

De Minister deed dit pas bij brief van 16 februari 1984, nadat de Stichting Rechtsbijstand Dienstplichtigen namens vier overlevenden op 18 januari 1984 aan het Ministerie had gevraagd of aansprakelijkheid werd aanvaard.

2.5.2. In het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman heeft de Minister aangegeven dat uit de bedoelde brieven van de Minister aan de Tweede Kamer valt op te maken dat Defensie de verantwoordelijkheid voor het ongeval vanaf het begin heeft aanvaard. In dat verband wees hij er ook op dat in de periode kort na het ongeval door of namens enkele overlevenden verzoeken tot schadevergoeding zijn ingediend bij het Ministerie, en dat vervolgens vergoeding van schadeposten heeft plaatsgevonden.

De Minister voegde daar aan toe dat toentertijd bij het Ministerie de gedachte leefde dat, gelet op de samenstelling van de groep slachtoffers, eventuele schade die rechtens voor vergoeding in aanmerking zou komen, zou worden afgedekt door uitkeringen op basis van de militaire pensioenwetgeving, en dat het destijds niet gebruikelijk was nabestaanden en/of gewonden actief te benaderen om hen te wijzen op mogelijke rechten op schadevergoeding.

2.5.3. De Nationale ombudsman acht de handelwijze van het Ministerie ook op dit punt niet correct. In de eerste plaats had het, ter voorkoming van vragen of misverstanden, op de weg van het Ministerie gelegen om al direct en uit eigen beweging expliciet aan te geven dat het aansprakelijkheid aanvaardde voor het ongeval.

Daarnaast had het op de weg van het Ministerie gelegen om zowel overlevenden als nabestaanden te wijzen op de mogelijkheid van vergoeding van schade.

In dat verband is van belang dat toch ook al ten tijde van het ongeval van 18 juli 1983 algemeen was aanvaard dat de overheid betrokkenen actief behoort te informeren over wat van belang is voor hun rechtspositie.

Doordat de bedoelde informatie niet is verstrekt, kan het zijn voorgekomen dat belanghebbenden bepaalde kosten zelf hebben gedragen terwijl deze voor vergoeding in aanmerking kwamen. De mededeling van de Minister van Defensie dat enkele gewonden een verzoek tot schadevergoeding hebben ingediend, kan een aanwijzing zijn dat anderen in dezelfde positie dit mogelijk uit onwetendheid hebben nagelaten.

In zoverre is de onderzochte gedraging niet behoorlijk.

2.6. Informatie over invaliditeitspensioenen

2.6.1. In het geval van gehele of gedeeltelijke invaliditeit ten gevolge van het ongeval van 18 juli 1983 konden de overlevenden van dat ongeval voor een invaliditeitspensioen in aanmerking komen.

2.6.2. Overlevende S. (zie **BEVINDINGEN**, onder H.2.) heeft verklaard dat het Ministerie hem nooit heeft gewezen op de mogelijkheid om een verzoek om een invaliditeitspensioen in te dienen. Pas nadat hij lid was geworden van de Bond van Nederlandse Militaire Oorlogs- en Dienstsachtoffers werd hij, door deze bond, geïnformeerd over die mogelijkheid. Sinds 1989 ontvangt hij een invaliditeitspensioen.

Ook overlevende P. (zie **BEVINDINGEN**, onder H.4.) verklaarde dat hij destijds zelf achter een invaliditeitspensioen was aangegaan.

2.6.3. Gezien de verantwoordelijkheid van de Defensie-organisatie voor haar personeel en gezien het onder 2.5.3. bedoelde beginsel van actieve informatieverstrekking, had van het Ministerie van Defensie mogen worden verwacht dat het de betrokken overlevenden kort na het ongeval en uit eigen beweging had gewezen op de mogelijkheid om een invaliditeitspensioen aan te vragen.

Ook in dit opzicht is het Ministerie tekort geschoten, en is de onderzochte gedraging derhalve niet behoorlijk.

3. Het ongeval van 14 september 1984

3.1. Eerste berichtgeving

3.1.1. Bij het ongeval van 14 september 1984 werd de beproevingsleider op slag gedood. In de loop van de middag hebben het hoofd Materieel beproevingsafdeling 1 en het hoofd van de Sectie Burgerpersoneel van de Directie Materieel Koninklijke Landmacht gezamenlijk de weduwe van de beproevingsleider bij haar thuis op de hoogte gesteld van het ongeval.

Vroeg in de avond werd de weduwe vervolgens bezocht door de maatschappelijk werker die inmiddels was aangewezen om haar te begeleiden. Blijkens de verklaring van deze maatschappelijk werker was hij toen er niet van op de hoogte geweest dat de weduwe in de middag al was geïnformeerd.

3.1.2. Uit deze gang van zaken blijkt dat de interne communicatie binnen de Defensie-organisatie ten aanzien van de berichtgeving aan de weduwe te wensen heeft overgelaten.

In zoverre is de onderzochte gedraging niet behoorlijk.

3.2. Informatieverstrekking aan de weduwe over de toedracht van het ongeval

3.2.1. In hoofdstuk III. van deze **BEOORDELING** is al uitvoerig ingegaan op de informatie die de weduwe van de beproevingsleider van de kant van Defensie heeft ontvangen over de toedracht van het ongeval en over de rol van haar echtgenoot daarbij. De Nationale ombudsman heeft daar overwogen dat de weduwe in dat verband tegenstrijdige en deels onjuiste informatie heeft ontvangen (zie onder III.3.3.7.)

3.2.2. Afgezien daarvan trekt het de aandacht dat het Ministerie de weduwe zeer langdurig heeft gedwarsboord in haar pogingen om kennis te nemen van alle stukken die op het ongeval betrekking hebben.

3.2.3. Het voormalige hoofd van de Materieel Beproevingafdeling 1 heeft in het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman verklaard dat hij destijds aan de weduwe had aangeboden dat zij het proces-verbaal nr. P 4/85 mocht komen lezen. Volgens hem had zij toen laten weten daar nog niet aan toe te zijn. Toen bedoeld hoofd per 1 december 1986 zijn functie neerlegde, had hij zijn opvolger geïnformeerd over zijn toezegging aan de weduwe (zie **BEVINDINGEN**, onder H.10.).

Toen de weduwe in maart 1988 verzocht om inzage van bedoeld proces-verbaal, is haar door een medewerker van het Ministerie schriftelijk geadviseerd om op grond van de Wet openbaarheid van bestuur (Wob) inzage in het proces-verbaal te vragen (zie **BEVINDINGEN**, onder F.3.8. en F.3.9.).

In zijn afwijzende reactie van 16 juni 1988 op dit verzoek refereerde de Minister van Defensie aan een ander proces-verbaal (zie **BEVINDINGEN**, onder F.3.10.). Uiteindelijk kreeg de weduwe op 22 juni 1989 tijdens een gesprek met twee medewerkers van het Ministerie een kopie van een gedeelte van bedoeld proces-verbaal nr. P 4/85.

De weduwe kreeg uiteindelijk pas in 1996, via de rechtbank te Arnhem, alsnog het ontbrekende deel van bedoeld proces-verbaal (zie **BEVINDINGEN**, onder F.3.26 en H.7.).

3.2.4. De Secretaris-Generaal van het Ministerie van Defensie schreef in zijn brief aan de weduwe van 8 augustus 1996 dat het onderzoekrapport (proces-verbaal nr. P 4/85) destijds slechts gedeeltelijk aan haar ter beschikking was gesteld om haar gevoelens niet nodeloos te kwetsen. In dat verband wees hij erop dat in het rapport uitgebreid wordt ingegaan op de

handelwijze van haar man die mede-oorzaak was geweest van het ongeval (zie **BEVINDINGEN**, onder F.3.27.).

3.2.5. Wat er ook zij van de motieven van de zijde van het Ministerie van Defensie om bepaalde informatie niet aan de weduwe ter beschikking te stellen, de wijze waarop haar een deel van de informatie is onthouden, dient zonder meer te worden afgekeurd.

Juist omdat zij, nota bene op instigatie van een medewerker van het Ministerie, ter verkrijging van inzage een beroep op de Wob had gedaan, mocht van het Ministerie worden verwacht dat het haar verzoek als Wob-verzoek zou hebben afgehandeld. Dit betekent dat het Ministerie, indien het van oordeel was geweest dat bepaalde informatie niet voor kennisneming door de weduwe in aanmerking kwam, haar schriftelijk en gemotiveerd had moeten meedelen om welke, op de Wob gebaseerde, redenen inzage niet mogelijk was. Verder had de weduwe daarbij moeten worden gewezen op de mogelijkheid van beroep tegen een eventuele gehele of gedeeltelijke afwijzing van haar verzoek. Dit is ten onrechte niet gebeurd.

3.2.6. Het is volstrekt begrijpelijk dat de weduwe argwanend is geworden door de ondoorzichtige wijze waarop het Ministerie is omgegaan met haar verzoeken om informatie. Dat moet ten volle aan het Ministerie worden verweten.

Ook op dit punt is de onderzochte gedraging niet behoorlijk.

3.3. De erkenning van een dienstongeval en de aanvaarding van aansprakelijkheid

3.3.1. Van een dienstongeval is sprake indien een ongeval in overwegende mate zijn oorzaak vindt in de aard van de aan een ambtenaar opgedragen werkzaamheden of in de bijzondere omstandigheden waaronder deze moeten worden verricht, en het ongeval niet aan de schuld of onvoorzichtigheid van de betrokken ambtenaar is te wijten (zie **ACHTERGROND**, onder 1.).

Uit hetgeen in hoofdstuk III, onder 3.2.1. tot en met 3.2.10., van deze **BEOORDELING** is aangegeven, volgt dat het Ministerie van Defensie het ongeval op 14 september 1984 terecht als een dienstongeval heeft aangemerkt. Doordat het ongeval door het Ministerie als een dienstongeval werd aangemerkt, werden de begrafenis kosten voor rekening van het Rijk genomen en ontvingen de weduwe en kinderen van de beproevingsleider een aanvullende uitkering op grond van artikel 45 van het Algemeen Rijksambtenarenreglement (zie **ACHTERGROND**, onder 2.).

In zoverre is de onderzochte gedraging op dit punt behoorlijk.

3.3.2. De Minister van Defensie heeft pas op 27 maart 1997, twaalfeneenhalf jaar na het ongeval, aansprakelijkheid aanvaard voor het ongeval waarbij de beproevingsleider is omgekomen.

Zoals in hoofdstuk III, onder 3.2.10., van deze **BEOORDELING** is aangegeven, is de Nationale ombudsman van oordeel dat de Minister van Defensie zich in redelijkheid niet op het standpunt heeft kunnen stellen dat het ongeval mede het gevolg was van handelen dat aan de beproevingsleider kon worden toegerekend. Het is, zoals de Minister overigens ook heeft erkend, aannemelijk dat het ongeval op 14 september 1984 niet zou hebben plaatsgevonden indien er binnen de Defensie-organisatie adequate maatregelen zouden zijn getroffen naar aanleiding van de aanbeveling uit het beproevingsverslag van 11 november 1970 om bij beproevingen mijnen die weigeren steeds van afstand te vernietigen. Er is immers geen reden om aan te nemen dat de beproevingsleider in dat geval toch naar de weigeraar zou zijn toegelopen.

Bovendien is, zoals in hoofdstuk II, onder 7.1., van deze **BEOORDELING** is aangegeven, aannemelijk dat het voor de beproevingsleider fatale manco aan de AP-23 mijn, te weten de mogelijkheid van het optreden van de zogenoemde S-stand, vóór 14 september 1984 (opnieuw) boven water zou zijn gekomen indien Defensie naar aanleiding van het ongeval in 1983 ook een onderzoek had ingesteld naar de technische staat van de AP-23 mijn.

Gelet op het vorenstaande moet worden geoordeeld dat het Ministerie van Defensie in 1992 en later in 1995 en 1996 niet in redelijkheid de aansprakelijkheid voor het ongeval heeft kunnen afwijzen.

Het is daarom niet juist dat de Minister van Defensie niettemin tot in 1997 tegenover de weduwe heeft volgehouden dat zijn Ministerie niet aansprakelijk was voor het ongeval.

In zoverre is de onderzochte gedraging op dit punt niet behoorlijk.

V. Ter afsluiting

1. Eén van de doelstellingen van dit onderzoek van de Nationale ombudsman was waarheidsvinding, zodat alsnog, na zoveel jaren, tot sluiting van het dossier kan worden overgegaan.

Het onderzoek van de Nationale ombudsman heeft op een aantal vragen antwoord kunnen geven. Afgezien van de al in 1983 door de Koninklijke marechaussee geconstateerde reeks van menselijke fouten waardoor abusievelijk scherpe mijnen in een leslokaal zijn terechtgekomen, is op basis van de onderzoekbevindingen aannemelijk geworden dat geen van beide ongevallen in 1983 en 1984 zou hebben plaatsgevonden indien binnen de Defensieorganisatie adequaat zou zijn gereageerd op het beproevingsverslag van 11 november 1970.

De Nationale ombudsman acht het bepaald onthutsend dat een beproevingsverslag met een zo duidelijke aanbeveling niet tot de nodige maatregelen heeft geleid.

2. Doordat het Ministerie niet van meet af aan en in alle opzichten open kaart heeft gespeeld naar de betrokkenen, is bij een aantal van hen argwaan ontstaan. Deze argwaan heeft onder meer geleid tot een aantal juridische procedures, tot Kamervragen, en uiteindelijk tot een verzoek van de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer aan de Nationale ombudsman om een onderzoek in te stellen.

De Nationale ombudsman vindt het schrijnend - met name naar de betrokken nabestaanden en slachtoffers - dat er voor de Tweede Kamer zo lange tijd na de beide ongevallen en dertien jaar na de sluiting van een uitvoerig proces-verbaal van de Koninklijke marechaussee waarin een aantal belangrijke aspecten rond het manco aan de AP-23 mijn aan de orde is geweest, nog aanleiding bestond om de Nationale ombudsman over deze zaak te benaderen.

De Nationale ombudsman is ervan overtuigd dat veel leed bij nabestaanden en overlevenden had kunnen worden voorkomen indien het Ministerie van Defensie van meet af aan volledige openheid had betracht jegens hen, en indien het zich tegenover de weduwe van het slachtoffer van het ongeval van 14 september 1984 minder halsstarrig had opgesteld. Juist waar op grond van bedoeld proces-verbaal vaststond dat de Defensieorganisatie ernstig had gefaald, door niets te doen met de aanbeveling uit het beproevingsverslag van 1970, had van haar mogen worden verwacht dat zij zich tot het uiterste had ingespannen om ieder verder leed zo veel mogelijk te voorkomen. Defensie is daarin echter duidelijk tekort geschoten.

3. Verder wordt nog het volgende opgemerkt.

De Nationale ombudsman heeft de afgelopen jaren een drietal onderzoeken uitgevoerd naar aanleiding van klachten van nabestaanden van militairen die tijdens de vervulling van hun functie zijn omgekomen (zie Bijlage 9.). Het ging daarbij om ongevallen die hebben plaatsgevonden in de jaren 1989, 1992 en 1996.

In de desbetreffende rapporten heeft de Nationale ombudsman kritiek geuit op het terrein van berichtgeving aan de verwanten, van informatieverstrekking over de precieze doodsoor-

zaak en over de toedracht van het ongeval, alsmede van andere aspecten van nazorg en begeleiding.

Het is bepaald opmerkelijk dat een groot aantal punten van deze kritiek ook aan de orde is in deze zaak rond de eerdere ongevallen, met de AP-23 mijn in 1983 en in 1984. Dit duidt erop dat de Defensie-organisatie, ondanks bijvoorbeeld de toezegging van de Minister van Defensie in zijn brief aan de Tweede Kamer van 20 oktober 1983 dat met voortvarendheid zou worden gewerkt aan een sluitend plan van op elkaar afgestemde hulp- en andere maatregelen, onvoldoende heeft geleerd van de ervaringen rond de twee ongevallen met de AP-23 mijn. Dit geeft - wederom - voor de Defensie-organisatie reden tot bezinning op de vraag of op de genoemde punten van kritiek de procedures en de cultuur voldoende zijn afgestemd op onverhoopte calamiteiten.

4. Op zichzelf zou het voorgaande aanleiding geven tot een aanbeveling aan de Minister van Defensie om ook uit dit rapport lering te trekken. Immers, gelet op de taakstelling van het Ministerie van Defensie kan helaas niet worden uitgesloten dat de Defensie-organisatie ook in de toekomst zal worden geconfronteerd met ernstige ongevallen.

Echter, het gaat hier om een onderzoek dat is uitgevoerd na een verzoek daartoe van de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer. Het ligt daarom in de rede dat dit rapport onderwerp zal vormen van bespreking tussen de Commissie en de Minister van Defensie. Verwacht mag worden dat in dat verband vanzelf de vraag aan de orde zal komen naar de eventuele consequenties die deze zo tragische ongevallen zouden moeten hebben voor de Defensie-organisatie, in het belang van het waarborgen van een maximale veiligheid. Daarom zal worden afgezien van een expliciete aanbeveling op dit punt.

De Nationale ombudsman spreekt ten slotte de hoop uit dat de nabestaanden en de overlevenden van de ongevallen in 1983 en 1984 dit rapport als betekenisvol zullen ervaren, en dat het rapport, waar nog nodig, een rol zal kunnen vervullen in het contact tussen hen en het Ministerie van Defensie over de gevolgen van elk van deze twee ongevallen.

CONCLUSIE

De onderzochte gedraging (zoals deze is geformuleerd op bladzijde 8 van dit rapport), die wordt aangemerkt als een gedraging van de Minister van Defensie, is niet behoorlijk op de volgende punten (de verwijzingen hieronder betreffen paragrafen uit de **BEOORDELING**):

A.

1. het tot medio 1990 handhaven van de ongemodificeerde AP-23 mijn in de arsenalen van Defensie, zonder in voorschriften, bijsluiters en opleidingen bijzondere aandacht te besteden aan de veiligheidsrisico's en zonder het treffen van adequate veiligheidsmaatregelen (paragraaf II.7.4.);
2. het te koop aanbieden van AP-23 mijnen aan derden (paragraaf II.8.3.);
3. het niet informeren van een inkoopbureau van de Amerikaanse marine over de technische staat van de mijn (paragraaf II.8.3.);

B.

1. de door het Ministerie van Defensie gegeven informatie over de toedracht van het ongeval in 1983 (paragraaf III.2.3.6.)
2. de door het Ministerie van Defensie gegeven informatie over de toedracht van het ongeval in 1984 (paragrafen III.3.3., 3.4. en 3.5.);

C.

de afwikkeling van beide ongevallen (paragrafen IV.2. en IV.3.), met uitzondering van:

- de informatieverstrekking aan de nabestaanden en de overlevenden van het ongeval in 1983, op welk punt de onderzochte gedraging deels behoorlijk en deels niet behoorlijk is (paragraaf IV.2.3.),
- de erkenning van het ongeval in 1984 als een dienstongeval, op welk punt de onderzochte gedraging behoorlijk is (paragraaf IV.3.3.1.), en
- de kwaliteit van de psycho-sociale begeleiding van de overlevenden en de nabestaanden van het ongeval van 1983, op welk punt geen oordeel kan worden gegeven (paragraaf IV.2.4.3.).

DE NATIONALE OMBUDSMAN,

mr. dr. M. Oosting

BIJLAGE 1

ACHTERGROND

1. In artikel 35, sub d, van het **Algemeen Rijksambtenarenreglement** (Besluit van 12 juni 1931, stb. 248; ARAR) is bepaald dat een ongeval dient te worden aangemerkt als een dienstongeval indien het ongeval in overwegende mate zijn oorzaak vindt in de aard van de aan de ambtenaar opgedragen werkzaamheden of in de bijzondere omstandigheden waaronder deze moesten worden verricht, en het ongeval niet aan de schuld of onvoorzichtigheid van de betrokken ambtenaar is te wijten.

2. Op grond van artikel 45 van het ARAR (thans artikel 102 b van het ARAR) hebben de weduwe en wezen van een overleden ambtenaar recht op een aanvullende uitkering op het weduwen- en wezenpensioen (thans nabestaandenpensioen) indien het overlijden is veroorzaakt door een dienstongeval.

3. Ingevolge artikel 2 van de **Verhaalswet ongevallen ambtenaren** (Wet van 31 juli 1965, Stb. 354) heeft het lichaam dat aan of ten behoeve van een ambtenaar krachtens diens rechtspositieregeling uitkeringen of verstrekkingen verleent ter zake van een aan deze overkomen ongeval, voor de kosten van deze voorzieningen verhaal op degene die, bij ontbreken van die voorzieningen, in verband met het veroorzaken van het ongeval jegens de ambtenaar naar burgerlijk recht aansprakelijk zou zijn voor de alsdan door deze geleden schade.

4. In de **Wet openbaarheid van bestuur** (Wet van 9 november 1978, Stb. 581, per 1 mei 1992 vervangen door de Wet van 31 oktober 1991, Stb. 703; Wob) is bepaald dat een ieder een verzoek om informatie kan richten tot een bestuursorgaan. De verzoeker dient in zijn verzoekschrift aan te geven over welke bestuurlijke aangelegenheid hij informatie wenst te ontvangen.

Artikel 4 van de Wob, zoals dit artikel luidde tot 1 mei 1992:

"1. Het verstrekken van de informatie ingevolge de artikelen 1-3 blijft achterwege indien dit

- a. de eenheid van de Kroon in gevaar zou kunnen brengen of
- b. de veiligheid van de staat zou kunnen schaden.

Het blijft eveneens achterwege indien het betreft

- c. bedrijfs- en fabricagegegevens voor zover deze door natuurlijke of rechtspersonen vertrouwelijk aan de overheid zijn meegedeeld.

Het vindt ook niet plaats indien en voorzover het belang daarvan niet opweegt tegen de volgende belangen

- d. de betrekkingen van Nederland met andere landen;
- e. de economische of financiële belangen van de staat en andere publiekrechtelijke lichamen;

- f. de opsporing en vervolging van strafbare feiten;
- g. inspectie, controle en toezicht door of vanwege overheidsorganen;
- h. het recht van een ieder op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer en de bescherming van medische en psychologische onderzoeksresultaten, die individuele gevallen betreffen;
- i. het voorkomen van onevenredige bevoordeling of benadeling van bij de aangelegenheid betrokken natuurlijke personen of rechtspersonen dan wel van derden."

Besluit openbaarheid van bestuur (Besluit van 12 oktober 1979, Stb. 590, ingetrokken per 1 mei 1992)

Artikel 4, eerste en tweede lid:

- "1. De beslissing op een verzoek om informatie wordt genomen door of vanwege het overheidsorgaan.
- 2. Een beslissing als bedoeld in het eerste lid, die een gehele of gedeeltelijke afwijzing van een verzoek om informatie inhoudt, wordt schriftelijk en gemotiveerd aan de verzoeker medegedeeld indien deze zijn verzoek handhaaft."

5. **Burgerlijk Wetboek** (oud, zoals dat gold tot 1 januari 1992)

Boek 4, artikel 1406:

"In geval van moedwilligen of onvoorzichtigen doodslag, hebben de overblijvende echtgenoot, de kinderen of de ouders van den nedergeslagene, die door zijnen arbeid plegen te worden onderhouden, eene regtsvordering tot schadevergoeding, te waarden, naar gelang van den wederzijdschen stand en de fortuin der personen, en naar de omstandigheden."

Boek 4, artikel 1407:

"Moedwillige of onvoorzichtige kwetsing of verminking van eenig deel des lichaams geeft aan den gewonde het regt om, behalve de vergoeding der kosten van herstel, ook die der schade, door kwetsing of de verminking veroorzaakt, te vorderen. Ook deze worden gewaardeerd naar gelang van den wederzijdschen stand en de fortuin der personen, en naar de omstandigheden. Deze laatste bepaling is in het algemeen toepasselijk bij de waardering der schade, ontstaan uit elk misdrijf tegen den persoon gepleegd."

BIJLAGE 2

Afbeelding van de AP-23 mijn en tekening van de ontsteker

Afbeelding van de AP-23 mijn (ontleend aan Voorschrift 9-853, F 10.01)

Tekening van de ontsteker van de AP-23 mijn (ontleend aan Voorschrift 9-853, F 10.01)

BIJLAGE 3

Uitleg werking AP-23 mijn

Ontleend aan Voorschrift 9-801, F 10-02

"3. VEILIGHEIDSINRICHTING

De mijn is voorzien van een veiligheidsinrichting welke verhindert dat, wanneer er d.m.v. een strak gespannen struikeldraad kracht op de hefboom wordt uitgeoefend, terwijl de mijn op veilig is gesteld, de mijn tot werking wordt gebracht op het moment dat de veiligheidshendel boven het rode vlakje van het kleurenplaatje wordt gedraaid.

De veiligheidsinrichting bestaat uit de zwaluwstaartvormige wapeningspen met veer en de zwaluwstaartvormige groef in het grendelblok.

Wanneer nu kracht op de hefboom wordt uitgeoefend terwijl de mijn wordt gewapend, haakt de wapeningspen in de groef van het grendelblok.

De wapeningspen kan nu niet onder druk van zijn veer naar buiten bewegen en belet hierdoor het grendelblok naar beneden te bewegen.

De ontsteker wordt dus niet gewapend. Wanneer de kracht op de hefboom wordt weggenomen beweegt het grendelblok zich door de kracht van de bladveer omhoog, waardoor de wapeningspen onder druk van zijn veer naar buiten beweegt. Het grendelblok is nu geheel vrij in het huis en de ontsteker is gewapend.

4. WERKING

De mijn heeft aan de bodem van de buitenpot een van een groef voorziene nippel, waaraan het anker d.m.v. een snapveertje wordt bevestigd, waarmee de mijn in de grond kan worden verankerd.

Nadat de mijn is gelegd, het struikeldraad aangebracht en de ontsteker is gewapend is de werking als volgt:

Wanneer met een kracht van tenminste 4 kg aan de struikeldraad wordt getrokken, beweegt de hefboom opzij. Deze beweging wordt via het verbindingsstuk op het drukstuk overgebracht.

Het drukstuk kan in het huis een kantelende beweging maken en drukt hierdoor met de rand het grendelblok naar beneden.

Onder in het grendelblok is de slagpin geschroefd met daartussen opgesloten de slagpinveer. Deze laatste is een bladveer, welke met de bolle kant naar boven is gekeerd. Door de druk van het grendelblok knikt de veer door, waardoor de slagpin met kracht in het slaghoedje slaat.

De uitstootlading voor de ontsteker wordt nu ontstoken. Door de gasdruk scheurt de schroefdraad van het ontstekerslichaam en de ontsteker wordt weggeslingerd.

De vlam van de uitstootlading voor de ontsteker ontsteekt via een buskruitkoekje na enige vertraging de uitstootlading voor de mijn.

Het kogeltje boven in het uitstootelement belet de hete gassen naar boven te ontsnappen. De mijn wordt hierdoor uit de buitenpot gestoten.

Op de bodem van de buitenpot is, inwendig, een stalen kabel bevestigd van $\pm$ 1 meter lengte. Het andere einde van de kabel is verbonden met de afvuurpen. De afvuurpen houdt de slagkop die onder druk staat van zijn veer tegen. Zodra de kabel strak komt te staan wordt de afvuurpen, welke wordt opgesloten door een breekplaatje, door het breekplaatje heen getrokken.

De slagkop komt vrij van de afvuurpen en slaat onder druk van zijn veer met zijn duplexslagpijpje op de vaste slagpin. Hierdoor komt het duplexslagpijpje tot detonatie, dat op zijn beurt via het overdrachtspijpje en de overdrachtslading de springlading tot detonatie brengt."

BIJLAGE 4

Tekening S-stand en ½ S-stand

Tekening S-stand

299

Tekening $\frac{1}{2}$ S-stand

300

BIJLAGE 5

Tekening van de vrije slag van het grendelblok

BIJLAGE 6

Met de hand geschreven lesprogramma voor het vak Mijnen van de bij het ongeval in 1983 omgekomen instructeur

BIJLAGE 7

Eerste bladzijde van het hoofdstuk Mijnen uit de Syllabus van de Algemene Kader Opleiding

BIJLAGE 8

Plaats van de verschillende betrokken afdelingen in de Defensie-organisatie

1966-1971

De **Munitie Onderzoekingsdienst (MOD)** en de **afdeling Munitie** vielen beide onder de **Inspectie Technische Dienst (ITD)** en onder het bevel van de Inspecteur van de Technische Dienst.

Onder de sectie Techniek van de afdeling Munitie viel het **bureau Technische Uitvoering en Keuringen (TU&K)**.

In een reorganisatie eind jaren 60 ging de MOD over in de **Materieel Beproevingafdeling-1 (MBA-1)**.

In dezelfde reorganisatie ging de afdeling Munitie over in de **Materieel Voorzieningsafdeling-4 (MVA-4)**.

De keuringstaken van de MOD gingen daarbij niet over naar MBA-1 maar naar MVA-4.

MVA-4 bestond destijds uit vier secties, waaronder de **sectie Materieelverzorging** en de **sectie Techniek**.

Onder de sectie Materieelverzorging viel onder meer het **bureau Onderhoud**.

Onder de sectie Techniek viel onder meer het **bureau Technische Voorbereiding**.

1983-1985

Zowel MVA-4 als MBA-1 vielen onder de **Directie Materieel Koninklijke Landmacht (DMKL)**

MBA-1 viel onder de souschef Techniek en bestond uit de volgende vier secties:

- sectie Beproevingen;
- sectie Beproevingfaciliteiten;
- **sectie Munitie en klein kaliber wapens;**
- sectie Bedrijfsverzorging

Onder de sectie Munitie en klein kaliber wapens vielen onder meer de **beproevingsgroep Periodiek Onderzoek**, de beproevingsgroep Klein kaliber wapens en munitie en de beproevingsgroep Munitie.

BIJLAGE 9**Eerdere rapporten van de Nationale ombudsman met betrekking tot ongevallen binnen de Defensie-organisatie**

1. In rapport 93/352 van 24 mei 1993 verklaarde de Nationale ombudsman de klacht gegrond van de ouders van een dienstplichtig militair die tijdens militaire dienst op 16 februari 1989 bij een demonstratieles tankrijden op de Leusderheide was verongelukt. In zijn rapport overwoog de Nationale ombudsman onder meer dat het Rij Instructie Eskadron Tanks van de Koninklijke Landmacht tijdens de les onvoldoende zorg had gedragen voor de veiligheid van de betrokkenen.

Voorts overwoog de Nationale ombudsman onder meer dat de Defensie-organisatie het ongeval ten onrechte niet direct, zoals is voorgeschreven in de Arbeidsomstandighedenwet, had gemeld aan de Arbeidsinspectie.

2. Rapport 94/588 van 6 september 1994 heeft betrekking op de gang van zaken rond en na het overlijden van een militair bij een verkeersongeval, tijdens de uitoefening van zijn militaire dienstplicht.

De Nationale ombudsman leverde in zijn rapport onder meer kritiek op de berichtgeving aan de ouders. Pas drie uur na het overlijden van hun zoon werden zij door een maatschappelijk werker van het Ministerie van Defensie geïnformeerd, dit terwijl het ongeluk vlakbij hun woonplaats had plaatsgevonden.

Voorts oordeelde de Nationale ombudsman in deze zaak dat het door de Koninklijke marechaussee ingestelde onderzoek naar de bevestiging van de gordels in het desbetreffende type (dienst)auto's bepaald ontoereikend was geweest, alsmede dat ook in deze zaak was nagelaten het ongeval onverwijld te melden aan de Arbeidsinspectie.

3. Rapport 97/480 van 4 november 1997 heeft betrekking op de nasleep van de ramp met het Hercules-vliegtuig op vliegveld Welschap te Eindhoven op 15 juli 1996, waarbij 34 personen, van wie de meesten lid waren van het Fanfarekorps van de Koninklijke Landmacht, omkwamen. De ouders van een van de slachtoffers hadden bij de Nationale ombudsman geklaagd over aspecten van berichtgeving, nazorg en begeleiding.

In zijn rapport uitte de Nationale ombudsman onder andere kritiek op de informatieverstrekking over de identificatie en over de doodsoorzaak, op de begeleiding door de maatschappelijk werkers van het Ministerie van Defensie en op de schade-afwikkeling door het Ministerie.

SAMENVATTING

Aanleiding en onderzoek

Naar aanleiding van een daartoe strekkend verzoek van de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer heeft de Nationale ombudsman op 29 mei 1998, met gebruikmaking van de bevoegdheid van artikel 15 van de Wet Nationale ombudsman (onderzoek op eigen initiatief), een onderzoek ingesteld naar de gang van zaken rond twee ongevallen met een door Defensie ontwikkelde Anti Personeelsmijn, de AP-23.

Het eerste ongeval vond plaats op 18 juli 1983. In een leslokaal van de legerplaats bij Oldebroek ontplofte een AP-23 mijn uit lot (serie) AI 68-2. Door dit ongeval kwamen zeven militairen om het leven en raakten negen militairen gewond.

Naar aanleiding van het ongeval werd een onderzoek ingesteld door de Koninklijke marechaussee. Het Ministerie van Defensie kwam op basis van het onderzoeksrapport van de Koninklijke marechaussee tot de conclusie dat het ongeval het gevolg was van de verwisseling van een instructiemijn met een scherpe mijn. Deze verwisseling was te wijten aan een reeks van menselijke fouten, die waren gemaakt over een periode van negen jaren.

Het tweede ongeval gebeurde op 14 september 1984, tijdens een periodiek onderzoek naar de AP-23 mijn in het Artillerie Schietkamp te Oldebroek. Een AP-23 mijn uit hetzelfde lot AI 68-2 werd van afstand afgezet (het verrichten van die handelingen die tot ontploffing van de mijn dienen te leiden). De mijn ontplofte toen niet. Zij explodeerde echter alsnog nadat zij door de beproevingsleider was benaderd. De beproevingsleider werd daarbij op slag gedood.

Naar aanleiding van dit ongeval werden verschillende onderzoeken ingesteld, onder meer door de Koninklijke marechaussee. Op basis van één van de onderzoeksrapporten van de Koninklijke marechaussee nam de Minister van Defensie aanvankelijk het standpunt in dat de wijze van handelen van de beproevingsleider mede oorzaak was geweest van het ongeval. Op grond daarvan wees hij aansprakelijkheid van Defensie voor het ongeval af.

In een brief aan de weduwe van de beproevingsleider van 27 maart 1997, twaalfeneenhalf jaar na het ongeval, erkende de Minister echter alsnog dat Defensie aansprakelijk was voor het ongeval. Volgens de Minister was nieuwe informatie boven water gekomen, die aanleiding gaf tot een ander standpunt over de aansprakelijkheid. De Minister kwam op grond van deze nieuwe informatie tot het oordeel dat het aannemelijk was dat het ongeval niet zou zijn gebeurd indien Defensie, nadat in 1970 bekend was geworden dat de slagpinveer van de AP-23 mijn in een labiel evenwicht was te brengen (de zogenaamde S-stand), de juiste maatregelen zou hebben getroffen.

De erkenning in 1997 van de aansprakelijkheid voor het ongeval in 1984 en de daarop volgende berichtgeving in de media riepen bij nabestaanden van het ongeval in 1983 en andere betrokkenen, alsmede bij een aantal leden van de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer vragen op. De Commissie was van mening dat de reactie van de

Minister van Defensie op een aantal vragen die leden van de Tweede Kamer aan hem hadden gesteld niet de door de Commissie gewenste helderheid had verstrekt. Gelet daarop, verzocht de Commissie aan de Nationale ombudsman om een onderzoek in te stellen naar de gang van zaken rond de ongevallen met de AP-23 mijn in 1983 en 1984. De Nationale ombudsman heeft de Commissie laten weten dat hij bereid was om het door haar wenselijk geachte onderzoek uit te voeren.

Uitgangspunt van de Nationale ombudsman bij zijn beslissing om een onderzoek in te stellen naar de gang van zaken rond de twee ongevallen met de AP-23 mijn was de overweging dat het tot nog toe heeft ontbroken aan definitieve waarheidsvinding, hetgeen in sterke mate belemmerend heeft gewerkt op het sluiten van de dossiers, terwijl een dergelijke afronding ook in het belang is van betrokkenen.

Het onderzoek van de Nationale ombudsman heeft betrekking op de volgende gedragingen:

- A. Het handhaven van de AP-23 mijn (met name lot AI 68-2) in de arsenalen van Defensie en het te koop aanbieden van deze mijn aan derden, (mede) gezien in het licht van de problemen bij de ontwikkeling van de mijn en de (bijna-) ongevallen met de mijn.
- B. De door het Ministerie van Defensie gegeven informatie over de toedracht van de ongevallen op 18 juli 1983 en op 14 september 1984.
- C. De afwikkeling van beide hiervoor genoemde ongevallen voor wat betreft de nazorg aan en begeleiding van nabestaanden en andere betrokkenen.

In het kader van het onderzoek is aan de Minister van Defensie een groot aantal vragen voorgelegd. Deze vragen waren geformuleerd op basis van een verkenning van materiaal dat de Nationale ombudsman met name van de kant van de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer ter beschikking was gesteld. Verder verzocht de Nationale ombudsman de Minister om toezending van afschriften van alle stukken die op de zaak betrekking hebben.

Na bestudering van het door de Minister toegezonden materiaal voerden medewerkers van de Nationale ombudsman gesprekken met een aantal nabestaanden, overlevenden en andere betrokkenen, onder wie een aantal (ex) Defensie-ambtenaren.

Tevens werd een aantal vragen gesteld aan de producent van de AP-23 mijn en aan een inkoopbureau van de Amerikaanse marine.

Bevindingen

Na een inleidend hoofdstuk A. wordt in hoofdstuk B. van de BEVINDINGEN ingegaan op de ontwikkeling en de productie van de AP-23 mijn, en op de daarbij geconstateerde gebreken. De ontwikkeling en productie van de AP-23 mijn worden geschetst vanaf 1967, het jaar waarin de eerste proefserie van de AP-23 mijn werd opgeleverd, tot circa 1971.

In de hoofdstukken C. en D. komen de ongevallen op 18 juli 1983 respectievelijk 14 september 1984 aan de orde, alsmede de onderzoeken die zijn ingesteld naar aanleiding van deze ongevallen.

Hoofdstuk E. bevat de door de Minister gegeven informatie over de toedracht van de ongevallen. Daarbij wordt zowel aandacht besteed aan de informatie die is gegeven aan nabestaanden en andere betrokkenen, als aan de informatie die de Minister aan de Tweede Kamer heeft verstrekt.

De afwikkeling van de ongevallen voor wat betreft de nazorg aan en begeleiding van nabestaanden en andere betrokkenen komt aan de orde in hoofdstuk F.

In hoofdstuk G. wordt ingegaan op de vraag of, en zo ja in hoeverre, er AP-23 mijnen aan derden zijn verkocht. Tevens wordt daarbij aandacht besteed aan de vraag of deze derden daarbij zijn gewaarschuwd voor de gevaren van de AP-23 mijn.

De verslagen van de gesprekken met nabestaanden en andere betrokkenen bij de ongevallen in 1983 en 1984 zijn opgenomen in hoofdstuk H.

Beoordeling en conclusie

In hoofdstuk I, de inleiding, van de BEOORDELING wordt ingegaan op de aanleiding tot het onderzoek.

In hoofdstuk II (paragrafen 2. tot en met 7.) van de BEOORDELING geeft de Nationale ombudsman een oordeel over het feit dat Defensie de AP-23 mijn in haar arsenalen heeft gehandhaafd ondanks problemen bij de ontwikkeling van de mijn (met name de mogelijkheid van het optreden van de zogenaamde S-stand) en enkele (bijna-) ongevallen met de mijn.

De Nationale ombudsman stelt vast dat daarbij met name van belang is het beproevingsverslag van de Munitie Onderzoekingsdienst (MOD) van 11 november 1970. De MOD gaf hierin aan dat de slagpinveer van de ontsteker van de AP-23 mijn in een labiel evenwicht, de zogenaamde S-stand, was te brengen. Stond de slagpinveer eenmaal in deze S-stand, dan was een zeer lichte schok vervolgens voldoende om de ontsteker te doen functioneren (en aldus de mijn te doen ontploffen). De mogelijkheid van het optreden van de S-stand deed zich voor bij alle AP-23 mijnen. De kans hierop was echter groter bij mijnen uit lot AI 68-2, omdat bij deze mijnen nog niet een bepaalde modificatie (namelijk verlaging van de opsluitschroef) was toegepast. Bovendien was de kans op het optreden van de S-stand groter indien de hefboom (het onderdeel van de mijn waarmee deze tot ontploffing kan worden gebracht) werd getrokken in de richting van de veiligheidshendel (waarmee de mijn van safe op armed kan worden gezet).

Aanleiding voor het opstellen van het beproevingsverslag van 11 november 1970 was onder meer een bijna-ongeval dat zich had voorgedaan op 28 januari 1970. Bij de vernietiging van een aantal AP-23 mijnen (hetgeen gebeurde door de mijnen stuk voor stuk af te zetten) weigerde een mijn. Toen, na een bepaalde wachttijd, twee onderofficieren de mijn naderden

met de bedoeling om deze op safe te stellen, ontplofte deze echter alsnog. De twee onder-officieren konden tijdig dekking vinden.

De MOD wees er in het beproevingsverslag van 11 november 1970 op dat gezien de mogelijkheid dat de slagpinveer zich in de S-stand bevond, bij beproevingen weigeraars steeds van afstand moesten worden vernietigd.

De Nationale ombudsman is van oordeel dat het beproevingsverslag hoe dan ook aanleiding had moeten geven tot het treffen van maatregelen, in het belang van de veiligheid. Hij stelt vast dat dit ten onrechte niet is gebeurd. De Minister noemde een aantal mogelijke oorzaken van het uitblijven van maatregelen, te weten het vertrek op een gewichtig moment (begin 1971) van een functionaris die een belangrijke rol speelde bij de afdoening van het beproevingsverslag en die zijn werkzaamheden niet had kunnen overdragen omdat zijn opvolger nog niet was benoemd, overbelasting van het munitietechnisch personeel, onvoldoende dossiervorming en onvoldoende gestructureerde kwaliteitsbewaking. Naar het oordeel van de Nationale ombudsman zijn deze factoren van interne aard, en kunnen zij op geen enkele wijze rechtvaardigen dat het beproevingsverslag van 11 november 1970 niet direct heeft geleid tot maatregelen.

In paragraaf 5. wordt ingegaan op de maatregelen die naar aanleiding van het beproevingsverslag hadden moeten worden genomen. Als eerste maatregel had de AP-23 mijn moeten worden geblokkeerd (dit betekent dat de mijn alleen nog met uitdrukkelijke autorisatie had mogen worden gebruikt). Vervolgens had een vervolgmaatregel moeten worden getroffen, te weten modificatie, vervanging of vernietiging van de AP-23 mijn. De Nationale ombudsman gaat ervan uit dat ook in 1970, evenals in 1985 (het jaar waarin Defensie alsnog besloot tot modificatie), niet een vervanger voor de AP-23 mijn beschikbaar was, terwijl de mijn wel voorzag in een operationele behoefte. Daarom acht hij het aannemelijk dat Defensie, indien in 1970 wel consequenties zouden zijn verbonden aan het beproevingsverslag, zou hebben gekozen voor modificatie van de AP-23 mijn. Zolang de ongemodificeerde AP-23 mijn nog in de landsvoorraad was opgenomen, had Defensie in elk geval in voorschriften, bijsluiters en opleidingen aandacht moeten besteden aan de mogelijkheid van het optreden van de S-stand en, onder meer bij beproevingen, adequate veiligheidsmaatregelen moeten treffen.

In paragraaf 6. komt de cruciale vraag aan de orde of de ongevallen in 1983 en 1984 niet zouden hebben plaatsgevonden indien het beproevingsverslag van 11 november 1970 wél tot maatregelen had geleid.

De Nationale ombudsman is van oordeel dat het aannemelijk is dat de ongevallen in 1983 en 1984 niet zouden hebben plaatsgevonden indien het beproevingsverslag wel tot maatregelen had geleid.

De Nationale ombudsman neemt hiermee ten aanzien van het ongeval van 18 juli 1983 een ander standpunt in dan de Minister. Volgens de Minister was het ongeval in 1983 ook gebeurd indien de AP-23 mijn in 1970 zou zijn geblokkeerd.

De Nationale ombudsman acht het echter niet waarschijnlijk dat in zo'n geval autorisatie zou zijn verleend voor het ombouwen van een scherpe AP-23 mijn tot een instructiemodel. Voor het geven van instructie was het gebruik van een instructiemodel van de AP-23 mijn immers niet nodig. Mocht niettemin wel de hiervoor bedoelde autorisatie zijn verleend, dan acht de Nationale ombudsman het niet aannemelijk dat zich dan (dus indien de AP-23 mijn in 1970 zou zijn geblokkeerd) een zelfde opeenstapeling van fouten zou hebben voorgedaan zoals die nu is voorafgegaan aan het ongeval op 18 juli 1983. Door de blokkering zou immers voor iedereen duidelijk zijn geweest dat aan het werken met de AP-23 mijn aanmerkelijke veiligheidsrisico's waren verbonden.

Ten aanzien van het ongeval van 14 september 1984 heeft de Minister in 1997, twaalfen-eenhalf jaar na het ongeval, erkend dat aannemelijk is dat dit ongeval niet zou hebben plaatsgevonden indien Defensie na het verschijnen van het beproevingsverslag van 11 november 1970 de juiste maatregelen zou hebben getroffen. De Nationale ombudsman deelt dit standpunt.

In paragraaf 7. worden de maatregelen besproken die zijn getroffen naar aanleiding van de ongevallen in 1983 en 1984. Na beide ongevallen is het gebruik van de AP-23 geblokkeerd. Na het ongeval in 1984 is tevens besloten tot modificatie van de AP-23 mijn.

Ten aanzien van het ongeval in 1983 wijst de Nationale ombudsman erop dat het aan Defensie valt te verwijten dat na het ongeval in 1983 geen verdere maatregelen zijn genomen. Defensie heeft na dit ongeval ten onrechte niet ook een onderzoek ingesteld naar de technische staat van de ontplofte mijn.

Volgens Defensie bestond er operationele behoefte aan een AP-mijn, terwijl er destijds niet een vervanger beschikbaar was. De Nationale ombudsman geeft aan geen reden tot kritiek te hebben op de na het ongeval in 1984 genomen beslissing om de ontsteker van de AP-23 mijn te modificeren, en niet alle AP-23 mijnen te vernietigen.

De Nationale ombudsman oordeelt vervolgens dat het als een ernstige tekortkoming moet worden aangemerkt dat de AP-23 mijn tot medio 1990 ongemodificeerd in de arsenalen van Defensie is gehandhaafd, en zonder dat in voorschriften, bijsluiters en opleidingen bijzondere aandacht is besteed aan de veiligheidsrisico's die aan het werken met de AP-23 mijn waren verbonden en zonder het treffen van adequate veiligheidsmaatregelen, terwijl al in 1970 binnen de Defensie-organisatie bekend was geworden dat de slagpinveer van de ontsteker in een labiel evenwicht kon komen.

In paragraaf 8. wordt ingegaan op het feit dat Defensie de AP-23 mijnen in 1991/1992 te koop heeft aangeboden aan derden. De Nationale ombudsman vindt dat het Ministerie van Defensie daardoor onjuist heeft gehandeld. Binnen de Defensie-organisatie was immers bekend dat de slagpinveer van de ontstekers van de AP-23 mijnen niet betrouwbaar was. Zoals de Staatssecretaris van Defensie op 14 oktober 1992 in antwoord op kamervragen aan de Tweede Kamer heeft laten weten, betekende de technische staat van de AP-23 mijn dat deze mijnen niet voor verkoop of afstoting in aanmerking kwamen.

Voorts vindt de Nationale ombudsman het niet juist dat het Ministerie van Defensie een inkoopbureau van de Amerikaanse marine, waaraan in 1981 21 sets AP-23 mijnen waren geleverd, niet tijdig (namelijk pas in oktober 1998) heeft geïnformeerd over de technische staat van de AP-23 mijn.

In hoofdstuk III komt de informatieverstrekking door Defensie over de toedracht van de ongevallen aan zowel de nabestaanden en de overlevenden als aan de Tweede Kamer aan de orde.

Het ongeval op 18 juli 1983

Direct na het ongeval op 18 juli 1983 heeft de Koninklijke marechaussee een onderzoek ingesteld. Het onderzoek van de Koninklijke marechaussee richtte zich met name op de vraag hoe het mogelijk was geweest dat een scherpe AP-23 mijn in een instructielokaal terecht was gekomen en daar was gebruikt als instructiemodel. Het onderzoek heeft zich niet uitgestrekt tot de technische staat van de ontplofte mijn (een AP-23 mijn uit lot AI 68-2). De Nationale ombudsman stelt vast dat al vrij snel na het ongeval sprake was van een aanwijzing dat er misschien iets niet in orde was geweest met de ontplofte mijn. Uit een aantal verklaringen die de Koninklijke marechaussee op 19 juli 1983 heeft afgenomen, bleek dat de instructeur de hefboom van de mijn verschillende malen (drie tot vier keer) heeft bewogen alvorens de mijn ontplofte. Een mijn die technisch in orde is, behoort echter te functioneren zodra en alleen wanneer de hefboom met voldoende kracht wordt bewogen. Aangezien niet bekend was met welke kracht de instructeur de hefboom had bewogen, kon niet worden uitgesloten dat de ontplofte mijn in technisch opzicht niet deugdelijk was. De Nationale ombudsman is daarom van oordeel dat ook een onderzoek had moeten worden ingesteld naar de technische staat van de ontplofte mijn. Hij acht het aannemelijk dat bij een dergelijk onderzoek de mogelijkheid van het optreden van de S-stand naar voren zou zijn gekomen.

De Nationale ombudsman gaat vervolgens in op het eventueel aanwezige verband tussen het manco van de AP-23 mijn en het ongeval in 1983.

Aan de hand van een aantal verklaringen die de Koninklijke marechaussee op 19 juli 1983 heeft afgenomen, is het volgens Nationale ombudsman aannemelijk dat de instructeur eerst heeft geprobeerd de hefboom te bewegen terwijl de veiligheidshendel in de safe stand stond en, toen hem dit niet goed lukte, vervolgens de veiligheidshendel op armed heeft gezet, waarna hij de hefboom opnieuw heeft bewogen.

De instructeur heeft de hefboom van de mijn verschillende malen (drie tot vier keer) bewogen alvorens de mijn ontplofte. Bovendien heeft hij de hefboom in diverse richtingen bewogen. De kans dat de slagpinveer in de S-stand komt, neemt toe indien de hefboom in de richting van de veiligheidshendel wordt getrokken en bovendien, bij mijnen uit lot AI 68-2, indien in de richting van de opsluitschroef wordt getrokken.

Verder is voor het functioneren van de AP-23 mijn de kracht van belang waarmee de hefboom wordt bewogen. Een AP-23 mijn die technisch volkomen in orde is, behoort pas te functioneren indien de hefboom wordt bewogen met een kracht van minimaal vier kilogram. De Nationale ombudsman wijst erop dat in het beproevingsverslag van 11 november 1970 echter is aangegeven dat deze kracht ligt tussen twee en vijf kilogram, en in het geval in de richting van de veiligheidshendel wordt getrokken tussen twee en zes kilogram. Tevens staat in het beproevingsverslag dat de kracht die nodig is voor het doen functioneren van de ontsteker in vele gevallen groter is dan vier kilogram.

De Nationale ombudsman stelt vervolgens vast dat het niet bekend is welke kracht de instructeur heeft gebruikt toen hij de hefboom verschillende malen heeft bewogen. Voorts wijst hij erop dat aangenomen moet worden dat de kracht die nodig is om de slagpinveer in de S-stand te brengen niet groter is dan de kracht die nodig is om de mijn te laten functioneren.

De Nationale ombudsman komt op basis van het vorenstaande tot het oordeel dat niet volstrekt kan worden uitgesloten dat de slagpinveer van de in het leslokaal ontplofte mijn, als gevolg van het manco van dit type mijn, zich direct vóór de ontploffing in een labiel evenwicht (de S-stand) heeft bevonden.

De Nationale ombudsman oordeelt vervolgens dat daarom niet met zekerheid kan worden gesteld dat de mijn in elk geval zou zijn ontploft indien zij technisch volkomen in orde zou zijn geweest.

De Minister van Defensie heeft aan de Tweede Kamer en de ouders van één van de omgekomen militairen laten weten dat het ongeval in 1983 geen verband hield met de kwaliteit van de AP-23 mijn. Volgens de Minister zou door de handelingen van de instructeur ook een scherpe mijn van een ander type tot ontploffing zijn gekomen. De verwisseling van een oefenmijn met een scherpe mijn was, aldus de Minister, de enige oorzaak van het ongeval in 1983.

De Nationale ombudsman wijst er echter op dat Defensie ten onrechte heeft nagelaten om ook een onderzoek in te stellen naar de technische staat van de AP-23 mijn. Daardoor is in 1983 het manco van de AP-23 mijn niet (opnieuw) onderkend. Dit had tot gevolg dat de Minister toen geen standpunt heeft ingenomen ten aanzien van de vraag of het ongeval wellicht mede was te wijten aan het manco van de AP-23 mijn.

Ook nadat de informatie omtrent het manco van de AP-23 mijn alsnog (weer) boven water was gekomen - na het ongeval op 14 september 1984 - heeft de Minister de nabestaanden en overlevenden van het ongeval in 1983 en de Tweede Kamer die informatie niet onmiddellijk verstrekt. Daardoor kon het gebeuren dat de nabestaanden en overlevenden van het ongeval en de Tweede Kamer pas in 1997, vele jaren na het ongeval, alsnog, via de media, werden geconfronteerd met het manco van de AP-23 mijn.

De Nationale ombudsman komt op grond van het vorenstaande tot het oordeel dat de informatieverstreking over de toedracht van het ongeval in 1983 niet volledig is geweest.

De Nationale ombudsman is verder van oordeel dat er onvoldoende grond was voor een zo stellige uitspraak over de oorzaak van het ongeval van 18 juli 1983 als de Minister die heeft gedaan. Ook in die zin kan de informatie die de Minister van Defensie het hiervoor bedoelde ouderpaar en de Tweede Kamer op dit punt heeft verstrekt de toets der kritiek niet doorstaan.

Het ongeval op 14 september 1984

Naar aanleiding van het ongeval op 14 september 1984 werden drie onderzoeken ingesteld, waarvan twee door de Koninklijke marechaussee. Op basis van één van de onderzoeksrapporten van de Koninklijke marechaussee, van 12 april 1985, nam de Minister van Defensie aanvankelijk het standpunt in dat de wijze van handelen van de beproevingsleider mede oorzaak was geweest van het ongeval.

In een brief aan de weduwe van de beproevingsleider van 27 maart 1997 erkende de Minister echter alsnog dat Defensie aansprakelijk is voor het ongeval in 1984. Volgens de Minister was nieuwe informatie boven water gekomen, die aanleiding gaf tot een ander oordeel over de aansprakelijkheid. De Minister kwam op grond van deze nieuwe informatie tot het oordeel dat het aannemelijk was dat het ongeval niet zou zijn gebeurd indien Defensie in 1970 de juiste maatregelen zou hebben getroffen.

De Nationale ombudsman gaat vervolgens na of het Ministerie van Defensie zich in redelijkheid tot begin 1997 op het standpunt heeft kunnen stellen dat het ongeval mede het gevolg was van handelen van de beproevingsleider, in die zin dat hem daarvoor een zodanig verwijt treft dat dit de afwijzing van aansprakelijkheid van Defensie voor het ongeval kan dragen.

De Nationale ombudsman stelt op grond van het hiervoor bedoelde onderzoeksrapport van de Koninklijke marechaussee en de daarbij gevoegde processen-verbaal van verhoor vast dat er in personeelstechnisch opzicht het nodige schortte aan de organisatie van MBA-1 (dit was de afdeling waarbij de beproevingsleider werkzaam was). MBA-1 had onder meer te kampen met: achterstand bij periodiek onderzoek, overbelasting, minimale bezetting en (daardoor) weinig tijd/aandacht voor veiligheid, een gebrek aan voldoende ervaring en gebrekkige documentatie. De Nationale ombudsman geeft aan dat het aannemelijk is dat de wijze van handelen van de beproevingsleider in sterke mate bepaald is geweest door deze problemen. Verder stelt de Nationale ombudsman vast dat Defensie op de hoogte was van deze problemen en daarvoor de volle verantwoordelijkheid droeg. De Nationale ombudsman acht het oordeel van de Koninklijke marechaussee dat de beproevingsleider zich ten onrechte niet heeft geconformeerd aan het gebruikelijke veiligheidsgedrag niet houdbaar.

De informatie die in 1997 boven water zou zijn gekomen en die volgens het Ministerie van Defensie aanleiding gaf tot een ander oordeel over de aansprakelijkheid, betreft twee notities waarin met name wordt ingegaan op de beheerstechnische en personeelstechnische problemen bij MBA-1 en de invloed die deze hebben gehad op het handelen van de beproevingsleider. De Nationale ombudsman stelt echter vast dat deze problemen en de

invloed daarvan op het handelen van de beproevingsleider al vielen af te leiden uit het hiervoor bedoelde onderzoeksrapport van de Koninklijke marechaussee van 12 april 1985 en de daarbij gevoegde processen-verbaal van verhoor. Hij is dan ook van oordeel dat de door de Minister bedoelde informatie in dit opzicht niet nieuw was.

Het geheel overziend, oordeelt de Nationale ombudsman dat Defensie zich in redelijkheid niet gedurende een reeks van jaren op het standpunt heeft kunnen stellen dat het ongeval mede het gevolg was van de wijze van handelen van de beproevingsleider waarvoor hem een verwijt trof. De Nationale ombudsman acht het daarom niet juist dat Defensie tot 1997 het hiervoor bedoelde standpunt tegenover de weduwe van de beproevingsleider heeft ingenomen en op grond daarvan de aansprakelijkstelling door de weduwe heeft afgewezen. Hij acht het extra schrijnend voor de weduwe dat Defensie maar liefst twaalfeneenhalf jaar in deze opstelling heeft volhard. Bovendien vindt de Nationale ombudsman het niet juist dat de Minister aan de weduwe van de beproevingsleider heeft laten weten dat de in 1997 boven water gekomen informatie nieuw was en aanleiding gaf tot een ander oordeel over de aansprakelijkheid.

Uit het onderzoek van de Nationale ombudsman is verder gebleken dat de weduwe van de beproevingsleider op de dag van het ongeval twee tegenstrijdige mededelingen heeft gekregen over de toedracht van het ongeval. De eerste mededeling was dat haar man zorgvuldig had gehandeld, maar de tweede mededeling, later die dag, was dat het ongeval was te wijten aan (onvoorzichtigheid van) haar man. Deze laatste mededeling werd gedaan door de betrokken bedrijfsmaatschappelijk werker. De Nationale ombudsman acht een dergelijke discrepantie in strijd met de zorgvuldigheid die in dergelijke gevallen van Defensie mag worden verwacht. Verder wijst hij erop dat het niet juist is dat mededelingen zijn gedaan omtrent de toedracht van het ongeval zelfs nog voor dat naar dat ongeval een onderzoek was ingesteld.

De Nationale ombudsman oordeelt dat Defensie bovendien in gebreke is gebleven doordat zij na de afronding (medio 1985) van de onderzoeken naar de toedracht van het ongeval de weduwe van de beproevingsleider niet uit eigen beweging heeft geïnformeerd over de resultaten van deze onderzoeken. De weduwe van de beproevingsleider heeft pas in juni 1989, na een beroep op de Wet openbaarheid van bestuur, kennis kunnen nemen van een deel van het onderzoeksrapport van de Koninklijke marechaussee.

Met betrekking tot de informatieverstrekking aan de Tweede Kamer wijst de Nationale ombudsman erop dat de verwijzing naar de nieuwe informatie die in 1997 boven water zou zijn gekomen als motivering voor het besluit van de Minister van Defensie om het standpunt over de aansprakelijkheid te herzien geen hout snijdt. Ook op het punt van de afwijzing van de aansprakelijkheid van Defensie voor het ongeval van 1984 - het standpunt van het Ministerie dat dit ongeval het gevolg was van handelen dat aan de beproevingsleider kon worden toegerekend - kan naar zijn oordeel de informatieverstrekking aan de Tweede Kamer de toets der kritiek niet doorstaan.

In paragraaf 3.5. oordeelt de Nationale ombudsman dat Defensie eveneens is tekortgeschoten op het punt van de informatieverstrekking over de toedracht van het ongeval aan het Algemeen burgerlijk pensioenfonds en aan de officier van justitie in het arrondissement Zwolle.

In hoofdstuk IV van de BEOORDELING komt de derde door de Nationale ombudsman onderzochte gedraging aan de orde. Deze betreft de nazorg en de begeleiding zoals het Ministerie van Defensie die heeft geboden aan de nabestaanden van de slachtoffers van de ongevallen met de AP-23 mijn in 1983 en in 1984, en aan anderen die bij deze ongevallen waren betrokken.

In de inleiding van dit hoofdstuk benadrukt de Nationale ombudsman dat het in het geval van een ongeval met dodelijke afloop binnen de Defensie-organisatie behoort tot de verantwoordelijkheid van het Ministerie van Defensie, als werkgever, om de nabestaanden en andere betrokkenen zorgvuldige begeleiding en adequate nazorg te bieden. In dat verband moet onder andere worden gedacht aan een snelle eerste berichtgeving aan relaties van de slachtoffers, aan duidelijke en correcte informatieverstrekking over de oorzaak van het ongeval en over de precieze doodsoorzaak van de slachtoffers, aan goede psycho-sociale begeleiding, en aan adequate voorlichting over allerlei zaken met betrekking tot de rechtspositie van de betrokkenen.

Het ongeval op 18 juli 1983

Met betrekking tot de eerste berichtgeving aan de relaties van de slachtoffers van het ongeval in 1983 stelt de Nationale ombudsman vast dat de Minister al in 1983 heeft aangegeven dat het informeren van de families van de getroffen en niet met de gewenste snelheid is gebeurd. De Nationale ombudsman deelt dit standpunt.

Verder wijst de Nationale ombudsman erop dat voor zover nabestaanden van de slachtoffers van het ongeval nadere informatie hadden gewenst over de wijze waarop hun familielid was omgekomen, van het Ministerie van Defensie had mogen worden verwacht dat het deze informatie onverwijld zou hebben verstrekt. De Nationale ombudsman stelt vast dat dit in ieder geval in één geval niet is gebeurd.

Wat betreft de berichtgeving over de toedracht van het ongeval wijst de Nationale ombudsman erop dat de Minister van Defensie juist heeft gehandeld door de nabestaanden en overlevenden in kennis te stellen van de brieven waarmee hij in 1983 en 1984 de Tweede Kamer heeft geïnformeerd over de toedracht van het ongeval.

Op het tekort schieten van de informatieverstrekking na het bekend worden, na het ongeval in 1984, van het manco van de AP-23 mijn is hiervoor al ingegaan.

Ten aanzien van de psycho-sociale begeleiding wijst de Nationale ombudsman erop dat het Ministerie van Defensie het, terecht, tot zijn taak rekende om zowel de overlevenden als de nabestaanden van degenen die bij het ongeval van 1983 waren omgekomen psychologische begeleiding te bieden, en om hen bij te staan in hun rouwproces. Voor deze

begeleiding zijn maatschappelijk werkers van de Militair Sociale Dienst (MSD) ingeschakeld. De Minister heeft in het kader van het onderzoek van de Nationale ombudsman aangegeven dat deze begeleiding met de grootste zorg en toewijding heeft plaatsgevonden, en dat de intensiteit en de duur van de begeleiding waren afgestemd op de behoeften.

De Nationale ombudsman wijst erop dat uit de gesprekken met verschillende overlevenden, alsmede met de nabestaanden van één van de slachtoffers, blijkt dat de meningen over de geboden nazorg en psychische begeleiding in aanzienlijke mate van elkaar verschillen. Uit die gesprekken blijkt ook dat verschillende overlevenden nu, bijna zestien jaar na het ongeval van 18 juli 1983, nog kampen met de psychische gevolgen daarvan. De Nationale ombudsman geeft aan dat het niet mogelijk is om in algemene zin een uitspraak te doen over de kwaliteit van de geboden zorg en begeleiding, of om te beoordelen of de betrokkenen nu geen psychische problemen zouden hebben indien zij destijds intensiever waren begeleid. Het enkele gegeven dat een aantal overlevenden duidelijke kritiek heeft op de geboden zorg en begeleiding kan, aldus de Nationale ombudsman, echter als signaal niet worden genegeerd.

Voorts uit de Nationale ombudsman kritiek op het feit dat het Ministerie van Defensie niet al direct en uit eigen beweging expliciet heeft aangegeven dat het aansprakelijkheid aanvaardde voor het ongeval. Bovendien heeft het Ministerie de overlevenden en nabestaanden ten onrechte niet gewezen op de mogelijkheid van vergoeding van schade en op de mogelijkheid om een invaliditeitspensioen aan te vragen.

Het ongeval van 14 september 1984

Op de berichtgeving aan de weduwe van de beproevingsleider over de toedracht van het ongeval is hiervoor al uitgebreid ingegaan. De Nationale ombudsman voegt daar in hoofdstuk IV aan toe dat het Ministerie de weduwe ten onrechte zeer langdurig heeft gedwarsboemd in haar pogingen om kennis te nemen van alle stukken die op het ongeval betrekking hebben. Hij geeft aan dat het volstrekt begrijpelijk is dat de weduwe argwanend is geworden door de ondoorzichtige wijze waarop het Ministerie is omgegaan met haar verzoeken om informatie en dat dit ten volle aan het Ministerie moet worden verweten.

Ten aanzien van de eerste berichtgeving aan de weduwe van de beproevingsleider stelt de Nationale ombudsman vast dat de bedrijfsmaatschappelijk werker die de weduwe 's avonds heeft bezocht er niet van op de hoogte was dat de weduwe in de middag al was geïnformeerd. Uit deze gang van zaken blijkt, aldus de Nationale ombudsman, dat de interne communicatie binnen de Defensie-organisatie ten aanzien van de berichtgeving aan de weduwe te wensen heeft overgelaten.

De Nationale ombudsman oordeelt vervolgens dat het niet juist is dat de Minister van Defensie tot in 1997 tegenover de weduwe van de beproevingsleider heeft volgehouden dat zijn Ministerie niet aansprakelijk was voor het ongeval.

Overigens is de Nationale ombudsman van mening dat het Ministerie van Defensie het ongeval terecht als een dienstongeval heeft aangemerkt.

Hoofdstuk V van de BEOORDELING bevat enkele afsluitende opmerkingen.

De Nationale ombudsman wijst er onder meer op dat het onderzoek op een aantal vragen antwoord heeft kunnen geven. Zo is op basis van de onderzoekbevindingen aannemelijk geworden dat geen van beide ongevallen in 1983 en 1984 zou hebben plaatsgevonden indien binnen de Defensie-organisatie adequaat zou zijn gereageerd op het beproevingsverslag van 11 november 1970. De Nationale ombudsman geeft aan het bepaald onthutsend te achten dat een beproevingsverslag met een zo duidelijke aanbeveling niet tot de nodige maatregelen heeft geleid.

Voorts merkt hij op het schrijnend te vinden - met name naar de betrokken nabestaanden en overlevenden - dat er voor de Tweede Kamer zo lange tijd na de beide ongevallen en dertien jaar na de sluiting van een uitvoerig proces-verbaal van de Koninklijke marechaussee waarin een aantal belangrijke aspecten rond het manco aan de mijn aan de orde is geweest, nog aanleiding bestond om de Nationale ombudsman over deze zaak te benaderen. Hij is ervan overtuigd dat veel leed bij nabestaanden en overlevenden had kunnen worden voorkomen indien het Ministerie van Defensie van meet af aan volledige openheid had betracht jegens hen, en indien het zich tegenover de weduwe van het slachtoffer van het ongeval van 1984 minder halsstarrig had opgesteld.

Daarnaast wijst de Nationale ombudsman erop dat uit een drietal eerdere onderzoeken van hem naar aanleiding van ongevallen binnen de Defensie-organisatie, die hebben plaatsgevonden in de jaren 1989, 1992 en 1996, blijkt dat Defensie onvoldoende heeft geleerd van de ervaringen rond de twee ongevallen met de AP-23 mijn. De Nationale ombudsman wijst erop dat dit voor de Defensie-organisatie reden geeft tot bezinning op de vraag of de procedures en de cultuur voldoende zijn afgestemd op onverhoopte calamiteiten.

Verder wijst de Nationale ombudsman erop dat het in de rede ligt dat dit rapport onderwerp zal worden van bespreking tussen de vaste Commissie voor Defensie uit de Tweede Kamer en de Minister van Defensie. Hij geeft aan dat verwacht mag worden dat in dat verband vanzelf de vraag aan de orde zal komen naar de eventuele consequenties die deze zo tragische ongevallen zouden moeten hebben voor de Defensie-organisatie, in het belang van het waarborgen van een maximale veiligheid. Hij merkt vervolgens op dat daarom zal worden afgezien van een expliciete aanbeveling op dit punt.

Aan het slot van zijn BEOORDELING spreekt de Nationale ombudsman de hoop uit dat de nabestaanden en de overlevenden van de ongevallen in 1983 en 1984 dit rapport als betekenisvol zullen ervaren, en dat het rapport, waar nodig, een rol zal kunnen vervullen in het contact tussen hen en het Ministerie van Defensie over de gevolgen van elk van deze twee ongevallen.

Het rapport wordt afgesloten met de CONCLUSIE, waarin de onderzochte gedraging op de drie onderdelen waaruit zij bestaat, wordt beoordeeld op behoorlijkheid.

Voorts bevat het rapport een aantal bijlagen.

Overzicht van de kernpunten uit de BEOORDELING

Hierna volgt, bij wijze van zeer beknopte samenvatting, een overzicht van de kernpunten uit de BEOORDELING (de verwijzingen betreffen paragrafen uit de BEOORDELING).

A. Op de volgende twintig punten bevat de BEOORDELING kritiek van de Nationale ombudsman:

- Het uitblijven van enige maatregel naar aanleiding van het beproevingsverslag van de Munitie Onderzoekingsdienst van 11 november 1970 (paragraaf II.4.3.).
- De verwisseling van oefenmunitie met scherpe munitie waardoor op 18 juli 1983 een kist met twee scherpe AP-23 mijnen in een instructielokaal van de legerplaats bij Oldebroek is beland.
- De reikwijdte van het onderzoek dat door de Koninklijke marechaussee is ingesteld naar aanleiding van het ongeval van 18 juli 1983 (paragraaf II.7.1. en paragraaf III.2.1.2.).
- Het tot medio 1990 handhaven van de ongemodificeerde AP-23 mijn in de arsenalen van Defensie, zonder in voorschriften, bijsluiters en opleidingen bijzondere aandacht te besteden aan de veiligheidsrisico's en zonder het treffen van adequate veiligheidsmaatregelen (paragraaf II.7.4.).
- Het in 1991 geschikt achten van de AP-23 mijn voor de verkoop aan andere landen (paragraaf II.8.1.).
- Het niet informeren van een inkoopbureau van de Amerikaanse marine over de technische staat van de AP-23 mijn (paragraaf II.8.2. en II.8.3.).
- De onvolledigheid van de informatie over de toedracht van het ongeval in 1983 die in 1983/1984 aan de Tweede Kamer is verstrekt (paragraaf III.2.3.5. en paragraaf III.2.3.6.).
- De stelligheid waarmee de Minister aan de Tweede Kamer en aan de ouders van één van de slachtoffers van het ongeval van 1983 heeft meegedeeld dat verwisseling van een oefenmijn met een scherpe mijn de enige oorzaak was van het ongeval in 1983 (paragraaf III.2.3.6.).
- De zorg voor voldoende en voldoende deskundig personeel bij de Materieel beproevingsafdeling-1 (paragraaf III.3.2.5. en paragraaf III.3.2.7.).
- Het oordeel van de Koninklijke marechaussee dat de beproevingsleider zich op 14 september 1984 ten onrechte niet heeft geconformeerd aan het gebruikelijke veiligheidsgedrag (paragraaf III.3.2.6.).
- Het standpunt van de Minister dat de in 1997 boven water gekomen notities van de hoofden van de Materieel Voorzieningsafdeling-4 en van de Materieel beproevingsafdeling-1 nieuwe informatie bevatten (paragraaf III.3.2.9.).
- Het, tot maart 1997 door de Minister ingenomen, standpunt dat de wijze van handelen van de beproevingsleider mede-oorzaak was van het ongeval in 1984 (paragrafen III.3.2.10. en III.3.3.1.).

- De informatieverstrekking aan de weduwe van de beproevingsleider omtrent de toedracht van het ongeval in 1984 (paragrafen III.3.3.2., 3.3.5. en 3.3.7., alsmede IV.3.1. en 3.2.).
 - De informatieverstrekking aan de Tweede Kamer over de toedracht van het ongeval in 1984 (paragraaf III.3.4.2.).
 - De informatieverstrekking aan het Algemeen burgerlijk pensioenfonds over de toedracht van het ongeval in 1984 (paragraaf III.3.5.5.).
 - De informatieverstrekking aan de officier van justitie te Zwolle over het ongeval in 1984 (paragraaf III.3.5.7.).
 - De berichtgeving aan de nabestaanden van de slachtoffers van het ongeval van 1983 (paragraaf IV.2.1.4.).
 - De informatieverstrekking over de doodsoorzaak aan nabestaanden van slachtoffers van het ongeval van 1983 (paragraaf IV.2.2.3.).
 - De informatieverstrekking over de aanvaarding van aansprakelijkheid voor het ongeval van 1983 en de daarmee samenhangende mogelijkheid van schadevergoeding (paragraaf IV.2.5.3.).
 - De afwijzing van aansprakelijkheid voor het ongeval van 1984 in 1992, 1995 en 1996 (paragraaf IV.3.3.2.).
- B. Op de volgende twee punten ziet de Nationale ombudsman geen reden tot kritiek:
- De na het ongeval van 1984 genomen beslissing om de ontsteker van de AP-23 mijn te modificeren en om niet alle AP-23 mijnen te vernietigen (paragraaf II.7.3.).
 - De erkenning van het ongeval in 1984 als een dienstongeval (paragraaf IV.3.3.1.).
- C. Ten aanzien van de informatie die aan overlevenden en aan nabestaanden is verstrekt over de toedracht van het ongeval van 1983 ziet de Nationale ombudsman deels wel, en deels niet reden tot kritiek (paragraaf III.2.3.5. en paragraaf IV.2.3.).
- D. Ten aanzien van de kwaliteit van de psycho-sociale begeleiding van de overlevenden en de nabestaanden van het ongeval van 1983 moet de Nationale ombudsman zich van een oordeel onthouden (paragraaf IV.2.4.3.).